SİVAS AKPINAR'IN YAZISIZ TARİHİ

Hüseyin Şengül

BEYAZ YAYINLARI

Sİvas Akpınar'ın Yazısız Tarİhİ

Hüseyİn Şengül

BEYAZ YAYINLARI

Beyaz Yayınları: 134

Sivas Akpınar'ın Yazısız Tarihi
Hüseyin Şengül

Yayıncı: Hidayet & Canan Pınarbaşı
Yayın Yönetmeni: Sinan Köseoğlu
Düzelti: Emin Karaca
Kapak Tasarımı: Fatma Mamalı
Metin Tasarımı: Aynur Cihan

Kapak Baskısı: Volkan Matbaası
Kapak Renk Ayrımı: Diacan Grafik
Selafon: Ayna Selafon
Baskı: Eren Ofset
Cilt: Güven Mücellithanesi

Birinci Basım: Ağustos 2001 / İstanbul

ISBN: 975-599-045-3

Yayın ve Dağıtım:
BEYAZ YAYINLARI
Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han, No:3, Kat:2
Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (0212) 522 38 68 - 69 Faks: (0212) 522 38 70
Web: www.beyazyayinlari.com.
e-posta: sinan@beyazyayinlari.com

Oğullarım
BARAN ve BARIŞ'a...

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ

Akpınar köyünü bilir misiniz? Ben bilmezdim. Ama siz Hüseyin Şengül gibi oralıysanız, şüphesiz bilirsiniz. Peki tanır mısınız *Akpınar* köyünü?... Otuz kilometre ötesindeki, bağlı olduğu Sivas'ın M.Ö. 7000 yılından bu yana olan tarihini, *Akpınar*'ın coğrafi konumunu, adının nereden gelebileceğini, köydeki sülaleleri ve lakaplarını, yiyeceklerinden giyim kuşamına, üretim biçiminden araç-gereçlerine, gelenek göreneklerinden siyasi yaşamına, inanç dünyasından folkloruna dek her bir şeyini tanıyıp, bilip, öğrenmenin yolu, Hüseyin Şengül'ün *Sivas Akpınar'ın Yazısız Tarihi* adlı kitabını okumanızdan geçiyor.

Benim yetişme yıllarımda Anadolu'da kırk bin köy bulunduğundan sık sık söz edilir; üzerine hamasi nutuklar çekilir, içli şiirler yazılır, şarkılar, türküler söylenirdi. 1960'lardan günümüze bazen ekonomik zorunluluktan bazen kaotik şartlardan, bunların kaçının göçle kaçının boşaltılarak ya da yakılarak ocaklarının söndüğü bilinmiyor... Çoktandır da, ben mi fark etmiyorum, yoksa gerçekten öyle mi, artık ülkemizde köylerden söz edilmiyor?

Hüseyin Şengül arkadaşımız bunun bir istisnası olarak, 17 yaşına kadar içinde yaşadığı *Akpınar* köyünü oturup kitaplaştırmış. Şengül'ü *Akpınar* üzerine kitap yazmaya iten dürtü, 2000 yılı yazında köyüne yaptığı bir gezi olmuş. Yüzlerce yıl orada yaşayan insanların "ruh"ları, bugüne o günlerden geldiğimizin bilinmesi gerekir diye baskı yapmışlar...

"Her biri o küçük coğrafya ve dar yaşam alanında, kendilerince

büyük dünyalar kurmuşlardı. Aşk, sevgi, aldatma, ayrılık, kavga, acı, dua, küfür, toprak, öküz, koyun, inek ve kadının ve doğanın bereketi... İnsana ait bilumum özellikler, yaşam ve ölüm..."

Hüseyin Şengül'ün *Akpınar* köyünden bize aktardıklarının en özlü özeti böyle...

Emin KARACA
Ağustos 2001

ÖNSÖZ

1957 yılından 1974 yılına dek, son 6 yılı kesintili de olsa, 17 yaşıma kadar köyde yaşadım. Bu tarihten sonra birkaç kez köye gittim. 2000 yılı yazında köye gittiğimde o zamana dek hissetmediğim ama bilinçaltında taşıdığım, beni duygulandıran ve hüzünlendiren bir hava (ortam) yaşadım. 1970'lerde nitelik bir sıçrama yapan göç olgusu nedeniyle köy yerleşiminin %90'ına varan kesiminin viran olduğunu, binaların peğ haline geldiğini gördüm. Bu geç kalmış toplumsal dönüşümü Anadolu köylüsü, hâlâ yaşamaya devam etmektedir. Ancak beni etkileyen, bu zorunlu sürecin (kapitalizm, kentleşme, nüfus artışı vb.) aldığı maddi biçimler ya da nostalji değildi. Viran olmuş o köy evlerine ve yöreye can katan, kendilerince bir düzenek kurmuş ve yüzlerce yıl buralarda yaşamış insan unsurunun "ruhları"ydı, beni etkileyen.

Bu insanlar, sanki yerlerinden doğrulmuş bir şeyler söylemeye, işaret etmeye çalışıyorlardı. Bugüne, o günlerden geldiğimizin bilinmesinde ısrar ediyorlardı. Yalnızca asker olma ve vergi verme ölçeğinde ve bir nesne olarak tarihte yer almalarına çok da hayıflanmıyorlardı. Çünkü yapabilecekleri bir şeyleri yoktu. Ancak onlar ağıtlar yakmayı ve küfür etmeyi çok iyi biliyorlardı. Her biri o küçük coğrafya ve dar yaşam alanında, kendilerince büyük dünyalar kurmuşlardı. Aşk, sevgi, aldatma, ayrılık, kavga, acı, dua, küfür, toprak, öküz, koyun, inek ve kadının ve doğanın bereketi... insana ait bilumum özellikler, yaşam ve ölüm...

Günlerin rutinliğinde sık sık tökezleyen umutların hırsı ya da gülüşüyle kadına ve toprağa sarılan nasırlı ellerin sahipleri, gülme ile ağıtların sık sık biraradalığını yaşamanın dayanılmaz ağrılarını çeken güneş yanığı, çatlak suratların ve "oynak kalçalar"ın taşıyıcısı kadınlar... ezilenler, horlananlar, cephede düşenler, yurtlarından sürgün edilenler, katledilenler ve bilcümle varlığımıza kaynaklık eden döllerin taşıyıcıları... bilincimi, vicdanımda test ederek sizleri anmayı ve de yazmayı bir borç bildim. Borcumu ne ölçüde ödeyebildim, bilemiyorum? Ancak iyi niyetimden kuşku duymadığınızı mimiklerinizden anlıyorum.

Bu çalışma birçok alanı şu veya bu ölçüde içeren, kısa bir zaman kesitini ve yereli, tarihsel bağlam içerisinde ele alan bir çalışmadır. Bu kapsamda bir çalışmanın (tarih, kültür, inanç, folklor, dil, sosyo-ekonomik vb.) getirdiği zorunlu zorluklar sonucu eksikliklerinin ve hatta yanlışlarının olması olasıdır. İddialı olmayan bu çalışma, eleştiriye açıktır.

Kitabın yazımında bana, anlatıları ile katkıda bulunan Sayın Mehmet Sevindir ve Ali Pala'ya, köy türkülerini derleyen Sayın Erdal Kaldı'ya, redaksiyon ve sunuş için Sayın Emin Karaca'ya, kitabın tasarım ve uygulamasında Aynur Cihan'a, ve Beyaz Yayınlarının sahibi Hidayet Pınarbaşı'na teşekkür ederim.

Hüseyin ŞENGÜL
Haziran 2001

DÜNDEN BUGÜNE SİVAS ELLERİ...

Arkeolojik çalışmalarda elde edilen buluntulara göre Sivas'ta ilk yerleşimin M.Ö. 7000 yılına dek uzandığı görülür. M.Ö. 3000 yıllarında Hattilerin yurdu olan Sivas, M.Ö. 17. yüzyılda Hitit sınırları içinde yer alır. M.Ö. 7. yüzyılda İskit ve Kimmer saldırılarına uğrayan yöre; M.Ö. 6. yüzyılda önce Medlerin ardından Perslerin egemenliğine girmiştir. M.Ö. 4. yüzyılda İskender'in Asya seferi sırasında kısa bir süre Makedonya yönetiminde kalmıştır. Daha sonra Kapadokya Krallığı'na bağlanmıştır.

Uzun bir dönem Pontus Krallığı'nın ve Ermeni Kralı Dikran'ın yönetiminde kalan Sivas M.S. 17 yılında Roma egemenliğine girmiştir. Roma döneminde Ermeni yöneticilerin idaresindeki Sivas, Bizans döneminde önce Armeniakon Thema'sının sınırları içerisinde kalmış, 1100'lü yıllarda ise Sebasteia Thema'sına bağlanmıştır.

Başlangıçta Hitit döneminde Kabeira adı ile anılan kentin bilinen ilk Yunanca adları Megalopolis (Büyük kent) ve Diopolis (Tanrı Zeus'un kenti) idi. M.S. 3. yüzyıl sonlarında Roma İmparatoru Diocletianus döneminde Armenia Minor Eyaleti'nin (Küçük Ermeni Eyaleti) merkezi olunca adı Sebasteia olarak değiştirildi. Roma imparatorlarının unvanlarından Augustos'un Yunanca karşılığı Sebastos'dur. Sebasteia ise Augusto'nun karşılığı olup, "İmparatorun Kenti" anlamına geliyordu. Kentin günümüzdeki adı Sivas'ın, Sebasteia'dan türetilip dönüştürüldüğü daha akla uygundur.

1000'li yıllarda yöreye Türkmen yerleşimleri başlar. Türklerin

Anadolu'ya girişini 1071 Malazgirt Savaşı'na bağlamak pek doğru değildir. Daha önce oymaklar halinde Türkmenler Bizans topraklarına az da olsa yerleşmişlerdir. Hatta Bizans ordusunda paralı asker olarak görev alanları bile vardır. Kaybettiği topraklarını geri almak ve Anadolu'ya yerleşen Türkleri sürüp çıkarmak için derlediği donanımlı bir orduyla doğuya yönelen Bizans İmparatoru Romanos Diogenes; Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın ordusuyla Malazgirt'te 26 Ağustos 1071'de yaptığı savaşta yenilmiştir.

Bu savaştan sonra İran ve Azerbeycan'dan Türkmenler çok kalabalık kitleler halinde Anadolu'ya göç etmişlerdir. Artuk, Mengücek, Ebülkasım, Danişmend adlı Türk beyleri kendi adlarıyla anılan beyliklerini Anadolu'nun doğu yörelerinde kurmaya başladılar. Türklerin tarihinde bu dönemin asıl önemli yanı, göçerlikten yerleşik düzene geçişlerinde bir dönüm noktası olmasıdır. Sosyal yaşamdaki diğer bir önemli boyutu da devlet ve toplum katında İslami kuralların esas alınmasıdır.

Selçuklu Beyi Danişmend de beyliğini Sivas'ta kurmuştur. Selçukluların önemli bir merkezi haline gelen Sivas daha sonra Kadı Burhanettin Devleti'nin başkenti olmuştur. Sivas hükümdarı Kadı Burhanettin'in 1399'da öldürülmesiyle yöre 1. Beyazıt tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır. Bir yıllık Osmanlı egemenliğinin arkasından Sivas, 1400'de Timur tarafından zapt edilir.

Kendisini parçalanan Moğol İmparatorluğu'nun bir parçası olan İlhanlı Devleti'nin varisi sayan Timur, merkezi Semerkant'tan güneyde Basra Körfezi'ne, kuzeybatıda Kafkasya ve batıda İznik ve İzmir'e dek geniş bir coğrafyayı egemenliği altına alan yarı-kabile bir devlet kurmuştu.

Sivas'ı ele geçiren Timur'un kenti yağmalayıp yakıp yıkması günümüzde bile kuşaktan kuşağa aktarılarak hafızalarda yerini korumaktadır. Çifte Minareli Medrese'ye Sivas'ın ileri gelenlerini toplayıp saman doldurarak yaktığından söz edilir. Gerçekte ise öteki yörelerin ve Sivas'ın ileri gelenleri Timur'u davet etmiş ve ona sığınmışlardır. Bu durumda yakılma olayına kuşkuyla bakmak gerekiyor.

Osmanlı Devleti ile Timur'un zorunlu hale gelen hesaplaşması, 28 Temmuz 1402'de Ankara'nın Çubuk ovasında yaşandı. Murat Bardakçı'ya göre Timur ile Beyazıt arasında hakaret dolu bir mektuplaşma olmamış, savaş öncesinde uzun bir diplomasi yürütülmüştür. Sonuçta bu savaşta Osmanlı kuvvetleri yenilir, Yıldırım 1. Beyazıt, Timur'a esir düşer.

Sivas'ın yakınlarında Kaldı isimli bir köy vardır. Ortalığı yakıp yıkan Timur, bu köye geldiğinde artık yorgunluktan mı, insafa geldiğinden mi bilinmez, "Burası kalsın" der. O günden bu yana köyün ismi Kaldı olur. Fakat bu doğru mudur bilinmez? Bu tür yakıştırmalar birçok yörede, birçok halkın tarihinde vardır.

Kentin önemini yitirmesinin Timur dönemiyle bağlantısı varsa da asıl önemlisi, Osmanlı Devleti'nin politikalarıyla ve özellikle de ticaret yollarının yön değiştirmesiyledir.

Önceleri Kuzeyde Karadeniz'den Samsun üzerinden gelen yol, güneyde Akdeniz üzerinden Malatya hattıyla gelen yolla Sivas kavşağında birleşip Erzurum üzerinden Tebriz'e uzanıyordu. Bu Asya bağlantı yolunda yoğun bir ticari sirkülasyon yaşanıyor, Sivas'ın nüfusu 13. yüzyılda 120 bine ulaşıyordu. Bir süre sonra kuzeydeki deniz yolunun Batum'a güneydeki ticaret yolunun Asya bağlantısının Basra Körfezi üzerine kaymasıyla (Portekizlilerin Ümit Burnu keşfi) Sivas sönükleşmeye başlamıştır.

İklim koşullarının zorluğu, tarımsal üretime elverişli toprakların azlığı, kenti küçültmüş ve daha bir kapalı hale getirmiştir. Öyle ki 1927'deki sayıma göre kent içi nüfus 30 bin dolayındadır.

Osmanlılar 1413 yılında kenti tekrar topraklarına katar. Sivas, Osmanlı coğrafyasının en problemli yörelerinden biridir. Sisteme karşı başkaldırının eksik olmadığı ve isyan eden Türkmenlerin sık sık kitle halinde kellelerinin uçurulduğu, katliamların yapıldığı yerdir. Başkaldırıların görünürdeki veya arka plandaki gerekçeleri ne olursa olsun (Tımar sisteminin bozulması, ağır vergiler gibi iktisadi nedenler ve kimlik reddiyesine karşı çıkış) hedef daima Osmanlının merkezi varlığıdır.

Devletin ideolojik ve yönetim kimliğiyle, yörenin kimliği; hep farklılık gösterir. İktisadi nedenlerden ve kimliğin baskı altında tutulmasına karşı çıkışlar kimi zaman devletçe asimile edilmeye çalışılsa da; çözüm daha çok fiziki yok etmeye dayandırılmış ve sonuçları çok kanlı olmuştur.

16. ve 17. yüzyılda uzun süre devam eden Celali Ayaklanmaları'nın merkezlerinden biri de Sivas'tır. 1511 yılında Antalya'da başlattığı ayaklanmayı Batı Anadolu'ya yayan ve üzerine gelen Osmanlı kuvvetlerini yenen Şahkulu, Hadım Ali Paşa komutasındaki Osmanlı Ordusuyla Karaman yakınlarında karşılaşır. Kuşatmayı yarıp kaçan Şahkulu ve bir grup Türkmen Sivas'a gelir. Bu ayaklanmanın etkilerinin burada da devam etmesi Osmanlının gözünde Sivas'ı keskin bir hedef haline getirmiştir. Yavuz Sultan Selim döneminde çok büyük katliamlar yaşanmıştır.

Bir dönem Anadolu, Diyar-ı Rum olarak adlandırılıyordu. 15. yüzyıla değin Rumiye-i Suğra (Küçük Rum Ülkesi) alanı içerisinde yer alan Sivas 1516'dan sonra yeni bir düzenlemeyle Eyalet-i Rum adıyla daha geniş bir merkezi eyalet yapılıyor. Paşa Sancağı düzeyinde yönetiliyor. Yani Sivas Valisi en az Paşa ve Vezir rütbesine sahip olmak zorunda. Eyalet Amasya, Tokat, Çorum, Kayseri, Canik (Samsun), Divriği, Bozok (Yozgat) sancaklarını kapsıyor. Rum Eyaleti 19. yüzyılda Sivas vilayetine dönüştürülüyor. Sınırları şimdikine yakın bir şekilde daraltılıyor.

300 yıl boyunca genel bir sessizliğe bürünen sıradan bir Osmanlı şehri olarak Sivas, gelir düzeyi iyice düşük, daha önceden var olan eserlerine yenilerinin eklenmediği, bayındırlık çalışmalarının çok zayıf olduğu bir kasaba konumundadır. Ta ki 1919 yılına dek. 4 Eylül 1919'da toplanan kongreye ev sahipliği yapan Sivas, Osmanlıdan Cumhuriyete geçiş sürecinin kilometre taşlarından biridir.

Cumhuriyeti kuran hareketin başarıya ulaşmasıyla Sivas halkı, bu kongreyi öylesine abartmıştır ki, Sivas'ın başkent yapılacağı hayalini inanç haline dönüştürmüştür. Her ne kadar 1920'de kurulan TBMM Ankara'da çalışmaya başlasa da, bu beklenti devam edip gitmiştir. M.Kemal'in 27 Eylül 1924'te şehri

ziyareti bu beklentiyi daha da güçlendirmiştir. 13 Ekim 1924 günü Ankara'nın başkent ilan edilmesiyle beklenti hayal kırıklığına dönüşmüştür.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Sivas, devletçilik politikasının uygulandığı alanlardan biri konumundadır. 4 Eylül 1919 Kongresine ev sahipliği yapmış bir kent olarak Atatürk'ün "Biz Cumhuriyetin temellerini burada attık" sözleriyle taltif edilmiştir. Tabelaya yazılı bu söz, şehrin meydanından hiç eksik olmamıştır. Sivas, köylü yoğunluklu kent olması nedeniyle de Atatürk'ün "Köylü milletin efendisidir" sözünün yazılı olduğu tabela da Kepçeli caddesindeki yerinden hiç inmez.

Şehir, demiryoluyla Ankara'ya 1930 yılında bağlanır. 1932'de Samsun hattı açılır. Sivas demiryolu Çetinkaya'dan ikiye ayrılarak, Erzincan üzerinden doğuya, Malatya üzerinden güneydoğuya devam eder. Temel bir ulaşım aracı olan demiryolu, ticari bir canlılık getirmiştir kente. İlk olarak 1933'te elektrik gelir kente. Cumhuriyetin alaylı okulları diyebileceğimiz Halkevi açılır. 1938'de Divriği (Cürek) demir madenleri işletmeye açılır. 1939'da şehir, DDY (Cer Atölyesi) kurularak ilk büyük işletmeye kavuşur. Sümerbank'ın yatırımı olan çimento fabrikası 1943 yılında açılır. Her iki fabrika da özellikle Cer Atölyesi (bir dönem 4500 kişiyi istihdam etmiştir) şehrin iktisadi çehresini değiştirir.

Ankara-Erzincan karayolu, demiryoluyla birlikte, yörenin pazara dahil olma boyutunu artırmıştır. O günden bu güne şehirde, yakın dönemde kurulan Cumhuriyet Üniversitesini saymazsak başka büyük işletme kurulmamıştır. Elbette rantabl olduğu ölçüde ve pek çok alanda tekstilden tamire, ağaç işlerinden taş, mermer işine dek küçük atölye vardır.

Nüfus artışı, kırdan Sivas'a göçü hızlandırmış, kent merkezinin nüfusu 1950'lerde 52 bin iken 1990'larda 220 bini aşmıştır. Üstelik Sivas, kendi dışına en çok göç veren illerin başında gelir.

Ekime elverişli alanların azlığı ve iklim özellikleri, tarımsal üretimi hem çeşit hem de miktar olarak sınırlandırmıştır. Temel

tarım ürünleri buğday, arpa şekerpancarı, patates, çavdar olup az sayıda sebzecilik-meyvecilik yapılmaktadır. Küçük çapta da olsa arıcılık vardır. Bu ürünlerin büyük bir bölümü de iç tüketimde kullanılmaktadır. İl bazında 1981'de 11.484 traktör bulunmaktaydı.

Kırsal kesimin tarımla birlikte asıl uğraş alanı hayvancılıktır. Hayvancılık, günümüzde son derece gerilemiştir. Örneğin bizim köyde, Akpınar'da bile 1965'de 5 bin koyun-keçi, 700 dolayında sığır olduğu göz önüne getirilirse, gerileme boyutundaki vehamet daha açık görülür.

Yüzölçümü 28.488 km^2 olup 1990 yılına göre il 767 bin, kent merkezi 221 bin nüfusa sahiptir. 11 ilçesi, 1200'ün üzerinde köyü vardır. Ancak bu köylerden birçoğu göç nedeniyle boşalmış mezra haline gelmiştir.

Sivas'taki tarihi yapılar daha çok Selçuklu döneminden kalmadır. Başlıcaları Ulucami, Çifte Minareli Medrese, Gök Medrese, İzzettin Keykavus Darüşşifası, Eğri Köprü, Kesik Köprü, Boğaz Köprü vb... Az sayıda Osmanlı dönemi eseri vardır: Meydan Camii, Meydan Hamamı, Kurşunlu Hamamı...

Tarihi eserlerin büyüklüğü yanında bir dönem kerpiç yığını olan kentte çok sayıda bahçeli ev ve bir kısım konak vardı. Osmanlının son dönemlerinde yapılmış, bahçeli, iki katlı, cumbalı bu evlerden çok az bir bölümü ayaktadır. Hatta eski mahallelerde yakın zamana dek, kimi Rum ve Ermeni evleri vardı. Bunlar yıkılıp her yerde olduğu gibi yerlerine apartmanlar dikildi.

93 Harbi olarak bilinen 1876 Osmanlı-Rus savaşı sonrası ve 1900'lerin başlarında çoğunlukla Kafkasya'dan gelen göçmenlerin yerleştirildiği bölgelerden biridir Sivas. Bunlar daha çok Çerkezler ve Kara Papaklar idi. Kent içinde ve başka bölgelerde (Örneğin Uzun Yayla ve Yıldızeli) yerleştirilmişlerdi.

Tarihi eserlerden Eğri Köprü üzerinde durmamız gerekiyor. Yapıldığından bu yana, köyümüzden hemen hemen herkesin

gördüğü bir eserdir. Daha düne kadar Sivas merkezi ile güney yönündeki köylerin kentle bağlantısını kuran ve özellikle de Kayseri karayolunun Kızılırmak üzerindeki geçişinde kullanılan emektar bir köprüdür.

Köprü kentin güneyinde; doğudan batıya doğru bir kavis çizen Kızılırmak üzerinde 12. yüzyılda Selçuklular tarafından yaptırılmıştır. 800 yıllık bu köprü hakkında, ne yazık ki bir açıklayıcı bilgi yoktur. Köprünün bir tarafına herhangi bir açıklayıcı bilgi levhasının konulmaması veya köprü hakkındaki bilgilerin kayıtlarının olmaması, toplum olarak eski eserlere karşı ilgisiz ve duyarsız oluşumuzun binlerce örneğinden biridir.

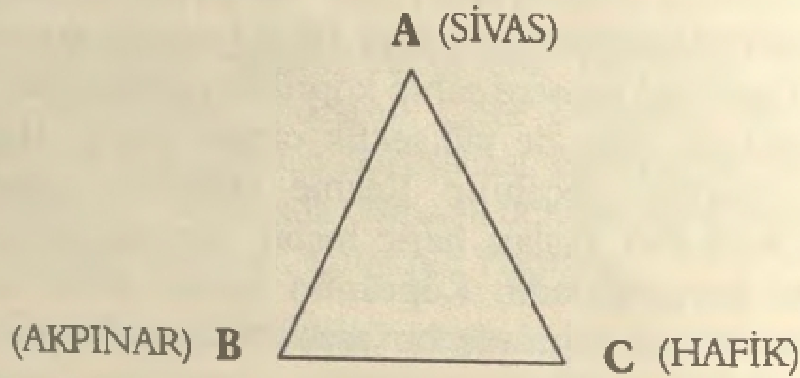
Sivas'a giriş yönündeki araziden biraz yüksekte kalan köprü, çok hafif bir yükseltiyle metrelerce devam eder. En yüksek noktasına ulaştığında aşağı yukarı 130 derecelik bir açıyla sola döner. Önceki yükseltiye göre daha dik bir meyille araziyle sıfırlanır. 15'in üzerinde kemere sahip köprünün ortasındaki kemerleri hem genişlik hem de yükseklik olarak büyür. Üzerinden ancak bir kamyon geçebilir. Kesme taşlardan yapılmıştır. Üzerindeki korkuluk taşları hariç hiçbir tamirat görmemiştir. Orijinalliğini korumaktadır. Köprünün başına gelen bir araç, karşı taraftan köprüye girmiş bir araç varsa beklemek zorundadır. Tek şeritli bir yoldur.

Köprünün neden eğri yapıldığı bilinmiyor. Rivayet o ki, iki usta her iki baştan yapıma başlamış. Ama bir süre sonra bakmışlar ki iki tarafın birleştirilmesi ancak bu eğrilik verilerek sağlanabilir. Böylesine güzelim ve sağlam bir köprüyü yapan mimarın, ustanın böylesine basit bir geometri hatası yapması mümkün değildir. Herhalde nehrin mevsimine göre, akışı ve debisi hesaplanarak yapılmıştır.

Bu köprünün üzerinden yüzlerce yıldır ne kervanlar, ne kağnılar, ne insanlar, ne atlar, ne eşekler, ne sürüler ve de ne motorlu araçlar geçmiştir.

AKPINAR KÖYÜNÜN COĞRAFİ KONUMU

Şimdi gelelim Akpınar köyünü anlatmaya... Akpınar köyü, Sivas ilinin güneydoğusunda yer alır. Sivas-Akpınar arası 35, Akpınar-Hafik arası 30, Hafik-Sivas arası da 30 km'dir. Bu konumuyla, aşağı-yukarı bir eş kenar üçgen biçimindedir.

Şekilde görülen bu eşkenar üçgenin A noktasında Sivas, B noktasında Akpınar Köyü, C noktasında da Hafik ilçesi yer alır.

Akpınar, Celallı nahiyesi kanalıyla Hafik ilçesine bağlıydı. 1975'lerden sonra yeni bir idari düzenlemeyle, Karayün nahiyesi aracılığıyla Sivas ili merkezine dahil edilmiştir. Hafik ilçesinin eski adı Koçhisar'dır. Daha önce bir kasaba olan Koçhisar, 1870 yılından sonra ilçe olmuştur.

Akpınar köyü, Karayün ile Celallı arasındaki doğru hattın ortasında yer alır. Her iki nahiyeye uzaklığı da beşer kilometredir.

Köylere ait araziler, girintili çıkıntılı bir halde olup yerleşim alanı açısından birçok köyün birbirleriyle komşu olması yaygındır. Köyümüzün de komşu köy sayısı çoktur. Kuzeyde Tuzhisar (Ağdık), kuzeydoğuda Acıpınar, Gölcük, doğuda Celallı, güneyde Karayaprak, Barcın, Haceli, batıda Karayün, Fılındır, kuzeybatıda Gerne yer alır. Akpınar'ın idari olarak arazi yapısına dahil olan Yeniköy mezrası da güneyde bulunur.

Ulaşım

Akpınar ile Sivas arasında önceden, ancak traktörün işleyebildiği yol, yakın zamanda daha da düzeltilerek stabilize hale getirilmiştir. Yol Karayün, Emirhan, Kızılcakışla, Bingöl köyünden geçerek İçhan köyünün önünden devam ederek Kızılırmak üzerindeki tarihi Eğri Köprü'den Sivas'a ulaşır.

Son 25 yıldan bu yana bir diğer stabilize yol da, Celallı istikametinden sola kuzeye dönerek, Gölcük ve Tavşanlı'nın arkasından, Kemis köyünü geçip Kızılırmak üzerinden Hafik'e ve oradan da Sivas'a ulaşmaktadır.

Bu yollar yokken köyün ulaşımı, Tuzhisar üzerinden Sarıçayır denilen geniş bir alandan geçilerek Kızılırmak üzerindeki eski tahta köprüden sağa dönüp Hafik'e ya da sol kol üzerinden Gevre'ye gidilerek sağlanırdı. Yolun, buralara kadar olan bölümü ancak yaya ya da at ve eşekle geçilebilirdi. Sivas'a gitmek için bundan sonraki kısımdaki yolculuk Erzincan-Sivas karayolu üzerinden yapılır. Bu yol, ana karayolu olup Sivas'a, doğu yönündeki Tekke üzerinden ulaşır.

Arazi Yapısı

Sivas ilinin özellikle kuzey, kısmen de güney bölümleri dağlıktır. Bu dağlar çok yüksek olmasalar da yaygındır. Ancak il arazisinin kuzey ve güney hattı arasında kalan geniş bir alan vardır. Burada arazi yapısı, ova sayılmayacak küçük düzlükler-

den dereli tepeli engebelerden oluşur. Akpınar köyü de, sözünü ettiğimiz bu ara hattın içerisinde yer alır.

Köyümüzün arazisinde, dağ, plato, vadi, ova yoktur. Köyümüz arazisi içinde yer almayan ama bölge köyleri içinde ayrı bir görsellik taşıyan, Gürlevik Dağı bunun dışındadır.

Akpınar'ın güneydoğusunda, aşağı-yukarı 50 km. uzaklıkta yer alan Gürlevik Dağı, yöre insanının gördüğü tek dağdır. Yüksekliği 2676 metredir. Doğu yönünde, alçalarak uzanır. Yerden yükseltisi, her iki uçtan da dikey olarak başlar ve tepe noktasına doğru kavis çizerek bir dinozor sırtını andırır. Gürlevik çıplak bir dağdır. Volkanik bir dağ olması nedeniyle rengi gridir. Köyden bakıldığında, tepe noktasının biraz aşağısında batı hattı ucuna yakın kısmında (köyün tam karşısından, tümüyle gözükür) bir küçük çukurluk vardır. Buradaki kar tabakası, temmuzun sıcağında biraz küçülse de her zaman dağa asılı kalmış beyaz bir bulut görüntüsü oluşturur. Yazın sıcağında bu kar tabakasına bakmak bir ferahlık verir insana.

Gürlevik'ten köye kar getiren maceracılardan söz edilir. Dağın dibinde bol miktarda eşkın bitkisi yetişir. Pırasaya benzer, ekşimsi tada sahip bu bitki, yenir. Eymir ve Kaballı köyleri, dağın dibinde yer alır. Bu dağdan beslenen Kaballı ırmağı, berrak, gür, buz gibi suyuyla meşhurdur. 1990'larda bu ırmağın suyu, bizim köy de dahil olmak üzere bölge köylere içme suyu olarak bir şebekeyle bağlanmıştır.

Köyün arazisinde, birbirini kesen tepeler, aralarında küçük vadiler ve tepelerden yağmur sularıyla dikey olarak oluşmuş dere yatakları vardır. Bunların bir kısmından su akar, gerek tepeler arasında ve gerekse üzerinde düz araziler bulunur. Kayalık bölge azdır. Kayalar denilen yer, uzunlamasına büyük bir sırttır, kumlu, özellikle açık kahverengi kayalardan oluşur. Taşağılı, adından da anlaşılacağı gibi taşlık bir bölge olup daha sert kahverengi kayalara sahiptir. Ziyaret ve Kandiller bölgesinden ise gri, sert kayalar vardır.

Sivas ilinin yer yapısında pur, yaygındır. Köyümüz de iki purun arasına kurulmuştur. Yukarı pur, yekpare bir yapıya sahip iken, aşağı pur, daha büyük ve Acı'nın altından Sumak bölgesine, oradan da Acıpınar'a kadar devam eder.

Toprak renkleri gri, kumlu, kızıl, kahverengi, beyaz gibi çok çeşide sahiptir. Arazide birçok küçük vadiler, kefler, yarlar yer alır. Çakmakçayır, Karağyalar, Uzundere, Devrent, Toprakyar buna örnektir.

Su, çok azdır. Dere suyundan daha büyük akarsuya sahip değildir. Kırlarda "göze" denilen kaynak suları vardır. Yangırcak ve Kavakaltı'ndan gelen su, Sarıdede mevkiinde birleşerek köyün içinden geçer. Acı'nın altında ise purun dibinden gür şekilde çıkan bir su vardır. Bu suda çamaşır, yün gibi şeyler yıkanır.

Arazi bozkırdır. Kendiliğinden yetişen çalı türü bitkilerle köylülerin diktiği bol miktarda kavak, söğüt ağacı vardır. Yalnız Karayün'e ait, köyümüzün arazisi ile sınırı olan Çakmakçayır bölgesinde bir "kuz" vardır. Burası başta pelit olmak üzere bir kısım orta boy ağacın çok sık yer aldığı küçük bir ormanlıktır. Eskiden burada zaman zaman kaçak odun kesilirmiş.

Karasal iklim ve arazinin verimsiz oluşu tarıma özellikle de sebze-meyveciliğe elverişli değildir. Ekilen ürün çeşidi çok sınırlıdır. Kışların uzun sürmesi, ot ve çayırların azlığı hayvancılık yapmayı da kısıtlamıştır.

AKPINAR KÖYÜNÜN ADI ve KONUMU

Köyümüzün adı Akpınar'dır. Yazılışıyla söylenişi farklıdır. Harflerin sesi, sözcük telaffuzları, gırtlak ve dil hareketlerinin yapısı yöresel farklılıklar gösterir. Telaffuz sırasında kimi harfler yutulur, kimilerine vurgu yapılır. Bazen sesli harflerin noktaları düşürülür veya noktasızlara nokta ilave edilebilir. Bu farklılıklar cümle düzeyinde büyük değişiklikler olarak konuşmada yer alırsa şive oluşumuna dek gidebilir.

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız şekilde "Akpınar" olan köyümüzün adı Apuar, Ağpuar, Ağpınar, Akpuhar, Apuhar şekillerinde telaffuz edilir. Akpınar köyünün dışında, örneğin Sivas çevresinde, "Nerelisin gardaş?", "Ağpuarlıyım", "Nereye bağlı?", "Goçasar'a", "Ne tarafa düşer bu koy?", "Garayuğ tarafına gardaş" gibi diyaloglar kim bilir, kaç kişiyle yapılmıştır?

Köye bu adı veren veya ondan esinlenen herhangi bir doğa olayı, olgusu yoktur. Elbette Anadolu'da birçok yerde olduğu gibi köyümüzde de birçok göze vardır. Belki bu gözelerden veya birisinden hareketle, köye Akpınar ismi (ak, suyun beyazlığı veya suyun çıktığı yerin rengiyle de ilgili olabilir: Kızılpınar, Gökpınar gibi) verilmiştir. Çok eskiden böyle gür sulu bir gözenin, Niyazgilin oralardan çıktığı, sonradan bunun kapatıldığı rivayet edilmektedir. Eğer doğruysa, suya ihtiyacı olan köylülerin böyle bir şey yapmaları anlaşılır gibi değil. Bana göre büyük olasılıkla bu adın kulağa hoş gelmesi nedeniyle verilmiş olduğudur.

Akpınar adının ne zamandan beri kullanılmakta olduğu bilinmiyor. Kaldı ki köyün ne zaman kurulduğu da bilinmemektedir. İşte belgenin, kaynağın önemi burada bir kez daha kendini göstermektedir.

Konum

Sıkışık bir yerleşim düzeniyle her yöne yayılmasına rağmen köyün doğu-batı hattı boyu daha uzundur. Kuzeybatıdan ve kuzeyinden doğuya doğru devam eden iki "pur" yer alır. İki purun arasında boğaz denilen bir geçit vardır. Kuzeyde yer alan bu geçitten başlayıp her iki yakaya doğru güneye açılan köyün yerleşimi yayılır.

Köy 3 mahalleden oluşur..Bu mahalleler idari olmayıp köyün kurulduğu alanın yapısına göredir. Yukarı Mahalle, Orta Mahalle, Aşağı Mahalle. Yukarı Mahalle adından da anlaşılacağı gibi biraz yüksek bir yerde, batıda yer alır. Kuzeybatı kısmı pura yaslanır. Orta Mahalle, Yukarı Mahallenin eğiminin azaldığı yerden düz alana kadar devam eden ve bir yönü kuzeydeki boğaza açılan alandadır. Aşağı Mahalle, kuzeyi aşağı purla sınırlı, düz alandan Acı denilen (acı suyun çıktığı yer) yere dek devam eder.

Hane sayısı Yukarı Mahallede daha az, Aşağı Mahallede daha çoktur. Mahalleler arası hiçbir ciddi ayrım ve sorun yoktur. Köyde hemen hemen herkes birbiriyle şu veya bu göbekten de olsa akrabadır. Ancak bu mahalle aidiyeti kimi gençlerde vardır. Hani taşrada "mahallenin kızları mahalleye aittir, mahallenin namusu bizden sorulur" veya "Bizim mahalle delikanlı mahalledir" gibi feodal kültür davranışları bu kadar kesin olmasa da köyümüzde de görülür. Komşuluk ilişkileri, gruplaşmada daha ağır basar. Genellikle Yukarı Mahalle ile Orta Mahalle ittifak yapar. Oyun ve benzeri ilişkilerde çıkan bir anlaşmazlık çocuklar arasında kimi zaman mahalle bazında bir ayrımacılğa döner. Bu tür işlerde her zaman olduğu gibi adil olup olmamak, sorunu çözmek gibi kaygıların yerini, tekilden çoğula grup psikolojisi alır. Zaman zaman ufak tefek kavgalar olsa da böylesi gruplaşmalar gelip geçicidir. Ve köylü arasındaki ilişkilerde kesinlikle belirleyici değildir.

Bozkırın ortasında kurulmuş bunun gibi binlerce Anadolu köyü vardır.

AKPINAR KÖYÜNDE SÜLALELER VE LAKAPLAR

Köyde sülaleler ve isimler çoğunlukla lakap yoluyla adlandırılır, anılır. Lakap, kırsal kesimin yaşamın içerisinden ürettiği takma adtır ve esas olarak kıra aittir. Hane reisinin (erkektir) fiziki durumuna, konuşma biçimine, davranışlarına bakılarak bunların en sıra dışı olanlarından birisinden veya traji komik herhangi bir durumdan hareketle lakap takılabilir. Örneğin Göğüşgil, Mavi gök gözlü, Ali Pellivan-Güreşçi, Kör Ali, Çolak Şükrü vb.

Askerdeki görev de lakap olarak takılabilir. İlk defa köyünden çıkıp askerlik vesilesiyle başka eller gören köylünün, askerde onbaşı hele de çavuş olması olağan üstüdür. Bu rütbeler alaylı köylünün en yüksek komutan rütbeleridir. Osmanlı Ordusunda veya Cumhuriyet Türkiyesi'nin ilk yıllarındaki askerliğe ve askerin eğitim seviyesine bakılırsa, bir manga veya takıma emretmek az şey midir? Bu konumdaki kişinin halet-i ruhiyesi, askerlik dönüşü köylüyle ilişkilerinde karşılığını bulur. Böylece İbraham Çavuş, Veli Onbaşı gibi lakaplar takılır.

Kimi sülale lakapları da kadın adıyla anılır. Otoriter, şefkatli, uzak görüşlü, anaç kadınların isimleri hem sülaleye verilir hem de kendileri öyle çağrılır. Örneğin Anağazgil, Medinegil gibi. Kimi sülaleler de birden fazla lakapla anılabilir.

Sayıları az da olsa kimi lakaplar hoş değildir. Bu durumdaki kişiye ve sülaleye lakabıyla hitap edilmez, ama yine de gıyabında herkes o kişiyi bilinen lakabıyla anar. Örneğin; Dedem hem Kel Gözel'dir hem de Gözel Ağa'dır. Bu gerçekten hareketle burada yazdığım lakaplardan rahatsız olunmaması gerekir. Rahatsızlık duyanlardan şimdiden özür dilerim.

AKPINAR KÖYÜNÜN SÜLALE ve LAKAP ÇİZELGESİ

Yukarı Mahalle

Kaytazgil	Niyazgil	Çivigil
İbilgil	Zıroğgil	Çetemustafagil
Memmedinoğlugil	Kokogil (Etkafa)	Yanaligil
Sarıismailgil	Cüreğalgil	Hotaligil
Titizgil (Eloğunoğlu)	Kelhüseyingil	Hanifegil
Ürdügil	Idıdhalilgil (Pilos)	
Oruçoğlugil	Güloğgil	

Orta Mahalle

İbrahamçavuşgil-	Guburcukgil	Dığagil
(Topoğgil)	Alişengil	Azizbayramgil
Kireçcigil	Maçıveligil	Tembelgil
Gürkaligil	Melikgil	Memmedaligil
Katipgil	Çamoğgil	Tekegil
Dervişaligil	Medinegil	Babaoğgil
Şabangil	Kadıgil	Kıratıngil
Dumangil	Bekiroğgil	Çakırgil
Eyüpkağagil	Cipgil	Göğüşgil
Hacıbeğgil	Gucuraligil	Cekenoğgil
Cümükgil	Karavayısgil	Cemalgil
Sadıklar	Pitosmangil	Velibağgil
Hançerahmetgil	Çıtakhasangil	Matosgil
Kıraligil	Sallanmışgil	Küplügil

Aşağı Mahalle

Cafergil
Kahyagil
Purkesengil
Molhüseyingil
Kellerinhasangil
Cinikgil
Muhtarahmetgil
Karoğlangil
Mamoğgil
Alibaşgil
Boroğgil
Toklugil
Körosmangil
Gondulahmetgil
Egilgil
Ünalgil
Kümbetliğinmusagil
Cinüseyingil
Becekgil
Kamberoğlugil
Daşgırangil
Biceygil
Cığızgil
Delilhalilgil
Gülümengil
Kelibrahamgil
Kasımgil
Dırıtbekogil
Anağazgil
Berçigil
Kürthasangil
Alikağalinaslangil
Alikağalinismailgil
Alikağalinhabibgil
Alikağalinhalilgil
Yağapgilinsarı
Yağapgilincıncıkgöz
Yağapgilinçolakgil
Çaçağalgil
Keloğlangilinahmet
Keloğlangilincaponveli
Salmangilinenver
Salmangilinüseyin
Salmangilinarif
Salmangilinsadık
Çetüseyingil
Topuzgilinizzet
Cümükgilinhasik
Topaloğlangil

Devrent

Kıllımustafagil
Baboğgil
Balakgil
Kodağaligil
Anağazgil
Ahmetgil
Ahmetkahyagil
Murtezagil

Çevrimçayır

Fezoğgil
Peçeler

Köyü kuran üç-dört ailenin Malatya yöresinden geldiği rivayet edilmektedir. Köklü sülaleler Hamitligil, Alikağalgil, Karamustafagil, Peçeler, Sadıklar, Fezogil, Yağapgil, Topuzgil, Salmangil'dir. İlk gelen üç-dört aile köyün şimdiki bulunduğu yerde ikamet etmemişlerdir. Birbirinden uzak sayılabilecek yaylalara yerleşmişlerdir. (örneğin Acısu, Yassıcören gibi.) Nüfus artışı ve yeni gelen göçerlerle (örneğin Hotaligil Yavu Köyünden gelmişlerdir) birlikte oluşan çoğalma, köyün şimdiki yerinde bir araya gelmeyi gerektirmiştir. Kaldı ki ilk gelenlerden birkaç aile de başka yörelere gitmişlerdir. İlk yerleşim dönemlerinde arazinin bir kısmı ormanlıkmış. Bunun günümüzdeki kanıtı Çatak bölgesidir. Orada farklı boy ve çeşitlerde bitki sürgünleri görmek mümkündür.

Kır insanı - Adlar

Toprak insanı doğaya saygılıdır. Kurda, kuşa, ağaca, çiçeğe farklı bakar. Kendisi onların bir parçasıdır, kendilerinde onlardan bir şeyler bulur. Çiftçi olsun çoban olsun azığından bir parçayı bırakır ve "Bu da kurdun kuşun hakkı olsun" der. Karlı, tipili havalarda köylü insanı, sığındığı o küçücük toprak damında bile diğer hayvanların bu zorlu havalardan korunması için dua eder. 19. yüzyıl Sanayi Devrimiyle birlikte, doğayı değiştirme, dönüştürme anlayışının egemenliğine karşın o, binlerce yıldır doğayla barışık yaşamıştır.

Bugün de çok sayıda kullanılan, özellikle kız isimlerini, diğer toplumlarda olduğu gibi Anadolu halkları da doğadan almıştır: Nevruz, Gül, Çiğdem, Lale, Sümbül, Yazgülü, Menekşe, Bahar, Güneş, Çınar, Esengül, Yıldız, Alev gibi. Eski Orta Asya halkları da öküz, boğa, camız, tay gibi hayvan adlarını birer güç simgesi olarak erkek çocuklarına verirlerdi.

Aşık Veysel çiğdemi, laleyi, sümbülü bir türküsüne konu etmiştir. Bu çiçekleri kadın fiziğine ve nazına benzeterek yarıştırmıştır.

Bütün toplumlar için geçerli olan bu isimlendirme biçimi, fizi-

ki yapısı ve ilişki biçimleriyle, Kızılderili topluluklarında tipik bir özellik göstermektedir. Kızılderililerin adlarının tamamına yakın bir bölümü doğa olaylarından, hayvan ve bitki adlarından oluşur: Oturan Boğa, Çılgın At, Gülen Ay, Kırmızı Bulut, Kara Geyik, Tepen Ayı, Antilop, Büyük Kartal, Gelincik, Atmaca, Bozayı, Enayi Köpek gibi.

Bir Kızılderili şarkısı:

"Her şey
Ölür
Toprak kalır
Der ihtiyarlar
Doğru söylüyorlar
Haklılar." (*) der.

Aşık Veysel de, "Kara Toprak" türküsünde, doğadan geliş ve doğaya dönüşü anlatır. Ne büyük bir benzerliktir. 150-200 yıl önce söylenen Kızılderili şarkısıyla Veysel'in türküsü, farklı zamanlarda ve farklı coğrafyalarda, 'Amerika-Anadolu' söylenen her iki şarkının bu denli benzerliğini kır insanının ortak yaşam koşulları ve zihniyeti oluşturur.

Kimi isimler, aynı dinden getirdiği uyum güdüsü ile farklı milliyetten alınabilir. Köyde özellikle erkek isimleri, Arap (Sami) kökenli olup daha çok Elh-i Beyt kesiminin isimlerini taşır (Ali, Hasan, Hüseyin, Zeynel gibi). Kadınların bir kısmının ismi ise yine Arap kökenlidir, (Fatma, Hatice, Ayşe gibi). Fars kökenli kimi isimlere de rastlanır, (Firdevs, Peruze, Hürmüz gibi). Yine erkeklerin bir bölümüne Sami ırkının Musevilik döneminin kimi peygamberlerinin adları verilmiştir (İbrahim, Musa, Süleyman gibi). Hıristiyanlığın peygamberi İsa ve anası Meryem ismi, az sayıda da olsa çocuklara konulmaktadır.

(*) Beni Vatanıma Gömün - Dee Brown / E Yayınları

Akraba adları ve öteki hitap şekilleri

Köyümüzde kullanılan akraba adları, günümüzde her yerde kullanılan akraba adlarıyla hemen hemen tümüyle aynıdır. Biz yine de aşağıdaki bir dökümle bunun içinde hem söyleyiş biçimini paranteze alarak hem de farklı birkaç adlandırmayı belirteceğiz.

AKRABALIK ADLANDIRMALARI		
Baba	Kardeş (gardaş)	Kayınbirader (kayınço)
Anne (ana)	Bacı	Kayın
Dede	Abla (aba)	Görümce
Nine (ebe)	Kayınvalide (gaynana) (*)	Baldız (**)
Amca (emmi)	Kayınbaba (baba)	Hala (***) Bibi(****)
Dayı	Bacanak	Kirve
Ağabey (abi)	Elti	
	Hitap Şekilleri	
Dede	Gardaş	Kuzu
Emmi	Eme	Canım
Dayı	Oğul	Gözüm
Emmioğlu	Gelin	Yavrum
Dayıoğlu	Damat	Tertip
Ebe (*****)	Bacılık	Lan (******)

(*) **Kaynana:** Gelin ile eşinin annesi arasındaki uyuşmazlık her zaman ola gelmiştir. Bunlar arasındaki ilişki, sosyopsikolojik alanda ciddi tahlilleri gerektirir. Tokat yöresinin, "Burçak Tarlası" türküsü, kır yaşamındaki bu ilişkiyi çok güzel anlatır.
(**) **Baldız:** (balgız) Kadın eşin kız kardeşi. Bu sözcüğün aslen balgız sözcüğünden geldiği ve g yerine d harfi konularak bal gibi kız anlamının üstü örtülerek "baldız"a çevrildiği kanısındayım.
(***) **Hala:** annenin kız kardeşine denilir. Gerçekte ise babanın kız kardeşidir. Karşılığı olan teyze sözcünü kullanılmaz.
(****) **Bibi:** Babanın kız kardeşine denir. Gerçekte ise buna hala denir.
(*****) **Ebe:** Babaanneye de anneanneye de denir. Yaşlı kadınlara da bu isimle hitap edilir. Doğum yaptıran kadınlara da ebe denir.
(******) **Lan:** Kır yaşamının temel hitap biçimidir. Kürtlerde "Lo", Ermenilerde "Zo" gibi. Her ne kadar şimdilerde "lan" sözcüğü, aşağılama, hakaret gibi kabul edilse de bununla ilgisi yoktur. Kentliliğin, zarafet adına "lan" sözcüğüne yüklediği anlamdır bu. "Beyim", "mirim", "efendim" neyse, "lan"da odur. Kentliler kabalığı başka yerde arasınlar!

Yöre adları

Köyü merkez alırsak buradan çeşitli yerlere giden ve araziye dağılan anayollar vardır. Anayollardan kastımız, kağnının gidebildiği yerlerdir. Araziyi birbirine bağlayan tali yollar da vardır. Bunların bir kısmından kağnı gidebildiği gibi daha çok da patika yollardır. Arazi adlarını telaffuz edildiği şekilde yazarsak daha anlamlı olur kanısındayım.

Köyü merkez aldığımızda ana hatlar düz bir çizgi izlemektedir. Ana hattan ayrılan diğer yollarla sağ veya sol yönde olan yörelerin adlarını tek hatta bağlıymış gibi yazdık.

Yöre adları arazinin konumuna göre toprağın rengine, üzerindeki ağaca, gözeye, dereye, tepeye göre adlandırılır. (Göğ Gedik, Kumlu Dere, Armutlu, Soğuk Göz gibi.)

Kimi yöreler o yöreye atfedilen değere göre anılır. (Gülabdal, Ziyaret, Sabahın Yarısı-ekine giderken köyden çıkıp buraya gelindiğinde güneş ancak doğar.) Kimi arazi adları ise kişi veya olaya göre adlandırılır. (İbiciğin Verep, Bezzazın Pur, Karacanın Öldüğü Dere gibi.)

YÖRE ADLARI		
	Sivas yolu	
Mezerin Ardı	Çörtoğlu	Gavuryolu
Höllüklük	Daşağılı	Ulusdan Çukuru
Garağdere	Armıtlı	Abdallar
Sıvasyolu	Göğgedik	

Köyden Yukarı Pur Çıkışı

Boyunun Ardı	Gayalar	Demirci Çukuru
Ufacık Pur	Doymaz	Ürdünün Çukuru
İğdeli	Seyidin Ağılı	Çakmakçayır
Gumludere	İbiciğin Verep	Kuz

(Başka Bir Hat)

Musa Çayırı	Garatepe	Gaçağındere
Yılangırkan	Garağyalar	

Köy - Devrent

Gıtlık	Devrent	Salmanın Kef
Sarıdede	Damızlık	Gandiller
İğdeler	Atören	Taburun Düz
İmamgilin Ağıl	Çayırlar	Desteredaşı
Gavakaltı	Garacanın Öldüğü	Topgaya
Gavağınbaşı	Dere	
Meydan	Ekşialma	

Köy - Sumak

Boğaz	Gülabdal	Şorun Başı
Yokuş Yol	Sumak	Teberiğin Purlar
Yangırcak	Toprakyar	Çakırın Tarlası
Yassı Pur	Uzundere	Gandilin Gayalar

Celallı - Güney Yolu

Guyulgan	Acısu	Güney
Acının Altı	Orucoğlunun	Gölcük Pedikleri
Purun Dibi	Kavakları	
Yazı Tarla	Alikağalın Ağıl	

(Başka Bir Hat)

Çatalyol	Yassıcören	Ziyaret
Kuluğun	Göğpınarı	Çakşak
Köprüçenesi	Göğşeki	Çakşağın Yüzü
Kızılgedik	Kalkanpınarı	

Köy - Ağcören Yolu

Harmanlar	Düşek	Samanlıkdere
Acıgöz	Ağcören	Cümükler
Artdepe	Çevrimçayır	Ayderesi
Çorak	Çöplü	Bezazın Pur
Durmuşpınarı	Şahnıyazı	Sevindiroğlu
Gızılöz	Garopızın Çayır	Çataltepe

Köy - Çatak Yolu

Köy - Çatak Yolu	Adamçalı	Gavlak
Cumatarlası	Sabahın Yarısı	Doluderesi
Çekicin Armudu	Oruçpınarı	Gacıklar
Gızılgedik	Dilkideliği	
Çatak	Gızılpınar	

Köy - Eğin Yolu		
Eğin	Davullu	Garadepe
Ortaçayır	Carcılı	
Karabayır	Emirgöz	

Yaylalar (Ağıllar)

- ADI -	- MEVKİİ -
Göğüşgilin Ağıl	Çataltepe
Peçelerin Ağıl	Çevrimçayır
Fezogilin Ağıl	"
Yağapgilin Ağıl	Çakmakçayır
Güloğgilin Ağıl	"
Dumangilin Ağıl	"
Kel Hüseyingilin Ağıl	"
Dığagilin Ağıl	"
Hamitligilin Ağıl	Topkaya
Hotaligilin Ağıl	Kavağın Başı
İmamgilin Ağıl	Kavakaltı
Alikağalgilin Ağıl	Acısu

KÖY YİYECEKLERİ

YİYECEKLER

Madımak aşı
Herle
Topullu aş
Unlu aş
Ekmek aşı
Peskitan aşı
Şalgam aşı
Katıklı aş
Keşli aş
Sütlü aş
Pancar aşı
Nüğük aşı
Düğürcek çorbası
Hamur çorbası
Yağlı hamur çorbası
Pancar pilavı
Pancar kavurması
Sığır dili kavurması
Kızılcık pilavı
Sübera
Patates yahni

Yağda yumurta
Gaygana
Peynir sündürmesi
Patates kavurması
Pezük turşusu
Şaplama
Börek
İçli köfte
Un helvası
Aşure
Bulgur pilavı
Mıhlama
Melemen
Oğmaç
Yağlı ekmek
Erişte
Hıngel
Sarıburma
Kömbe (Yağlı-yavan)
İçli kömbe
Gilik

Sacüstü
Bazlama
Kete
Saç ekmeği
Tandır ekmeği
Yufka
Kavut
Babiko
Mantı
Kavurma
Peynir
Kaymak
Yoğurt
Süt
Bal
Tereyağı
Çiğ kaymağı
Çökelek

Hazır yenen bitki türleri

Yemlik	Öküz götü	Katır göbeği
Kuzu kulağı	Denden	Sünsülük
Tombul	Gömeç	Pürçelik
Kangal	Navruz	Koremen
Kenger	Dana daşağı	Çiğdem
Örtmek	Kuşburnu	Gözenek
Kasnı	Alıç	Teke sakalı
Koyun gözü	Çördük	Boduç (fiğ)
Karamuk	Mantar	İğde

RENÇBERLİK ARAÇ - GEREÇLERİ

ARAÇ - GEREÇLER

Kağnı arabası

Ok	Önköp	Araba kayışı
Yastık	Arkaköp	Yedecek
Mazı	Tahtalar	Zibik
Hasbut	Ön ve arka dişler	Dayak
Demir çember	Boyunduruk	Gerdirme
Buylu	Zelve	
Eğre	Sanbağı	

Aparatları

Karaçağ
Cağ
Sırık
Saman çeteni
Ahbun çeteni

İş aletleri

Urgan
Örme
Galıç (orak)
Tırmık
Anadut
Dirgen
Yaba (Beş parmaklı, yedi parmaklı)
Çeç küreği
Tırpan (Sap, elecek, toka)
Çekiç
Örs
Masat
Kösüre küleği
Düven (İki tahta, kara sakız, çakmak taşı, Sürüt, bok çanağı)
Öğendere (Cemek, nodul)
Çift (Çift demiri, eğek, tutacak, ok, zıbik, kayış)
Balyoz
Nacak
Küskü
Bel
Kırklık
Gelberi
Pulluk
Köten
Tapan
Çalgı
Süpürge
Halbur
Gözer
Seklem
Ağız bağı

Diğerleri

Mengirde
Kan
Zincir
Dil ipi
Alaca
Soku
Çengel
Yal çanağı
Çan
Kelek
Zil
Hongurdak

EV İŞLERİNDE KULLANILAN ARAÇ-GEREÇLER

ARAÇ - GEREÇLER

Aşırma (üç kulplu kazan)
Küpeli (İki kulplu kazan)
Helki (stil)
Bakraç
Tas
Maşrapa
İbrik
Peşkir
El leğeni
Leğen
Kevgir
Kepçe
Ağaç kaşık (şimşir ağacından)
Sahan

Tava
Tekne
Eğiş
Fırın küreği
Yedecek (pişmiş ekmeği çıkaran kürek)
Teşt
Aktaraç
Oklava
Sac
Sac ayağı (üçlü)
Un çuvalı
Seklem
Cicim
Çul
Hasır

Kilim
Halı
Minder
Turşu küpü
Peynir küpü
Yağ küleği
Mangal
Maşa
Köz küreği
İdare lambası
Şişeli lamba
Gaz ocağı
Güğüm
Çuvaldız
Biz

ÇOCUKLARIN VE GENÇLERİN OYUNLARI

ÇOCUKLARIN VE GENÇLERİ OYUNLARI		
Aşık oyunu	Değmeç	Dokuztaş
Mendil kapmaca	Eldebir-peşte bir	Körebe
Hot oyunu	Yastı beklemeç	Seksek
Çelik-çomak	Hacı-bacı	Uzun atlama
Dut oyunu	Hokkalık	Kartopu
Uzuneşek	Beştaş	Bıçak
Birdirbir	Üçtaş	Top (bulanabilirse!)

ÖLÇÜLER

1 Rublağ........................16 kg.
Yarım Rublağ.................8 kg.
1 Mucur.........................4 kg.
Yarım Mucur.................2 kg.

1 Batman........................8 kg.
1 Okka......................1283 gr.
1 Kile............................25 kg.
1 Arşın........................68 cm.

MEVSİMLER

Kış	: Kasım ayından Nisan ayına dek 5 ay.
İlkbahar	: Nisan ayından Haziran başlarına dek 2 ay.
Yaz	: Hazirandan Ağustos'un sonuna dek 3 ay.
Sonbahar	: Eylül-Ekim 2 ay.

Aylar

Kimi aylara köyümüzde verilen adlar:

Ocak	: Zemheri
Şubat	: Gücük
Nisan	: Abrıl
Aralık	: Karakış

TARIM ÜRÜNLERİ

Buğday: Köylünün temel ürünüdür. İki türü vardır. Sarıbaş ve Zero. Sarı baş, kalın ve kısa kelleli ve çok sayıda uzun kılçıklı bir başağa sahiptir. Ekinin boyu, zero buğday türüne göre

biraz kısadır. Zero, ince, uzun, az ve kısa kılçıklı buğday türü olup soğuğa dayanıklıdır. Kanada buğdayı diye de bilinir. Buğday, iki dönemde de ekilir. Güzün ekim ayında ekilen buğdaya kışlık ekin, nisan ayında ekilen buğdaya da yazlık ekin denir. Yazlık ekilen buğday daha geç olgunlaşır. Buğdayın hasat mevsimi temmuz ayıdır. Esasen insan yiyeceğidir, biraz da tavuklar nasiplenir.

Arpa: Haziran sonu ile Temmuz başlarında biçilir. Güzün ekilir. Hayvanların, özellikle de at ve eşeğin en has yiyeceğidir. Buğday darlığında arpadan da ekmek yapılır. Beyaz renkli ve besin değeri düşüktür. Yavan bir tadı vardır.

Çavdar: Daha çok davar yemidir. Buğday ile aynı dönem ekilip biçilir. Kıtlık dönemlerinde çavdardan da ekmek yapılır. Ekmeğinin rengi karadır. Kısa sürede bayatlar.

Fiğ: Haziran sonu biçilir. Tırpana gelmezse yolunur. Büyükbaş hayvanların kremalı yiyeceğidir. Besleyicidir. Tanesi, öküzlerin samanına ıslatılarak katılır. Fiğ samanına kes denilir. Yeşil rengi vardır. Hayvanlara verilen beyaz samanın içine bir miktar karıştırılır. Kes, tatlandırıcıdır.

Fiğ, tam olgunlaşmadığı ancak başak tuttuğu zaman (başağına boduç denilir, içinde üç beş adet dane bulunur) insanlar tarafından yenilir. Haziran başlarında, fiğ tarlasından birkaç tutam fiğ yolup yola doğru yiye yiye giden insanlara sık rastlanır. Fiğ, arpa ve yonca, köyün yakınına ekilir ki koruma ve gözetim altında olsun.

Ot-Yonca-Gorunga: Tanesi olmayan ama samanı (kesi) hayvanlar için besleyici olan yiyeceklerdir. Ot ekilmez, çayırlık ve dere kenarlarında kendiliğinden yetişir. Yonca bir kez ekildi mi, 3-4 yıl içinde kendiliğinden tekrar büyür. Gorunga, her yıl ekilir, Haziran ortalarında biçilir. Bu bitkileri biçmek zordur ve her babayiğit tırpancının harcı değildir. Kimileri de bunların yerine mercimek eker.

KÖYDE GİYİM-KUŞAM

KÖYDE GİYİM-KUŞAM		
	Kadın	
Don-tuman	Üçpeş	Tülbent
Çaşkır	Fistan	Kuşak
Yün çorap	Libada	Önlük
Çarık	Fes	Kolçak
Lastik	Terlik	Yağarlık
Köynek	Tepelik	Yemeni
İşlik	Vala	Örtü
	Erkek	
Don	Şalvar	Sehretlik
Dolak	Külotlu pantolan	Gabalak
Yün çorap	Kurtuk	Eldiven
Çarık	Yelek	Şapka
Lastik-ayakkabı	Yün kazak	Selanik
Köynek	Kuşak	Maşlak
İşlik	Börge	

Kadın giysileri

Yün çorap: Şişlerle yünden örülen, düz beyaz ya da nakışlı denilen, üzerinde daha çok kırmızı, mavi, sarı, kahverengi renklerin kullanıldığı desenli çoraptır. Diz altından itibaren çorabın boğazına sabitlenen bir bağcıkla bağlanır. Bu nedenle diz altından bileğe doğru bacak inceldiğinden sık sık çorap düşer. Çorapların altı, iş yaşamı gereği çabuk sökülür, yırtılır. Öyle çok sayıda çorap örülemez. Çorapların altı tekrar örülerek ya da yama yapılarak giyilir.

Çarık: İki türü vardır. 1- Tokalı çarık 2- Sırımlı çarık. Her ikisi de öküz derisinden yapılır. Ancak tokalı çarık, tabaklanmış deriden ve günün koşullarına göre daha teknik malzeme ile yapılmış olup ayak üstü bölümüne renkli meşin dikilmiştir. Bu meşinlerin kırmızı, sarı, yeşil renkleri revaçtadır. Bunların üzerinde pullar olup çarık daha bir süslenmiştir. Bağcıklı olmayıp yandan toka ile bağlandığı için bu isimle anılır. Ayak ucunda, tersine dönmüş karga burnu gibi bir burnu vardır ki tokalı çarığa ayrı bir fors verir. Giyimi rahattır. Sivas'taki çarıkçılardan satın alındığı için herkes giyemez. Sırımlı çarıktan tokalı çarığa terfi etmek, makamda yükselmek gibidir.

Sırımlı çarık, insan soyunun en eski ayakkabısıdır. Ham deriden yapılır. Gön zoğlanır (ölçü alınır), kesilir ve biz yardımıyla dikilir. Yine gönden, şerit halinde sırım kesilir. Bu şeritler, çarığın yandaki deliklerinden geçirilerek bacağa, çorap üzerine bağlanır. Kışın ve yağmurlu havalarda, su çeken deri yumuşar, pestil gibi olur. Yazın ise tersine öylesine kurur ki ayağı vurur. Ekin tarlasından veya harmandan gelen köylü, çarıklarını tavuk yalağında suya yatırır. Bağcıklar kendiliğinden kolayca açılabilir. Bazen sırımlar birbirine öyle bir karışır ki her iki ayağı da adım atmada zorlar. Koşarak kaçması gereken birinin vay haline! Köylü, sırımlı çarığını kendi yapar.

Lastik: Gurbete çalışmaya gelen köylü, sılaya dönerken ev ahalisine, hiç olmazsa bir kısmına lastik ayakkabı getirir.

Altmışlı yılların iki markası vardır: Ankara lastiği ve cızlevet. Yıllar sonra İstanbul Topkapı'da, bu markanın fabrikasını görünce "Az mı giydik ürettiğin lastikleri" diye söylendim. Lastik, komple bir kalıptan çıkmış yekparedir. Yazın sıcağında biraz kokar ve genleşir. Böyle günlerde yürürken ayağından bile çıkabilir. Sert bir bitki, hatta hozan bile lastik tabanını delip ayağa batabilir. Lastiğin bir de içine astar yapıştırılmış türü vardır, diğerine göre biraz daha kalitelidir. Ayağı kolayca kokutsa ve pek sağlıklı olmasa da çarığa tercih edilmiştir. 1970'lerde, rengarenk naylon sandaletler ve terlikler sarmıştı ortalığı. Çarık çoktan bitmişti. Sanayi ürünleri, daima baskındır. 1965'ten sonra da özellikle gurbetçiler kanalıyla ayakkabı yaygınlaşmaya başlamıştır.

Fistan: Yuvarlak, elips şekillerin hakim olduğu daha çok da çiçek desenli ve canlı renklerden oluşan, basma veya divitin denilen kumaşlardan dikilir. Uzun kolludur. Boyundan diz altına kadar uzar ve belden aşağısı geniştir. Kadınların yaz kış giydiği bir giyecektir.

Üçpeş: Sivas yöresinin ünlü kadın giysisidir. Allı morlu renklerden dokunmuş etektir. Aşağıdan ayrılan üç etek bel kısmında birleşir. Bel ve bacak kısmını çaprazlamasına sarar ve dize kadar uzanır.

Tuman: Kadın ve erkeğin donu olup ayak bileğine kadar uzanır. Beyaz renkli, patiskadandır. Beline lastik takılır.

Çaşkır: Kadınların donunun üzerine giydikleri, bir hayli bol, bir nevi ikinci bir dondur. Renkli de olabilir.

Köynek: Kadın ve erkeğin atletidir. Uzun kolludur, beyazdır.

İşlik: Kadın ve erkeğin gömleğidir. Çeşitli renklerde olabilir. Ancak kadınlarınki süslenmiş birkaç renk olabilirken, erkeklerinki düz, tek renklidir.

Kuşak: Yünden üç enli olarak dokunur. Uçları püsküllüdür. Boyuna kırmızı, sarı, yeşil, beyaz şeritler vardır. Fistan veya işlik üzerine bele 3-4 kez dolanır.

Libada: Nakışlı bir tür cekettir.

Kolçak: Her iki kola, fistanın üzerine gelecek şekilde takılan,

birkaç renkte olan kolluktur. Siyah renkli olanı tarlada vb. yerde takılır.

Yağarlık: Yakaya takılan işlemeli bezdir.

Önlük: Kadın, iş görürke, fistanı veya üçpeşi, kirlenmesin diye önüne takar. Ayrıca önlük iş görmeye de yardımcı olur. Alt ucu ele alınarak torba gibi içine malzemeler konulur. Bir de bu günlerin dışında takılan süslü, işlemeli önlükler vardır.

Tepelik: Kafaya ilkin fesin kirlenmemesi için ipten örülmüş beyaz terlik konur. Üzerine fes geçirilir. Genellikle kırmızı renktedir. Bu bir dönem II. Mahmut'un iktidarını bile sarsmış, "Fes istemezük" isyanının yaşandığı, sonra da "Fesi çıkarmazuk" diye direnilen ve Cumhuriyet'e dek kullanılan, bildiğimiz fes değildir. Fesin üzerine de tepelik geçirilir.

Tepelik Anadolu kadınının en önemli parçası olup giyimden çok kuşama aittir. Hatta bir prestijdir. Hagop Mıntzuri'nin "Armıdan" kitabının kapağındaki resme bakınız. Tepelikli bir kadın, beşikte bir çocuk ve beşiğin yanında 2 yaşlarında bir çocuk. İşte bu görüntü, bir dönem Anadolu kadınlarımızın resmi olarak simgeleşmiştir.

Tepelik yapmak bir zanaatçılık işidir. Zorunlu satın alınan mallar sınıfında olduğundan böyle bir meslek doğmuştur. Ta ki 1960'larda bile, bu üretim sınırlı da olsa devam eder. İstanbul'da Sular İdaresinde çalışan köylüler, en iyi tepelik yapan ustayı Kapalıçarşı'da bulmuşlardır.

1940-1950'lerde köye dönerken, tepelik de götürmek isteyen köylüler, doğruca Kapalıçarşı'daki, bu Ermeni zanaatkarın dükkanının yolunu tutarlar. Usta, Anadolu kırındandır. Anadolu kırının bu insanlarına güvenir. Kumaş, tepelik vb. malları açık hesap verir. Dostturlar. Ondan alışveriş yapanlardan sağ kalanlar 50 yıl geçse de ustaya, ölmüşse rahmet, sağ ise uzun ömürler diliyorlar.

Tepelik, siyah renkte olup kafaya, kolalanmış fes gibi geçirilir Sakandırık denilen bir bağla çene altından bağlanır. Tepesinde, yuvarlak gümüşten, desenli, ince bir plaka vardır. Tepeliğin üzerine de tül gibi bir örtü veya yemeni örtülerek, baş bağlanır. "Bu

nasıl baş bağlamak" diye de türkülere geçer.

Tepeliğin, önlerden kısa, yanlardan uzun olan zincirlerinin ucuna gümüş paralar takılır. Orta kısımda birlik, yan kısmında (bu yanlara Salındırma denilir) ikilik paralar vardır. Tepelikteki bu süs zincirleri 20 dala kadar çıkabilir.

Tepeliği kızlar evlenmedikleri için, ihtiyar kadınlar da biraz ağırlık yaptığı ve takma teferruatıyla uğraşamadıkları için takmazlar.

Vala: Siyah renkli bir tür poşudur. Başa bağlanır.

Yemeni: Örtü yerine de kullanılır. Dört bir tarafının uçları pulludur. Pek yaygın değildir. Baskı tekniğiyle boyanmış ve desen verilmiştir. Tokat işi yemeni çok meşhurdur. Tokat'taki yemeniciler çarşısı Osmanlıdan beri bu meslekteki başarılarını devam ettirmiştir. Böylesi elişi zanaatları bu gün hemen hemen bitmiştir. Kalanlar da son temsilcilerdir.

Örtü: Doğrudan başa bağlandığı gibi tepelik üzerine de bağlanır. Her kız ve kadında vardır. Öne gelen ucu içeri katlanır. Bir uç arkadan bele doğru sarkıtılır. Diğer iki uç da kulakları örtecek tarzda çene altından bağlanır. Saçın ve boynun bir kısmı ve yüz açıktadır. Kadınlar ve özellikle kızlar saçlarını uzatır ve örerler. Arkadan bele kadar inen örülmüş saç örgülerine belik denilir.

Erkek giysileri

Dolak: Kış mevsiminde ve özellikle bu sıradaki yolculuklarda, çorap üzerine dolak giyilir. Ayağa giren kısım bir çorap gibi olup yanlardan iki kuşak halindedir. Bu iki kuşak, çaprazlama olarak dize kadar sarılıp bağlanır. Dolandırılarak giyildiği için bu ismi almıştır. Yünden örülür, beyazdır.

Şalvar: Bilinen şalvar olmayıp şalvar gibi geniş olan pantolona denir. Genellikle siyah renklidir. Yünden culhalık da dokunur. Beline bir ip bağlanarak tutturulur. Güloğ Emmi gibi örme takanlar da vardır.

Selanik: Yünden örülür. İşlik altına giyilir. Kolsuzdur.

Üşümemek için iyi bir önlemdir. Ancak vücut öyle bir alışır ki yazın bile giyenler olur. Kadınlar da giyer.

Kazak: Yünden örülür. Genellikle beyazdır. Uzun kolludur. Daha çok erkekler olmak üzere kadınlar da giyer.

Kurtuk: Ceket yerine giyilen, kaba ve ceketten biraz büyük bir nevi kaban gibidir. Yünden culhalık da dokunur. Daha çok siyah renklidir. Yakasızdır.

Kuşak: Yünden ince dokunmuş beyaz renklidir. İşliğin üzerine dolanır. Ancak pantolonun kemer kısmı da kuşağın altında kalır. Pantolonu çıkarmak için önce 2-3 kez bele dolanmış kuşağı çıkarmak gerekir.

Külotlu pantolon: Bir dönemin moda pantolon biçimidir. İngiliz külotu da denilir. Askeri giyim tarzından kaynaklandığını sanıyorum. Parka, montkemer (İngiliz General Montgomery'nin isminden türetilmiştir) gibi. Bu kumaş pantolon satın alınır. Gurbete gidenler aracılığıyla köye girmiştir. Ayak bileğinden dize kadar vücuda yapışık, dizden basenlere kadar geniştir. Pantolonu çıkarmada kolaylık olsun diye ayak bileği ile diz arasına yandan düğmeler konmuştur. Genellikle de gizli düğme yapılır. Paran olacak ve paraya da kıyacaksın ki külotlu pantolon giyebilesin. Üstüne de kruvöze ceketi çekin mi afili bir delikanlı olursun.

Sehretlik: Kuşaktan daha yukarı bağlanır. Meşinden ve deriden olabilir. Gözleri olan bir tür kayıştır. Gözlere para, saat vb. değerli şeyler konulur. Yolculuk ve pazar yerlerinde çalınmayı önlemek için daha çok işlik altına giyilir.

Börge: Yünden dokunur. Başa ve yüze (yalnızca gözler ve ağız açıkta kalır) sarılan bir tür dolaktır. Rengi beyazdır. Kış yolculuklarında kullanılır.

Gabalak: Bir tür başlıktır. Yalnızca yüz kısmı açıkta olup boyun ve kafa bölgesini kapatan yekpare giysidir. Keçinin tiftiğinden örülür. Rengi kahverengi olup yumuşaktır. Sıcak tutar. Kış günleri yolculukta, tipili havalarda giyilir. Çobanlar da kullanır.

Eldiven: Yünden örülür. Çeşitli renklerdedir. Kış giyeceğidir.

Yelek: Kumaş pantolon ve ceket içerisine giyilir. Kolsuz, önden bol düğmeli, yakasız ve boyundan göğse doğru açık bir V çizen giysidir. Ceketsiz de giyilebilir. Genellikle siyah olup birkaç rengi vardır. Ekoseli de olabilir Yelek cebinin bir tarafına köstek bir tarafına saat konulur.

Kasket: Çocuktan büyüğüne dek her erkekte vardır. Karga burun da olsa, yamuk yumuk, tereği yırtılmış ve yamalı da olsa köylü, şapkasız olmaz. Başı açık gezmenin mazisi ancak 35 yıla dayanır.

Maşlak: Esasen çoban giyeceğidir. Bir tür paltodur. Yünden kaba bir dokumadır. Rengi beyazdır. Doğuda kimi çobanların giydiği kepenekle karıştırılmamalı. Ona benzese de bizim maşlak kolludur. Herk döneminde de soğuktan korunmak gerektiği için her evde vardır.

Kravat: Hırvatların taktığı bir çeşit fulardır. 1800'lü yılların ikinci yarısında bir Hırvat gösteri topluluğunun Paris'i ziyaretinden sonra Fransız moda çevresi, bu kuşam biçimini düzenleyerek ve adına da Hırvat sözcüğünden esinlenerek kravat deyip bu aksesuarı erkek giyimine sokmuşlardır. Elbette ki kravatın köylü giysisiyle ilgisi yoktur. Köylü, ilkin devlet dairelerindeki görevlilerde ve köyde öğretmenlik yapanlarda bunu görmüştür.

Akpınar köyüne kravat Sivas Cer Atölyesi Çırak Okulu'nda ve öğretmen okulunda okuyan öğrenciler aracılığıyla girmiştir. Bunların dışında da kimse takmaz. Gerekli de değildir. Zaten onu takabilecek giysisi yoktur. Kravata Anadolu'da "medeniyet yuları" denilir. Bu tanımlamada iki boyut vardır:

Köylünün eğitim-öğretiminden iş aletlerine dek yaşam koşullarının kentlilikten çok geri olduğu bilinciyle, medeniyetin dışında bir dünyada yaşıyormuş algılamasıdır.

İkincisi, medeniyeti kravat aracılığıyla somutlayan köylü, kravatın da boyuna bağlanması nedeniyle ona yular nitelemesinde bulunur. Bunun altında yatan anlam ise kravat ve bürokrasi özdeşliği ile şehirliliği yular benzetmesiyle hicvetmektir.

DOKUMACILIK

Akpınar köyünde üç ayrı tür tezgahta çeşitli dokumalar yapılır: Halı tezgahı, yer şalı tezgahı ve culhalık. Dokumanın nasıl yapıldığından değil de, bu tezgahlarda neler dokunduğundan ve tezgahların parçalarından söz edeceğiz.

Halı tezgahı: Köyde birçok evde vardır. Dokuma kışın yapıldığı için soğuk olmayan yerlere, daha çok da ahıra kurulur. Halı, kilim, seklem, un çuvalı, halı yastık, halı heybe dokunan bu tezgahların kurulup sökülme işlemlerini, marangozluktan anlayanlar yapar. Kadınların yaptığı bu dokuma işine bazen erkekler de yardımcı olur. Her kadın bu işi bilemez. Az sayıda iyi dokuma yapanların yanında çalışarak ders alınır.(*) Özellikle gözleri zorlayan çok yorucu bir iştir. Bir halı, düzenli çalışmayla, üç aydan önce bitirilemez.

İki yan ağaç: Dikey konumda

Marmar: Yan ağaçların üst ve alt başlarında ipleri germek için konulmuştur.

Kücü ağacı: Ortada yatay durumda.

Dığdığ: İplerin ters hareketini sağlar.

Merik: Bir ucu ipe bağlı, dikey iplerin arasından dokunacak yatay ipi geçirmeye yarayan ağaç parçası.

(*) Tuzhisar (Ağdık) köyünden Ermeni asıllı, sonradan Bağdat ismini almış, Hasan onbaşı (Kürt) ile evli bir kadın, bizim evde bir süre kalarak, anama dokuma dersi vermiş. Birlikte üç halı yastık ve iki kilim dokumuşlar. Anam, Bağdat hatunun geçmişten hiç sözetmek istemediğini söylemişti.

Kılıç: Merik aracılığıyla geçirilen ipi aşağıya doğru, dokunan kısmı düze çeker.

Çelik: İki marmarın başında sıkıştırma, gevşetme işine yarayan parça. Halı, kilim vb. dokuma işi oturularak yapılır. Dokuma, oturma seviyesini aştığında yine aynı hizada çalışma yapmak için çelik vasıtasıyla marmarlar gevşetilir. Dokumanın ön yüzü aşağıya doğru çekilirken, çekilen kısım arka yüzden yukarı doğru çıkar. Bu işlem yapıldıktan sonra marmarlar tekrar çelik vasıtasıyla sıkıştırılır.

Halı makası: Halıda dokunan ipleri aynı boyda, düz olarak kesmeye yarar.

Nakış, örneğe göre atılır. İplerde kök boyası veya kimyasal boyalar kullanılır. Nakışlar, yüzlerce yılın ürünleri olup imgeleme yoluyla dokumaya aktarılır. Her birinin anlamları vardır.

Yer şalı tezgahı: Her evde bulunmaz. Sökülmesi ve kurulması basittir. Uzun bir mesafeyi gerektiren bu dokuma tezgahı, soğuk evlerde kurulmayı gerektirdiğinden kış mevsiminin dışında ve işlerin biraz azaldığı dönemde kurulur.

Dokuma mesafesi boyu her iki başa ikişer kazık çakılır. Boydan boya renkli ipler gerilir. Bu tezgahta da kücü ve kılıç vardır. Ancak ilerleyen dokumanın hareketi seyyar, dört ayaklı ve iplerin asılı olduğu dağan denilen parça ile sağlanır. Dokuma ilerledikçe dağan da kaldırılarak ileri alınır.

Bu tezgahta yapılan dokumada nakış yoktur. Uzunlamasına tek renkli kuşaklar dokunduktan sonra yan yana getirilerek dikilir. Boydan boya farklı renklerde kuşakların olduğu bu dokumalar yere serilen yaygı ya da yüklüklerin üzerini örtmekte kullanılan cecim yahut çullardır.

Culhalık: Karmaşık yapılı dört ayaklı bir tezgahtır. Köyde az sayıda bulunur. Hazır giyimin ağırlık kazandığı 1965'e kadar vardır. Pantolon, börge, kurtuk, maşlak, dastar dokunur. Şalvar ve kurtuk karakoyun yününden dokunduktan sonra ayak altında ıslatılarak dövülür ki tiftiklensin, yumuşasın. Dastar daha seyrek, maşlak kalın, börge ise ince dokunur.

HANELERİN YERLEŞİM PLANI VE YAPI BİÇİMİ

Köyde hemen hemen bütün haneler bitişik nizamlıdır. Ana ve ara yollarla bölünmüş düzensiz adalardan oluşur. Birbirleriyle iç içe geçmiş bu yapı bütünlükleri, içindeki nüfus yoğunluklarına göre az alan kaplar.

Her hanenin yapı bütünlüğü 1- Avlu, 2- Örtme, 3- Hayat, 4- Ahır, 5- Samanlık, 6- Seki, 7- Soğuk ev, 8- Oda, 9- Tuvalet bölümlerinden oluşur.

Avlu: Her evin önünde etrafı yarım duvar ile veya bir bölümü diğer komşu evlerin duvarları ile çevrili geniş bir açık alan vardır. Alanın giriş yeri geniş olup kapısızdır. Bu giriş, hanenin sokağa açılan yeridir. Avluya binanın yerleşimine göre birden fazla kapı açılır. Soğuk evin kapısı, ahırın veya odanın kapısı gibi sayılar değişebilir. Avlu çok amaçlı kullanım alanıdır. Bir kere kağnı arabasının park yeridir. Bir köşesinde tuvalet inşa edilmiştir. Bir köşesine hayvan dışkısı yığılır. Yaza doğru, mayıs ayında kış boyu biriktirilmiş olan bu yığın, avluya, samanla karıştırılıp kalın bir tabaka halinde serilerek sıkıştırılması ve kurutulması sağlanır. Buna basma denir. Haziran ayında bel ile kısmen yuvarlak kesilerek çıkarılan tezekler avlunun etrafına dikey olarak dizilir. Bir süre de böylece kurutulan tezekler toplanıp düzenli bir şekilde soğuk evin bir köşesine, örtmenin bir yanına veya sekmecin altına yığılır. Her zaman yemek pişirmek ve kış ayında ısınmak için temel yakacak maddesi olan tezeğin bu şekline basma tezeği denilir. Bir de taze mayısa saman katılarak şekil verilecek hale getirilinceye dek çiğnenip elle duvar yüzeyine ince bir katman halinde yapıştırılan, "el

tezeği" veya "duvar tezeği" denilen tür vardır. Güneşte kısa sürede kuruyan bu tezek daha kolay ateş alır ve kısa süreli yanar. Bunlar da avlu duvarlarına veya baca kenarlarına yapıştırılır.

Avlunun bir tarafında da küllük dediğimiz ocaktaki küllerin ve bazen hayvan dışkılarının biriktirildiği kısmen çöplerin atıldığı bir alan vardır. Bu birikime de "ahbun" denilir. Sonhabarda yakın tarlalara küçük ahbun çeteniyle taşınarak gübre niyetine serilir. Yaz gecelerinde koyunlar boğucu olmasın diye ağılına konulmayıp avluda yatırılır. Avlunun giriş kapısına koyunların yıkamayacağı, çıkamayacağı sağlamlıkta bir alaca konulur.

Avluda gerekli durumlarda ateş yakılır, aşırma veya küpeli denilen kazanlar kurulur. Bulgur yapmak için kaynatılan buğday (Hedik) olabilir bu. Çamaşır kazanı ya da cenaze olduğunda yıkamak için su ısıtılan kazanlar kurulur.

Evet bu açık boş alanda dolu dolu hareket eder köylü.

Örtme: Genellikle soğuk evin önünde veya diğer ahır girişini de kapsayacak şekilde önü avluya açık, üç tarafı diğer bina duvarları ile çevrili bir sundurmadır. Bir nevi duldalık da diyebiliriz. Adından da anlaşılacağı gibi örtmenin üstü örtülüdür. Bir köşesine çiftçilik alet edevatları konulur. Bir tarafı fışkılık yapılır. Kışın koyun ve keçilerin altı süpürülerek dışkıları yağmur ve kardan korumak için fışkılık diye adlandırılan köşeye yığılır. Bu birikimin bir bölümü kışın öküzlerin altına serilir ki hayvanlar üşümesin, bir bölümü de yine gübre niyetine tarlalara taşınır.

Yazın kimi zaman bu örtmenin altına oturulur, sohbetler edilir. Kimi işler bu yarı açık alanda yapılır. Bir bölümüne varsa, odun yığılır.

Toprağı işleme ve ürün elde etme yöntemi, öküz yerine traktörün geçmesiyle niteliksel bir değişikliğe uğramıştır. Böylece örtme de traktörün park yeri ve aparatlarının konulduğu alan haline gelmiştir.

Hayat: Antre veya hol anlamındadır. Kentin bina iskanında

antreden salona odalara ve mutfağa kapılar açılırken köydeki hanelerde hayattan ahıra, samanlığa, sekiye (basamak yoluyla) veya soğuk eve kapılar açılır.

Hayat, binalar bütünlüğü içinde diğer bölümlere geçişin sağlandığı bir başka deyişle diğer bölümlerin kapılarının açıldığı merkezi bir alandır. Genellikle soğuk ev ve oda kapısı avluya açılır. Hayat küçük bir alandır. Hayvanların giriş çıkışlarının rahat yapılabildiği genişlikte, her tarafı kapalı (yalnız dış kapı üstünden bir pencere ile ışık alır) avludan sonraki ikinci dış kapıdır.

Ahır: Bina yığınının soğuk evden sonraki en büyük bölümünü oluşturur. Köylünün ayrılmaz parçası olan hayvanlarının konulduğu yerdir. Ahır iki bölümden oluşur: Öküz ve ineklerin kaldığı bölüm ile koyun ve keçilerin kaldığı ağıl denilen bölüm. Her iki alanın bölmesi genellikte tahtalarla, alacalarla veya kısmen küçük duvarlarla ayrılır. Kimi hanelerde ise ağıl, ahırdan ayrı bir bölüm olarak inşa edilmiştir.

Ahırdaki baş köşe öküzlere ayrılmıştır. Hane sahibinin gücüne göre bir çift veya iki çift öküz bağlanır ahıra. İkinci yer ineğe, (iki üç adet olabilir) varsa ayrı bir bölüm boğaya ayrılmıştır. Öküz ve ineklerin ayaktaki duruş mesafesine göre önlerine kürün denilen yemlikler yapılmıştır. Bu yemlikler taştan oyulduğu gibi ağaçtan da yapılabilir. Ahırın ücra köşesi cefakar eşeğe ayrılmıştır. Bu hayvanlar yerlerinde durmaları için kürüne bağlanmışlardır. Kürüne monte edilmiş zincirin bir ucunda mengirde vardır. Mengirde hayvanın boynuna geçirilir ve u biçimindeki mengirdenin üzerindeki dilipi her iki ucu birbirine birleştirilir.

Eskiden köyde atları olan haneler de vardı. Ancak at bakımının zorluğu ve çiftçilikte öküzlerin kullanımının daha verimli olması at sayısının azalmasını, giderek yok olmasını getirmiştir. Ahırın en iyi, rutubeti en az ve aydınlık yeri atlara ayrılır.

Ahırın orta yerinde taştan oyulmuş bir soku vardır. Bu sokuda kimi zaman fiğ ıslatılır, samana karıştırılarak hayvanlara verilir. Keçi ve koyunların önlerinde de sıra boyu kürünler vardır.

Seki: Yamaç bir yerdeki küçük düzlüğe seki denir. İkamet

ettiğimiz seki de ahırın yamacındaki düzlük gibidir. Giriş kapısı hayattan çıkan basamaklarla sağlanır. Bina kompleksi itibariyle ahır ünitesine dahildir. Dikdörtgen biçimindedir. Bir uzun kenar ahırla komşudur, diğer uzun kenar ile bir kısa kenar dış cephedir. Öteki kısa kenarın bir bölümü hayatla bir bölümü de dış cephe ile çevrilidir. Sekideki aydınlık duvardaki pencerelerle sağlanır. Ahır ve soğuk ev ise tavandan açılmış pencereye sahiptir.

Sekide giriş kapısının kenarına düşen kısa kenarda bir ocak vardır. Buradaki ocak soğuk evdekine göre daha küçüktür. Sonbahardan ilkbahara dek (Ekim-Mayıs) yemek pişirmek ve ısınmak için kullanılır. Baca ve puharisi simsiyah kurum bağlamıştır. Yüklük denilen bir bölümle kapkacak ve bir kısım yiyeceğin bulunduğu bölümler vardır. Duvarlar kalın olduğundan seki pencerelerinin açıldığı yerlerde 40 cm. kadar girintiler bulunur. Bu girintiler raf yerine kullanılır. Daha çok da bardaklar, fincanlar gibi kırılması muhtemel eşyalar ve çay-şeker gibi şeyler konulur. Burada gaz ocağına ayrı bir yer ayrılmıştır. Üzerlerinde çizgili kuşaklar halinde sıralanmış çay bardakları, kırmızı beyaz bakalit çay tabakları ve üçüncü sınıf porselen kahve takımları aynı zamanda vitrine konulmuş bir süs eşyası gibidir. Ancak bunlar kentleşmeye çalışan ailelerin, salonun bir köşesine yerleştirdikleri devasa sunta yığını vitrinin cam bölmelerindeki süs niyetine konulmuş, kullanılmaktan imtina edilen, altlarına dantel ve hatta peçete de serilen itinayla dizilmiş üçüncü sınıf cam bölmelerinden daha gerçekçidir.

Sekinin altında koyunların, keçilerin ağılı bulunur. Sekinin yarı açık olan uzun kenarı ise ahırla paylaşılan mekanı oluşturur. Sonuçta hayvanlarla aynı mekanı paylaşmış bir kuşağın ahvadıyız. Sekiden aşağıya uzatılmış üç beş sırıkla tavuklar için tar yapılmıştır. Ya da tavuklara hayattan bir yer ayrılmıştır.

Samanlık: Otlatılma imkanının kalmadığı, uzun kış mevsimi boyunca hayvanlara yedirilmek için saman ve kesin konulduğu bölümdür.

Harmandan çetenle taşınan saman veya kes, bacadaki bir delik yardımıyla samanlığa boşaltılır. İçeri boşaltılan bu saman

baca merkezine denk gelen alanda birikir. Bu birikimi samanlığın diğer alanlarına yayma işine samanlık vurma denilir. Bu zor ve bunaltıcı bir iştir. Samanlık vurmaya giren kişinin her tarafı toz olur. En kötüsü de solunum yolları ikinci bir samanlığa döner.

Kes, fiğ yoncanın veya otun ezilerek saman haline getirilmişine denir. Buğday, arpa ve çavdarın sapından elde edilen beyaz samana göre hayvanlar için daha lezzetli ve besleyicidir. Az elde edilebildiği için beyaz samana karıştırılarak hayvana verilir. Kısaca samanlık hayvanların kileridir.

Soğuk Ev: İç içe geçmiş binalar inşasının bir kenarını tümüyle kaplayan, kapısı avluya açılan ve kullanım sahası açısından ayrı bir yapı özelliğine sahip ana binadır. Hemen hemen bütün hanelerde bu bölüm, küçük veya büyük alan itibariyle vardır. Kışın bu yerde soğuktan dolayı ve ısıtılması mümkün olmadığından insan kalması nedeniyle buraya soğuk ev denir. Seki veya odalardaki ikamet yeri bahardan itibaren havaların ısınmasıyla soğuk eve geçiş yapılarak değişir. Ta sonbahara dek. Yazın sıcağında bu evler daha bir ferahtır. Soğuk ev denmesinin nedenlerinden biri de budur.

Evin bir köşesi kilerdir. Kap kacak, büyük kazanlar, yayık ve benzeri şeyler bu tarafa istiflenmiştir. Peynir küpleri, turşu küpleri, un çuvalları, bulgur, yarma çuvalları bir tarafa dizilmiştir. Yatak yorgan fazlalığı ve yünler bir tarafa yığılmıştır. Her evde bulunan bir iki gelin sandığı itina ile bir tarafa konmuştur. Bu sandıkların içine özel giysiler, nüfus ve tapu kayıtları gibi evraklar ve varsa piştovlar konulur.

Sayıları az olmakla birlikte kimi soğuk evlerde bir köşede, bir veya birkaç ambar bulunur. Ambar, tabandan tavana dek ayrı bir bölüm olarak inşa edilmiş veya alçıyla sıvanmıştır. Ambara zahire koymak için baca (dam) 20 cm çapında delinerek bu deliğin içine pöhrek konulmuştur. Böylece tepede ambar bacası, tabanda ise (evin içinde) küçük bir pencere büyüklüğünde ağaçtan yapılmış ambar kapağı vardır. Kapak bir nevi kapıdır. Doldurulmuş ambardan buğday alabilmek için bu ağaç kapağın

ortasında ikinci bir aşağı-yukarı hareket eden sürgülü kapak vardır. Bu küçük kapağı yukarı ittirdiğinizde zahire akar. Kapağı aşağı indirdiğinizde akış kesilerek kapanır. Bu ambarlara, tohumluk buğday, satılacak buğday ve arpa konulur. Çiftçinin ambarının dolu olması onun en büyük mutluluk ve güç kaynağıdır. Ambarı olmayan haneler ise bu zahireyi seklem denilen çuvallara doldurup soğuk evin bir kenarına istif ederler. Ancak iki uzun ağaç üzerine istif edilmiş bu yığının baş köşesinde daha büyük çuvallara doldurulmuş temel tüketim maddesi un bulunur.

Soğuk evin genellikle kapı girişinin karşısındaki duvar bölümünde büyük bir ocak vardır. Yerden 1,5 m. yükseklikten itibaren konik bir ek yapılarak tavana doğru daralan ve yüksekliğinde yuvarlak tarzda örülmüş puhari bulunur. Aynı sistem daha küçük olmakla beraber bütün sekilerde vardır. Soğuk evin bir köşesine culhalık, ortasına boydan boya cecim tezgahı (yer şalı) kurulabilir.

Soğuk eve ve odaya sahip olmak, hanenin maddi gücüyle de ilişkilidir. Bir prestijdir aynı zamanda. Köyde en büyük beş altı tane soğuk ev vardır.

Oda: Köydeki hanelerin büyük bir kesiminin odaları vardır. Oda yapımı 1960'lardan sonra artmıştır. Bu tarihten önce köyde odası olan çok az hane varmış. Hanenin, maddi gücünün bir göstergesi ve prestij aracıdır oda. Odası olmayan da kolay kolay muhtar olamaz. Öyle ya jandarmayı, tahsildarı ve diğer misafirleri nerede nasıl ağırlayacak? Eskiden Kahya'nın, Cafer'in, Maçıveli'nin, Oruçoğlu'nun ve bir kısım diğer hanelerin odaları var iken sonraları bu sayı artmıştır.

Oda, diğer bina bütünlüğünden ayrı veya bir tarafı bitişik nizamla inşa edilir. Kimi odalar da gerek arsa darlığından, gerek altı daha sıcak olsun diye davar ağılının üstüne ikinci kat olarak yapılır. Bu biçimdeki odaya, sekmeçle (basamak) çıkılır. Odanın dış kapısı, hanenin diğer kapılarından bağımsız olup direkt olarak avluya açılır. Dış kapıdan girişte mutlaka büyük bir antre vardır. Lastikler, çarıklar girişte çıkarılarak ikinci kapıdan odaya girilir.

Dikdörtgen biçiminde yapılmış odanın en az üç penceresi vardır. Yeterince ışık alır. Tavan, iğlerin üzerine konan tahta ile kapatılmıştır. Giriş kapısının tam karşısında boydan boya bir makat yapılmıştır. Makat, kıç anlamına gelir ve kıçın konulduğu yani oturulan yer demektir. Odanın her üç tarafı minder ve yastıklarla çevrilidir. Duvarda, kilim veya halı parçası asılıdır. Tabanında duruma göre kilim, hasır, çul gibi yaygılar vardır. Duvarlar kireçle badana edilmiştir. Isınmak için ise odanın ortasına bir teneke soba kurulur ve önünde de mutlaka mangal vardır.

Kapı girişinin sağ ve sol yanlarındaki duvara gömme dolaplar yapılır. Bu dolaplara yatak, yorgan, yastık istif edilir. Bir taraftaki uzun köşeli duvarda da gömme, cam kapaklı bir dolap vardır. Burada ise çay, şeker, kahve, cezve, fincan, bardak ve tabaklar bulunur.

Duvara asılan halılarda genellikle ya bir karaca ya bir geyik ya da tavus kuşu dokumaya resmedilmiştir. Haremde kahve içen kadınların resmedildiği halılar da bir ara çok yaygındı. Bunlar makine halılarıdır. Odalarda daha çok kışın oturulur, yatılır. Hele kış gecelerinde yaşlıların oda sohbetleri çok koyudur. Odalar erkeklerin "çöplüğüdür". Kadınların az bulunduğu yerdir.

En kıymetli misafirler makata oturtulur. Yaş durumu ve toplum içindeki konumuna göre oturuş düzeni baştan kapıya doğru bir diziliş izler. Tabakalar çıkarılır, herkes birbirine cigara sarmayı teklif eder. Maldan, davardan, ekinden, ottan, itten, kurttan, kuştan, dereden, tepeden, ırmaktan, çaydan ve de en önemlisi askerlik ve gurbetlik anılarından söz ederler. Bitmez de bu adamların konuşmaları. Kimi anılar beşinci baskısını yapsa da aynı pür dikkatle dinlenir, anlatıcı da aynı heyecanı duyarak anlatır. Kimi zaman taklitler yapılarak gülünür. Öksürük sesleri tespihlerin şıkırtısını bastırır.

Odası olanın villası var demektir. Koşulların getirdiği algılama biçiminin önemini kavramak, çok farklı koşullarda yaşayanların işidir.

Tuvalet: Köydeki mekanların ayrılmaz bir parçasıdır, dört duvarlı bir kapılı, taharet ibrikli bir yerdir.

Bina inşasının genel özellikleri

Sözünü ettiğimiz bu binalar kompleksinin hepsi birden, aynı zamanda yapılmaz. Ahır, seki, samanlık hanenin ilk yerleşim yeri, ilk yapılması gereken yerlerdir. Daha sonra soğuk ev ve imkan varsa ayrıca oda yapılır.

Daha çok bir soğuk evin inşası üzerinde duracağız. Bu konuda anlatacaklarımız diğer yapılar için de geçerli olup hepsinde benzer malzemeler kullanılmaktadır. İnşaattaki diğer önemli bir ortak özellik de bacaların bütün yükünün tümüyle duvar üzerine oturtulmayıp esas olarak direkler üzerine bindirilmesidir. Oda yapımında ise duvar içine gizli direkler konulsa da baca yükü daha çok duvarlara bindirilir.

İlkin yapılacak binaya göre him (temel) eşilir. Bu işin aleti kazma-kürektir. En az 1 m. genişliğinde, yarım ila 1 m. derinliğinde kazılır. Taş çoktur yörede. Herhangi bir yerden taş çıkarılıp yığılır. Zahmetli bir iştir taş çıkarmak. Kazma, küskü ile çıkarılan kaya parçası balyozla parçalanır. Kağnı arabası ile inşaat sahasına getirilir. Duvarcı ustası, taşları yerleştireceği yere uygun kırmakla (Taş yontma değil) meşgul iken, inşaat sahibinin adamları ve komşular çamur karmak ve su taşımakla meşguldür. Bu işlem beton santralinin köydeki karşılığıdır. Ustanın çektiği iplere göre kazılan temele, bir sıra taş, bir sıra çamur sırası takip edilerek duvar örülmeye başlar. Duvardaki aynı sıraya karşılıklı, birbirine kenetlenen taşlar konulur. Aralarına ise helik (küçük taş parçaları) doldurulur.

Duvar taşları kesme olmayıp yamru yumru olduğu için her taş üst üste düzgün oturmaz. Ara boşluklar ve eğri konumlanmalar yine bu küçük taş parçalar ve çamurla beslenir, destek-

lenir. Yalnız çene taşları yontulur. İp geren, şakül tutan ustanın iyi bir göz ölçüsü de vardır. Duvar 4-5 metre, kapı ve gerekirse pencere yeri konularak yükseltilir. Bu iş bittikten sonra ikinci önemli aşamaya geçilir. 10-15 tonluk toprak bacayı taşıyacak ve o geniş alanın örtülmesini sağlayacak, taşıyıcıları ağaç olan bir nevi iskele yapımıdır bu.

Daha önceden getirilmiş direkler, fezanlar, başlıklar, mertekler ya da iğler tekrar kontrolden geçirilerek ölçülür, biçilir, kesilir. 4-5 metre boyunda kalın direkler, 6-7 metre uzunluğunda kalın fezanlar çok uzaklardan getirilmiştir. Koçhisar'ın kuzeyindeki Sakar Dağı bu ağaçların elde edildiği önemli yerlerden biridir. Yapılarda daha çok, ardıç ve çam ağacı kullanılır. Oda tavanındaki iğler çamdır. Mazı, gürgen gibi ağaçlar da vardır. Eskiden bu dağ başlarından, kağnıyla günlerce mesafeden bu ağaçları getirmek her babayiğidin işi değildi.

Yapılan ölçüm, biçim sonrası hangi ağaç nereye yerleştirilecek belirlenmiştir. Kaç direk konulacaksa her birinin altına düzgün, sağlam ve yassı direk taşı yerleştirilir. Fezanlar duvardan duvara uzatılır. Evin ortasında yer alan yan yana uzatılmış iki ağaçtan oluşur. Eğer boydan yetmiyorsa ikinci bir direk ve başlık yardımıyla ek oluşturulur. Sonuçta fezanların ve duvar boyunca uzatılan tek ağacın (yan ağacın) altlarına direkler monte edilir. Direğin üzerinde başlık ve onun üzerinde de çelik vardır. Hani şu antik dönem kent kalıntılarında görmüşsünüzdür. Dor stili, İyon Stili, Korint Stili denilen süs ve biçim farklılıkları olan ama sonuçta direk görevi gören sütunların başları gibi. Bizim köydeki direk başlıkları daha çok Dor Stiline benzer, süssüzdür.

İşte böylece evin kiriş sistemi kurulmuş olur. Sonra bu kiriş sisteminin üzerine dar aralıklarla mertek denilen ağaçlar paralel olarak dizilir. Yalnız soğuk evlerin tavanının ortasına denk gelen kısmı, göz ağacı denilen kısa ve düzgün ağaçların üst üste beşgen veya altıgen şeklinde örülerek konulmasıyla (konik bir yük-

selti) ayrı bir tavan biçimi verilip bu ağaç örgünün ortasına da pencere konulur. Gökyüzüyle dikey bağlantı kurulmuş olunur. Merteklerin üzerine kavak ağacı dalları sık aralıklarla ve üst üste serilerek konulur. Buna, perde denilir. Ustanın kontrolü ve yol göstermesiyle bu işlem bitince inşaatta bir başka zor kısma gelinmiş olur. Şimdi bu baca çamur ve toprakla kapatılacaktır.

Ahbun çeteniyle özellikle çoraklı toprak getirilmiştir. Daha geniş bir ekip kurulur, su taşınır, toprağa saman katılarak (beton santrali) tekrar çalışmaya başlar. Kürekle yapılan bu iş kolay değildir. Takribi 20-25 kg. çamuru sürekli 4 metre yükseğe fırlatabilir misiniz bakalım? Ancak o zaman hak edilmiş olur yağlı kömbe ve ayran.

85-90 yıl öncesine dek Akpınar'da ve civar köylerde yapılan bu tür yapıların ustaları Ağdıklı komşularımızdı. Bizim soğuk evde de Ermeni bir ustanın emeği vardır. Soğuk ev, ahır, samanlık, örtme, tuvalet, hayat genellikle ne içten ne de dıştan sıvanmaz, duvarları çok kalındır. Sıvâ yalnızca seki ve oda duvarlarının iki yüzüne de yapılır. Sıva toprağı beyaz, su geçirgenliği az ve biraz da yapışkan bir topraktır. İçine saman katılarak yapılır. Gül Abdal'a giderken sağ tarafta Sumağ'a doğru uzanan purun dibinde bu beyaz topraktan bolca bulunur. Sanki bir taş ocağı gibi 3-5 adet oyulmuş ocak vardır.

Damların üzerine atılan toprağın bu denli yüksek (kalın) tutulmasının nedeni, yağmur ve kar suyunu geçirmemesi içindir. Kışın yağan kar, damın üzerinde ikinci bir ağırlık oluşturur. Havanın yumuşamasıyla sulanır ve dam akabilir. Çok yağan her kardan sonra, herkes bacalarındaki karı küreyerek aşağıya atar. Buna baca sıyırma denir. Tahta kar kürekleri ve sıyırgı denilen ağaçtan bir aparatla yapılır.

Havaların yumuşama dönemlerinde ve yağmurdan önce bacaların toprağı sıkıştırılır ki su geçirgenliği daha az bir seviyeye düşsün, dam akmasın. Bu işleme baca loğlama denir.

Takribi 50-60 kg'lık silindir biçiminde sert, beyaz bir taş olan loğun her iki başına birer delik oyulmuştur. Bu deliklere loğu çekmek için yapılmış iki kollu, ağaçtan bir aparat takılır. Bacaya biraz saman tozu atılarak tek veya iki kişi tarafından loğlama yapılır. Taşın dönmesiyle deliğindeki ağaca sürtünmesinden dolayı garç-gurç sesleri çıkar. Bacanın kenarlarında yağmur arkları yapılmıştır. Sıkıştırılmış toprağın üzerinden kayan sular bacalardaki oluklardan aşağıya akar.

Yöremizde bir yapıda kullanılan yapı elemanları ve yapıya ilişkin adlandırmaların bir dökümü şöyle olabilir:

YAPI ELEMANLARI

Him	Saman+çamur	Mandal-sürgü
Direk taşı	Çoraklı toprak	Köçek
Direk	Beyaz sıva toprağı	Asma kilit
Başlık	Kireç	Ocak
Çelik	Çene taşları	Puhari
Fezan	Helik	Baca
Eşek (Duvar üzerindeki ağaç)	Oluk	Dam
Göz ağacı	Hepenk	Cerek
Yan ağaç (Duvar boyunca)	Loğ	İğ
Mertek	Söve	Mağ
Perdi	Eşik	Goşma
	Kapı	
	Zerve	

AKPINAR KÖYÜNDE AİLE YAPISI, MÜLKİYET VE EVLİLİK

Aile biçimleri ile mülkiyet ilişkilerinin doğrudan bağları ve karşılıklı etkileşimleri, tarihte hep olagelmiştir.

Köyde, tek eşli (monogami) aile yapısı, Cumhuriyet döneminin, 17 Şubat 1926 tarihinde çıkardığı Medeni Kanun'dan önce de esastır. Evliliğin biçimi olarak modernizme denk düşer, ancak özellikle mülkiyet, mülkün kullanımı ve miras hakları bakımından bunun dışında kalır. Ataerkil aile yapısının karakteri gereği, belirleyici olan erkektir. Ve soy, babalık hukukuna göre hesap edilir. Bir hanenin ev, toprak, üretim araçları ve mal-davar varlığı, erkek evlat sayısına göre bölünür. Bu haneden diğer haneye gelin giden kıza, çeyiz dışında bir şey verilmez. Gelin, baba evinden çeyiz dışında bir şey getirmez. Ancak mülkiyet biçimini direkt olarak ilgilendirmese de evliliklerde, ana sütü hakkı olarak gelenekselleşmiş başlık ödemeleri, nakti veya ayni (mal olarak) yapılır. Başlık parasını alan baba, yeni bir tarla veya birkaç mal satın alabilir. Bu para ister bu şekilde kullanılsın, isterse başlık, ayni olarak alınsın, sonuçta bunun mülk edinmeye dolaylı bir etkisi vardır.

Kadın, bu erkek egemen ailede mülk edinme ve miras hakkından mahrum bırakılsa da gerek aile düzeninde gerekse yaşamın birçok alanında söz ve müdahale hakkına sahiptir. Hatta öylesine etkin kadınlar vardır ki aile reisi gibi davranır. Bu davranışın hukuku, yasal kayıt altına alınmamış olsa da Anadolu'nun birçok yöre topluluklarının geleneklerinde vardır. Kybele'yi, İsis'i, Artemis'i alaşağı eden erkek egemen ideolojinin düşünce

dünyası, pratikte bereketin ve doğurganlığın kaynağı olan dişiye, tümüyle kapalı değildir.

Ataerkil ailede soy zincirinin babalık hukukuna göre belirlenmesine bağlı olarak, erkek çocuk doğumu amaç edinilir. Ve ailede erkek çocuklar, kız çocuklarından önde tutulur. Ancak kız çocukların üzerinde de kız olmalarından ötürü ayrı bir baskı kurulmaz ve hor görülmez. Arabistan'da Cahiliye döneminde kız çocuklarının diri diri kuma gömüldüğü hikayesi bir tarafa, kadın, doğurduğu kız çocuğunu bir evladı olarak yüreğine gömerken, Allaha da yalvararak, "erkek çocuk doğurmaya" hazırlar kendini. Köyde o günkü bilgi ve anlayış gereği, suç, kadınındır. Erkek, kostaklana kostaklana "ulan ne biçim garısın, bir erkek çocuk bile doğuramıyon" sitemini ederken, nereden bilsin ki bunun kendinden kaynaklandığını. Kaldı ki bu erkek milleti, bilse de üzerine almaz!

Başkalarının "ulan erkek çocuk bile doğurtamıyon" sataşmalarını, sanki erkek çocuğun yapılabilmesinin, erkeklik misyonu ile ilgisi varmış gibi, cinsel aktivitesinin düşüklüğüne bağlayabilir. Zaten bu tür sataşmaları yapanlar da genelde, aynı düşüncededir ve "erkek adamın erkek çocuğu olur" taarruzuna karşı, kız çocuğu babaları da "erkek adamın erkek damadı olur" diyerek kendilerini savunmaya çalışır. Böyle bir kültürel ortamda, erkek olmak da kolay değildir!

Ataerkil ailenin özelliklerinden biri de hanedeki en yaşlı erkeğin birinciliği ve belirleyiciliğidir. Ataya saygı, esastır. Evin büyükbabasına karşı gelinmez. Bütün hane halkı, kan bağının da ötesinde, feodal bir kültür olarak, bu hiyerarşik yapıda bulundukları yere göre bir ast-üst ilişkisi içerisindedir. Elbette burada daha çok ezilen kadınlar ve özellikle de gelinlerdir.

Gelin, kaynata veya büyükbabanın, "kızım sana söylüyorum, gelinim sen işit" hesabı, söylenenleri duymak için hep dikkatli olmalıdır. Bir dönem gelinlik etmiş kaynana, o dönemin hınçlarının ve alışkanlıklarının birikimini, yeni gelin / gelinlerin üzerinde çıkarmasının keyfini yaşayabilir.

Bu aile içi ilişki ve davranış yapısı, daha gevşemiş halde olsa

da köyün öteki insanlarıyla kurulan ilişkilerde de görülür. Büyüklere saygıda kusur edilmemelidir. Yolda, erkekle karşılaşan kadın, bir kenara çekilerek, önce onun geçmesini bekler. Kocası dahi olsa, erkeğin birkaç adım gerisinde yürür. Kendinden büyüklerin yanında hangırdamaz. Yüksek sesle konuşmaz. Küçük-büyük ilişkilerinde, bir yanı otoriteye bağlı olsa da saygıda kusur edilmemelidir. Büyüklerin yanlarında, diğer insanlar oturup kalkmalarına dikkat eder. Aynı saygı, yaşlı kadınlara da gösterilir. Bu alanda, daha birçok örnek verilebilir.

Bir ailede, mülkiyetin tümü, babanın üzerindedir. Yaşadığı sürece, bu mülk üzerinde, çocuklar hak iddia edemez. Bu meşru haklarının, mülk edinme düzeyinde gerçekleşmesi ancak büyükbabanın veya babanın ölümünden sonra olur. Kimi hane büyükleri ise, "ben sağken, bunlar dövüş kavga edip el âleme rezil olmasınlar" diyerek, mal varlığını bölüştürebilir. Elbette paylaşım, yalnızca erkek oğullara yapılır, kızlara ve torunlara değil. Eğer erkek torunun babası ölmüşse, paylaşımdan eşit olarak torun da hak alır.

Köylü ailesinin mal varlığı damlar, tarlalar, çift-çubuk, mutfak araç gereçleri, ağaçlar ve mal-davardan oluşur. Aile üyelerinin çeyizlik eşyaları ve kendilerine ait kullanım eşyaları özeldir. Giyim eşyaları, yatak, yorgan ve bazı halı kilimler, bu özel eşya kapsamına girer.

Aile reisi öldükten sonra, aile dağılmaksızın, bir süre daha ortak yaşama devam edilebilir. Ancak bir yandan da oğullar ve torunlar büyümektedir. Eninde sonunda ayrılık gerçekleşecek ve bir evden, erkek kardeş sayısına göre birkaç ev daha çıkacaktır. Mülkün paylaşımında, eşitlik ilkesi esastır. Ancak aynı şeyler üzerinde yapılacak bir paylaşımda, eşitlik kriterleri, taraflar için kolaylıkla farklı yorumlanabilir. Eğer taraflar "sana göre", "bana göre" diye diye bu işi kendi aralarında çözemezlerse, devreye komşular girer. Birçok sorunun çözümü ve olayların halli için köylü, kendi arasında bu feodal hukuk mekanizmasını işleterek, olabildiğince devlet kurumlarından uzak durmaya çalışmıştır.

Taraflar, sözü geçen ve saygı duyulan üç beş kişinin hakem-

liğinde mülkü paylaşır. Ölçeklerin ve sayıların eşitliği, tarlaların verimlilik ve verimsizliği, ağaç ve hayvanların büyüklüğü ve küçüklüğü, evlerin ve eşyaların yenilik ve eskiliği gibi özellikleri dikkate alınarak sağlanır. Kimi zaman da taraflar rıza gösterirlerse, nüfusu çok olan aileye de bir iki fazla şey verilebilir. Paylaşımdaki temel dürtü, vicdani olmaktır. Bazen anlaşmazlıklar, kavgaya bile dönüşebilir. Ama bu tür kavgalar, komşular tarafından daha çok kınanır.

Kimi zaman, bir tarla, bir ev veya araç-gereç grubu, hisse adetine bölünse de, hangi hissenin kime kalması gerektiği konusunda, anlaşmazlık çıkar. Bu tür anlaşmazlıklar "ficek atma" denilen bir yöntemle (bu bir nevi, kura çekmek gibi bir şeydir) çözümlenir. Taraflarla birlikte, bir şekilde hisseleri pay eden "ihtiyar heyeti" burada, bir noter konumunu da üstlenerek, "ficek atma" işini yaptırır.

İlkin kaç hisse sahibi varsa, yere çizilen bir alanın içi, o hisse sayısı kadar bölünür. Diyelim ki dört hisse var. Bir çubukla yere, kareye benzer bir şekil çizilir ve o da ortadan dörde bölünür; bir pencere kanadı gibi. Her hissenin hangi kanatta olduğunu, taraflar ve ihtiyar heyeti, ficek atacak kişiden habersiz belirler. Ficek atacak kişi ki genellikle çocuk olur (çocuklar daha temiz, saf ve böyle bir işteki masumiyetlerine duyulan itaaten dolayı). Hisse sahipleri küçük birer parça farklı biçimlerde taş, ya da ağaç parçasını ihtiyar heyetine verir. Hisselerin yerleri ile tarafların işaretlerinden habersiz olan ficek atacak kişi çağrılır ve eline bu taş ya da ağaç parçaları verilir. Yerdeki bölünmüş işaretin başına gelen çocuk elindeki dört parçanın her birini bir bölüme atar. Böylece kimin işaret taşı, hangi hisseye atılmışsa, o hisse, o kişiye verilir. Her ne kadar mırın kırın edilse de bu paylaşım türü, itirazsız kabul edilir.

Dedem öldükten iki yıl sonra, babam ve amcam (hanenin iki erkek kardeşi) birkaç komşunun hakemliğinde mal paylaşımı yaptı. Gül Abdal'daki ağaçların paylaşımı konusunda çıkan anlaşmazlıkta bana (yedi yaşındaydım), ficek attırdılar. Bölünen bir hissede hem amcamın hem de babamın gözü varmış. Ben de

amcamın taşını, kendilerince değerli olan bu hisseye attığımda babamın, üzülerek, "sağlık olsun oğul" demesini, amcamın da ağız dolusu kahkaha atarak, "vay daşşaklarını yediğim Hasgül, ne de güzel adalet dağıttın" demesini unutamam. Eğer tersi olsaydı, elbette amcam, hakem heyetinin kahkahaları arasında, sunturlu bir küfür salvosunda bulunurdu. Birkaç kez ficek atan birisi olarak, bu konuyu yetirence anlaşılır kıldığımı sanıyorum.

Ataerkil aile hukukunun ve yaşam tarzının bilinen klasik yapısı, köyün özgül kimlik ve sosyal yapısı nedeniyle, tümden geçerli değildir. Bu durum daha çok da evlenme sürecinde görülür. Evliliğe giden ilişki, modernizme açıktır.

Akpınar köyünde evlilik çağı, erkeklerde 18-23, kızlarda ise 16-20 arasıdır. Bu yaşlardan eksi artı sapmalar da olsa, evlilikler daha çok bu dönemlerde yapılır. 23'ünü geçen erkekle 20 yaşını aşan kız için "Galık" (evde kalmış), denilir. Askerlik öncesi evlilikler azdır, daha çok nişanlı kalınır. Askerlik dönüşü düğün kurulur, ya da evlilik kız kaçırma yoluyla gerçekleşir.

Kız ve erkek ilköğretim çağında bile birbirlerine meylolabilir. Erkek beğendiği, hoşuna gittiği kıza çeşitli işaretler kullanarak (ıslık çalmak, ayna tutmak, mendil sallamak vb.) ya da sözlü olarak mesajlar verir. Kızın gönlünü etmekte zorlandığında karşı cinsler arası ilişkinin vazgeçilmez unsuru olan aracılar devreye girer. Haber götürüp getirmeler, küçük hediyeler sürecin "sevgili" olma aşamasının başlangıcıdır. Her başlayan ilişki devan etmeyebilir. Böylesine çocukluk dönemi ilişkileri genellikle ileride meyvesini verir.

Köydeki evliliklerde ailenin işlevi etkin olmakla birlikte (daha çok kızlar üzerinde) büyük bölümü kız ve erkeğin birbirini istemesiyle olur. Çocukluktan beri kurulan ilişkiler olsun daha sonra tarafların bilerek ve isteyerek kurdukları ilişkiler olsun ailelerin pek azının sorun çıkardığı ve (eğer bu sorunlar aşılamazsa) sonuca ulaşamadığı türdendir. Böyle durumlarda kız kaçırılarak da evlilik gerçekleşir.

Kimi az sayıda evlilikler de ailelerin baskısı sonucu olur. Kıza inisiyatif bırakılmadan "Verdim gitti" demek pek hoş karşılan-

maz. Bir de zorunluluktan kaynaklanan evlilikler olabilir ki bu da, tarafların içinde bulundukları fakirlikten veya fizyonomik eksikliklerden kaynakla-nabilir. Zorunluluk gönülü, gönüllü kılmıştır.

Tek eşle evlilik esas olup ikinci bir eş alınamaz. Olağanüstü sakatlık ve hastalık gibi bir durumda bile, tek tük örneği görülebilen bu tür evlilikler varsa da, çok daha eski dönemlerdedir. Eşlerden birisinin genç ya da orta yaşta ölümü halinde kalanın başka bir erkek veya kadınla evlenmesi (evlendiği kişi bekar veya dul olabilir) normal karşılanır. Hatta ihtiyar dul erkeklerden bir kısmı bile Züğürt Ağa filmindeki dede gibi eli ile kulağına vurup "Ben garı istiyem" derler. Gerekçesi belki cinsellik olsa bile daha çok yalnızlık ve öteki hane halkının ona yeterince bakmaması olabilir. Bu konumdakilerin evlenme talepleri köyden karşılanamazsa çevre köylere haber salınıp sefer düzenlenebilir.

Evlilik ocağın temeli olup dumanın tütmesiyle soyun devamını özdeşleştirir, içinde barındırır. Ne yazık ki doğa bazen bu feodal anlayışa karşı çıkarak kişinin soyunun devamına izin vermez. Çocuğu olmayan çiftler az sayıda da olsa vardır. Çocuksuzluk, çiftlerde ve ailelerinde bir acı ve eziklik yaratır. Köylünün bakış tarzı bu ezikliği katmerlendirir. Kadın kesinlikle dışlanmaz ama kadına "Kısır, bir çocuk bile doğuramıyor" denilerek daha çok da oğlanın ailesi tarafından bir soğukluk ve mesafe konulabilir. Bu garip ve çözümsüzlüğü içinde barındıran bir durumdur. Mukadderat diye kabul edinilse de gerçeklik bu yargıya isyan doğurabilir. Çiftler birbirlerini severek evliliklerini devam ettirebilir. Ama kır koşullarında toprağı sahiplenme egosu ile birlikte insanın soyunu görmesi doğal isteği acı verici olabilir. Bu durumda ya isteyerek ikinci bir eşe izin verilebilir, ya da boşanma olabilir, evlat edinme yolu ise en az denenendir.

Daha düne kadar çocuğun olmamasının nedeni olarak görülen kadın ezilmiştir hep. Erkek egemen toplum, kendi tohumunun eksikliğini ve dölleme yapabilme becerisine sahip olmadığını şimdilerde bile zor kabul ediyor. Kaldı ki bu tıbbi gerçeğin esame-

si bile okunmazdı o zamanlar...

Kapalı bir toplum özelliğine sahip köyde, az sayıda nüfusun zorunlu sonucu olarak akraba evlilikleri yapılmıştır. Köyümüzün ilk kurucuları 5-6 aileydi, onlar da akrabadır. Aşağı-yukarı 300 yıllık bir tarih dönemi nüfus artışı ve kuşak farklaşmasını getirse de zorunluluğun doğurduğu bu alışkanlık günümüze dek devam etmiştir. En az iki kuşak öncesine dayanan akraba evliliklerinden doğan çocuklarda; birkaçı haricinde zihinsel ve fizyonomik eksiklik görülmemiştir. Bir rastlantı mıdır bilemem ancak doğa işini rastlantıya bırakmaz.

Köyümüzden dışarıya az sayıda da olsa kız verilip kız alınmıştır. Bu alışverişte ölçü, muhatabın yabancı (öteki) olmaması yani Alevi olmasıdır. Kimlik temelindeki bu tür ölçütler Anadolu'nun her tarafında eskiden beri yaygın olup daha bir iki kuşak öncesinden itibaren heterojenleşme başlamıştır. Kimi Alevi ailelerin genel kanısı, "Dışarıya kız vermem ama dışarıdan alabilirim"dir. Buradaki dışarı "yabancıdır". Bu anlayışa göre onlardan bize gelen kız ezilmez ama bizden giden kız dinsel kimliği nedeniyle ve "ötekinin" tutucu, köktenci karakteri gereği ezilir. Çok uzun bir tarihsel dönemin her alanında etkin olan bu ayriyet duygusunun anlayış ve uygulamaları, kapitalizmin yayılması ve de toplumsal gelişmenin eriştiği düzeyle birlikte giderek azalmaktadır.

Nişan

Erkek evlenmek istediği kız ile ilişkisini belli bir düzeye getirdiğinde devreye aileler girer. Oğlan tarafı kız evine düğürcüler gönderir. Kız evi naz evi olduğu için, öyle bir kez gelmekle kız verilmez. Her gidişte düğürcüler oğlan evi tarafından verilmiş küçük hediyeler götürür. (Sabun, yazma, tülbent gibi) "Allah'ın emri, peygamberin kavli ile" oğlana istenen kızı ailesi vermeyi kabul ettiğinde taraflar söz keser. Nişan tarihi tespit edilir. Rızaya dayanan ve genellikle düğün töreniyle yapılan evlilikler öncesinde mutlaka nişan yapılır.

Nişan yüzükleri alınır, oğlan tarafı kıza basma, pazen, gücüne göre altın, kız tarafı da oğlana çorap, mendil, gömlek gibi hediyeler alır. Bir soğuk ev nişan yapılması için tanzim edilir. Nişan daha çok kadınların katıldığı bir tören olup erkekler olabildiğince tören yapılan evin bir köşesinde veya başka mekanlarda bulunur. Zaten nişanın organizatörü de ileri gelen yaşlı kadınlardır. Nişanlanacak kızın eline kına yakılır, evin ortasına oturtulur başı tülbentle kapatılır. Akrabalar ve komşu kadınlar hediyelerini sunar. Bir ara damat adayı içeri alınarak kız ile yan yana getirilir. Oğlan ve kız tarafının mutabık kaldığı ya da çoğunlukla kızı istemeye gelen düğürcü bir erkek tarafından, tepside getirilmiş nişan yüzükleri takılır. Hayırlı olması dileğiyle olumlu sözler söylenir. Kadınlar halay çekip türkü söyleyip eğlenerek bu töreni kutlar. Nişanda dağıtılan çerez ve şekerden en çok çocuklar mutlu olur.

Nişan oğlanın kızı, kızın oğlanı nişanladığı yani evlenmeye karar verdikleri, ancak evlilik öncesi bir evredir. Bu evre tarafların birbirini daha yakından tanımaları için oluşturulmuş açık ve onaylanan ilişki biçimidir. Ancak bu onaylanan süreçte yakınlaşmaya da bir mesafe konulur. Nişan aynı zamanda nişanlanmış kızın bir başkası tarafından istenmesinin önüne konulan bir engeldir. Nişanlılık süresi bir yıl ile üç dört yıla kadar uzayabilir. Sürecin bir yıldan sonraki dönemini belirleyen temel etken askerliğin yapılması ile düğün yapabilme gücüne kavuşma koşuludur. Evliliklerin askerlikten sonraya bırakılması tercih edilir. Ama bu başka bir risk getirir. Askerlikten dolayı ayrılır, "Gözden uzak olan gönülden de uzak olur" hesabı, kız gönlünü bir başkasına verebilir. Kızın karşı tarafa göstereceği ufak bir ilgi kaçırılmayla da sonuçlanabilir. Ya da tarafların birbirinden gönlü geçebilir.

Nişanlılık döneminde, tarafların nişanı geri atma hakları vardır. Kız veya oğlan tek taraflı nişanı bozabilir. Bozulan nişanda tarafların verdiği hediyeler ve en önemlisi de nişan yüzükleri iade edilir. Nişanlılık sürecinde sorun çıkmadığı zaman evlilik süreci, düğün aşamasına gelir.

Düğünler

Nişanlılık sürecinde daha sonradan isteme ve istememe vb. sorunlar çıkmazsa, askerlik de sorun olmazsa aileler, nişanlıların bir an önce evlenmelerini ister. Kız tarafı, genç bir kızın gemlenmesinin güçlüğünden; bir an önce başını bağlamak isteyebilir. Ya da kızın, süreyi uzatarak iş gücünden faydalanmak ve oğlan tarafını biraz daha yormanın keyfini ve egosunu yaşamak için, düğünü daha bir uzun döneme yaymak gibi, tersine bir tavır da takınabilir. Oğlan tarafı ise kızı bir an önce alarak, uzayan zamanda doğabilecek sorunların önünü kesmek ve gelinin iş gücünden bir an önce yararlanmak ister. Yine de eğer düğün yapabilecek gücü yoksa, "rezil olmayayım" diye düğünü bir süre erteleme yoluna gidebilir.

Tarafların koşulları uygun hale getirmesi çabalarının sonucu düğün tarihi tespit edilir. Düğünler kış mevsiminde yapılır: Aralık-Mart arası. Bir düğünün ertelenmesi demek, bir sene sonraya atılması demektir.

Kesinleşen düğün tarihinden bir süre önce, özellikle oğlan tarafını bir telaş sarar, ilkin düğünde yemekler için kesilecek koyunlar ayarlanır. Yine yemekler için gerekli zerzevat, içki, altın ve hediyelerin alımı, düğün günlerinde harcanacak nakitler ve de çalgıcıların parası denkleştirilmek zorundadır. Bu parayı artık buğday satarak mı, mal davar satarak mı, yoksa gurbette çalışarak mı denkleştirir orası kız tarafını ilgilendirmez. Bir de en önemlisi başlık parası, en büyük meblağı tutar.

Her kış köyde 3-4 düğünün kurulması ve çevre köylerde de aynı şey olması nedeniyle, çok önceden çalgıcıların ayarlanması gerekir. Yörenin en güzel davul-zurnacıları Poşalardır. Geçimlerinin önemli bir kısmını bu maharetleriyle sağlar. Sivas'ta bir mahalle neredeyse Poşalardan oluşur. Bu da yetmez, zurnacı illa Poşalardan Kaya olmalıdır. Köylü bilir Kaya'nın zurna çalma yeteneğini. Düğün sahibine sıkı sıkı tembih edilir: "Ulan Kaya'yı tutasın ha".

Davul-zurnanın gelmesine en çok sevinen çocuklardır. Düğün seremonisinin önemli bir ayağını oluşturan bu çalgıcılara iyi para verilmeli, yemelerine içmelerine ve sağlıklarına dikkat edilmelidir. Bahşiş aldıkları zaman, davul daha iyi gümler, zurna daha bir hoş öter. Çifte yatak serilir altlarına, örtünmek için gerekirse ikinci yorgan hazır tutulur. Yattıkları odanın sıcaklığına dikkat edilir. En iyi yemekler onlar için hazırlanır. Etli yemeği yılda kaç kez yer, köylüler ve Poşalar? Gönülleri hoş edilmeli, istedikleri anda rakı bardağı ellerine tutuşturulmalıdır. Ücret dışında birer çift yün eldiven ve çorap verilir hediye olarak.

Düğün genellikle çsarşamba günü sabahı davul-zurna sesinin işareti ile başlar. Cumartesi öğleden sonra gelin almaya kadar, üç buçuk gün devam eder. Zurnanın sabah sabah ötmesi köy insanına olağanüstü bir günün başladığı hissini verir.

Oğlan tarafını temsilen tespit edilmiş düğün kahyası, düğün boyunca en inisiyatifli kişidir. Çalgıcılara o yol gösterir. Düğün yemeklerinin ve içki meclisinin olabildiğince organizasyonunu ve kontrolünü yapar. Hediyelerin dağıtımı ve bahşiş onun elinden geçer.

Düğün töreninin simgesel bir kişisi vardır: Yozucu. Yozucu uygun fiziğe sahip ve biraz da komiklik yapabilen birisi olmalıdır. Düğün sahibi belli bir bedelle Yozucu tutmak zorundadır. Düğün süresince üzerindeki ilginç, yırtık pırtık kıyafetler, takma ince bıyıkla, kafasında garip örtüler ve boyalı, isli yüzüyle sanki sirkin palyaçosudur. Elinde değnek, belindeki palaskaya bağladığı çan-kelekle koşturup durur. Bazen çocuklar etrafını sarar, "Yozucu, Yozucu" diye koro halinde bağırır. Bizim palyaço da onlara çeşitli şaklabanlıklar yapar. Düğün evinde, kız evinde bir kısım komik oyunların oyuncusudur. Örneğin, hamur dolu bir kabın içine bir yüzük karıştırılır. Yozucu eli arkasından bağlı olarak eğilip ağzıyla hamurun içindeki yüzüğü bulmaya çalışır vb. Daha çıkardığı bir çok oyunla düğün şenliğine şenlik katar.

Köyün bir soğuk evi, düğün evi olarak tahsis edilmiştir. Düğün yemekleri bu evde verilir. Köylüler bu tür işlere gönüllü

katılıp, düğün sahibinin yükünü hafifletmek için birçok yardımda bulunur. Düğün yemeklerine herkes davetlidir. Gurbetten, Sivas'tan, çevre köylerden gelmiş misafirlerle ve düğün sahibince bir başka açıdan ağırlığı olan kimi hane reisleri bu yemeklere davul zurna eşliğinde götürülür. Kahya veya onu temsilen biri çalgıcılarla davete katılacak kişinin evinin önüne gelir. Mihmandarın işaretiyle çalgıcılar yöreye ait bir havayı çalmaya başlar. "Ağır misafir" hiç acele etmeden "ağır" olmasını davranışlarına da yansıtarak, ağır ağır paltosunu, ayakkabılarını giyer. Bu dışarı çıkış sürecinde, kâhya önde, arkasında davul-zurna ve onun arkasından da misafirimiz, düğün evine doğru yol alır. Elbette bu küçük konvoyun arkasından çocuk grubu eksik olmaz. Getirilen misafirden sonra ekip, bir başka misafiri karşılamak için yine düşer yola. Seremoni, biraz komik gelebilir ama gerçekte o kişilere sunulan saygının bir ifade şeklidir.

Düğün süresince insanlar en iyi elbiselerini giyer. Herkesin güle oynaya katıldığı, eğlendiği bu dört günlük süre daha sonra anılarda yer eden bir olay olarak kalır. "Şunun düğününde şöyle olmuştu", yahut bir tarih belirleme olarak "şunun düğünü zamanında o olay olmuştu" denilir.

Düğünün en hareketli ve uzun dönemi halaylardır.

Dizilirler 10-15 kişi. Halayın başını çeken çıkarır beyaz mendilini. Dönüp zurnacıya hangi oyunu oynamak istiyorsa onun çalınmasını ister. Halay mı yok Poşalarda çalacak, oyun mu yok Akpınarlılarda oynayacak? Yöre zengindir halk dansları yönünden: Ağırlama, yanlama, oynatma, hoplatma... Aheste ve biraz kasıntılı Sivas Halayı mı, ritmik ve oynak Ahçik mi, Temurağa mı, Mektebin Bacaları mı, Mercimek mi, Madımak mı, Tamzara mı, Abdurrahman mı, Üç Ayak mı, Karahisar mı, Düz Halay mı, Ters Halay mı artık ne istiyorsanız...

Halaylardan açmışken sözü uzanalım kimi halkların danslarına. Halkların dansları birbirine benzer. İster modern, ister folklorik olsun hamuru insandır dansların. Doğayla ilişkileri, birleşmeyi / ayrılığı / aşkı / sevdayı, sevgiyi/ sevgiliyi / ölümü / ağıtı / yaşamı / sevinci / bereketi / yokluğu /

gökyüzünü / yeryüzünü ve bilcümle maddi ve ruhani varlığını beyin imbiğinden süzerek müziğe ve dansa akıtır binlerce yıldır.

"Şölen başladı. Kısa entarili, Gabanlı sazendeler sazlarını vurdular. Tef çalanlar onlara eşlik etti. Şarkı söyleyenler seslerini koyverdi. Ermenice mi dersin, Türkçe mi dersin, Kürtçe mi dersin? Urfa ezgileri Harput ezgileri, Eğin ezgileri mi dersin? Karabudak Çayı Karabudak Çayı oldu olalı, Fırat Fırat olalı, Anzığa bağları bağ olalı beri, Armıdanlılar Asmalı, Zimaralı, Pegli, Ilıçlı, Hasanavalı, Teğutlu, Abuzdalı bu boya geldi geleli, insanı böylesine kendinden geçirip birden ayağa kaldıran, kolları birden yukarı kaldırtan, parmakları birden şakırdatan, insanı şiir, ölçü, uyak yapan makamlar, şarkılar duymamış, o, tefleri havalara atıp atıp tutarak çalmaları görmemişlerdir."(*) İşte Erzincanlı komşumuz Hagop 1900'lü yılların başında bir kır şenliğini böyle anlatıyor. Ege ve Yunan zeybekleri. Sirtakiler, Balkan ve Trakya karşılamaları, Orta Anadolu misketleri, Karadeniz Horonları, Erzurum Kafkas Barları, Kürt Lorkeleri, Arap Yalellileri ve bir yığın dans türleri, hepsinin ortak paydası insan insan insan...

Dans figürleri, el dokumalarında şekillendirilmiştir. Resim ve grafik sanatlarının kimi ana çizgileridir. Bir figüre izafe edilmiştir kimi heykeller. Velhasıl kültürün, sanatın bir parçasıdır dans. Öylesine yaygın bir icradır ki gerek toplu gerek tek başına yapılabilir.

İşte bu insanlık tarihinin en renkli en barışçıl ve en birleştirici öğesi olan dansların (halayların) en coşkulu ve görkemli şekilde köyümüzün düğünlerindeki icrasına katılmak veya izlemek bir başka dünyaya götürür insanı.

Büyük bacalarda veya geniş avlularda halay tutulur. Çoluk çocuk, kadın erkek bir yığın izleyici vardır. Bir bacada halay tutulmuşsa diğer bacada "kaş kaş olur" insanlar, halayı izlemek için. Zurnacı başlar zurnasını öttürmeye, davulcu vurur davuluna güm güm diye. Başlar halay kasıntıyla. "Hey hey" naraları

(*) Hagop Mıntzuri, Armıdan Fıratın Öte Yanı, Aras Yayıncılık. Sayfa 70

sarar ortalığı. Yay gibi bacaklar üzerinde bükülmeden salınır gövdeler. Başlar dik, yüzler sağa ve sola hep birden döner. Ayaklar kalkıp inerken, ileri-geri, sağa-sola dönerken ve vururken aynı anda hepsi yere, doyum olmaz bu görselliğe. İnsanın içinden bir şeyler kaynar, oynar, akar...

Zurnacının dulukları, boyun damarları, şişer. Patlayacak gibi şişen kıpkırmızı yanaklarda biriktirilen nefes, kesintisiz ve uygun üflenir zurnaya. Nefesteki buharlaşma zurnanın ağzından kesik kesik su damlacıkları halinde düşer. Havanın soğuğu morartmıştır davulcu ve zurnacının parmaklarını. Eldiven giymek zorunda kalırlar.

Kına Gecesi ve çehiz

Düğün seremonisinin kına gecesi, çehiz yazımı, çehiz getirilmesi, güvey ve gelin giydirilmesi de önemli aşamalardandır.

Kına bitkisinin yapraklarından elde edilen, doğal renkli kına maddesini, eskiden beri insanlar, sevinçlerinin ve mutluluklarının bir ifadesi olarak, vücutlarının çeşitli yerlerini (özellikle saç, tırnak, ayak ve el parmakları gibi) boyamakta kullanmışlardır. Hatta, duyulan sevinçten dolayı "...ne kına yak" diye bir deyim de vardır.

Kır toplumunun düğünlerinin değişmez töreni olan kına gecesinde, kız evinde toplanan kadınların arasına, nazlı nazlı salınarak gelen gelin adayı, bir sandalyeye oturtulur. Bir tasın içerisine önceden hazırlanmış kına, mum ışıklarının altında, yarı sevinçli, yarı üzüntülü (kız tarafı sevincini her zaman üzüntüyle harmanlar ve mahzun bir havaya bürünür) bir ortamda maniler söylenerek, kına yakılmaya başlanır. Bu törenin, bilindiğinden bu yana değişmeyen "kınayı getir aney-parmağıma çal benim" türküsü hep bir ağızdan, hüzünle söylenir. Gelinin el ve ayak parmaklarına, orta yaşlı ve evli bir kadın tarafından yakılan kına, genellikle kırmızı bir bezle sarılır. Bu arada, düğün kınası yakmak isteyen diğerleri de ellerine kına yakarken elbette, damat tarafının kadınları (özellikle kaynana olacak,

güveyin annesi), gelini çok isteyerek almışlarsa, uygun yerlerine kına yakmayı belirten deyim gereği, sevinç içerisinde, halayı başlatır. Bir veya iki gün sonra evlerinin bir üyesi olacak geline, (varsa) kaynana, görümceler ve eltiler çok sempatik davranır ama sonu ne olur bilinmez.

Çehiz, kızın, evleneceği erkeğin evine götürdüğü eşyalar ve mallardır. Bunların kayıt altına alınması, eskiden beri devam eden köklü bir gelenektir. İleride çıkabilecek bir anlaşmazlığın ayrılığa varması halinde, kadının mahrum bırakılmaması için, gelinin giderken götürdüğü şeyleri geri almasını sağlayan bu belgeleme işi, erkek egemen toplumun, kadınlar için verdiği / aldığı küçük bir haktır. Çehizin, gerek bu nedenle, gerek kız tarafının nazına ek olarak "yahu amma da çok çehiz verdik" havasını atmasını sağlamak için kayda abartılı geçirilmesine göz yumulur.

Çehiz yazma işinde yetişkin, sözü geçen kadın ve erkekler bulunur. Çehizde ne varsa, tek tek bu "tanık ve fiyatlandırma komitesi"nin önüne getirilir. Kızın anası, ortaya açtığı yatak için "hele bakın şuğa, şiltesini Suvas'dan getirttim. İçinde de pürüm pürüm yapağıdan gırk kilo yuğ var" dediğinde, komiteden "he bacım he, elleriğe sağlık, vallaha çok da ağırmış. İki lira yazak" derler. Kanaviçeler için "gızım bunlar uçun üç yıl uğraştı, neredeyise gözlerinden olacağdı yavrum" ya da "şu üç çüt çorabın hele bir nakışlarına bakın" gibi her çehiz eşyasını överek, bu yolla, hem kızlarına çok eşya vererek iyi gelin ettiklerini belirtir hem de bu övgüleri, fiyat artırmanın bir aracı olarak kullanır. Böylece 'komite' geleneğin bilinen bu toleranslı yanına uyarak, birin yerine üç yazıp (yazdırılıp) çehiz çetelesini mal ve fiyat olarak dökerek, taraflara imzalatıp kayıt altına alır.

Önceden yazılan çehiz, düğünün bitiminden bir gün önce, damadın evine getirilir. Getirilir getirilmesine amma, gelinin çehiz sandığını, al alabilirsen. Aynalarla kaplı, üzerinde genellikle kuş resimleri bulunan, tahtadan yapılmış, rengarenk boyalı çehiz sandığının üzerine, gelinin bir yakını (varsa, erkek kardeşi) oturur. Sandığın üstünden "kalkmam da kalkmam, vermem de vermem" diretmesi, düğün kahyasının kayda değer bir para ya da

hediye vermesiyle çözümlenir. Kahyanın, düğün sahibine "ulan, kerhanacı öyle diretti ki gardaş, elli guruşa zor razı ettim" demesiyle, düğün sahibi, elli kuruşun ağırlığını yüreğinde hissetse de gelin almanın sevinciyle, sandığa oturan için, "bak hele dürzüye" serzenişini, olabildiğince sempatik söyler...

Davulcu gümletmektedir davulunu. Girerler zurnacıyla halayın ortasına. Kaptırmışlardır kendilerini müziğe ve oyuna. Zurnanın konik ağzı bir yere bir göğe doğrulur bazen. Davulcu ritme uygun indirir kaldırır ayaklarını. Çöker dizinin üstüne, verir sırtını geriye. Boynundan asılı davulunu alır göğsünün üstüne. Vur babam vur. Kilometrelerce ileriden duyulur sesi. Duyanlar, bu köyde düğün kurulmuş derler. Kimi zaman davulcu gelir cuş-u huruşa patlatır davulun derisini. Yedek davul yetiştirilir imdada. Zurnacının da farklı nağmeler çalmak için bir küçük bir de büyük boy iki zurnası vardır. Kimi zurnacılar gümüş liralarla süslemişlerdir zurnasını.

Çalgıcılardan dönüp bakalım halay çekenlere; bendinden boşalmış su gibidir bedenleri. Selvi dalı gibi kollar, halayın halkaları olmuştur. Nağmelere göre şekiller çizerler havada. Birbirlerine kenetlenmiş kollar engel değildir gövdenin salınımına. O gövde ki bir yere bir göğe doğrulur. Omuzlara atılmış kollar oyuncu bağlarıdır. Serçe parmaklar kenetlenir birbirine. Halay zincirinin halkaları olurlar. Yukarı kaldırılan bir bacak, buna uygun göğe açılıp inen kollar, birbirine vurulan ellerle çalınan çebik ve yaylanarak oynayanlar, sıçrayan ceylanlar gibidir.

Halay bazen baştan aşağıya doğru yaslanarak 60 derecelik bir eğimle birbiri üzerine yaslanmış oyuncularla sıradağ görünümüne bürünür. Kimi zaman halay başı çeken, geçer ortaya kırar dizlerini, kalkar, döner tek ayak üzerine sıçrar bir keçi gibi ileri geri ve hareketli figürler sergiler beyaz mendilini sallayarak. Halay başı çeken nişanlı veya yeni evli ise ritimlerine akıtır sevdasının sıcaklığını. Orta yaşlıysa "daha bitmedim" der, "görün ne işler var bende". Yaşlıysa tecrübesini konuşturur. Gençlere "İşte halay böyle çekilir" dercesine nazire yapar.

Çocuklar ulanır halayın sonlarına, büyür de büyür halka.

Doğrusu Poşaların Kaya iyi zurnacıdır. İri dişleri sanki zurna çalmak için uygun yanakları oluşturmuşlardır. Pes doğrusu şu Akpınarlılara da; iyi halay çekerler. Nam salmışlardır yöreye. Halay yaşayarak öğrenilir.

Gelin alma başlı başına bir seremonidir. Gelin ağlatma havaları da denilen kimi ağıt benzeri veya yanık havalar çalınır davul zurna ile gelin kapısının önünde. Çal babam çal açılmaz kapı, çıkmaz dışarı gelin. Atlar huysuzlanmıştır, üzerindeki düğürcüler zorlanır durmakta. Gelin için süslenmiş at en önde, bir an önce binicisini almak için tepinmekte, kişnemektedir. Öyle ya at kendi açısından haklıdır. Bu kadar da bekletilmez ki canım. Ama gelin alayı heyecanlıdır, sevinçlidir. Bekletilmekten daha bir keyif alır. Ancak atlar bunu bilmek zorunda değildir. Ön ayağıyla eşelemeye çalışarak toprağı, bildirirler rahatsızlıklarını. Ama gel gör ki gelin hâlâ çıkmaz. Kız evinde yas havası vardır. Zurnacının kız evinin önünde öttürdüğü nağmeler, bu havayı, olmasa bile yaratacak etkidedir. İşin hakkını vermeli zurnacı. Gelin tarafına da "Ulan köpoğlu ne de güzel çalıyor" dedirtmeli. Kızına sarılıp ağlar anası. Kolay mı onu doğurmuş, süt vermiş, höllükle belemiş, büyütmüştür. Şimdi terk etmektedir onu ve evini. Bak şu işe göz göre göre başkasının evine gidecektir. "Vıy beni, bu gadar tez mi olacağıdı bu iş" hayıflanmasının altında biraz da evde iş gören, çalışan, anaya yardımcı olan birisinin onu yüzüstü bırakıp bilmem kimgilin evine çalışmaya gidecek olması yatar. Zordur zor. Gelin de ağlamaktadır. Ama onun göz yaşları biraz hüzünle birlikte biraz da ortama uymak için akar. Hatta heyecanı bastırmak için bile olabilir bu ağlama seansı. "Hem giderim hem ağlarım" diye boşuna dememişler.

Ağlayıp sızlayan ana, bir zamanlar yine böyle terk etmiştir kendi baba evini. Onun anası da ağlamıştır. Şimdi gelin olan kızı gittiği evin bir üyesi olacak ve belki bir gün o da ağlayarak kızını gelin edecektir. Sanki ortada yüzlerce yıldır tekrar edilen bir oyun vardır. Oyuncular değişmekte, aynı rolü oynayacak kuşaklar yetişmektedir. Eh bu oyunda analara daha çok ağlamak düşüyor. Peki anaerkil bir toplumsal yaşam olsaydı o zaman biz erkekler

evimizi terk edip evleneceğimiz kızın evine damat gitseydik, bu kez de babalarımız mı ağlardı? Bilemeyiz velhasıl.

Kız evinin kapısı arkadan kilitlenmiştir. Düğün kahyası zorlar kapıyı. İçeriden bağırır kızın erkek kardeşi veya yakın bir akrabası "Ver gardaş hakkını açah gapıyı" Düğün kahyası vekilidir, düğün sahibinin. "Pamuk eller cebe" deyip o günün koşullarına göre ya para ya da bir toklu verir. Böylece kapı açılır. Gelin geç de olsa dışarı çıkar. Babası yahut ağabeyi, gelin için tahsis edilmiş ata itina ile gelini bindirir. Önde birkaç erkek atlı, davul zurna ekibi arkada, birkaç atlı düğürcü (kadın), ortada gelin, onun arkasında yine birkaç düğürcü ve birkaç erkek atlı ile en arkada yaya bir kalabalık çala oynaya oğlan evine gelinir. Gelinir ama hemen kestirmeden değil; yavaş yavaş, dolana dolana. Gelin, evin kapısının önünde at üzerinde bekletilir. Damat efendi, bay sağdıcıyla bacaya çıkar. Duruma göre gelinin üzerine kuru üzüm, leblebi, şeker ve bozuk para atar. Avludaki çoluk çocuk, bunları toplamanın telaşı içindedir. Gelin, kayınvalidesi ve düğürcülerin yardımıyla attan indirilir. Eşiğe basmadan eve adamını atar. Ekmek teknesine eli sürdürülür ki gelin, eve bereket getirsin. Gelin düğürcülerle birlikte gerdek için tahsis edilmiş bölüme (oda, seki) geçer.

Sağdıç ve arkadaşlarının korumasında dolanan damat heyecanlıdır. Kimi zaman ürkek, kimi zaman şaşkındır. Ancak çoğunlukla kasım kasım kasılır.

O gün akşama doğru, damadın da dahil olduğu bir başka içki meclisi kurulur. Türküler söylenir, fıkralar anlatılır, taklitler yapılır. Meclis coşkuludur. Akşamın eğlencesinde damadın bu günleri de mi görecektik sevinci içkinin ölçüsünü kaçırmasına müsaittir. Sağdıç müdahale eder. "Heç beyle bir gunde sarhoş olunur mu?" Çoğu zaman damada içki vermezler.

Gelin odasında bekleyen gelinin arkadaşları kendi aralarında türküler çağırıp eğlenir. Akşamın fazla geç olmayan bir saatinde, damadı getiriyorlar haberini alan ekip odayı terk eder.

O sırada bir grup damadı katar önüne, hem çekiştirir ceketinden hem de fırsat buldukça, sırtına, kıçına indirirler yum-

ruğu. Sağdıç ve birkaç arkadaşı bu duruma önlem alma çabasındadır. Bu kez de damat bu önlem kalkanının mengene sıkışıklığına düşer. Bu vuran tayfa, daha çok evlenme yaşındaki gençlerdir. Bir kısım evliler de geri durmazlar, dahillerdir bu şergadalığa. Sorarsan gerekçeleri şudur: "Yahu damat heyecanlı, biraz acı duysun da heyecanı yatışsın." Bekarlar onun evlenmesini kıskanma hıncıyla, yeni evliler de yakın bir zamanda aynı süreçten geçmiş olmanın intikamıyla vuruyor olabilir.

Kimi zaman sağdıç, büyük planlar sonucu damadı başka yollardan kaçırarak bu taarruzdan kurtarabilir. Ancak damatlar da gerdek yolunda on onbeş yumruk yemeye kendilerini hazırlamışlardır. Ortada olağanüstü bir şey yoktur. Kimi zaman bu yumruklama işi de olmayabilir.

Damat konvoyunun bir diğer parçası ise başta dini konularda ehil bir kişi (buna Dede veya hoca diyebiliriz) ve orta yaş kuşağı bir gruptur. Yunus Emre'den birkaç ilahi söyleyerek konvoy yol alır. Evin kapısından içeri damat büyük bir patırtı gürültü ile iteklenir. Damat geline yüz görümlüğü hediyesini (bilezik, altın vb.) sunmazsa, gelinin duvağını açtırmama hakkı vardır. Ancak "Hak değirmende olur" deyişi ile damat emrivaki de yapabilir. Gerçekte herkes evlendiği kıza hediyelerin en iyisini sunmak ister. "Yokluğun gözü kör olsun" derler ya işte öyle; hediye sunamayacak koşullardadır damatların çoğunluğu. Gelin de bilir bunu. Hediye, gönül almadır ama olmasa da olur, onun gönlü çoktan hazırdır damada. Sağdıç dışında herkes o bölgeyi terk eder. Bir düğün de içki meclisleri hariç, böylece noktalanmış olur.

Kız kaçırma

Köyde bütün evlilikler ailelerin mutabakatları sonucu, düğün dernek kurularak olmaz. Az sayıda da olsa kız kaçırma yoluyla yapılan evlilikler de vardır. Aileleri de dahil taraflar anlaşmış olsalar da düğün yapacak güçleri yoksa kızı kaçırtarak danışıklı dövüş bir evlilik de yapılır. Bu gerekçeyle kız kaçırma olayı bir kaçı geçmez.

Delikanlı kızı gözüne kestirir. Bir kıza birden fazla delikanlı göz koyabilir veya kız, peşinde dolananlardan başka bir delikanlıya da gönül vermiş olabilir. Her halükârda bu tür ilişkilerin işlev kazanabilmesi ancak aracılar kullanılarak gerçekleştirilebilir. Kız ile oğlanın arasındaki ilişkinin yarısını bu aracılar oluşturur. Aracı her şeyden önce haber götürüp getiren, buluşma ortamını sağlayandır. Buluşmayı, başkalarından gizleme senaryolarının hazırlayıcısıdır. Taraflara önerilerde bulunandır ve daha önemlisi aracılar, tarafların hareketlerini gözden ırak tutmamaya çalışır. Öyle ya oğlan kızla gönül eğlendiriyorsa ya da kız oğlanı idare ediyorsa...

Mevsimine ve köydeki iş yaşamına göre derelerde, tarlalarda, kavak diplerinde, ahırda, samanlıkta, sekide bilumum gizli yerlerde kısa süreli de olsa buluşmalar ya ayrılıkla sonuçlanır ya da çoğunlukla evlilik kararıyla noktalanır. Genellikle bu buluşmalardan, kız tarafının annesinin haberi olur. Demek ki "ana, kızının kavatıdır" sözü pek de boşuna söylenmemiştir.

Uygun bir zaman ayarlanarak oğlan tarafı, (eğer kızı almayı onaylamışlarsa) kızı istemeye gider. Bu sürede de genellikle kız tarafı da bu isteme konusundan şöyle veya böyle haberdar olmuştur. Burada kız tarafının tavrı belirleyicidir. Bir veya birçok kez düğürcü gönderilerek kızı isterler. Taraflar anlaşırsa nişan-düğün süreciyle evlilik gerçekleştirilir.

Peki ya kız tarafı kızını vermezse? "O gambır da kim oluyormuş ki benim gırmızı yanaklı gızımı alacak" itirazını yükselten ananın muhalefeti, babanın "Yoh gardaşım yoh, ben Çalıhgile gız mız vermem. Ulan benim gızım şu çulsuzlara mı kaldı?" restiyle düğürcüler arkalarına baka baka dönüp gelirler. Kızın babası ve varsa özellikle ağabeyi erkekçe tehditler savurur: "Alim Allah dana gibi boğazlarım ulan seni." Kızının kaçma ihtimalini de düşünen ana "Gız ahlığı başığa topla. Hele bir get o sümüklüye, sütümü helâl etmem" tehditlerinden geri kalmaz. Düğürcülerin olumsuz cevabı iletmesi üzerine, oğlan tarafının anası da "Vıy hele şunlara bah hele, buldular da bunuyorlar, benim dağ gibi oğluma gızlarını vermiyorlar. Patlah gözlüler sizi" diye söylenir.

Bu minvalde devam eden ilişkiyi olumlu hale getirip resmiyet kazandırma çabası, aklı yeten, sözü geçen birkaç komşuyu düğürcü olarak yine kız evine göndermeyi sürdürür. Yine reddedilirler, hatta gelen düğürcüye ağır konuşulabilir. Elçi, kendini gönderen tarafa "Ulan dayı oğlu vallaha senin hatırın için gettim. Yohsa o soyhaların gapısından bile geçmem gardaş" diyerek pişmanlığını belirtir.

Oğlan ve kız bütün bu olanlardan sonra ilişkilerini devam ettirirlerse evlilik kaçırma yoluyla oluşur. Tarafların aracılarından söz etmiştik. Ama bu ilişkinin takipçisi ve ihbarcıları da vardır. Kaçırma bu nedenle çok gizli organize edilmelidir. Kızı kaçıracak damat adayı ve birkaç arkadaşı çok önemli bir iş yapacakları inancıyla cephe savaşçısı gibi hazırlanırlar. Uygun bir zaman ve yer tespiti yapılır. Aracı vasıtasıyla veya direkt olarak bu bilgi kıza iletilir. Plan uygulamaya konulurken çıkabilecek aksilikler konusunda alınacak tedbirler, özel işaret biçimleri (hayvan seslerinin taklidi, ıslık çalma, ışık yakma, türkü söyleme vb.) ve kızın götürülüp saklanacağı yer ayarlanır.

Sanki bir tim gibi düşman mevziilerinde veya mevzii gerisinde eylem yapacaklardır. Kız kaçırma ekibi, amaçla ilgili olmayan bir başka noktayı eylemin merkezi haline getirebilir. Bu kız kaçırma işi cesaretli erkekler olduklarının kanıtı ve etrafa nam salmak gibi bir "kahramanlık" payesi kazanacakları düşüncesine sahip olabilirler. Bu tür maceraları yaşamış olanlar ileride övünerek anlatacakları anı dağarcığını zenginleştirir.

Eylem gerçekleştiğinde sabah erkenden köylü duyar. Kız evinde ananın "Vay vay bu da mı başıma gelecağıdı, gul gibi gızımı gaçırdılar" feryadına baba, "Sus ulan bir gıza sahıp olamadın şimdi ne zırlıyon" deyip basar kalayı. Tek düze yaşamda bu tür olaylar köy insanına bir hareketlilik, değişiklik getirir. Engin yorumlar yapılır, görüşler belirtilir: "Gız anam o da guyruk sallamasaydı, salladı madem razı etseydi anasını babasını", "Bah goruyon mu? Bir gancığına söz geçiremedi", "Eyi etti gaçırdı", "Ondan garı mı olur?", "Ondan goca mı olur?" mealinde lehte veya aleyhte derin yorumlarda bulunulur.

Köyün yaşlı, sözü geçen kişilerinden bir grup bu emrivaki karşısında devreye girer. Taraflar genellikle barıştırılır. Oğlan tarafının gücü varsa başlık parası ödeyebilir. Başlık parası veya buna denk gelen bir mal talebi son zamanlarda kalkmıştır. Bazen uzun zaman küs kalınsa da kinci bir toplum olmamaları ve dar bir coğrafyada yaşamaları nedeniyle barışılır. Eğer kız 18 yaşını doldurmuşsa yasal problem yoktur. Köy yeridir burası 18-20 yaş evlenmede geç kalınmış sayılacak bir yaştır. Kaçırılan kız 18 yaşından küçük ise başın bir de kamu hukukuyla derde girmesi riski vardır. Kızının kaçırılmasını sindiremeyen baba tutar Cellalı'nın yolunu. Şikayet halinde jandarma, mahkeme, belki cezaevi olabilecek bu süreçten köylü hep uzak durmaya çalışmıştır. Ne kadar az devlet kapısına düşerse o kadar iyidir. Komşular düşer şikayet edenin peşine. Şikayetçi ise ya adımlarını daha hızlandırmıştır ya da merkebine daha çok "çü çü" demeye başlamıştır. Bir an önce varmalıdır nahiye karakoluna. Candırma çavuşuna vermeli ifadeyi, çavuş da salmalı jandarmayı kızını kaçıran o eşek oğlu eşekleri bulmak için. Görür ulan o zaman gününü oğlan tarafı. Dayak da attıracaktır bunlara. 18'inden küçüktür kızı, bir de verirse mahkemeye, zibidi doğru kodese. "Ağırıma gidiyor ulan elimden kızı almaları" gibi düşüncelerle ulaşmak çabasındadır menzile.

Çevirirler yarı yoldan kız babasını komşulardan bir ikisi veya muhtar: "Emmi vazgeç bu işten, hırsla galhan zararla oturur. Tamam bu söylediklerinin hepsi de doğru. Anladıh gabul. Gızı sen geriye alacan amma gız olarak değil. Peki bu gızın gelecağını garartmaya hakkın var mı? Kim alacah bu gızı? Dul galmış birine mi verecan? Oğlan gızı, gız oğlanı istemiş hadi dön geriye bırah bu işleri" diyerek emmiyi ikna eder. Zorla kaçırılan kızlar ki pek azdır, bunlar hakkında da aynı kaygılar geçerlidir. Bu söylenenler o günkü koşullara göre gerçeği ifade eder. Kaldı ki bu gün bile toplumda kadına bu bakış tarzının etkileri yoğundur.

Kız ve oğlan birbirlerini istemişlerse sorun yoktur. Ama yalnızca oğlan tarafının isteğiyle eylem gerçekleştiyse (Genellikle bu şekilde olan evlilikler de devam eder) de fakto evlilik gerçekleşir.

HÖLLÜK

Gri, çok küçük yuvarlak parçalardan oluşan ve emici özelliğ olan toprağa höllük denir. Birçok köyün arazisinde bu tü topraklı yerler vardır. Binlerce yıl Anadolu'nun bebelerini kıçlarına sarılan bu höllük, bu günkü çocuk bezi işlevine den düşer. Koşullarına göre de sağlıklı ve iyi bir "Prima"dı Köyümüzde Mezarın Ardı dediğimiz bölgeye yakın bir yerd bulunan höllük toprağı nedeniyle "höllüklük" dediğimiz b mevki vardır. Bütün analarımızın ve onların analarının uğradı bir yerdir burası. Doğum yapmış veya hamile kadın yağış karın olmadığı dönemlerde, elinde eleği ve bir torbayla höllü lüğe gider.

Kalburla elenen höllük (toprağın daha incesi, daha emic olduğundan bebenin cildine batmaz) torbaya doldurularak ev bir köşesine istiflenerek kışa hazırlık yapılır. Eskimiş yat çarşaflarından yırtılan bez parçasına bir miktar höllük, soğ havalarda sacda ısıtılarak serilir. Çocuğun altına ayn günümüzde bezlerin bağlandığı gibi bağlanır. Altı değiştirilec zaman bez açılır, çocuğun kıçı temizlenir. Bezdeki kirlenn höllük atılır. Yokluktan dolayı, bezin tekrar tekrar kullanılm gerekir. İstiflenen höllük az ise ve mevsim kışsa çocuğun küç çişini yaptığı höllük tekrar kullanılmak üzere kurutulabilir.

Yürümeye başlamış çocuklar için gündüz bu işlem yapılm Çişini söyleme ihtimali vardır. Veya çocuğun çiş yapma al geniştir.

Höllük, türkülere de konu olmuştur:

"Eledim eledim höllük eledim
Aynalı beşikte çocuk beledim
Gitti de gelmedi canım
Buna ne çare"

Aynalı beşikte belenen kız çocukları, yine aynalı beşikte çocuk belemek üzere büyüdüler. Belki onun da yâri gelmez geri. Çaresizliğinden söyler aynı türküyü. Ya da çocuğu ve yâri için yeni bir türkü yakar.

Anadolu nice halklara analık etmiştir. Bağrında sallamıştır, emzirip, büyütmüştür. Yaşam tükenerek üredi, üreyerek tükendi.

SAĞLIK

Erden Kıral'ın yönetmenliğini yaptığı ve tiyatromuzun değerli aktörlerinden Genco Erkal'ın oynadığı "Hakkari'de Bir Mevsim" filminde bir sahne vardır: Bekar ve idealist köy öğretmeninin bir akşam kapısı öğrencisi tarafından çalınır. Kapıyı açan öğretmen, öğrencisinin üzgün ve mahçup, "öğretmenim, Anay hastedir. Portekel istiyi" talebiyle karşılaşır. Öğretmenin verdiği iki adet portakalı kapan çocuğun gözleri parlar ve koşarak, evinin yolunu tutar. O koşullarda elde edilmesi güç ve ilaç niyetine kullanılan bir meyvedir portakal.

Bir dönem köyümüzde de portakal, elma, bal, çay, şeker, pul

biber, bulunabilirse kahve ilaç yerine de yenilir, içilirdi. Yakın bir yerde doktor, ilaç ve hatta sağlık görevlisi bir "ebe" bile yoktu. Hastalık ağırlaşınca, gücü ve parası olan, ulaşım zorluklarına rağmen, hastayı Sivas'a götürürdü. Türlü türlü ve bir kısmı bilinmeyen hastalıklar çoktur. Durum; "Vallaha, babam iki gündür eyiydi. Akşam pul biber gaynattık, suyunu içirdik, terlesin de gendine gelsin deyi. Ecik terledi amma soluk alması iyice guçleşdi. Sabaha garşı da ruhunu teslim etti" ya da "İki aydır yavrum, gozümün öğünde eriye eriye sararıp soldu. Güç guvvat toplasın deyi tavuk kestim, bal yedirdim amma bacım, yavrumu elimden alan bu nalet hastalık neyin nesiydi anamadım" gibi konuşmalarla anlatılır.

Bulaşıcı hastalıklar bazen on-on beş çocuğun ölümüne neden olur. Boğmaca, kabakulak, ishal, zatürree en yaygınlarıdır. Kayıplar daha çok kış mevsiminde olur. Sağlıkla bağlantısı olan "yaz ayı, fakir ayı"dır sözü boşuna söylenmemiştir.

1950'lerden sonra gurbette çalışanlar tarafından tek tük penisilin iğnesi, gripin getirilirdi. Ateşi yüksek olan hastalara, bulunabilirse, bir penisilin iğnesi yapılır. Hiç değilse, köyde iğne yapabilen Hacıbeğgil'in İsmail, Purkese'nin öğretmen oğlu Zeynel Pur gibi birkaç kişi vardır. İğne vuran bulunamazsa, bazen de penisilin içilir. Test yapılmaksızın penisilin iğnesi nasıl yapılır sorusu doğrudur ama, o koşullarda geçersiz ve "lüks" bir soru olduğu da bir gerçektir.

Köyde, sağlık açısından hiçbir güvencesi olmayan anaların imdadına, uzun bir dönem, ebe olarak Sıçanın Kızı ve Duduş gibi kadınlar yetişmiştir.

İnsan dişi, bakım yapılsa da çoğunlukla sorun yaratan bir organdır. Diş fırçası dahi görmemiş köylünün gazele dönen dişleri, bir süre sonra da dökülmeye başlar. Sarımtırak diş dizini içerisinde çürüyüp kararmış acı veren dişten kurtulmanın tek yolu, köyün dişçisi Yusuf Onbaşı'nın tahta sandalyeden yapılma

dişçi koltuğuna oturmaktır. Diş apse yapmış, uyuşturulmamış, bunların hiçbiri de hasta ve "doktor" için sorun değildir. Yeter ki ağız açık tutulsun, hiçbir diş, Yusuf Onbaşı'nın kerpeteninden kurtulamaz. Dişi çekilene bir kahve içirilir. Çok kanama olursa da tuz basılır. Komşuluk anlayışı gereği mutlak bir ücreti de yoktur.

Bugün, gelişmiş teknolojiyle üretilen dişçi koltuğuna oturmaktan, üstelik de uyuşturularak diş çektirmekten korkuya kapılanları hafife almıyorum ama o koşullarda yaşasalardı, ne halt ederlerdi bilemem?

Çevredeki Sünni köylerden de kadın-erkek diş çektirmeye, köye gelirler. Eli yüzü açık ve başında bir bürük (örtü, yemeni) ile hiçbir kaygı ve çekinme duymadan dişini çektiren o dönemin, üstelik de Sünni köylü kadını, elli-altmış yıl sonrasındaki bugünün erkek doktora gitmeyen / gönderilmeyen kadınından daha ileri düzeydedir.

Diş çekmeyi askerde öğrenen ve de kerpeteni de askeri malzeme olan Yusuf Onbaşı, büyük oğlu Ahmet'e de bu mesleği öğretmişti. 1970'lere dek, köyün elli yıllık bu rahmetli dişçilerini ve varsa diğerlerini de saygıyla yaddedelim.

Sağlık, ulaşım, enerji, iletişim alanındaki düzey ile ülkenin sosyo-ekonomik gelişmişliği, birebir bağlantılıdır. Yaşamda, sorunlara doğru ve çözümleyici müdahalelerin en az olduğu yerde rastlantılar artar. Köylü toplumlarında, sağlık açısından da insanların tesadüfî yaşaması ağırlıktadır.

DOĞUM

Çiftler her zaman birinci ve hatta ikinci çocuklarının doğumunu merakla bekler. Yaşamlarında olağanüstü değişiklikler olur. Köylüde bu böyledir. Ama ikinciden sonra merak ve ilgi azalır, durum sıradanlaşır. Artık çocuk doğurmak rutin bir iş haline gelir. Sanki o yıl, yeni bir tarla ekmişsin de ürününü devşiriyorsun ya da ala ineğin döl tutmuştur... Çünkü eylem, bilerek, planlayarak ve de isteyerek yapılmamıştır.

Son derece doğal olan, ateş ile barut ilişkisinin gümlemesinin önlenemeyen durumu gibi. Babalar daha duyarsız olsa da kaçıncı çocuğu doğuruyor olursa olsun, anaların çocuklarını sarmasında bir eksiklik olmaz. Her biri yüreğinden bir parçadır.

Kadınların bir kısmı kendi kendine doğum yapabilir. Ekin tarlasında, harmanda, ahırda doğuran analar vardır. Ama daha çok doğumlarda işi bilen, yardımcı olabilecek bir kadın çağrılır. Bu "kıre mamaların" bizdeki karşılığı ebedir. Pit Abdullah'ın eşi Tavşanlı köyünden gelme Duduş (Şehzade) Ebe, Hatun Ebe gibi yaşlı kadınlar kim bilir kaç kadını doğurtup kaç çocuğun kıçına şaplak vurdu. Çocuğun göbeği, bıçak ya da makasla kesilip bağlanır. Hemen kundak yapılan çocuk, anasının yanında bir süre kaldıktan sonra beşiğe yatırılır.

Ne kadar tehlikeli ve rahatsızlık vericidir bu kundak. Elleri yanlarında, gövdesiyle birlikte bezlerle sarılan çocuğun başı da bir tür sargıya alınır. Çocuğun başının sıkı ve kötü sarılması, daha gelişmemiş kemik yapısını etkiler. Kafanın biçiminde biraz şekil-

sizliklere neden olabilir. Neyse ki çocuk, bu kundak sıkıntısının bilincinde değildir.

Eskiden ayrımsız bütün çocuklara kundak yapılırmış. Kadın, sürekli hareket halindedir, çalışır. Çocuğu yanında taşımasında kolaylık olsun diye mi kundağa sarar? Ama taşımadığı zamanlarda da ve hele kışın çocuk kundaktadır. Yoksa vücudunun düzgün olacağı inancıyla mı kundaklar? Ya da üzeri açılmasın, üşümesin diye mi? Yoksa büyüklerinden ne gördüyse onu uygulayan bir anlayış ve geleneğin sonucu mu?

Bu köylülerin de amma çocukları oluyor. Nasıl oluyor da bir kadın 8-10 çocuk doğurabiliyor? İşleri yok, durmadan ürüyorlar gibi ipe sapa gelmez şehirli eleştirileri duymuşsunuzdur. Gerçekte durum farklıdır.

Birincisi, bundan 20-30 yıl öncesinde prezervatif, doğum kontrol hapı, spiral gibi hamilelikten korunma araçları pek bilinmiyordu. Kaldı ki doktor ve sağlık görevlisi mi vardı? Kendilerince kesin sonuçları olmayan önlemleri almaya çalışıyorlardı.

İkincisi, toprağı işleyecek, hayvanları güdecek iş gücü gerekir köylüye. Ne kadar çok çocuk olursa, lokmalar küçülse de yoğun emek gücüne dayalı bir sistemde kol gücüyle birkaç baş hayvan daha artırılabilir, birkaç dönüm daha yer sürülebilir vb. Zaten imparatorluklara asker yetiştirmekle mükellef olan köylü, doğurduğu erkek çocukların bir kısmının gidip de geri gelmeyeceğini bilir. Her zaman bir telefat marjı koyar.

Üçüncüsü, köylülükte erkek çocuk daha bir önemsenir. Öncelikle soyun devamını sağlayacak, ocak sönmeyecektir. Erkek iş gücü evin içinde kalır. Halbuki kız çocuğu evlenecek, başka bir eve iş gücü transferi olacaktır. Erkek çocuk ise tersine eve gelin getirecektir. Miras hakkı da işin içine girince kız çocuğu genellikle mirasını, gittiği eve götürecektir. Toprak parçalanarak azalacaktır. Bu gerçeklik çoğu yerde ve toplumlarda kız çocuğunu mirastan mahrum bırakma sonucunu doğurmuştur. İlk çocukları

kız olan çiftler, erkek çocuğu buluncaya dek devam eder. Zaten güçleri yettiği sürece çocuk yaparlar.

Dördüncüsü yol, doktor, ilaç yok, hastalıklar yaygın. Bu olumsuz koşullardan çocuklar daha çok etkilenir. Doğanların en az yarısı 5-6 yaşına gelmeden ölür. Tifo, sarılık, kabakulak, boğmaca, zatürree, kızamık gibi hastalıklar özellikle kış mevsiminde her eve uğrar, can alır. 10 çocuk yapmış bir ailenin ortalama 3 çocuğu bu vakalardan ölmüştür.

Beşincisi bilerek, isteyerek, gizlice çocuk düşürmeler yapılabilse de asıl olarak inançlar gereği günah anlayışıyla hamilelik devam ettirilir. Ülkemizde, daha yakın bir zamana kadar kürtaj yasaktı.

Altıncısı, doğacak çocukların iş sahibi olması ve nasıl geçinecekleri gibi bir kaygı duyulmaz. Toprak ve hayvanlar, hepsine yetmese de idare eder! Ama ülkedeki nüfus artışının (toplumsal yaşamda değişen diğer iktisadi-sosyal koşullarla birlikte) baskısı 1950'lerden sonra öyle bir noktaya gelmiştir ki 'nasıl olsa yeter' anlayışı tuz buz olmuş ve yerine 'nasıl yetiririz' kaygısı geçip oturmuştur.

Bu gün ise bu kaygı, ülkenin gelir düzeyi ile ters orantılı artan (ortalama standartların çok üzerinde) nüfus baskısı sonucu kentte ve köyde temel sorun haline gelmiştir. Eğitim-öğretim mi? Köyümüzde ilkokul var ya yeter! Eskiden okul olmayan bir yığın köy vardı. Köylünün geçim derdi ve yaşam koşulları ağırdır. Ancak yaptığı çocuk sayısının bununla direkt bağlantısını kurmaz.

İşte yukarıda saydığımız bu gerekçeler yaşamın dayatmasıdır, gerçeğidir. Var mı bunların keyfi bir tarafı?

Elbette en büyük acıyı ve zahmeti kadınlar çekmektedir. Düşünün şimdi, o kadar doğum yapacaksınız, tarlada, ahırda, evde çalışacaksınız, çocuklara bakacaksınız, pişireceksiniz, yıkayacaksınız, dikeceksiniz, öreceksiniz; iş, iş, iş... Kahrolasıca

dönemlerin kahrolasıca acılarına ağıtlar yakacaksınız. Umuda vurulan darbeler eksik değildir yaşamda. Çaresiz, çözümsüz, bilinçsizsiniz. Ne kaldı geriye direnmek için? Sığınıyor insanlar kadere. Buymuş alın yazım, kahpe felek beni mi buldun diyor. Tesellisi bu, köylünün. Yine de direniyor, yaşamın ulvi gerçekliğinden aldığı destekle.

Doğum yapmakta güçlük çeken kadın, bir kağnı arabasının üstüne yatırılır. Araba taşlık, çakır-çukur yollarda dolandırılır. Arabanın sarsıntısı doğuma yardımcı olur. Eğer bu yöntemden de bir sonuç alınmaz ise asıl tehlike başlamış demektir. Derhal Koçhisar ya da Sivas yoluna düşülür. Yol uzaktır, çoğu zaman kadın yetiştirilemez.

Hele kışın, karlı, tipili havalarında yola bile çıkılamaz. Gerek doğum yapamadan, gerekse yaptıktan sonra kan kaybından ölen pekçok kadın vardır.

ÖLÜM

"Her ölüm erken ölümdür" der şair. Doğum kadar doğal olan ölüme insan, alışamamıştır. Yaşamın gereği ve doğanın zorunlu üretiminin bir sonucu olarak ölümü, çaresizlikten kabullenir insan, zor alışır. Yaşam öyle dinamiklere sahiptir ki "Ölenle ölünmez" sözünü doğrular. Ölenler bir süre sonra daha az anımsanır. Yaşayanlar da bir gün ölür. Bu süreçte, canlılar âleminin biteviye sarmalının ölçütüdür vakit ya da zaman.

Eski çağlarda kimi Pagan ve Şaman geleneklerinde ölen insanın ruhunun kurtulduğu inancıyla güle oynaya defnedilmesini saymazsak, insan soyu ölümü hep acıyla karşılamıştır. Binlerce

yıllık kır yaşamında, ölen insanın, ölüm vakti ve biçimi, onun mukaddderatı sayılmıştır. Bebekler ile çok yaşlıların ve dayanılmaz ağrılar çeken hastaların ölümleri daha az acı verir insana. Bebek köy yaşamında, ailenin faal bir üyesi değildir. Beslenme olanaklarının sınırlı, doktor ve ilacın yokluğunda hele bir de salgın hastalık var ise bebeklerin ölümü sıradandır.

Köyümüzde kimi kış dönemlerinde 10-15 çocuğun öldüğü söylenir. Bu kayıplar acı verse de bir çocuk daha yapmak, eşlerin yaşamında rutin bir harekettir. Çok yaşlı insanların birden bire ölmesiyle "Ele ayağa düşmeden temizce öldü" denilerek teselli bulunur. Acılar çeken yatalak bir hastanın ölümü ise bu dayanılmaz durumdan kurtulma olarak algılanır ve metanetle karşılanır.

Bu tür ölümlerin dışında kalan kesimden ölümler ise aileyi büyük acılara gark eder, ortalığı feryat figan kaplar. Köyün ahalisi bu ağıt ortamına şu veya bu ölçüde dahildir. Herkes birbirini tanıdığı için ve ortak yaşam alanlarına sahip olduğundan, herkesin ölen kişiyle bir anısı vardır.

Erkekler daha az ağlar. Erkeğin ağlaması ayıp karşılandığı gibi saçma bir anlayıştan dolayı değildir bu. Onlar daha metin olmak durumunda ve ölüm karşısında evin direği, ocağın tüttürücüsü sorumluluğunun getirdiği bir direnç gösterme zorunluluğu hissettiklerindendir. Ama ya kadınlar? Onlar daha açıktırlar. "Feryat-figan" konusunun as elemanlarıdır. Onlar ağıtların solistleridir. Çığlık atar, bağırır, bayılır ve ölüm karşısında yüreklerini çıplak olarak ortaya koyar. Kadınların, bu yıkılmış görünümünün altında gerçekte ölümü reddetme direnci ve kabullenememeleri vardır. Kendi karnında büyüttüğü canı doğuran cinsin, ölüme böylesine haykırışı doğaldır.

Ölen kimsenin yaşına, cinsiyetine, fiziki ve davranış özelliklerine ve de hane içindeki konumuna göre ağıtlar yakılır. Köyde, cenazede ağıt söyleyen, "demeler" diyen özelliklere sahip kadın-

lar vardır. Bunlar duruma göre, o anda kendiliğinden dizeler sıralar ağlayarak. "Bizi bırakıp nere gidiyorsun, evin direği, ocağın ataşı, yetimlerin halı ne olacak. Ben öleydim oğul ben öleydim, yiğidim, civanım, nazlım, güzelim" gibi betimlemeler, ağıtların başlıklarıdır. Antik toplumlarda da böylesine profesyonel ağıtçı kadınlar varmış. Zengin aileden biri öldüğünde, bu kadın grubu çağrılır, cenaze başında ağlatılırmış. Hatta bunlar ücret bile alırlarmış.

Bir evdeki ölüm, ilkin o evden yükselen feryatlarla duyulur. Bunu duyan çocuklar "Ölü ölmüş" diyerek, farkında olmadan müthiş bir totoloji yapar. Komşular derhal toplanır. Ölen kişinin akrabalık, ahbaplık vb. özelliklerine göre ağlayanlar olur. Kimileri hane halkını ve bu insanları teskin etmeye çalışır. Kimileri de cenazenin defin işlemleriyle uğraşır. Cenaze yıkanır, kefenlenir, salacayla götürülüp mezarlığın girişindeki musalla taşına konulur. Cemaat sıralanır, dini konularda ehil olan birinin önderliğinde, dini ritüeller yerine getirilir Kazılan mezarın başında, mevta son kez aile yakınlarına gösterilir. Başı kıbleye gelecek şekilde gömü işlemi yapılır. Kazılan toprak genleştiğinden mezarın üzerinde bir tümsek oluşur. Mezarın her iki başına büyük iki taş konur veya isminin yazılı olduğu tahta kazık çakılır. İleride hanenin gücü yeterse mezar yaptırılır.

Cenaze evinde komşular daha çok kendi evlerinden getirdikleri yakacak ve yiyeceklerle cemaate bir yemek hazırlar. Bu yemeğin adı kazma-kürek takırtısı yemeğidir. Buradaki incelik şudur:

Komşular, işinden gücünden olmuşlar, mezar kazmışlar, cenazeyi defnetmişler ve o günlerini cenaze evinde bu işleri yapmakla geçirmişlerdir. Öyle ya bu sürede insanların karnı acıkmıştır, karınlarını ölenin borcu olarak da doyurmak gerekir. Bu gereklilik gelenekleşmiştir.

Cenazesi olan evlere komşular akşamları yasa giderlerken eskiden yemek ve kömbe götürürlerdi. Son dönemlerde de bu

yiyeceklerin yerine daha çok çay, şeker, sabun götürülüyor. Gurbetten gelmiş birisi, ölümün üzerinden çok zaman geçmiş olsa bile mutlaka o eve yas almaya gider.

Kırkıncı gün, komşu hakkı yemeği adı altında, cenaze evi bir başka yemek verir. Mevtanın burnunun düşmesiyle vücudundan kopan ilk uzvun kırkıncı güne denk geldiği inancıyla mezara gidilir, çeşitli dualar edilir, böylece cenazenin kırkı çıkarılmış olur.

Asıl "can ekmeği" denilen daha teferruatlı ve bütün köyün davet edildiği, büyük bir soğuk evde verilen etli pilav, ayran, yufka ve helvadan oluşan yemek verilir. Bu yemek ölüm tarihinden en erken 1 sene sonra olmak kaydıyla, azami 3 sene içerisinde yapılabilir.

Yemekte edilen birkaç duadan sonra, cemaate servis yapılır. Yemekten sonra amin deyip evden ayrılırken insanlar cenaze sahibine "Allah gani gani rahmet eylesin, canına değsin" gibi dileklerini belirtir.

Mezar yaptırmak ayrı ve ağır külfet oluşturur. Bu nedenle, köyümüz mezarlığında çok az yapılmış mezar vardır. Mezar yaptıracaklar, iyi bir taş ustasına işi sipariş edecekler, taşlar yontularak köye getirilecek, üst üste konulup bir şekil verilecektir.

En üste konulan taşın baş tarafında ölen kişinin kimlik bilgileri yer alır. Yine bu üst taşın her iki uzun yanında kimi geometrik şekiller oyulmuş ve bazı dörtlükler yazılmıştır. Aşık Veli Dede'nin mezarında şöyle bir dörtlük vardır:

"Ata başta taç imiş
Her derde ilaç imiş
Evlat dahi hür olsa
Ataya muhtaç imiş"

Köy yaşamına damgasını vuran, baba-evlat arasındaki feodal

ilişki tarzı öylesine güçlüdür ki evladın babaya bağımlılığı (bağlılığı anlamında değil) zihniyeti, eskiden İstanbul'a çalışmaya gelen gençlerin, İstanbul'da kalıcı işlere yönelmesinin nedenlerinden biridir.

Mezar yaptırıldığında, bir de "mezar kaldırma yemeği" verilir. Köyümüzde eskiden kalma birkaç, mezar Ağdık (Tuzhisar) köyünden Ermeni taş ustalarına yaptırılmıştır.

Taş mezarlar özellikle İyon uygarlıklarında görülen Lahit türü mezarlara biçim olarak benzer. Mezarın üzerindeki toprağa büyük bir dikdörtgen taş blok yerleştirilir. Üzerine ondan daha küçük ikinci bir taş blok konulur, bunun da üstüne, üst tarafı boydan yanal kavisli dikdörtgen küp biçiminde yüksek bir taş blok konur. Bu bloğun her iki başına da işlenmiş taş levhalar yerleştirilir. Anadolu köylerinde bu tür mezarlar çoktur.

Köyümüzün mezarlığı alabildiğine dolu. Yeni bir mezarlığa gereksinim var. Son yıllarda kimi devlet üst düzey yöneticilerinin definlerinde yetkili organların keyfi yer seçimine göre tespit edilen alanlarda, pek de uygun olmayan mimari özellikli mezarlar olduğu gibi, bizim köyde de kimi tepelerde mezar yapılmaya başlandı.

SÜNNET

Köye yılda veya iki yılda bir sünnetçi gelirdi. Sünnetçiler bilir ki her yıl köylerde, kurbanlık koyun yetiştirildiği gibi sünnet olması gereken çocuk da yetiştirilmektedir. Körüklü çantasıyla genellikle harman sonu köy köy dolaşan sünnetçi, köylülerin, köylerinde gördükleri tek doktor prototipidir.

Köye sünnetçi geldiğini duyan çoğu "erkek adayları" çareyi kaçmakta bulur. Ya damların bir köşesine gizlenilir ya da tabana kuvvet kırlara kaçar. Bu durumun arayıcı, kovalayıcıları olduğu gibi ihbarcıları da çoktur. İhbarcının "Lan aha şo tarafa gaçdı" demesiyle yön işaretini alan kovalayıcı amacına ulaşır. Ya da "Ahırdaki kurünün içine yatmış" diyen (özellikle kız çocukları gönüllü ihbarcı olup bu işten zevk duyar ve kıs kıs güler) ihbarcının bilgisiyle sünnet adayı yakalanır. Feryat figan edilse de kestirmeden kurtuluş yoktur. Ya da korkudan sesi gitmiştir. Sonuç değişmez. Kimileri de "Ben gorhmam sünnetçiden" diyerek tumanını indiriverir. "Erkeğin malı meydanda olur" şişinmesini ve teşhirciliğini sünnetçinin önünde gerçekleştirir. Bir yandan böyle yaparken diğer yandan içindeki korkuyu bastırmanın yollarını arar. Önceki yıllarda sünnet olmuş çocuklar, adaylara manevi destek olmaya çalışır: "Yoh lan bir şey, gorhma heç acımıyor" deseler de içlerinden; "Oh ben oldum, kurtuldum" derler.

O dönem sünnetçiler mektepli değil alaylıdır. Nalbantlık nasıl usta yanında öğrenilmişse sünnetçilik de öyle öğrenilmiştir. Kese kese tecrübe kazanmışlardır. Allah bilir kaç kişiyi de sakat etmişlerdir. Hele askerde bir de sıhhiye eri ise, o günün kır yaşamına denk düşen doktordur.

Kirvelik, iyi, hoş bir akrabalık da kucağına oturduğun zaman ABD'de kullanılan idam (Elektrik, iğne veya gaz) sandalyelerine benzer. Kolları bu sandalyelerin kayışları görevi görür. Onun için kirve çocuğun tepinmesini önlemeli ve sünnetçinin pipiye istediği operasyonu rahatça yapmasını sağlamalıdır. İyi yapılmayan sünnet ileride pipinin fonksiyon bozukluğuna neden olabilir.

Kesilmeden sonra iki üç gün yatakta yatılır. Acı devam eder, organın başı yara bağlamıştır, sargılıdır. Bu sürede işin en zevkli tarafı kınalı şeker, kuru üzüm yemektir. Ayağa kalktıktan sonra, üç beş günde yara iyileşmediği için yampiri yampiri yürünür. Yürüdükçe bacaklara sürtünen organ acı verir.

AYDINLATMA

İnsan ateşi bulduğunda, bundan, aydınlanma yönünden de faydalanmıştır. Uzun süre yanabilen ve daha fazla ışık veren çırayı kullanan ve 4000 yıl öncesinde mum yapmayı öğrenen insanlık, kendisi için hep ürkütücü olan ve karanlığın, görmeyi engellemesi ile korkularını depreştiren geceye karşı, ışığın mücadelesini vermiştir. Doğal ve hazır halde buldukları petrolden de faydalanarak yaptıkları meşalelerin yerini daha yakın zamanda, petrolü işleyerek elde ettikleri gazdan, uzun süreli yanan ve seyyar olan gaz lambaları almıştır. Elektriğin devreye girmesiyle de bu sorun, kökten çözülmüştür.

Ancak köyümüzde, bu noktaya gelinceye dek çok zor koşullardan geçilmiştir. 1950'lere kadar, gecelerin seyyar ışığı çıra ve mumdur. Gerek bunların ışığına yardımcı olan gerek bunların yokluğunda, ısınma ve pişirme amacıyla yakılan ocaktaki odun ve tezeklerin, alevli yandığı sürece oluşturduğu ışık, kısa süreli, sabit ve loş da olsa bir aydınlatma sağlar.

Kırklı yıllardan sonra köyümüze, idare lambası girmiştir. Bu aleti bilmeyen 'yeni yetmeler' istiyorlarsa, belki etnografya müzelerinde görebilir. Takribi olarak, tabanı 10 cm. çapında, yüksekliği 15 cm. ve koni biçiminde olan, kulplu, tenekeden yapılmış, fitilli ve de entegre devreleri olmayan basit bir araçtır. Fitil, cerahat akıttığı gibi, gövdenin içerisine konulan gazı emer. Muhtar çakmağı ya da kibrit ile bu fitil tutuşturularak, idare lambası yakılır. Küçük bir tahta parçasını duvar veya direğe sabitleyerek ahırda, sekide, odada, evde, ağılda yakılan idare lambasını koyacak yer yapılmıştır.

Çok is çıkardığı için kokusu rahatsız edicidir. Bu nedenle, daha

çok buharının (bacaya açılan ocak) içine konulur. Okulun tahtası, isin içerisine yumurta katılarak boyanırdı. İdare lambasının isini kağıtlara toplayan çok sayıda öğrenci olmuştur.

1960'lı yıllarda köye, daha gelişmiş bir aydınlatma aracı olan, gaz lambası girdi. Her hane, ancak bir adet bulundurabildiği için yine idare lambasını da kullanmaya devam etti. Gaz lambası, kalın camdan bir gövde, başlık, yassı bir fitil, fitili yükseltme alçaltma aparatı olan düğmesi (ışığın azaltılması veya çoğaltılmasını sağlar) ve en hassas parçası olan lamba şişesinden oluşur. Bu şişe ince, parlak, şişkin gövdeden silindir haline dönen, uzun bir camdır. Lamba yakılırken şişe çıkarılmak zorundadır. Şişe islendiğinde, kirlendiğinde, temiz bir bez parçası parmağa, parmağın ulaşamadığı yerde de küçük bir ağaç parçasına sarılarak temizlenir. Az bulunan bu şişeyi kırmamak için çok dikkat etmek gerekir. İdare lambasına göre çok daha iyi ışık verir. Odada veya sekide kullanılır.

1970'li yılların başlarında, bu lambaların daha gelişmiş modeli olan ve 'lüks' denilen aydınlatma aracı girdi köye. Çok iyi ışık verdiği gibi, elde seyyar taşınabiliyordu. Geceleyin harmanda çalışmada, değirmende, seten dövmede vb. yerlerde kullanılırdı. O dönemlerde odada lüks yakmak, gerçekten de, lükstü.

Yine bu tarihlerde gurbetçiler, köye el feneri getirmişlerdi. Şimdilerde deprem tehlikesine karşı hazırlık çantasında bulundurulması gereken bu fener köyde, gecelerin seyyar lambası olarak, daha çok da gençler tarafından kullanılmıştı. Üstelik bu alet herkeste olmadığı için bir prestij aracı olarak da taşınırdı. Işığını yakıp söndürme biçimleriyle, gizli işaretleşmeler ve parolalar yerine de kullanılırdı.

Köy gecelerinde evden eve oturmaya gidilirken idare lambası, el feneri ve 'lüks'ten de yararlanılırdı. Işığı, önden giden biraz yanlamasına tutar ki arkadan gelenler, yolu görebilsin. Bu fizik kuralı köyde olduğu gibi Diyarbakır'ın 'Hançepek' mahallesinde de geçerlidir.(*)

(*) Mığırdıç Margosyan'ın "Söyle Margos Nerelisin?" kitabına (Aras Yayınları) atıfta bulunuyor.

1980'lerden sonra elektrik gelen köyümüzde, bu aletler, fonksiyonları biten her şey gibi terk edilmişlerdir. Ama onlar, bunları bilip yaşayanların düşün dünyalarının bir yerlerinde mutlaka vardır. Yaşayanlar bilir ki o idare lambasının, gaz lambasının titrek ve soluk ışıkları altında ders çalışmışlardır. O ışık yardımıyla hayvanlarını yemlemişlerdir ve o ışıkların altında sohbet etmiş ve "lambaya püf!" demişlerdir.

HABERLEŞME (İLETİŞİM)

Köyde de olduğu gibi, haberleşmenin iki alanı vardır: Resmi ve sivil. Köyün, resmi kurumlarla haberleşmesinin bir ucunda muhtar, diğer ucunda da duruma ve konuya göre değişen, nahiye ya da kazanın yetkilileri vardır. İdari örgütlenmedeki hiyerarşiye göre kurulan bu ilişki telefon, telgraf, mektup gibi bilinen klasik haberleşme araçları değil (köyde bunlar yoktur) çok eski bir yöntem olan ulaklar aracılığıyla sağlanır.

İlçenin ya da nahiyenin, köyden talep ettiği veya haber vermesi gerektiği bir şey olursa, görevli gönderir ki bu daha çok jandarmadır. Köyün de bu merkezlere vermesi gereken bilgileri, evrakları olursa veya buralardan bir bilgi almak isterse, muhtar yahut yardımcısı gider.

Köy ile resmi kurumlar arasındaki ilişki en çok da askerlik, nüfus kayıtları, vergi ve mahkeme alanlarında olur. Devlet, köylünün de yurttaşlık görevlerini yerine getirmesinin sıkı takipçisi olurken, kendisinin de yurttaşlara karşı görevleri olduğunu hep unutur ya da savsaklar. Köylü, ceberrut devletin en küçük birimindeki bir memurunun söylediğini dahi bir emir telakki edip karşısında, şapkası elinde, önü ilikli, hazırol vaziyetinde

durur. Bu duruştan ve eşitsiz ilişkiden acayip tatmin olan memur, ona bu koşulları sağlayan devlete şükranını, önemli birisi olmanın da verdiği hisle, daha bir nemrutlaşarak gösterir. Sayın Çetin Altan'ın işte bu gerçeklikten hareketle "önemli" olan ile "değerli" olanın ayrımını yaparak; "önemli"lerin, siyasal erk aracılığıyla kendini kabul ettirmeye ve kanıtlamaya çalışan mesleksizler grubu olduğunu, "değerli"lerin ise iş üretiminden zihinsel faaliyete dek her alanda üreten ve varlığını siyasal erke değil, el ve beyinsel becerilerine bağlayan meslekliler grubu olduğunu belirtir ki hiç de yabancısı olmadığımız "benim kim olduğumu biliyor musun"dan başlayıp "seni süründürürüm"le biten konuşmaları duydukça, bu tespitin ne denli doğru olduğu bir kez daha çıkar ortaya. Bu durum, devlet zihniyeti ile onun görevlileri arasında, her iki ucu da karşılıklı birbirini besleyen bir paradoks yaratır. Böyle bir mekanizmada, köylü için birincil öneme haiz haber, elbette devlet-i âli'nin sesi ya da yazısıdır.

Mektup, klasik haberleşme biçimidir. Gurbette çalışanlar, askerde olanlar, mektuplarını Akpınar köylülerinin Sivas'ta alışveriş ettiği bakkalın adresine gönderir. Zarfın üzerine yazdıkları adresten sonra, bakkalın isminin arkasından "eliyle Akpınar köyü" ibaresini ve köyde de kime gönderiyorsa, onun ismini yazar. Böyle bir bakkal Ermeni Dikran Ucuzoğlu. Buğday Meydanının yanındaydı. Köyden, gurbetçilere ve askerdekilere gönderilen mektuplar da Sivas'a ya da Hafik'e gidenler tarafından postaya verilir.

İstanbul'a gidip gelme biraz sık olduğundan, buradakilerle haberleşme, çoğunlukla bu giden-gelen aracılığıyla yapılır. İstanbul'da çalışanlardan birilerinin köye gitmesi de, köyde karşılanması-da olağanüstü bir olaydır. Gurbetçi köylüler genellikle aynı çevrede oturdukları ve sürekli birbirlerinden haberli olduklarından, kimin köye gideceğini veya köyden geldiğini bilir. Hazırlıklarını ona göre yapar. Böylece yolcunun yükü, kendine ait olandan kat kat fazla olur. Yük daha çok, sigara, çay, şekerden oluşur. Gönderici, her birinin üzerine adını ve alıcının adını yazdığı gibi, "afiyetle iç" ibaresini de ekleyebilir.

Bu gidiş gelişlerde, çok sayıda mektup da götürülüp getirilir.

Çizgili kağıda "mektubuma başlamadan önce selam eder, büyüklerin ellerinden, küçüklerin gözlerinden öperim. Benden sual edecek olursan, iyiyim" diye başlayan klasik girizgâhtan sonra "Öküzler nasıl?, Dolu Deresi'ni ektin mi? Keşke Çörtoğlu'na fiğ ekseydin. Ala inek yaşlandı, sat onu" diyerek devam eden ve "sana on kağıt gönderiyom. Mektubuma burada son verirken..." diyerek yazılan mektup zarflı ya da zarfsız olarak, parayla birlikte yolcuya emanet edilir.

Köye gelen kişinin yanına köylüler, "hoş geldin"e gider. İstanbul'da çalışsa da hatta ailesini İstanbul'a götürmüş olsa da, o köyden bir parçadır ve kopmamıştır. "Vaay benim canım gardaşım, hele hoşgelmişsin", "ooo... emmi, hoş bulduk" diye başlayan selamlaşma teatisi "eee daha daha nasılsın? Halın keyfin, dirliğin düzenin?" biçiminde gelişerek, konuşmanın önemli bir aşamasına gelinir: "Yahu bizim oğlanı gorüyon mu? Ne yapıyor?" sorusuna, "He ya gorüşüyok. Bir de gecegondu yaptı, suyu yok amma iyidir, iyidir. Beni de yolcu etmeğe geldi. Aha bu mektupla şunları sağa gonderdi" cevabını alırsa, hoşgeldine giden köylünün keyfine diyecek olmaz.

O dönemlerde Gelincik, Bahar, Yenice sigaraları revaçtadır. İnce, hafif içimli, yassı karton paketli bu sigarayı alan köylü "üç keçili Kürt" gibi oturur. Hele bir de o paketten, arkadaşına sigara tutarken "Yahu, bizim oğlan İstanbul'dan göndermiş" diyerek onur duymasının ve havalara girmesinin üstüne yoktur.

Şeker, çay, sigara o dönemlerin en iyi hediyeleridir. "Yarım elma, gönül alma" denildiğini gibi, bu hediyeleri gönderenler de alanlar da çok memnun kalır. Unutmamanın, unutulmamanın, saygının, sevginin bir ifade tarzıdır bu davranışlar.

Gurbetçi de tekrar İstanbul'a dönerken, köylülerin İstanbul'daki yakınlarına yazdıkları mektupları taşır. Yiyecek, ağır ve hacimli olduğundan pek götürülemez. Zaten uzun yıllar her sonbaharda köye tahsis edilen bir-iki kamyonla köylüler, İstanbul'daki yakınlarına un, bulgur, peynir, yağ, turşu, yatak, yorgan vb. şeyler gönderirlerdi.

Telefonla haberleşme zorunlu haller dışında, o da ancak Hafik

veya Sivas'tan yapılır. Buna ilişkin bir anektodu, saflığın nerelere çekilebileceğini göstermek açısından, yazmadan geçemeyeceğim. Köyden bir grup insan bir kısım idari işlerin halli ve de alış-veriş yapmak için Hafik ilçesine gider. Grubun içinde bir de gelin vardır. Gelin hanım, askerdeki eşine telefon etmek ister. Hafik Postanesi'ne telefon yazdırılır. Saatlerce beklenildikten sonra telefon bağlanır. Köylülerden biri, gelin hanıma, ahizenin nasıl kullanılacağını gösterir. Ahizeyi eline alıp "alo" dediğinde, eşinin sesini duyan gelin hanım, "heriiiif herif, seninki bağa değıyor, benimki de sağa değiyor mu?" diye konuşmaya başlar. Buna tanık olan köylü için, ballandıra ballandıra anlatacağı ve ağız dolusu güleceği bir olaydır bu.

1990'lardan itibaren Akpınar köyüne de telefon geldi. Yazdırılmadan, beklemeden, çevrince hemen konuşuluyor. Hatta cep telefonları ile tel bağlantısı olmaksızın istediğin yerden, istediğinle konuşabiliyorsun. Nereden nereye. Bu kadar kısa bir süre önceki dünle bugün arasından ne müthiş bir gelişme var. Ah teknoloji, sen nelere kadirsin...

KORUCULUK (KIR BEKÇİLİĞİ)

Köyün arazisi kuzeyden güneye dikey bir sanal çizgi ile ikiye ayrılır: Batı Yarımküresi-Doğu Yarımküresi. Bu bir nevi ekvator çizgisinin batı tarafında kalan kesime "yukarı ağız" , doğu tarafında kalan kesime de "aşağı ağız" denilir. Coğrafi kavramlara benzeterek yaptığımız bu tespit, aslında çiftçilik yaşamının gereğidir. Köylerde arazinin bu şekilde bölünmesinin iki nedeni vardır: Her yıl ekim yapılmak zorundadır. Ancak ekim yapılacak arazinin bir bölümü dinlenmeye (nadasa) bırakılmalıdır ki toprak yorulma-

sın, bir sonraki yıl iyi ürün versin. İkincisi; köylü hayvan beslemek zorundadır. Bu hayvanlara otlama alanı bırakılmalıdır. Ekilmeyen yarıkürede koyun ve sığır sürüleri otlatılır. Ekili alana "Ekin ağızı" denir. İşte korucuların görev alanı da ekim yapılan yarım küre ile sınırlıdır ve mevsimliktir. Nisan ayından ekinlerin biçildiği ağustos ayının ortalarına kadar devam eder.

Köylünün ödeme gücüne ve talebine göre bir veya en fazla iki korucu tayin edilir. Bu kır bekçilerinin seçiminde bazı standatlar vardır. Her isteyen korucu olamaz. Tabi ki seçici kurul başkanı bay muhtarın adaylar arasında iltimas geçtiği de olabilir. Öyle ya neyi eksik muhtarın kimi yönetici ve bürokratlardan. Ancak olmazsa olmaz birkaç ölçüt de vardır: 1- Gözleri iyi görecek, 2- İyi koşacak, 3- Güçlü olacak, 4- Sesi gür olacak. (Açık alan ve uzak mesafeden yapılan ihlâli uyarmak için düdük kullanmadan da "lan okuzler ekıne girdi, gelirsem gırarım bacaklarığızı, eşşoğlueşşekler" diye kimi küfürlü uyarı salvolarını yapabilmelidir). Korucuya tespit edilen ücret hane başına bölünerek, para, buğday veya küçükbaş hayvan karşılığı olarak ödenir.

Korucunun teçhizatı; ayağında iyi bir çarık ya da lastik, gece vardiyası için palto ya da maşlak, iyi öten bir çavuş düdüğü ve en önemlisi de sağlam, oturaklı bir sopa veya cemekli öğendere. Kurda, kuşa ve de ihlâlci çobana karşı kullanılacak olan bu değneğin hası da gürgenden olanıdır. Pelit de iyi iş görür. İşte size mevsimlik korucumuz.

Ekilmeyen yarımkürede yayılan sığır ve koyun sürülerine karşın öküzler ve kısmen de kuzular ekin ağzında yayılmak zorundadır. Hem ot boldur hem de öküzler çalışma sahasına yakın olmalıdır. Öyle ya öküzü Toprakyar'da yayıp, Carcılı'da çifte koşamazsınız. Bu nedenle korucuların görev alanının hedefinde öküz yayan veletler vardır. Genellikle 10-15 yaş arası geleceğin rençber adaylarıdır bunlar. Herk zamanı öküzler gece dışarıda yatırıldığı için bu işi yetişkinler yapar. Çoban, öküzlerini çok sever. Onların karınlarının daha iyi ve kısa sürede (tarlaya yetişmeleri gerekiyorsa) doyurulması için yasak bölge olan ekili tarlalara ya da çayır yerlerine sokar. Bu, komşunun tarlasına,

otuna zarar vermektir.

Velede, gıcık aldığı birinin ekinine yaymak ayrı bir zevk verir. Bir kere, gizli-kaçak bir iş yapmanın tatminini yaşar. İkincisi öküzlerini doyurarak onların tıstımbıl olmasını sağlar. Elbette bu eylem biçimi zarar vermeyi içerdiğinden pek yaygın değildir. Bilerek yapılan bu ihlâlden başka, çoban uyumuşsa öküzlerin ekine girme olasılığı artar. Ya da hayvanlar ekine girer, velet onları çevirmekten (alıkoymak, yönlendirmek) üşenir. Kimi zaman da öküzler büğeleklenir (bir tür sineğin, öküzü rahatsız etmesi) kaçar. Ekili ve çayırlı yerler hayvanlar için cazip olduğundan bu kaçışlar daha çok bu alanlara olur. İşte bu durumlarda korucu devreye girer. Yaylım bölgelerinin tepe noktalarına gizlenen korucu geniş bir alanı kontrol eder. Bir kartal gibi araziyi tarar, avını arar. Çobanı, kimi zaman düdük çalarak veya sesli olarak uyarır. İhlâl yeri uzaksa bazen bizim kır generalimiz üşenir, gitmez. Veletler, uykulu ve üşengeç korucuları sever. Kimi zaman korucu ihlâli gizli olarak izler ve suçüstü yapar. İşte savaşın başladığı an. Korucu, çobanın kişiliğine ve sülalesi ile ilişkisine göre tavır alır, küfür de edebilir. Duruma göre ilk uyarı ve cezalandırma başlangıcı olan bu giriş hemen yerini fiziki saldırıya bırakır. Bir atlet gibi koşarak velede yönelir. Elindeki sopa ile azametli bir görünümde olan kır bekçimiz güç açısından üstündür. Ama veledin bu hücumu boşa çıkarabilecek bir avantajı vardır. Korucuya göre gençtir, kilosu azdır, kaçışı tavşan gibi hızlıdır. Yakalanırsa sille, dekmig, değnek karışımı bir sopa yer. Eğer korucu, velet uyurken ya da gizlice gelip aniden yakalamışsa bu tazı tavşan kovalamacasına gerek kalmaz.

Korucumuz öküzleri toplar, köye doğru yönelir. Çoban için bu en kötü durumdur. Eğer öküzler (veya kuzular) köye götürülüp hapsedilirse, babası cereme (bedel) verecektir. Bu ceremenin babada bıraktığı hırs velede ikinci bir dayak olarak yönelebilir. Çoban korucunun dayağından kaçmıştır ama, mücadele alanını terk etmez. Yandan yandan durumu kontrol etmektedir. Öküzleri önüne katarak köye yönelen korucuya veledin yalvarmaları başlar, "... emmi, n'olursun, okuzlerimi götürme ayağğı öpeyim. Bu sefer

affet. Allah çarpsın bir daha yapmıyacağam" vb. türünden yakarışlar bazen başarı ile sonuçlanır. Bazen de korucumuz görev aşkıyla bu yalvarışlara sunturlu küfürlerle karşılık verme üstünlüğünü gösterir. Eğer iş çözüme doğru gitmezse velet de küfürle karşılık vererek bu ağız dalaşında altta kalmamaya çalışır. İpler kopmuştur. Mallar köy muhtarının veya azasının ahırına hapsedilir. Kizir, mal sahiplerini sesler. "Vesüphenallah" deyip yola koyulan hane reisi durum gereği oğluna Kalaycı Mıgır'ın kapkacak kalayından daha iyi bir kalay basarak muhtar odasına gelir. Cereme ödenir. Sırada baba sopası vardır. Çoban bunu atlatmanın yolları arar, hırsın geçmesi için eve geç gelir veya bir komşuyu araya sokarak ortamı yumuşatmaya çalışır.

KARACAHARMAN

Kavurgayı bilir misiniz? Bilenler bilir. Ters çevrilmiş sacın üzerinde yıkanmış buğdayın gevrek hale gelinceye kadar kavrulmasına (yakmamaya dikkat edilmelidir) kavurga denilir. Leblebinin yerini tutar ve yöremizin ünlü bir kuruyemişi gibidir. Hele bu kavurgaya biraz dut kurusu veya kuru üzüm karıştırılınca yemesi daha da lezzetli olur.

Kavurga her zaman yapılmaz. Buğday miktarı sınırlıdır. Tohumluk ayrılır, o yılın ununun, bulgurunun yapılması gerekir. Bu zorunlu gereksinmelerin arta kalanından kavurga yapılabilir ancak. Koşullar ve imkanlar gözönüne alındığında bu zevkin biraz biraz lüks kaldığı görülür. Çünkü her canınız istediğinde saç da kuramazsınız. İşte bu meşru kavurga yapımı dışında da kavurga yeme isteği doğabilir.

Biraz da mekirlik olsun diye gayrimeşru eylem olan

Karacaharman icraatına başlanır. İcraat, yangın tehlikesi taşıdığı için de risklidir. Faaliyet ancak yazın ekinlerin biçilme döneminde yapılabildiği için, çok kısa bir dönemle sınırlıdır.

Karacaharmanı daha çok öküz ve kuzu çobanları yapar. Tarlada biçilerek yığın haline getirilmiş buğday saplarından (biçilmemişse yolunarak) iki-üç deste çalarak dere yatağında veya duldalık yerlerde büyük yassı bir taşın üstüne yığarlar. (Altında taş olursa daha iyi olur, yoksa toprak üzerinde yapılan işlemde başaklar biraz toprağa karışır. Böylece ürün kaybı doğabilir.) Karacaharman yapacak şergadalar büyük bir heyecanla bu destelere çalar kibriti.

Kızılderililerin işaretleşmede kullandıkları duman gibi bu ateşten çıkan duman da Karacaharman yapıldığının işaretidir. Dumanın görülme olasılığı fazladır. Karacaharmancılar işareti alanın hücuma geçebileceğini hesaba katmak zorundadır. Bu nedenle olabildiğince gizli ve ulaşılması zaman alabilecek yerler eylem alanı olarak seçilir.

Buğdayın kuru sapları ve başakları hemen alevlenir. Ateş öyle kontrol edilmelidir ki başakların içindeki buğday kömürleşmesin. Başaklar alevden az etkilenmeli ve ateş zamanında söndürülmelidir. Yanmış başaklar avuç içine alınarak, ellerin sürtünmesiyle, içindeki buğday samanından üflenerek ayrıştırılır. Bu arada eller biraz yanar.

Bir başka ayrıştırma yolu da iki düz taşın arasında başakların ezilmesidir. (İlkel bir değirmen taşı gibi) Yine nefesten oluşturulan rüzgar yolu ile de işlem tamamlanır. Elde kalır Karacaharman kavurgası. Bu kavurga daha yanıktır, tutmaz yerini asıl kavurganın. Eller, ağız siyahlaşmıştır. Yanık kokar. Ama olsun, hem kavurga yemiş hem de macera yaşamışlardır. Bazen de kendi aralarında yaptıkları bu işten zaman zaman bahsederek övünürler.

Kimi beceriksiz, dikkatsiz, Karacaharmancılar yangına sebebiyet verebilir. Bunlar gaflet ve dalalet içindedir. Bir avuç kavurga için yığın yakan hainlerdir!

Köyümüzde Karacaharman icraatı yaygın olmayıp, çobanlarımız buna pek eğilim duymaz.

EVCİL HAYVANLAR

Köy insanıyla varlıkları neredeyse özdeşleşen ve bir yığın acı tatlı anılar bırakmış o sevgili, sevimli ve cefakar hayvanları böyle bir kitapta anlatmayı görev biliyorum.

Öküz: Köylü için en temel ve değişmez varlıktır. Öyle ki Ermeni köylüsünün, öküzleri ile sohbet eden türküleri (horovel denir) vardır. Öküzlere "Ha babam, ha canım, dayan ha aslanım" sevgi sözcükleriyle yaklaşılır. Ama ne çelişkidir ki öküzler zaman zaman dövülür de. Öküz, çiftçinin eli ayağıdır. Onunla çift sürer, sap taşır, düven sürer, buğdayını, ununu taşır.

Bizim yörenin öküzleri daha çok Kars malıdır. Öküz ticareti yapanlara sürekçi denir. Sürekçiler Kars'tan getirdikleri malları köy köy dolaştırarak satar. Kimi ihtiyarlamış ve sakatlanmış öküzleri de satın alır. Sürekçi bir tür traktör bayisi gibidir. Öküzler, senetle veya açık hesapla bir sonraki ürün döneminde ödenmek kaydıyla satın alınabilir.

O dönemin borç sözü, bu dönemin çeklerinden yüz kat daha sağlamdır. Sürekçinin güçlü bir atı vardır. Boynunda, mavi boncuklarla süslenmiş bir takısı, gümüş eyeri, halı heybesi olan at, aksesuarlı Mersedes gibidir. Ayağına körüklü çizmeler giymiş, elinde yamçısını paralı olmanın getirdiği güvenle sallar Sürekçi.

Öküz alacak köylü ile sürekçi arasındaki pazarlık görülmeye değer skeçler gibidir. Müşteri boylu boslu, zarif, hantal olmayan güçlü öküzleri seçmek için, süreğin etrafında döner durur.

Tecrübelerine dayanarak en iyi öküzleri seçtiğine inanan köylü, onların yanına gider, okşar, sever ve yandım yandıma onu alma çabasına girer. Pazarlıkta komşular, alıcı ile satıcıyı anlaştırmaya çalışır. Eller tutulur "benden 35 kağat çalışır gardaşım" diyerek, alıcı tavrını koyar. Sürekçi "Vallaha seçtiğin bu iki öküz iyi bir çift olur. Bak gardaşım şunların boylarına süreğin en iyi mallarını seçtin. 45 kağattan aşağı olmaz" diyerek kendine güvenle müşteriyi süzer. Komşular "baba sen biraz en, emmi sen de biraz çıh da şunun ortasında buluşah" diyerek orta yolu bulmaya çalışır. İki el birbirine sımsıkı sarılmış, birkaç komşu ile de bu ellerin üzerinden pazarlığı sonuçlandırmaya çalışır. "Gardaşım, var hayrını gör, verdim getti" alıcı da "Sen de paranın bereketini gor" nidalarıyla kollar omuzdan çıkarılacak gibi sallanır da sallanır. Her hanenin olağanüstü koşullar olmazsa 8-10 ya da yılda bir yaşadığı bu alış-veriş köylü için enteresandır.

Un çuvalı ve sap arabalarına koşulan öküzler, yükten dolayı boyunduruğun altında büyük direnç gösterir. Hele yol yokuşsa, ön ayak dizlerinin üzerine çökerek daha bir güç alarak kağnı arabasını çekmeye çalışan öküzler vardır. Arabayı süren köylü, bir eli arabanın okunda, bir eli öğenderede öküzleri modullarken, "Hay daşağını yediklerim, ha bebam, ha gardaşım" yalvarma nidalarıyla "ho ho" diyerek öküzleri teşvik eder.

Böylesine emektar ve vefakar hayvanlara köylüler güzel isimler takar: Şirin, ceylan, elmas, geyik, yıldız, sarı, ala, çıtah, kolük, şahan, sürmeli, karapaça, peri...

Köpek: Her köyde mutlaka var olan sokak ve davar köpekleri, köyün en gürültülü ve renkli canlılarıdır. Ev köpeklerine zağar denir. Renk ve boy çeşitliliği çok olan bu köpekler, sokaklarda gezinir, birbirleri ile boğuşur, ev önlerinde tembel tembel yatıp gelip geçenlerden, hoşuna gitmeyenlere havlar. Bu havlamaya çoban köpeğinin otoriter, gür ve öz güvenli havlamasından ayırmak için, çemkirmek denir. Sürüye giden çobanın yoldaşı, ağılın ve evin koruması olan çoban

köpeklerinin yeri başkadır.

Yöremizde, az sayıda Kangal veya onun kırması ile diğer tür çoban köpekleri bulunur. İklim koşullarına uygun bir anatomiye sahiptir. Kangal tipleri kalın ayaklı, geniş göğüslü, boylu, koca kafalı, kirmen kuyruklu, asil bakışlı, küçük kulaklı genellikle kirli beyaz renkli, hızlı koşan çevik köpeklerdir. Fizyonomileri estetiktir. Kafa bölgesi kısmen mat bir siyahlıkta olup kara ağızlıdır. Ağızlarını açtıklarında ürkütücü olur. Kurda tos (kafa) vurmalarıyla ünlüdür.

Köpekler sahiplerine çok bağlıdır. Duygusal sezgileri güçlüdür. Sahibine yönelik bir harekette daima tetikte duran köpek, derhal saldırıya geçer. Amansız yırtıcı olur. Sahibinin, bir tehlike karşısında ismiyle hitap ederek, "Aloş tut" demesini bir emir telakki eden köpek, ok gibi hedefe fırlar. Islık şekliyle bile yönlendirilebilir.

Sahiplerini zor koşullarda terk etmez. Sahibi kendine kızdığında uysallaşır. Sahibinden uzun yıllar ayrı kalsa da onu sesinden tanıyabilir, sevgi işareti olarak ön ayaklarını yere yatar vaziyete getirir, kafasını öne uzatır, kuyruğunu sallar. Özlem duyar anılarına, dolar gözleri, belki de ağlar sahibi ile birlikte.

Köpeklerin başkaları tarafından yakalanmalarını güçleştirmek, başka köpek ve kurda karşı etkili kılmak için boyunlarına çengel takılır. Çengel, dikey, sivri çubukları olan bir tür tasmadır. Çengele de hongurdak (bir tür zil) takılır ki köpek gözükmese de zil sesine göre nerede olduğu bilinir.

Köpeklere ara sıra kemik ve et verilir. Asıl beslenmesi ekmek ve yal iledir. Köpek evin aslî bir üyesi gibidir. Horantaya dahildir. Köpeklere toraman, yavuz, karabaş, aloş, göbel, çaloğ, yaman gibi isimler verilir.

Koyun: Köylü, ağartısını elde ettiği bu hayvanların aynı zamanda etinden, yününden de yararlanır. Satılarak elde edilen parayla da gaz, tuz, şeker, çay, tütün alınır. Kaldı ki bu satma işi

her hayvan için geçerlidir. Köyümüzde bir zamanlar her hanenin 10-80 arası değişen sayıda koyunları varmış. Koyunların kuzuları, dünyanın en sevimli hayvanlarıdır.

Koyunun, önden gidenin arkasına takılmak gibi bir saplantısı vardır. Öndeki uçuruma uçsa arkadakilerin bir kısmı da yaptıkları bu takip sonucu uçuruma düşer, diğerleri geç bir sürede ancak farkına varır bu salaklıklarının. İşte halk dilinde "Koyun gibisin" sözü buradan ileri gelir. Erkeği koçlar, erkek olmanın getirdiği bir güç ve üstünlük havası taşısa da koyunlarla birlikte mazlum hayvanlardır.

Keçi: Yöremizde keçi az bulunur. Daha çok, ulaşabildiği ağaç dalları ve kabuklarını da yiyen keçi bu nedenle de olsa pek bulundurulmaz. Yine de her hanede 5-15 arası keçi vardır. Kılından örme yapılır, tiftiğinden eldiven ve kabalak örülür. Eti az lezzetlidir, kavurması ve yahnisi güzeldir. İyi süt verir.

Keçi, en sarp yerlere tırmanır. Kayadan kayaya atlar, akrobat gibidir. Bir kayanın tepesine çıkmış keçi, fethedilmiş bir kalenin burcuna çıkan asker gibi durur. Tepeden aşağıya, koyunlara "bak ben yüksekteyim, bana yetişemezsiniz, zavallı koyunlar" der gibi bakar. "Geçi yeğhayt" diye bağırsan da seni dinlemez, olduğu yerde durur. Çoban, o kayaya tırmanacak ki tırmanabilirse ya da taş atacak ki insin oradan aşağıya. İnatçıdır bu hayvan. Yavrusuna oğlak veya gidik denir. Sarı, siyah, ala renklerde olup çok sevimlidir bu yavrular. Erkeğine teke denir. Çiftleşme dönemine yakın çok pis kokar. "Teke gibi kokuyorsun" deyimi buradan gelir.

İnek: İnsanın temel besin kaynağı inekler, öküzler gibi kırsal yaşam dönemiyle sınırlı değildir. Sütü, eti ve derisi, dün olduğu gibi bu gün de kullanılmaktadır. Köydeki inekler, kara sığır diye adlandırılır ve çoğu Kars malıdır. Bu günkü montofon ineklerle karşılaştırıldığında daha zayıf ve sütü azdır. Danaları çok sevimli olup güzel hayvanlardır.

Tavuk: Köyün her evinin 5-20 arası tavuk ve horozu vardır. Avluda, çöplükte, bacalarda eşelenir durur. Tavuklara göre horozlar çok daha çeşitli renklere sahiptir. Keskin ötüşleri, köyün her tarafından duyulur.

Karakuş denilen bu tür yırtıcı, tepede salınarak dolanır. Gözünü kestirdiği civcive doğru pike yapar. Civcivlerin anası yani gürk, saldırıyı görürse, bu yırtıcı kuşa, yavrularını koruma güdüsüyle karşı koyar. Kanatlarını açarak saldırıyı göğüslemeye çalışır. Avcı çoğu zaman ulaşır hedefine. Dışarıda bulunan civcivler, çocuklar tarafından da bu kuşa karşı gözetlenir, korunur. Kimi zaman "Anaaa, gız anaaa garağuş sarıcücüğü gaçırdı" diye bir feryat koparabilir. Anası da "Bir cücüğü bile goruyamıyon. Ne işe yaran sen" diye çocuğuna sitem eder.

Eti ve yumurtası önemli bir kaynaktır köylü için. Özellikle çocukların da çok ihtiyacı vardır yumurtaya. Folluğu bir tilki gibi izler, tavuk yumurtladığında hemen kapar yumurtayı. Soluğu köy bakkalında alır. Folluktaki yumurtayı bulamayan ana yahut ebe, onu kimin çaldığını doğru tahmin eder: "Gine çalmış yımırtayı geberesice" diye söylenir durur.

Tavukları genellikle yaşlı kadınlar yemler. "Gel bili bili" çağrılarıyla tavuklara yem veren ebenin yüzünde mutlu bir gülümseyiş vardır. Avlunun bir köşesinde, tavukların su ihtiyacını karışlaması için yalak vardır. Tavuklar yalaktan birkaç damla su alıp kafalarını yukarı doğrultur. Yutak yapısı nedeniyle yaptıkları bu hareketi ebem, "Bah gorüyon mu tavuh bile bir yudum su alıyo sona gafasını Allah'a çeviriyo" diye yorumlardı.

Eşek: Siyah, gri ve boz renklidir. Eşeğin gözleri güzeldir. İri, oval, siyah gözler üzerinde uzun kirpikleriyle o kafatasına uygun bir organdır.

Eşek, köylünün kamyonudur. Tarlaya tohum götürür, bulgur çuvalları taşır, değirmene buğday götürür. Çiftçinin aletlerini

taşır ve en önemlisi de binek hayvanıdır. Bütün bu ağır görevlerine rağmen, ahırın en ücra ve kötü köşesi eşeğe ayrılır. Sık sık sopa yer. Bunlar yetmiyormuş gibi aşağılanır ve ismi bir küfür olarak kullanılır. Sanırım eşekler bunu hak etmiyor. Her evin bir eşeği vardır.

At: Köyümüzde at az bulunurdu. Beslenmesi ve bakımı biraz zordur. Ayrıca at iş aracı olarak da kullanılmazdı. Daha çok binek hayvanıdır. Maddi durumu iyi olanlarda at bulunurdu. Asil, güçlü ve estetik bir hayvandır.

Camız (Kömüş): Bir öküz türü olan camız, çok güçlü hayvandır. Siyah renkli, boylu, kalın boyunludur. Geriye ve yana doğru yatan, kalın kırtışlı boynuzları vardır. Çiftçilik, tarla tapan işi çok olanlar, bu güçlü hayvanlarla daha çok iş yapmaları nedeniyle camız besler. Özellikle, köten sürmeye, boz sürmeye yarayan hayvanlardır. Beslenmesi ve yönlendirilmesi zor olduğundan köyde pek az ev bulundurmuştur. Öküzlerden çok önce camızlar yok oldu.

Kedi: Her evin bir veya birkaç kedisi vardır. Çeşitli renklerde olan bu kediler, farelere karşı beslenen askerlerdir. Nankör yanları da vardır. Tutar ara sıra evin civcivlerini de yer. Geleceğin tavuğunu yediği tespit edilen kedi, dayağı yer. Ara sıra da küçük kuşlara karşı pusu atar. Bacaya, avluya konan kuşu, pusu mevkiinde çok iyi gözetler. Mesafeyi kestirip üzerine atlar. Ama kuş, kanatları olması nedeniyle daha avantajlıdır. Kediler, bu avlanmada çoğunlukla başarısızdır. Kışın, ocağın yanında mışıl mışıl uyur. İp yumağıyla oynamayı çok sever.

Kedilerle köpekler arasındaki barış ara sıra bozulur. Barışı bozan taraf daima köpeklerdir. Onlar güçlüdür. Kafası bozulmuşsa veya gıcık kapmışsa kediye doğru havlayarak hücuma kalkar. Zavallı kedi, acı bir miyavlamayla kaçacak delik arar. Bazen de köşeye sıkışmış kedi tıslar, karşıdaki eğer bir zağarsa kaçma yerine savunmaya geçer. Bu kavgalara rağmen, köpekler

kedileri öldürmezler.

Güvercin: Ayrı bir sevdadır güvercin. Güvercin besleyenin içine düşmüşse ateş, tüm gününü güvercine vakfedebilir. Beslediği güvercinleri, uçuşundan bile tanır. Bir bacadan bir bacaya uçuşunu takip eder, gözden yitirmemeye çalışır. Gözleri havada, uçuş istikametine doğru kafası döner durur güvercin sahibinin. Belki inanmayacaksınız, bu izlemeden dolayı kafası bir tarafa yamulmuş halde gezer güvercin sevdalısı.

Güvercinler birbirlerini aldatmakta çok ustadır. Havada taklalar atarlar. Bu gösteriden, güvercinleri izleyenler büyük zevk duyar. Grubun etkin üyesi, bir başka gruptan bir güvercini aldatarak kendi grubuna katar. Grubu bir üye daha kazanan güvercin sahibi sevinirken, takipte olan ve grubundan bir üye yitiren güvercin sahibi üzülür. Gelip diğerinden güvercinini geri isteyebilir. Maazallah bu öyle bir iştir ki kavga bile çıkar. Onunla yatar onunla kalkar. Çok güzel renkleri bir arada olduğu yumuşacık tüyleriyle ve o güzel görünüşleriyle güvercinin köylü insanının hayatında özel bir yeri vardır.

Hamasdeğ'in "Güvercinim Harput'ta Kaldı"(*) kitabında, bu sevdanın trajik sonunu anlatan çok güzel bir hikaye vardır.

Keklik: Evcil bir hayvan değildir. Kırlarımızı süsleyen bu zarif ve güzel hayvandan birkaç satır söz etmeyi gerekli gördüm. Kimileri, boyalı kafeslerde keklik besler. Farklı bir ötüşü vardır. Kafeste öten keklik, insana kır havası verir. Eti yense de, hayvana atfedilen manevi değer nedeniyle bundan uzak durulur.

(*) Güvercinim Harput'ta Kaldı, Hamasdeğ, Aras Yayınları, 2. Baskı Aralık 1998. Ermenice'den çeviren: Sarkis Seropyan.

SİYASET VE AKPINAR KÖYÜNDE SİYASAL YAŞAM

Cumhuriyet döneminde 1946'ya dek yönetiminde tek parti vardır. Bu parti de devletin kurucusu sıfatını taşıyan CHP'dir. Gerçi cumhuriyetin ilk yıllarında Cumhuriyet Halk Fırkası dışında, daha çok göstermelik ve izinle kurulan birkaç parti olmuştur. Bunların içerisinde, değişik dönemlerde Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Fevzi Çakmak; Refet Bele gibi isimler parti kurmuş yahut bu partilerin içerisinde yer almışlardır. Zaten Fevzi Çakmak da, Osmanlı'da Talat-Enver-Cemal paşa üçlüsü gibi, Cumhuriyet döneminin M.Kemal-İnönü üçlüsünü tamamlar.

1946'dan sonra; "çok partili siyasal yaşama geçişe karar verdik ve böylece Cumhuriyeti, demokrasi ile tamamladık" diyenlere aldırmayınız. İkinci Dünya Savaşı bitmiş ve galip çıkan devletlerden ABD hariç diğerleri bitap düşmüş durumdadır. Batı dünyasındaki jandarmalık görevi, de facto olarak Birleşik Krallıktan, ABD'ye geçmiştir.

ABD Truman Doktrini'yle 40 yıl devam edecek stratejisini dünya üzerinde uygulamaya koymuştur. Soğuk savaş dönemi başlamıştır. Ve bu durum, Türkiye'yi "dış göreli ortam"ına (Baskın Oran) cuk diye oturtur. Körün aradığı bir göz, Allah verdi iki göz hesabı.

İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye, gel-git politikaları izlemiş, önce Almanya ile sıkı iktisadi siyasi ilişkiler kurmuş, buna paralel olarak içeride ırkçı-Türkçü hareket yükselmiş, 1943'ten sonra (1943'teki Stalingrad savaşı bir dönüm noktası olmuştur) İngiltere'ye yanaşmıştır. Adana ve Kahire'de İnönü-Churchill görüşmeleri bu minval doğrultusundadır. İnönü için şöyle bir anek-

tod anlatılır: Yalta konferansında Stalin, Churchill'e dönerek, İnönü'yü kulağından tutup savaşa sokmasını ister. Churchill ise Stalin'e "Bu pek kolay değil, çünkü o bir şark tilkisidir" diyerek hem İnönü'nün "dehasını" hem de Türkiye'nin bu idare-i maslahat politikasını onayladığını diplomatik bir dille ifade eder.

Savaşın dışında kalmış, bıraktırılmış Türkiye, savaşın bitiminde "yeni" bir strateji çizmek zorundaydı. Yeri, zaten Batıda idi. Her ne kadar İstiklal Marşı'nın yazarı Mehmed Akif, "Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar" dese de Cumhuriyetin temel yönelimi bellidir ve Akif'i de Mısır'a sürgün etmekten imtina etmemiştir. Ancak bu temel yönelim, hiçbir zaman rayına oturtulmamış, yüzü Batıya dönük yönetim gemisinin gerçekte Doğuya hareketi ile mesafe açılmıştır.

Devletin, siyaset sahnesindeki görünür yüzü ve lideri olan "şark til-kisi" asli durumun bilincindeydi ve "dış göreli ortam"ın rahatlığı ile 1946'da, çok partili siyasal yaşama geçildi. Adı da hazırdı: "Demokrasiye geçtik". Yapıyı dönüştürücü bütün kanalların tıkalı olduğu ve dinamiklerden yoksun bir alanda, çok partili siyasal yaşam, oligarşiyi etkilemeyecek ve görüntüyü kurtarmaya yetecekti. Eski arkadaşlarından ayrılan bir bölüm Cumhuriyet Halk Fırkalı "çarıklı erkan-ı harpler"e dayanarak, DP'yi kurdu.

Toplum hareketli ve parçalı bir 'kütle'dir. Her şey planlandığı gibi yolunda gitmez. Değişen koşullara göre, yeni (esastan kopmaksızın) siyasal yapılanmalar gerekir. Problemler karşısında, parlamenter yapının yetmediği kanısına varan "asli" güçler, sistemin reorganizasyonunu yapmışlardır: 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980.

Örneğin, 12 Mart 1971 darbesini, hükümetiyle muhalefetiyle hiç kimse üzerine almamıştır. "Bana karşı değil", "Bana da karşı değil" diyenler gerçeği söylemektedir. Çünkü darbeler asli devlet gücünün yaptığı reorganizasyon hareketleridir. Hükümete ve partilere yönelik gibi gözükse de gerçekte belirlenen alan dışına yönelen toplumsal muhalefet çıkışlarını tıkamak ve sistemi zorlayan unsurları zapt-ı rapt altına almaktır amaç.

Parlamenter sistem, hep biçimsel alanda tutulmuş ve siyasetin

örgütlenme, yürütülme içeriği, devlet merkezli matrislerle belirlendiği için de bir başka açıdan bu biçimselliğin desteği sağlanmıştır. Devlet merkezli siyaset örgütlenmesinin iktisadi ayağını, yine devlet yapılanması sağlamaktadır. Bu yapıya göre siyaset, kamu kaynaklarını talan etme esasına göre örgütlenir, yapılır.

Nemalanmanın gizlenmesi, yasalar ve uygulanmasının öteden beri bilinen işleyişi ile yapılabildiği gibi, toplumun daha kolayca yutabildiği hamaset nutuklarıyla sağlanmaktadır. Vatan, devlet, bayrak, millet, din kavramlarıyla donanmış lisanı münasip reçeteler, yönetenlerin yönetilenlerle en kolay ilişki kurma biçimleridir.

Yüzlerce yıldır her kanaldan pompalanan bu anlayışlar, her zaman kendilerine toplumsal taban bulmuşlardır. Sistemi zorlayan muhalefet ve hatta sistem içerisinde kalabilen bir hak talebinin bile zor yoluyla bastırılışı sıradan bir olaydır ve kanıksanmıştır. İşkence, yaygın ve yoğun bir uygulamadır.

Darbelere karşı olmak, o dönem parlamentonun ve hükümetin "iyi" şeyler yaptığı anlamına gelmez. Hemen belirtelim ki önsel olarak, bu haliyle bile parlamentarizmi savunmak, demokratlığın asgari verisidir. Zaten böyle bir ikilemi, darbeciler ve ara rejim savunucuları yaratır ki, hükümetlerin iyi yönetemediklerini ve darbeye zorunlu olduklarını savunarak, meşruiyetlerini oluşturmaya çalışırlar. Görüntülerin arkası ise, çok başkadır.

Köylülüğü aşamamış bu toplumda siyaset, görüntüler ve şekiller üzerinde ve biraz da danışıklı dövüş biçiminde yapılmıştır. Toplumun sosyolojik farklılıkları, genel olarak partilerin değişik siyasi formasyonlarını va aralarındaki gerilimi oluşturmaya kaynaklık etse de (toplumsal yapıda bulunan kimlikler üzerinde alabildiğine olumsuzca oynanmış, hayasız ve arsızca bunlar kullanılmıştır) asıl olan çatışma merkezi ise, kamu kaynaklarını talan etme ve devlet gücünden faydalanma alanıdır.

Demokrasi kültürünün eksikliği ile birlikte, siyasi alanda artan ve yaygınlaşan şiddet eylemlerini sistem, kendi açısından maniple etmiş, tahrik ve provokasyonlar yaratarak kullanmış ve sorun gördüklerini kolayca budamıştır. 60'lı, 70'li yıllar bu çatışmaların yoğun yaşandığı yıllardır.

Köylülüğün siyasal yaşamdaki tavrına ve edilgenliğine bir açıklık getirmek için, ülkenin siyasi yapısına ilişkin bu kısa ve genel değerlendirmeyi yaptıktan sonra, konunun Akpınar köyü özeline dönebiliriz.

İnönü yönetiminin jandarma dayağından ve tahsildarların keyfi baskılarından illallah eden köylüler, DP'nin oy tarlası olmuşlardır. Eski İttihatçı ve devletin has adamı Bayar'ın, Aydınlı toprak ağası Menderes'in DP'si, hedef kitlesini iyi seçmiştir. Her ne kadar İnönü ikinci dünya Savaşı'na göndermede bulunarak, "Ben sizi ekmeksiz bıraktım ama, babasız bırakmadım" dese de 1950 seçimlerini kaybetmiştir.

DP'nin toprak reformu vaadi, tutmuştur. İlginçlik şuradadır ki, bu vaatte bulunanların büyük çoğunluğu toprak ağasıdır ve "toprak reformu komisyonu" başkanı da (Sazak ailesinden milletvekili Emin Sazak) Türkiye'nin en büyük toprak ağalarından birisidir.

Çok partili siyasal yaşama geçildikten sonra, köyde, şiddete varmayan ama, militanca bir particilik yaşanmıştır.

Cafer Emmi köyde uzun dönem, muhtarlık yapmıştı. Köy muhtarları genellikle bakkallık da yapar. Ve aktif siyasi kimlikleri vardır. Oruçoğlu Emmi de muhtarlık yapmıştı. Üstelik, köye radyoyu o getirmişti. Siyaset yapmak için radyo sahibi olmak, bir ayrıcalıktı. İyi bir "acans" dinleyicisi olup oradan yorumlar çakabilme becerisine sahip olmalısın ki daha etkili siyaset yapabilesin. Rakibinle tartışabilmen ve taraftar bulabilmen için tuttuğun parti ne demiş, karşı parti ne demiş, bunları bilmelisin.

Konuşmasına "emişerim" diye başlayan Oruçoğlu, altı ok bayrağını yukarılarda tutan, yılmaz bir İnönü taraftarıdır. İnce, uzun boyludur. Boynu, biraz sol tarafa eğiktir. Bu eğrilik, Güney mıntıkasında yer alan büyük arazisini kavaklık yapma çalışmaları süresince, sağ omzuna attığı kazma, kürek, bel gibi araç-gerecin taşınmasından ileri gelmiş olabilir. İyi marangozdur. Siyasi çevresini daha çok, Seferberliği ve hemen sonrasındaki Cumhuriyetin kuruluş dönemini yaşamış kuşak oluşturdu.

Cafer Emmi ise, DP'nin köyümüzdeki ilk sancaktarlarındandır. Sancağının altında Kahya, Titiz Veli Emmi gibi birkaç eski kuşak-

tan insan olsa da, daha çok Cumhuriyet sonrası kuşak yer alır. İki rakibin ortak özelliği, "mınık" (Cafer Emmi'de burundan konuşma daha belirgindi) oluşlarıydı.

Seçim sıralarında ortalık biraz kızışsa da, siyasete oy verme yoluyla katılan köylüler, seçimlerden sonra mutlaka unutulur. Böylece her iki kesimin taraftarlarının, siyasetteki ortak özelliği de, unutulmanın ortak paydası altında oluşur. Bu durumun biraz farkında da olsalar yine de aralarındaki tartışmalar kesilmez. Tartışmanın temelini jandarma dayağı, vergiler, ulaşım, devlet organlarından duyulan korku vb. konular oluşturur. Muhalif kesimin "Ulan gardaşım, şu sizin sağır ne yaptı ha, söyleyin. Yirmi beş yıldır başımızda sopa sallayıp duruyor" eleştirisi, CHP'liler tarafından "münkür gelin ulan, münkür gelin. Gardaşım O'nun gurtuluş savaşındaki başarıları bile yeter amma haydı bunu bir tarafa bırakalım, dünya birbirine girdiği halda, bizi savaşa sokmadı, bunun dağerini bile bilmiyosuğuz, ayıp ayıp" diye yanıtlanır.

Temelde bu argümanlar doğrultusunda ve "acans"tan duydukları ile kendi aralarında, siyasi mücadelelerini yapan köylüler, çarık giymeye devam etti. O koşullarda, başka türlüsü de olamazdı. Ayrıca köylülüğün ufkunda, toplumsal dönüşüm ve değişimlere dair önermeler yer almaz.

1957 seçimleriyle DP, bir hayli irtifa kaybetmişti. Toplumun nezdinde, Menderes Başbakan olsa da, İnönü hâlâ, devletin asli sahibi gibi görülmektedir. Elbet bir gün giyer çizmelerini! Köyün CHP'li kanadının, ümitleri yitmemiştir. Süngüsü düşmektedir yavaş yavaş Menderes taraftarlarının. Çizmecilerin asıl ayağı tarafından, 1960 darbesi yapıldığında, bir kısım köylü "hah işte gurtuldu memleket" demiştir.

Bu süreçten sonra, çok fire vermiştir Menderesçiler. "Dur bakalım, hemen pes etmek yok" diyenlerin başında yine Cafer Emmi vardı. 1965 seçimlerinde Demirel'in AP'si, imdatlarına yetişmişti. Sancakta AP yazılı olsa da gerçekte parti, DP'nin devamıydı. Akpınar köyünün Sivas'taki bürokrasi ile DP döneminde kurulmuş ilişkileri (bu dönemde içme suyu getirilmiş, selektör kurulmuş, motorlu değirmen getirilmiş vb.) kısa bir kesin-

tiye uğrasa da, tekrar kurulmuştur.

1960 darbesi ile köydeki İnönücüler öylesine sevinmişlerdir ki İnönü'nün yardımcısı olarak gördükleri apoletli Cemal Gürsel Paşanın, Alevi olduğundan söz ederek bu durumun, hanelerine artı puan getireceğini umut etmişlerdir.

Perde gerisinde İnönü vardır ve Cemal Paşa da büyük adamdır! 27 Mayıs, 1923'ten sonraki ikinci devrimdir. "Memleketi sahapsız mı sandığız ulan" uyarılarını Menderesçilere yönelten köyün "halkçıları", haklı çıkmanın huzuruna kavuşur. Ancak darbeyi alkışlayan ve bu hareketin devrim olduğuna inanan ve savunan çok sayıda okumuşların yanında, köylünün böyle düşünmesi çok normal ve masumdur. Yanılgının kaynağı, yukarıda sözünü ettiğimiz siyasetin görünür dünyası ile sınırlı analizlerin yapılması ve cihet-i askeriyenin, hükümetin "olumsuzlukları" karşısında tercih edilmesi ikilemi vardır. Demokrasi kültürünün olmaması ve siyasal bilinç çarpıklıklarının yoğun olduğu bir ortamda, böyle sonuçların çıkarılmasına şaşmamak gerekir.

1961 Anayasasının, toplumsal yaşamda göreli genleşmeler sağlaması ile kimi muhalif hareketler yasallaşmıştır. Sistem, kısa bir süre sonra, 12 Mart 1971 darbesi ile, daha önce 1960 Anayasasıyla, kendisinin belirlediği sınırları daraltmış ve muhalefeti çeşitli yöntemler kullanarak bastırmıştır.

Bu darbeden sonra İnönü, 1972'de CHP'nin başkanlığından ayrılır. Daha doğrusu, çekilmeye zorlanır. CHP'nin başına, bir dönem Çalışma Bakanlığı yapmış, işçi ve sendikalar lehinde tavırlar almış olan Bülent Ecevit gelir. 1973 seçimlerinde 'Karaoğlan' lakabını alan Ecevit, bir umut olur köylüler için. Her zamanki gibi umut, fakirin ekmeğidir.

12 Mart'ta acelesinden olacak, şapkasını vestiyerden almadan giden Demirel, piyasada kafasına uygun çok şapka olduğundan, bunlardan bir tane edinerek döner miting meydanlarına. Köyde 12 Mart'tan sonra "haydın CHP'ye" dese de çoğunluk, Süleyman'ın takipçileri de vardır. Hatta ortalığı, kırat resimli-baskılı çay bardakları sarmıştır. Haydi bakalım, bu kez meydanda, tecrübeli Süleyman'ın karşısında 'Karaoğlan' vardır. Erbakan, Türkeş,

Bozbeyli daha sonradan Feyzioğlu, küçük partilerin patronlarıdır. Etkileri sınırlıdır.

Siyasal yaşamda etki sınırlı olsa da parlamento aritmetiğinde kilit parti olma ihtimalleri yüksektir. Nitekim, talih kuşu, MSP'ye konmuştur. Daha sonraki MC hükümetlerinde de, bu küçük şirketler, sermaye oranlarından daha fazla etkinliğe sahip olmuşlardır.

Kıbrıs çıkarmasını, ayrı bir heyecan ve endişe ile karşılamıştır köylü. Yedeklerin askere çağrılması ve bunların yolcu edilmesi sırasında, köylünün üzerine bir matem havası çökmüştür.

CHP ve AP'nin dışında, başka partilere oy çıkmaz Akpınar köyünden. Elbette "Birlik Partisi"ni saymaz isek. Çünkü, partinin başkanı Mustafa Timisi Alevidir ve de üstelik Sivaslıdır. O günün koşullarında, Aleviyim demek cesaret işidir. Bir kısım Aleviler, yazılı olmayan ama zihniyet ve fiiliyattaki baskılar karşısında, kimliklerini ifade edebilmenin bir aracı olarak BP'yi görmüşlerdir. Laik Türkiye Cumhuriyeti'nin, kimi kimliklere layık gördüğü bu uygulamalar hafızalara kazınmıştır. Ayrımcılıkla, korku ve şiddetle beslenen egemenlik, zulme kaynaklık eder.

1973-1977 seçimleri, koalisyonlar, meşhur MC hükümetleri falan, filan. Aynı tas, aynı hamam. Kötü günler, zor günler. O günlerde, topluma acı, kan, gözyaşı ve korku egemen oldu. Bir dram oynanıyordu sanki. Bu dramın senaryosuna önemli katkı sunanlar ve kimi rollerde aktörlük yapanlar, sahneye açıkça çıkmanın zamanını beklediler. 12 Eylül 1980 yılında, buna karar verdiler.

Daha derin ve geniş bir reorganizasyon hareketiyle, bireyi bile atomize ettiler. Elbette toplumsal yaşam, bir tiyatro işleviyle açıklanamaz. Komplo teorilerinin mantığı da biraz bu anlayışa dayanır. Didaktik olması açısından, senaryolardan, aktörlerden sözettim.

1970'lere dek köylülük nezdinde, particilik ölçeğindeki siyasetin aktifliği, sıcaklığı vardır. 1975'ten sonra tedirginlik, korkaklık havasına girilmiştir. 1980 ise kesin bir dönemeçtir. Darbe, imdada yetişen bir güç gibi de algılanmıştır. 80 sonrası hızlanarak artan göçün ardından, köyde çok az insan kalmıştır. Zaten siyasetin ilişki biçimleri değişmemiş ve 10-15 haneye düşen köylerde kalmamıştır, siyasetin de eski tadı.

KÖYDEN KESİTLER

İnsan Kesitleri

Güloğ Dede, yırtık ve tereği düşük şapkasını her daim kafasına yan takardı. Tereğini de çekti mi aşağı doğru, sağ gözü ile sağ kulağı kapanırdı yarı yarıya. Biraz yırtık pırtık ve yamalı giyinir, her daim şalvar tipi pantolonuna kemer yerine örme takardı. Sanki ayağının biri sakatmış gibi diğer ayağı üzerine biraz fazla bastırarak ve salınarak yürürdü. Güloğ Dede'nin dili dudağını yalamaktan hiç geri kalmazdı. İşte biz çocuklara tren hakkında ilk bilgiyi, rahmetli Güloğ Dede vermişti. Ona da bu taklidi Oruçoğlu'nun Hamdi'nin öğrettiği rivayet edilir.

Kış akşamları miskin miskin bir odada oturan topluluk, biraz sohbet ettikten sonra, birisi Güloğ Dede'ye dönerek, "Haydi Güloğ şu gara treni bir yörüt bakıyım" der demez, kırmızı şapkalı hareket memurundan, hareket emrini almış bir makinist gibi davranırdı Güloğ Dede. İki dizini dikey hale getirip biraz karnına doğru çeker, döşünü de kabartarak harekete hazır tren olurdu. Buharlı lokomotifin düdüğü gibi ilkin bir iki kesik ve alçak sesten yüksek perdeye doğru çıkan o güzelim ıslığını öttürmeye başlardı. Acaba bu ıslığın böyle güzel çıkmasının nedeni dille sürekli yalanan dudağının bir becerisi miydi?

Rayların üzerinde harekete geçen demir tekerlerin çuf çuf sesleri Güloğ Dede'nin iki elini birbiri ardına çok kısa aralıklarla, ritmik bir şekilde önce bir elini bir dizine, diğerini bağrına vurarak çıkardığı seslere dönüşür. Islık yükselir, ritim hızlanır,, öyle ki Güloğ Dede kıpkırmızı kesilir, göğsüne vurduğu tokatlar

yankılanır. Bizim buharlı trenimiz, Haydarpaşa'dan gelir Sivas'a. Sağ olasın Güloğ Dede. Büyüklerini eğlendirmiş, biz çocukları da meraklandırmıştır. Ne zaman başladı bu trenciliğe Güloğ Dede bilmem, bildiğim odur ki ölene kadar bizim kara trenimizdi o. Her gördüğümde buharlı treni, Güloğ Dede resmolur gözlerime.

Bir kış mevsimi; köylüde çay bitmiş, satın alma gücünün yetersizliği nedeniyle çok az tüketilen çay kimi zaman ilaç yerine geçerdi.

Havalar uzun süre bozuk gitti. Biraz açsa kar önemli değil eşekle de Hafik'e gidilebilir. Havaların düzeldiği bir günde, bakkal Cafer Emmi gitmiş Hafik'e, yüklemiş iki eşek yükü çayı, getirmiş köye. Cafer Emmi'nin hesabı her haneye bir kutu çay. Muhtar Cafer Emmi, bekçiden köylüye haber etmesini istemiş. Bekçi çıkmış bacaya bağırıyor: "Gomşular dükkana çay gelmiştir, habarığız ola ha."

Bondil İsmail Emmi alır almaz haberi gitmiş almış bir paket çayını. Benim sokaklarda it daşağı çıkardığımı gören emmim sevecenlikle çağırdı beni yanına. Beni böyle görse başka zaman küfreden emmimin şaştım bu tavrına. "Haydı daşşağını yediğim. Al şu parayı get Cafer'den bir paket çay al gel." Gidip getirdim bir paket çayı, verdim emmime. Bir süre sonra babam geldi eve. Haberi geç duyduğu belli "Hasgül oğlum, al şu parayı, get dükkandan bir paket çay al" dedi. Tekrar gidip dükkana, "Cafer Emmi bir paket çay versene" deyip parayı uzattığımda yüzüme sinirli bir bakış fırlatıp, mınık mınık "Ne çayı ulan oğlum, her eve iki gutu çay veremem ki biraz önce geldin bir gutu çay aldın. Söyle Şeref'e uyanıhlıh yapmasın" diyerek kükredi. Şaşkın bir vaziyette döndüm eve. İzah ettim durumu. Amcamın da beni çay almaya gönderdiğini öğrenen babam, avluda duran amcama küfür savurmaya başladı. Ağız dolusu kahkaha atan emmim "Ulan sarı nolmuş yanı, senin ağzının tadı var mı? Çay içmesen de olur" demez mi? Neyse emmim çayı verdi de sonuçta biz de çay içtik. O çayın tadını bulamazsınız bu günkü çaylarda. Yokluk, değerli, tatlı ve zevkli kılar yok olan şeyi. Aman yanlış anlamayın. Gerçeğin bir yanını ifade eden bir tespitten dolayı yokluğu öner-

miyorum.

Köy ekmeğinin arasına somun ekmeğinin içini koyup katık niyetine yemek, somun ekmeğin arasına bisküvi koyup yemek, yaşanmıştır bunlar.

Ortası delikli on paralar, iki buçuk kuruşlar vardı sarı sarı. Öyle azdı ki köylünün kesesinde, pek azı verilirdi çocuklara. Bu nedenle, tavuk kıçı gözlemek kalırdı çocuklara. Kınalı şekerlere, halkalı şekerlere, bisküvilere ulaşmanın yoktu başka yolu. Cafer Emmi'nin dükkanına fare olarak girip bisküvileri yemeyi hayal ederdim. Böyle bir şey mümkün olmadığından aşırdığım yumurtanın değeri kadar yiyebilirdim bisküviyi.

Bizim evde folluğun iki takipçisi vardı. Biri Ümmühan ebem öteki ben. Ebem evin geçimine küçük bir katkı olan yumurtaların bekçisi, ben ise bisküvi yemenin derdindeydim. Haydi bakalım yumurtayı kim önce kapacak? Olur ya ebem, birileriyle sohbete dalıp o güzelim kahkahalarını atmanın mutluluğunu yaşarken unutuverirdi bazen, tavuğun kıçını. Fırsatı iyi kullanır, kaptığım gibi yumurtayı, Cafer Emmi'nin bakkalında alırdım soluğu. Cafer Emmi bir memnun, bir memnun "Hasgül sen yumurta getir ben püsküğüt vereyim" diyerek karton kutulu bisküvi kabını açar, bir yumurtaya beş adet Besler yahut Ülker bisküvi verirdi. Bakkaldaki yumurta miktarının yarısını, benim gibi yapan çocuklar temin ederdi. Bu beş adet bisküviyi, yavaş yavaş, tadını ala ala, incitmeden bir köşeye gizlenerek yerdim. Yiyeceğim zılgıt, bisküvi tadının yanında hiç kalırdı.

Köyde esprili, komik, şen şakrak tipler vardı ama sayıları da çok azdı. Bu azlık, kır yaşamının ağır koşullarından ve köyün kimliğine ait kimi özelliklerinden kaynaklanır. Mizahi kişilikler taktir edilse de mizah, içselleştirilememiştir.

Su yollarında çalışırken, iş gereği bir yere çok çabuk gidip gelmesinin ardından ustasının "cip gibi gittin geldin" demesi ile "Cip" lakabını alan Rıza Emmi, köyün en şen şakrak ve mizah yeteneği olan tiplerinden biriydi. Olayları abartarak anlatmasının, taklit çıkarmakla birlikte asıl kendi mizah yaratıcılığının, partal atmasının üzerine kimse yoktu. Bazen çok ciddileşir ve o durum-

da bile bir komik yan bulunurdu. Zaten kısa boyu ve yuvarlak kafasındaki yuvarlak gözleri ve biraz şişman yapısı, mizahi kişiliği ile bir uyum oluştururdu. Bu alaylı halini mekteple tamamlayabilseydi herhalde tiyatrocu olurdu.

Bir zamanlar Çankırı'da su yolları işinde çalışan köyden bir grup işçinin arasında Cip Emmi de vardır. Müteahhitden bir ara para alamayan grup, sıkıntıya düşmüş. Köyde, Sayı Gelin oyununda sürekli şişman rolü oynayan Cip Emmi, bundan edindiği tecrübelere dayanarak, üzerine birkaç post sarıp beline birkaç çan kelek takıp yüzünü de isle boyayarak çıkmış Çankırı'nın en işlek meydanına. "Haydı ayı geldi" diyerek etrafına topladığı kalabalığa, ayının hareketlerinden gösteriler sunup şaklabanlıklar yaparak biraz para toplamış. Böylece Cip, derhal kendince bir çözüm üreterek, imdada yetişip sıkıntıyı gidermiş.

Çevre köylerden düğünlere davet edilen misafirlere olsun, kışın köy odalarında olsun çeşitli oyunlar çıkaran Cip, ünlü komik "Kel Hasan" gibidir. Öyle ki bir skecinde, misafir olarak bulunan nahiye müdürünü eşeğe benzeterek hicvetmiştir. Çok fakirlik çekti. "Yavrum Şabangilin çocuklar, gonuşun gonuşun. Ulan biz, sizin gibi balla beslenmedik. Yerdik arpa ekmağını, aha şu akardan da üstüne bir su içtığ mı, bizim yemek işi tamamdı" diyen Cip Emmi'nin sözünü ettiği akar ise köyün ortasından akan ve kapılarının da önünden geçen küçük dereydi. Rahmetli Cip Rıza Emmi İstanbul Sular İdaresi'nden emekli olmuştu. Velhasıl, mukallit biriydi.

Eskiden daha çok da kabadayı âleminde "Nerelisin" sorusuna, Sivaslı olanların çoğu "yiğidin harman yerinden gardaş" diye cevap verilirdi. Sivas ili ile özdeşleştirilen bu deyim ara sıra da olsa halen kullanılmaktadır. Yiğitlik ile Sivas arasındaki bağ, pek anlaşılır olmasa da (feodal kültür gereği, her yörede böyle övünme payeleri vardır) bunun güreş ile de bir ilintisinin olduğunu sanıyorum. Ata sporu diye lanse edilen güreşe, atalarımıza düşkün Sivaslıların da bir katkısı olacak elbette! Köylerde çocuklara güreş tutturan büyükler, sanki it boğuşturuyormuş gibi sözlü taarruzlarda bulunarak izler ve şamata yapar. Genellikle düğün-

lerde güreş tutulur. Çıkar meydana üç-beş delikanlı, üst tarafları çıplak vaziyette, o kış günü karların üzerinde boğuşmaktan terin suyun içinde kalır.

Bizim köyün Ahmet Ayık'ı da Ali Pehlivan'mış. Boylu boslu, güçlü kuvvetli ve de cesaretli Ali Emmi, bırakın bizim köyü, çevre köylerde de yenmediği adam kalmadığı için gerçekten pehlivan lakabını hak etmiş. Amma velakin işte bu Ali Pehlivan'ı tuttuğu gibi yere çarpan, parmağında oynatan, ondan çok daha güçlü, Yıldızeli'nin (Yenihan) Yücebaca köyünden, Siciminoğlu Halil Pehlivan varmış.

Halil Pehlivan'ın, Keçeci olarak anılan babası da pehlivanmış. İstanbul Dolmabahçe'de güreş tutmuş ve dönemin padişahı tarafından ödüllendirilmiş. Kırkpınar güreşlerine de katılmış.

Halil Pehlivan, köyümüze birkaç kez gelmiş. Her geldiğinde Ali Pehlivan'ın sırtı da yerden kalkmamış. Yusuf onbaşı ile Celallı nahiyesinde bir düğüne giden Halil Pehlivan'a, pehlivanlığının tescili ve hediyesi olarak bir tosun hediye etmişler. 1930'lu yıllarda bir tosun ne demek? Varın değerini siz düşünün. Sonu hazin olmuş Halil Pehlivan'ın; uykudayken sorunlu olduğu bir grup köylüsü tarafından öldürülmüş.

Gelelim bizim Ali Pehlivan'a. Köpek boğuşturmaktan, kurt kovalamaktan zevk alır ve bu tür konular üzerine konuşmayı çok severmiş. "Köyde Kış Yaşamı" bölümünde sözünü edeceğimiz akşam misafirliklerindeki sohbetlerde daha çok, böyle konular konuşulur. Anlatan, aynı konuyu defalarca anlatmaktan, dinleyenler de defalarca dinlemekten bıkmaz. Önemli olan, anlatıcının, olayları süslemesidir. İşte Ali Emmi'de de bu özellikler fazlasıyla vardır. "Ulan gardaşım gış gunü Acı Puar koyünden geliyom. Meydanın başından Çakırın tarlayı aştım amma bir sis bir sis, yönümü gaybettim. Ha o yanı ha bu yanı derken Gandilin Gayalarda yolumu doğrulttum. Ula bır de ne goruyüm, birisi gayanın başında, birisi de dibimde iki gurt çıktılar garşıma. Üstümde silah milah yok. Elimde sağlam bir deynek var. Ulan gardaşım, gaçsam beni parçalarlar. Gar, göbeğime geliyor. Havadaki sis de azaldı. Dedim ulan oğlum Ali, sen bu iki gurda yem olacak

adam değilsin. Boyle diyom amma bir yandan da gorhuyom. Değneği sürükleyerek devam ettim yoluma. Biri bir yanıma geçti, öteki de öte yanıma, benımle bırlikte yürüyollar. Saldıracak gibi oldukları zaman ben, deynağı sallıyom. Hotaligilin de iki yiğit iti var. Ağıla doğru bağırıyom, Gobel, Keleş diye. Tek umudum onlarda. Yoksa bu kerhanacılar beni parçalayacaklar. Baba bir de ne gorüyüm; Gobelinen, Keleş yetişmesin mi? Gurtları kattıkları gibi öğlerine bir sürüyorlar ki, hemen gözümün öğünden gayboldular. Gaçtıkları yöne ertesi gün gettim, bakdım ki ikisini de direkli gayadan aşşağa atmışlar, leşlerini buldum gardaş." Ali Pehlivan'ın bu anlatımının hemen arkasından dinleyeciler, "Ha babağın ağzına, ulan Ali, ucuz gurtulmuşun gardaş" hayretlerini dile getirir.

Tut oynayan ya da top oynayan gençlerin, zaten çekinilen birisi olan Ali Pehlivan tarafından görüldükleri yerde haşlanmaları kesindir. Derhal oyuna son verir, kaçarlar. Çünkü bir kısım köylüye ve özellikle de Ali Pehlivan'a göre, nereden duymuş ya da okumuşlarsa, Kerbela'da Hz. Hüseyin'i öldüren Yezit, bu yetmezmiş gibi bir de kesilen kafasıyla top oynamıştır. O halde durum böyle iken bırak tut yahut topu, yuvarlak bir nesneye tekme atarak ya da değnekle vurarak oynamak, günah değil de nedir? İşte Ali Pehlivan'ın isyanı bu noktada olup bu tür oyunları oynayan gençlerin üzerine azametle yürüyerek "ulan siz Yezit tohumundan mısığız?" diyerek haykırmasında kendince çok haklıdır. Zar zor top bulup daha çok da kaşağıda toplanan öküz tüyleri ile top yapıp oynayan Akpınarlı gençlerin, futbol hayatlarını karartıp büyük topçular çıkmasını engelleyen kişiyi de bu vesile ile böylece tespit etmiş bulunuyoruz.

Köy odasında, sekilerde, avlularda Ali Pehlivan ve diğerlerinin bu tür anıları, İngiliz işgalinde İstanbul'da bulunan Idıd Halil Emmi'nin anlattıkları, Seferberlik ve Kurtuluş Savaşı'na katılıp da geriye sağ dönmüş olanların gurbet ve askerlik anıları, radyonun, televizyonun olmadığı dönemlerde köydeki yaşamı renklendiren ve vakit geçirten araçlardır.

Yaşam her yerde olduğu gibi, köyde de çelişkileriyle, zıtlıklarıyla devam eder. Tatlı, acıyla birlikte vardır, sevinç üzüntüyle.

Gülmeyi anlamlandıran, ağlamaktır ya da tersine gülmenin sevinci, neşesi bilinmeseydi, ağlamanın acısına ve hüznüne anlam verilemezdi. Ancak köylünün yaşamında sevinç ve neşeden çok dert ve hüzün vardır.

1936 yılı, dolu yılı ya da sel yılı olarak anılır. Otların biçildiği zaman, yani haziran ayı. Yumurta büyüklüğünde dolu yağıyor. Arpalar ve yeni başak tutmaya başlamış buğday tarlaları, yerle yeksan oluyor. Gündüz vakti ama hava alabildiğine kararmış. Kavağınbaşı ve Yangırcak derelerinden gelen ani sel, iki purun arasındaki bölgede, daralmadan dolayı daha bir hızlanıyor. Dere kenarındaki kavakların altını oyarak deviriyor, önüne gelen ot yüklü kağnı arabalarını sürüklüyor. Selin ani bastırması ile akış istikametine yakın ve etkisi altına aldığı yerlerdeki nisanlar canlarını kurtarmak için bacalara çıkıyorlar. Bu felakette on altı çocuk ve kadın sele kapılıyor. Birçok öküz ve hayvanı sel götürüyor. Ve öylesine uzaklara sürüklüyor ki cesetler Tavşanlı bölgesinde bulunuyor. Amcamın eşi Kıymet Hanım henüz çocuk. Anası, onu goşmanın arasına çıkarıyor ama kendisi de sele gidiyor. Selden kurtarılan Kömürağa'nın ağzından burnundan kumlar çıkarılıyor. Çocuk haliyle etkilendiği bu felaketten kalıcı sorunlar taşıyor. Ha keza Cafer Emmi'nin oğlu Kel Mehmet de beşiği ile selden zor kurtarılıyor.

İnsanlar bir yanda kaybettikleri cana, telef olan hayvanlara ağlarken bir yandan da büyük ölçüde ekinlerinin yok olmasıyla açlık çekiyor. 1936 yılı, yaşayanların beynine kara bir yıl olarak nakşoluyor.

Köye çerçiler gelir. Çoğu da Malatya'nın Darende ilçesindendir. Ülkede, bu bir nevi gezici bakkallık konusunda, Darendeliler meşhurdur. Bu alış-veriş zihniyeti gereği herhalde bir kısmı ileride, tüccar olmuştur. Çerçiler iğne, iplik, boncuk, ayna, tarak, firkete, sakız, sabun gibi küçük parçalı eşyalar satar. Köye sık sık gelen çerçilerden biri de Bingöl köyünden, tek gözü problemli olan ve dedeme de misafir olan Kör Zabit'ti.

Kıpkırmızı, sulu ve tadına doyum olmayan, meşhur Koyulhisar domatesi satıcıları, Hafik'in köylerinden çördük, havuç, alıç

satıcıları gelirdi. Bu alış verişlerde para kullanılmazdı. Alınan mal karşılığında, yün kırıntıları, paçavra, buğday, arpa verilirdi. Sattıkları ile topladıklarını katır, eşek, at gibi yük hayvanları ile taşırlardı.

Gürlevik dağının dibindeki Eymir köyünden kil satıcıları gelirdi. Sarımsı renkte olan esvap kili, çamaşır yıkamada, kahverengi olan baş kili ise saçları yıkamakta kullanılırdı. Diğerine göre daha çok köpüren baş kili, değme şampuana taş çıkartacak düzeyde saçları yumuşatır ve parlatırdı. Daha yakın zamana dek Sivas'ın içinde "kilci geldi" diye bağıran kil satıcıları dolanırdı.

Daha çok harmanların kalkması döneminde köye gelen bu satıcıların başına gençler ve çoluk çocuk toplanır. Kız, erkek fistanlı (erkek çocuklara da yokluktan ve pantolon, gömlek gerektirmediğinden ve daha kolay bir giyim olduğu için beş altı yaşına dek, alta bir tuman, üstüne de fistan giydirilir) çocuklar, büyük bir merakla çerçinin sattığı ürünlere bakar. Tozda, toprakta, çamurda oynandığından eli yüzü, üstü başı kirlenmiş bu yalın ayaklı çocuklardan kimileri gidip analarına, genellikle de zırlayarak: "anaaaa, gız ana, bağa firkete al, ayna al" isteğini iletir. Çoğunlukla, anasından zılgıtı yiyen çocuk, isteğinde diretirse, kıçına bir maşa veya oklava yemesi işten bile değildir. Bu durumda, çocuğun gözyaşının akması yetmiyormuş gibi, sümüğü de akar. Çocuk, kolunu dirseğinden büküp burnuna götürerek, dirseğinden bileğine doğru burnunu sürterek siler. Çocukların büyük bir bölümünün her iki kolu da bu tür burun silme yöntemi nedeniyle, kayış gibi olur. Yalın yapıldak, dal taşşak dönemlerini geçirip altı-yedi yaşlarına doğru geldiklerinde kendilerine çeki düzen vermeye dikkat ederler.

Köylünün iş hayatı, mal davar bakıp, tozun, toprağın, çamurun içinde geçtiğinden, kılık kıyafeti bozuk ve perişan durumdadır. İş yoğunluğunun azaldığı günlerde köylü, kılığına kıyafetine, gücü ölçüsünde önem verir ve temiz olmasına dikkat eder.

Yuvarlak, arkası renkli tenekeden ve genellikle horoz resmi bulunan ayna, plastik saç tarağı, mendil, tabaka, şapka erkeğin aksesuarlarıdır. Karga burun şapka giyen gençlerin, aynaya

bakarak hem saçlarını tarayıp hem de bu gösterişli çıtak şapkalarını öne eğik, yana dönük ya da biraz kalkık şekilde kafalarına geçirerek bir de bıyıklarını burdular mı, deme gitsin havalarına! Aynı zamanda aynayı, yeşillendikleri kızlara tutarak, ışığın yansıması yoluyla, bir işaretleşme aracı olarak da kullanırlar. Tespihi, el feneri ve bir de Nacar marka kol saati olan genç, façayı düzmüş demektir.

Evli ve biraz yaşlı erkeklerin köstekli saatleri vardır. Köstеğin bir ucu, yeleğin bir cebine yığılır. Saate bağlı diğer uç, yeleğin diğer cebine yerleştirilir. Teneke örgülü zincirden yapılılar olduğu gibi, bu köstеklerin en iyisi, gümüşten olandır. Saatler gösterişli gümüş gövdeli, üstü camlı kutuların içerisine konulur. Genellikle Serkisof marka olan bu saatler, Rus malı olup, çok sağlam ve kalitelidir. Süslü gümüş tabakaları ve çeşitli taşlardan yapılmış tespihleri, hep yanlarında taşırlar. Sevgili Ahmet Arif'in "Otuz Üç Kurşun" şiirinde söylediği gibi "Acemelinden armağan" olmasalar da çok değerlidir.

Ara sıra tütün kaçakçıları, silah kaçakçıları gelir köye. Kehribar gibi ve pürüm pürüm olan Bitlis tütünü makbuldür. Sonraları, Tekel'in ürettiği ve içinde cıgara kağıtları olan tütün paketlerinin satışı yaygınlaşmıştır. 1970 yılında bir paket tütün 85 kuruştu. Nasırlı ellerle açılan tabakadan, İran'dan, Suriye'den getirilmiş kaçak cıgara kağıdına konulan tütün, bir parmak kalınlığında sarılarak, muhtar çakmağı ile de yakılırdı. Tütün rengine bürünmüştür bıyıkların bir kısmı ve dişler. Dünyada en çok sigara içenler Türkler, Ermeniler ve Yunanlılardır. Bir şeyin keyfini de, zehrini de almakta, ne kadar benzeşiyoruz.

"Yürü de ense tıraşını görelim" argo deyimi, köyde geçersizdir. Çünkü ense tıraşı yoktur. Saç makinesi olmadığı gibi, saç makası da pek bulunmaz. Bu hacetler sonradan girmiştir köye. Saç tıraşı makasla, sakal tıraşı da usturayla olunur. 1960'lardan sonra Necat, Jop marka jiletler kullanılmaya başlanılmıştır. Sinekkaydı tıraşını olup, urbalarını üstüne çekerek, aksesuarlarını da kuşanan erkek biraz afralı, tafralı yürür.

Yeni bir fistan giyen kadının, tepeliğinden sarkıttığı gümüş

liralar yetmiyormuş gibi bir de boynuna dizdiği beşi bir yerdeyi taktığında, yürüyüşü bile değişir. Ya da belinden bağlayıp kalçalarına doğru sarkıttığı üçpeş eteği, üstüne giydiği işlemeli gömleği, kollarına taktığı süslü kolçağı ve tepeliğinin yanlarından çıkarıp şakaklarına doğru sarkıttığı zülüfleriyle, zihin dünyasındaki çiçekliğini, giyimin renkliliği ile tamamlar.

Yaşam Kesitleri

Köyde yaşı kırkı geçmiş kimi insanlar rutin çalışmanın dışında kavak yetiştirmek, bostan ekmek, meyve bahçesi yapmak, çeşme kurmak gibi işlerle uğraşır. Ölene dek bu çabaları devam eder. Çalışma alanları bazen onların ismi ile anılır. O günkü koşullarda teknik olmayan, yoğun ve verimsiz emek sarf edilerek yapılan bu işler saygınlıkla karşılanırdı. Bu gün ise o insanların çabalarının, ürünlerinin hiçbir değeri yoktur. Ve büyük bir bölümü de gitmiştir. Çoktan verimli olmaktan çıkmıştır.

Ancak bu çabaları boşuna görmemek gerekir. Bu gün bile o yerlerin bu isimlerle anılması veya onları çağrıştırması, saygıyı hak ettiklerinin bir kanıtıdır.

"Emişerim" diye söze başlayan Oruçoğlu'nun Güneyde yetiştirdiği adeta bir kavaklık ormanı vardı. Bu gün yok.

Muhtar Ahmet'in iğdelerinin bir kısmı duruyor. O iğde ki baharda çiçek açtığında kokusuna doyum olmazdı. Bir iğde dalı koparıp koklayarak yolunuza devam edebilirdiniz.

Ya Sarı İsmail'in Yagırcak'taki bostanı? 14 yıl Amerika'da kalmış, köyümüzde ilk İngilizce'yi yarım da olsa bilen, bu yarı tarih sayılabilecek adamın, hafif kızıl, gür bıyıkları vardı. Cüsseli bir adamdı. Sabah erkenden omzuna attığı kazma ve kürekle, elinde tuttuğu peynir, soğan, ekmek çıkınıyla ömrünün son günlerini Yangırcak yöresinde geçirdi. O verep yere, Ferhat'ın dağı delmesi gibi dayanırdı kazmayla. Yıllarca uğraştı, didindi, adıyla anılan Sarı İsmail'in bostanını yaptı. Duvarlar ördü, kavaklar

dikti. Her canlıda olduğu gibi ömrü toprağın karşısında pes etti. Bu gün erozyona uğramış o yerde ancak kalıntılar var.

Titiz Veli'nin Eğin'deki kavaklığı ve yoncalığı da meşhurdur. İki üç sıra ip gibi dizilmiş daha çok selvi türü kavaklar çevirir tarlanın etrafını. Alaçık yapmayı da ihmal etmemiştir Veli Emmi.

Ya Gül Abdal'a ne demeli? Şabangil ile Dumangilin (ikisi ayrı evdir) çok miktarda kavaklarının ve bostanlarının olduğu yer. Şimdi burası üstündekiler olmaksızın yerinde duruyor. Dedem Gözel Ağa, o bostanlarda salatalık, domates, kabak, karpuz yetiştirmiş. Kolay değildir Sivas'ın karasal ikliminde sebze yetiştirmek, meyvecilik yapmak.

Arklar yapılmıştı her ağaç sırası için. Yazın sıcağında kururdu toprak. Suyun yönünü çevirdiğimiz her arkta, toprak tarafından emilen su yavaş yavaş ilerlerdi ağaçlara doğru. Dikmelerin sulanmasında, sanki biz, susuzluğumuzu gideriyormuşuz gibi olurduk. Duman Dede'nin bir alaçağı vardı. Yağan yağmurdan korunmak için alaçığa girmek bizlere sevinç verirdi.

Kavağın Başı denilen yöreyi, kavağın başı yapan Hotaligil yok şimdi orada. Ağılları viran, birçok yer gibi. Göğe uzanan o devasa kavaklar olmaksızın esiyor şimdi rüzgar. Yaprakların hışırtısı olmadığından, eksilmiş rüzgarın seslerinden bir ses. Aynı durum geçerli bir zamanlar İmamgilin kavaklarının olduğu Kavakaltı bölgesinde de.

Köyün içme suyu bir zamanlar kavağın başından gelirdi boruyla, dağılırdı köydeki üç çeşmeye: Yukarı, orta, aşağı mahallelerin üç çeşmesi. Kavağın başında eskiden beri bulunan çeşme, yolcuların mola yeriydi. Şimdi küsmüş sanki, azalmış suyu, daha bir hüzünle akıyor.

Acısu'da Alikağalgil'in kavaklığı biraz olsun canlılığını koruyor hâlâ.

Acı'nın altında Boroğgil'in meyve bahçesi vardı. Çok sayıda

meyve ağacı yok oldu bakımsızlıktan.

Hele Musluoğlu'nun meyve bahçesi görülmeye değerdi. Bu uyanık, yeniliğe açık, biraz da köylü kurnazı olan adam, meyve ağaçlarını tekniğine uygun dikti. Onları aşıladı, budadı. Karağdere'ye buğat yapıp o göle motor koyup ağaçları suladı. En çok elma vardı. Armut, şeftali, kayısı, kiraz. Çevirirdi etrafını da bahçenin kavak ağaçlarıyla. Hayvanlardan korumak için de çekti dikenli teli. Ama köyün çocukları, aşardı dikenli telleri, büyük bir zevkle çalardı meyveleri. Duruyor hâlâ burası. Çakmakçayır'da da Musluoğlu'nun kavakları vardı.

Çakmakçayır'da ağılları olanlar, bulundukları bölgeyi ağaçlandırmışlardı. Özellikle Yağapgil'in bir hayli kavak ağacı vardı burada.

Köyün içinde evlerinin önü müsait olanlar, bu bölgeyi ağaçlandırmışlardı. Derviş Ali çok sayıda selvi ağacı dikmişti evinin önüne. Nazlı kızlar gibi salınırlardı çeşme başındaki bu ağaçlar. Ama asıl görülmeye değer, bunların hemen yanı başındaki Katipgil'in iki selvi ağacıydı. Derviş Ali'nin selvileri, bakarak büyüdüler bu iki endamlı uzun boylu güzele. Katipgilin yan yana duran bu iki selvi ağacına bakmak hoş duygular verirdi insana.

Çakırgil'in evin önündeki erik ağacından erik yemediyseniz kaybınız var demektir. Ah o kırmızı tatlı erikler. Ah o sarı ekşimsi erikler. Hilafsız yumurta büyüklüğünde olurlardı.

Bilenler bilir de, iyi bilmeyen sizler Şabangil'in dut ağacından dut yeseydiniz, bu konuda dut yemiş bülbüle dönerdiniz. Başka dutlardan söz edecek haliniz kalmazdı. Temmuz ayında rengi yeşilden beyaza dönerek olgunlaşan dutlar, nah baş parmağın gibi olurlardı. Kimilerinin sapı, ağırlıklarını taşıyamaz düşerdi yere.

Çıkardık ağaca, dalından yerdik dutu, bir tarafta çocuklar bir tarafta serçeler, kargalar. Dutu yememeleri için kovalamakla baş edemezdik kuşları. İyi besleniyorlardı ama, dutu oraya diken

teşekkür edip etmediklerini bilmiyorum. Bu dut ağacı, aynı zamanda bizim evi bilmeyenler için tarif noktasıydı.

"Bah köyün yokarısına doğru, şu dut ağacını gorduğ mu, hah orası Şabangil'in ev." Şimdi iyice yaşlanmış duruyor aynı yerinde. Ama artık kimse onu göstermiyor Şabangil'in ev orada diye.

Karganın gaklaması pek hayra yorulmaz. Kötü bir haber getirdiği var sayılırdı.

Bizim dut ağacına da sık sık karga gelir, başlardı gaklamaya. Ebem alırdı eline taşı "Gine geldi erbat doğuz, ne gaklıyon get işine" deyip fırlatırdı kargaya. Sanki karga kovalamayı iş edinmişti Ümmühan Ebe. Sonradan ilkokulda Atatürk'ün küçükken karga kovaladığı bizlere öğretilince, bu işi yalnızca ebemin yapmadığını da öğrenmiş oldum.

Köyün kuzey çıkışında iki purun arasını geçtikten hemen sonra, kıtlık dediğimiz bir çeşme vardı. Suyu az aktığı için kıtlık adı verilmişti. Su içilir, aynı zamanda hayvanlar da sulanırdı. İşte bu çeşmeyi de Çıtak Hasan yapmıştı. İstanbul'da Sular İdaresi'nde çalışırdı. Uzun boylu, gür sakallıydı Hasan Emmi, Sivas'tan pöhrek getirtip kıtlığın başındaki bir gözeden aşağıyı yola dek bunları döşemiş ve çeşmeyi hayrına yapmıştı. Eminim ki Akpınar köyüne böyle bir katkı sunmanın mutluluğunu ötekiler gibi yaşamıştır. Kürünleri bozulmuş olsa da, bu çeşme hazin hazin akmakta hâlâ.

Durmuş Pınar mahallindeki YSE'nin yaptığı şimdiki çeşmeden önce, Göğüşgil'in Aşık Veli'nin yaptığı bir çeşme vardı. Göğüşgil hem köyde hem Çataltepe denilen yaylada oturuyorlardı. Köyden yaylaya giden yol da buradan geçerdi. Çeşme bir soluklanma ve hayvanları sulama yeriydi.

TÜRKÜLERE YOLCULUK

İnsanların doğa ile ilişkilerinde kullandığı, doğadan veya hayvanlardan taklit ederek elde ettiği ses benzeşmeleri şarkıların-türkülerin, belki de başlangıç noktasıdır. Avcılık, çobanlık, toprağın işlenmesiyle yerleşik düzenlere geçiş; toplumsal ilişkilerin basitten karmaşığa doğru seyri ile soyutlama yeteneğini de birlikte geliştirmiştir. Toplumsal evrimin bu yanı, bir ölçüde dilin oluşumu ile yani sınırlı seslerden, sözcüklere, nesnelere ad koymadan, kendisiyle nesneler arasındaki ilişkileri ifade edecek cümleler kurmaya ve şeylerin tasnifinde soyutlama yapabilmeye dek bir paralellik gösterir.

Üretim ile dil dolaylı bir ilişki içerisinde iken bunlara kaynaklık eden toplumsal alt yapı ile kültür, karşılıklı dinamik ilişkilere sahiptir. Dildeki gelişme, duyguların anlatım kanallarını çeşitlendirmiştir. Mimik, bakış gibi vücut dili, insanın ilk dili olup hayvan davranışlarıyla benzerlikler gösterir. Ama yine insana ait olan konuşma dili ile ifade edilen duygu-düşünce aksiyonu, bilcümle madde-ruh ilişkisinin (nesne-özne) derinliklerinin, soyutlamalarının ve somutun çıplaklığının toplam ifadesidir. Bir boyutuyla, bu kültür-sanatın da ana damarıdır. Müzik de bu ana damardan beslenir. Elbette beslenmesini bilen ve üretenlerce, kısacası müziğe katkısı olanlarca.

Müzik, dil aracılığıyla açıldığı toplumsal yaşamın, acı-tatlı, güzel-çirkin gerçekliğini şiirsel düzeyde yine dil aracılığıyla melodisini de yaparak sanata ulaşmasıdır. Şiirin-sözün ve duygunun enstrüman nağmeleriyle buluştuğu noktada sanat yapar insan, türkü aracılığıyla.

Alet yapımının gelişmesiyle değişik enstrümanlardan yeni ve farklı boyutlarda sesler elde edilmiştir. Yakın zamanda müziğe matematiksel ölçüler getirilmiş ve nota sistemiyle müziğin rakamları oluşturulmuştur. Ancak bu rakamlar kuru değildir.

Halk şarkıları genel deyiminin ve türünün kimi yerlere özgü adlandırılmasıdır türkü. Türküler binlerce yıllık kırsal yaşamın ürünüdür. Türkü, 20. yüzyılla birlikte bir durağanlaşmaya uğramıştır. Yeni türkülerin üretilmemesinin sıkıntısı da bu çok farklı toplumsal yaşam biçimidir. Artık günümüzde halk şarkıları, yitirilmemesi gereken tarihi eserler gibi insanlığın ortak malıdır. Tarihi eserlerden temel farkı, halk şarkıları hareketidir. Öznesi olan insan her ne kadar da kırdan kopmuş farklı bir toplum biçiminde yaşasa da, türküleri yaşatıp yeni versiyonlar deneyerek "üretebilir".

Elbette bu gün bilinen türküler kadar, unutulup gitmiş türküler de vardır. Kimi çalınıp söylenen türküler de geçmişte aynı şekilde çalınıp söylenmiyor olabilir. Nağmeleri farklılaştırılmış, kimi sözleri değiştirilmiştir. Hareketli bir alan olması sebebiyle bozulma riskleri daima vardır. Buna rağmen yine de "otantik" sözcüğü bir gerçeklik payı taşısa da kesin bir belirleme içermez. Ne olursa olsun türküyü hakkını vererek çalıp çığırmak gerekir.

Yıllar önce çocukluğunuzda duyup ve hatta söylediğiniz bir türküyü unutulup gittiği bir dönemde, birden bire duysanız ne hissedersiniz? Dönüp gidersiniz o ellere, sürersiniz duygu kervanınızı o vakitlere. Sevgili Erkan Oğur ve İ. Hakkı Demircioğlu'nun "Gülün kokusu vardı" albümünde hakkıyla çalıp çığırdıkları şu Zara türküsü tanıdık gelecektir sizlere:

"Kaleden iniş mi olur
Ham demir gümüş mü olur
Evvel ikrar verip
Sonradan dönüş molur
Şu dağlar kömürdendir
Geçen gün ömürdendir
Feleğin bir kuşu var

Cırnağı demirdendir"

Felek bir bahttır karalar salan. Cırnağı demir feleğin kuşunun darbesi ağırdır, yırtıcıdır, acıtır. Kanatır yüreği. Felek, sevgili Kirkor Ceyhan'ın peşine düşer atını nallayarak.(*) Çıkmazını "Ah felek ah" diyerek dile getirir insan.

Aşıklar, dizelerinde duyguları yalın ve derinliğine işler. Anonim türküler yakılır sıradan insanlarca. Onların duyguları sıradanlıktan çıkıp türkü dağarcığının nitelikli ürünleri olur. Ölüme ağıt dizer, ayrılığa feryat eder, sevgiliye yalvarır, kavuşmaya özlem duyar, Gesi Bağları'nda yitirdiği yarini arar. Gurbet acıdır, sılanın özlemi gözde tüter. Aşık Veysel bir türküsünde sevgiyi, çiçeklere benzeterek anlatır. Lalenin boynu bükük, sümbülün boyu uzundur. Her biri bir yârdır.

Türkülerin çalımında yörelere göre enstrümanlar farklılık gösterir. Telli, yaylı, nefesli ve vurmalı çalgılar açısından zengindir Anadolu. Bozlak, maya, uzun hava, karşılama vb. birçok tür vardır. Doğunun bülbülü Celal Güzelses, Aşık Veysel, Zaralı Halil, Malatyalı Fahri, Baba Muharrem ve oğlu Neşet Ertaş, Çekiç Ali ve daha birçok yetkin, değerli sanatçıların o güzelim ses ve söyleyiş tarzları, türkülerin tadına tat katar. Aynı tür türkü, yörelere göre farklı ağızlarda söylenebilir. Çamşıhı ağzı, Arguvan ağzı gibi. Ali Kızıltuğ, Sabahat Akkiraz güzel bir örnektir bunlara.

Türkü sitemdir, gelini alan Kızılırmak'a, yol vermeyen dağlara, karlı yollara, kervanı kıran yıldıza, kaynanaya.

Türkü, kuşların kanatlarında uçmaktır, ulaşabilmek için menzile. Allı turnayla haber göndermektir "bizim ellere". Saygın kuştur turna, Anadolu halkınca. Çok yükseklerden uçmasına özenilir. Daha iyi ya, düşmesin düşman eline. Habercidir o. "Turnam nerden gelirsin" diye sorar insanlar. Kim bilir kimin haberini götürmektedir şimdi.

"Havayı da deli gönül havayı
Şavkı tutmuş ovayı

(*) Kirkor Ceyhan'ın "Atını Nalladı Felek Düştü Peşimize" (Aras Yayınları) adlı kitabına atıf yapılıyor.

Allı da turnam telli de turnam" mayasını Neriman Altındağ Tüfekçi'nin sesinden dinlemek de bir güzellik katar turnaya.

Türkü durum tespitleri yapar. "Helkiler kolunda suya gidiyor, elleri kınalı bir güzel gelin", "dersini almış da ediyor ezber, sürmeli gözlerde sürmeyi neyler". Yüzlerce örneği olan bu türkülerde duygu, bu tespitler üzerine örülür. Özellikle eşkıyalık, kahramanlık, başkaldırı, askerlik türkülerinde yoğundur kişi betimlemeleri.

Kul Ahmet, Kul Hüseyin, Kul Himmet, Hatayî, Pir Sultan Abdal, Kazak Abdal, Yunus Emre, Nesimî, Harabî ve daha onlarcası anadolu hetorodoksisinin dervişleridir, ozanlarıdır. Sazla, sözle dillendirilen duygularla, âlemi anlatırlar. Âlemi döndürürler semahta, semah dönerek:

"Gâh çıkarım gökyüzüne
Seyrederim alemi
Gâh inerim yeryüzüne
Seyreder alem beni"

diyerek göğü-yeri birleştirirler, âlemin bir parçası olarak. Yaratanın yarattığından, yaratılanın yaratıcısından zuhur ettiğinin figürlere dökülüşünün ayinidir semah. "Aynayı tuttum yüzüme, Ali göründü gözüme" diyerek uhreviyetin maddede tecellisinin, maddenin uhreviyete kaynaklık ettiğinin döngüsünü dönerler, ulaşmak için gerçeğe. Bir başka tarz türkülerdir bunlar, inançlara ilişkin.

Türkülerde, egemene pasif karşı çıkış, kimi türkülerde başkaldırıya dönüşür. Dağlar mesken tutulur. Düşmana kılıç üşülür vb.

Türkülerde de hiciv kullanılır bir eleştiri biçimi olarak. Kazak Abdal'ın "Eşeği saldım çayıra" buna iyi bir örnektir. Mandaya yuva yaptırır söğüt dalına, yavrusunu sineğe kaptırarak türküde mizah yapar.

Kimi türküler erotizm sıcaklığını üfürür insanın yüzüne. "Dam üstünde çul serer, Tombul tombul memeler, canım oy canım

canım" fantezisi olsun ya da "Sevda baştan gitmiyor, soyunup yatmayınca" diyerek sevdanın arka plandaki cinselliği realize eden türküler olsun, benzer örnekler çoktur.

Askerlik ve savaş, türkülerin en çok işlediği konulardır. Osmanlıda askerlik, insan yaşamının ayrılmaz bir parçasıydı. Köylü, Osmanlı'nın asker, at ve arpa deposuydu. Depo sürekli tüketildi, illallah dedi insanlar. Dertlerine merhem bulamadı. Türkülere sığındı. "Bura Yemen'dir, gülü çemendir, giden gelmiyor, acep nedendir" diyerek askerliğin ve savaşın simgesi oldu Yemen. Yüz binlerin ölümü, feryat ettirdi anaları, gelinleri. Öksüz yavruların, geride kalanların gözyaşları suladı toprağı. Toprak hep kan emdi, hep kan. Gökyüzüne yükseldi feryatlar, çığlıklar. Ölenler, yaralılar, kollar, bacaklar ve bilumum gayri insani şeyler var bu lanet olası savaşlarda. Türküler de bu gerçeği söyler, abartmaksızın ve yalın biçimde. Övmezler savaşı.

Dünyanın her tarafında egemenler, savaşın gerçeğini, ölümü yücelterek, kahramanlar yaratarak, şehadetler dizerek, sırt sıvazlayarak örtmeye çalışmışlardır.

Osmanlı köylüsünün çilesine çile katar savaş, katmer katmer. Duygu yoğunluklu şu türkü çok iyi dile getirir bu gerçeği:

"Karlı dağlar karanlığın bastı mı
Kahpe felek ayrılığın vakti mi
Karlı dağlar ne olur ne olur
Asker yarim gelse yarelerim eyolur.

Bir bulut kaynıyor Sivas elinden
Ucu telli mektup gelmez yârimden
Karlı dağlar ne olur ne olur
Asker yarim gelse yarelerim eyolur".

Bir başka türküde ise:
"Padişaha söyleyin yâri göndersin

Bu kanunu, bu zagonu(*) döndersin
On seneyi bir seneye indirsin
Hiç mi merhamet yok Sultan Aziz'de"(**) denir.

Merhametsizdir sultanlar, tiranlar, kimliği ne olursa olsun. "Tohumuna para" da vermemişlerdir. Canların birbirlerini kırmasının telefatı rakamlarla ölçülür. Şu kadar maliyet, bu kadar insan diye. Halbuki rakamlarla ölçülemez yürek yangını. İşte bu yangının ifade araçlarından biridir türküler.

Türküler, kanamanın merhemidir. Türküde yalın, çıplak insanı görürüz. Duyguları dile getirişinde, vicdanın pınarı gibidir. Vicdan, adalettir, hakkaniyettir. Sökmektir yüreğin mührünü, açmak için insana. Tanımı zordur vicdanın, vicdanlı olmak kadar. Başardığımız ölçüde yaklaşırız özümüze. Kimliklerden ötedir ve öncedir o. Vicdan seküler (dünyevi) yaşamın töz'üdür. O töz'ün cevherleri, türkülerde işlenmiştir sırma gibi.

Bakınız, Bedri Rahmi "Türküler" için ne diyor:

"Ah bu türküler
Türkülerimiz
Ana sütü gibi candan
Ana sütü gibi temiz

(*) Zagon (Bul.): Yol, yöntem, kural, yasa.
(**) Sultan Aziz: Doğum 9 Şubat 1830, ölüm 4 Haziran 1876. Saltanatı, 25 Haziran 1861, 30 Mayıs 1876.

II. Mahmut'un oğlu, Sultan Abdülmecid'in kardeşi olan ve halk arasında güreşçi padişah rivayeti ile anılan Abdülaziz 15 yıl tahtta kalmıştır. Bir saray darbesi ile tahttan indirilen (yerine Abdülmecid'in büyük oğlu V. Murat geçirilmiştir) Sultan Aziz, Çırağan Sarayı'nda gözetim altına alındı. Tahttan indirilmesinden 5 gün sonra doktor raporlarına göre bileklerini makasla keserek intihar etti.

V. Murat'ın 3 aylık saltanat döneminden sonra deliliği gerekçe gösterilerek yine bir saray darbesiyle tahttan indirilerek yerine II. Abdülhamid geçirilmiştir. II. Abdülhamid, Mithat Paşa ve arkadaşlarını bertaraf etmek için amcası Abdülaziz'i öldürdükleri iddiası ile Taif'e sürgüne göndermiştir. Taif zindanında Mithat Paşa ve arkadaşları boğdurularak öldürülmüştür.

Türkülerde tüter dağ dağ yayla yayla
Köyümüz, köylümüz, memleketimiz
Ah bu türküler, köy türküleri
Dilimizin tuzu biberi
Memleket ahvalini onlardan sor
Kitaplarda değil türkülerde ara Yemen'i
Öleni, kalanı, gidip gelmeyeni
Ben türkülerden aldım haberi
Ah bu türküler köy türküleri
Mis gibi nisan kokar, mis gibi toprak
Hilesiz, hurdasız çırılçıplak
...
Ah bu türküler köy türküleri
Ne düzeni belli ne yazanı
Altlarında imza yok ama
İçlerinde yürek var
Cennet misali sevişen
Cehennemler gibi dövüşen
Bir çocuk gibi gülüp
Mağaralar gibi inleyen"(*)

Ne güzel anlatmış Bedri Rahmi türküleri, bu şiirinde. Bir de türkünün rengine uyarsa sesin rengi, ruhumuzun beşiği olur türkü.

Türkü pınarlarının aktığı dönemlerle, bu günün zaman aralığı açılmaktadır gittikçe. Toplumsal yaşam biçiminin getirdiği nesnel farklılık, yansır özneye de; yani değişmektedir insan. İnsan yabancılaşsa da türkü yabancı değildir insana. Yeter ki bir dönem türkülerle birlikte var olanlar gibi, özen göstererek var olmasını bilelim.

"Bütün türküler güzeldir. Tabiattır, hayatın ta kendisidir, salt müzik değildir. Ve bu ülkenin elle tutulan hazinesidir. Hoyratça

(*) (Türküler dolusu-dol kara bakır dol-1974)
Mehmet Bayrak-Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri. Sayfa 16-17

tüketme çabasında olanlar kaybederler..."(*)

Toplumsal deformasyonun ulaştığı düzeysizlik ürkütücü boyutta. Eğlence dünyasının türkülere ilişkin boyutunda bile gözlemlenebilir bu. Kültür eklektizminin ucube değerleriyle sarmalanmış, ortalama insan davranışlarından yoksun eğlence anlayışı, düdüklü tencereden çıkan buhar gibi, sıkılmışlığın boşalımı düzeyindedir. Kimileri "Dom dom kurşunu" ile göbek atıyor. Hiç yeri değil iken "Yemen Türküsü"nü o vıcık eğlencelerine sos yapıyorlar. Semah türü dahi olmayan ama aynı vuruşlara sahip kimi türkülerle, semah yapmaya çalışıyorlar. Eğer becerebilseler (zorlu teknik ve konsantrasyon gerektirdiği için) duydukları mey sesiyle, mevlevi dervişleri gibi dönmeye kalkacaklar.

Köy ile türkülerin ilişki biçimi

Köyümüzde, türkü çığıran çoktur ancak enstrüman çalan azdır. Türkü ortamına bir hayli açık ve uygun koşullarda müzik aleti çalanların sayısının niçin bir elin parmaklarını geçmediğini, doğrusu tam olarak anlamış değilim. İnsanların enstrüman satın almasının maddi güçlüğünden çok, asıl sebep bence çalgıcı geleneğinin zayıflığından ve bu geleneği güçlendirecek çabalara girmeme tembelliğindendir.

En çok çalınan müzik aleti, kavaldır. Kavalın küçüğü, düdük diye tabir edilen enstrümanı çalmak da yaygındır. Bunlar, kolay taşınabilir. Ve çoban çalgılarıdır. Bu üflemeli çalgıların melodileri, müzik spektrumunda küçük bir yer tutar.

Saz diye tabir ettiğimiz bağlamayı çalan on kişiyi geçmez. Hacıbeğ Dede, saz çalıp Düvazimam okurdu. Aziz Bayram (Dede) çok güzel saz çalar, iyi de söylerdi. İnsan düşüncesinin müzik ile birlikte uygulamaya döküldüğünün bir anısını sizlerle

(*) Erkan Oğur - Gülün Kokusu Vardı - Kalan Müzik - Albüm kapağına düşülen nottan.

paylaşalım.

Dede 25 yaşlarında ve bekar o zamanlar. Bir kış dönemi, akşam misafirliğine, amcamlara gidiyoruz. Ben o zamanlar çocuğum daha ama şunu düşünüyorum: İsmail Amcam olsun, hanımı Kıymet Bibim olsun pek Dede, kitap, dinsel söyleşi gibi konulara ilgi duymazlar. Tamam, dede bir komşu gibi akşam oturmalarına gelir de neden bu kadar sık? Bunu ne ben, ne amcam ne de Kıymet Bibim o sıralar çözememiştik.

Aziz Bayram ve orada bulunanların biraz sohbet ettikten sonra "Haydı Dede biraz çal da diğneyek" talebi karşısında dede, yavaş yavaş sazın kılıfını çıkarır. Sazı uzun süre akort yapar. Ha babam de babam bir süre çalıp söyleyen Dede, konserinin sonunda mutlaka "Bir dost bulamadım gün akşam oldu" türküsünü söyler. Dedenin gelişine dikkat kesilip ama anlam veremeyen ben ve diğerleri, o kışın ortalarında bunu çözdük. Daha doğrusu çözmemize gerek kalmadan, olaydan sonra ancak anladık.

Amcamın bir kızı var, Emine Abla. Meğer Dede'nin niyeti emmimin kızını almakmış. Bütün bu gelip gitmeler, senaryonun bir parçası. Bir sabah erkenden, amcamların tarafından koptu bir gürültü. "Ne olmuş? Ne olmuş?", "Emine kaçmış", "Kime?", "Aziz Bayram'a", "Allah Allah hiç aklımıza gelmezdi". O anda kafamda taşlar yerli yerine oturdu. Ve hiç şaşırmadım.

Kıymet Bibi, ihata altına almış Aziz Bayram'ın evini. Elinde taşlar, ağzında bin bir türlü sözler taarruza geçmiş. Evin kapısına bacasına taşlar atarak saldırıyor. "Nasıl olur? Niye kaçtı bu kız?" düşünceleriyle belli ki çok şaşkın ve sinirli.

Komşular girdi araya. Karşılıklı anlaşmışlar gönüllü bir iş diyerek teskin edilip bir süre sonra uzlaşma yoluna girildi. Dede, nişan, düğün gibi formaliteleri sevmezdi. Kim uğraşacak? "Bir dost bulamadım gün akşam oldu" diye diye işini kestirmeden halledip bir dahaki akşamın olmasına izin vermeden, dostunu buldu.

Aziz Bayram, amcam, Kıymet Bibim çoktan rahmetli oldular. Çocuklarıyla birlikte yaşayan Emine, dostundan ayrılığın pençesine erken düştü.

Cürali'nin Gazi, hem saz hem keman çalar, ince ve titrek sesiyle dertli havalar tabir edilen türde türküler söylerdi.

Köyde çok sayıda kaval, düdük çalan insanlardan biri de babamdı. Bir zamanlar çobanlık da yapmış. Son zamanlarında, köye gittiğimde bana ve eşime minik bir konser verdi. Dinleti sonrası anam, "He işte oğul, babağın bir düdük çalmasına geldim. Elinden başka bir iş gelmez" diyerek hem eleştirisini yaptı hem de çalınan düdüğün güzelliğini tescil etti.

Medinegil'in (deli) Vayıs, bir İstanbul kaçamağı dönüşünde, düdük, kaval, saz, darbuka ve keman getirmişti. Köyümüzde ilk defa bu kadar enstrüman bir araya gelmişti. Vayıs'a deli denilir ama, bu alanda en akıllı ve doğru işi yapan da odur. Çocuğum daha ve merakla Vayıs'ı dinlemeye gidiyorum. Vayıs çalmaya başladığı bir aleti, elinden hemen bırakıp bir başka alete geçiyor. Hiçbir parçayı sonuna kadar çalmıyor. "Guzu hele şunun bir sesini dinle" deyip bir başka aleti çalmaya başlıyor. Biraz becerir gibi ama yine de makam hak getire. Ondan sıkılan Vayıs, kemanı eline alıyor. Kağnı gıcırtısı gibi gıcılayan keman, yerini darbukaya bırakıyor. Çocukların gaz tenekesi çalma ritminden ve sesinden farksız Vayıs'ın darbuka çalışı. Kendine bir dinleyici grubu oluşturamamıştı. Böylece Vayıs'ın tekkesi boş kalıp şeyhliği kabul görmemişti. Ama Vayıs, bir başka sevdanın şeyhidir. Sevdalandığı kimseyi kendine mürit kılamayan Vayıs, aşkını enstrümanlarda dile getirmeye kalkmış, ama onu da becerememişti.

Yürüttüğü müzik çalışmaları nedeniyle işe pek zaman ayıramaması (işten kaçmanın bahanesi), ağabeyi Mahmut Emmi'nin kafasını sık sık bozmaktaydı. İşin daha acısı, Mahmut Emmi'nin her hışmında Vayıs'ın bir müzik aletinin kırılmasıydı. Böylece Vayıs'ın, geçici de olsa hevesi kursağında kalmış ve köyde de

enstrüman çalma yaygınlığını sağlayacak bir girişim baltalanmıştı. Vayıs, o gün bu gün yine tek başına ve başındaki platonik aşkıyla dolanıp durmaktadır.

1970'lere dek Anadolu'nun birçok yöresinde, yerel olaylar (kavga, ölüm, sevda vb.) üzerine söylenen, anlatıdaki sözcüklerin genellikle birbirlerine benzeştikleri ama lirik özellikli ve uzunluğu, zamana ve yerine göre değişerek eklemelerin, çıkarılmaların, değiştirmelerin yapıldığı "destan"lar vardır. Destanlar, Mitolojik dönemden (Tanrıların savaşlarının konu edildiği) bu yana, sözlü edebiyatın geleneksel anlatı biçimidir. Örneğin dengbejler, Kürtlerin küçük birer Homeros'udurlar.

Söz ile müziğin bir arada da kullanılabildiği bu destanların çoğu, ağıt özellikli olup ritmik değillerdir. Kenarları süslü tek sayfa üzerine bastırılmış destan satıcıları vardı. Satıcı "verem olan ... gelinin" veya "çatal yürekli Yadigar'ın destanı" (Sivas'ta Kızılbaşoğlu lakabıyla anılan ve Pisiğinoğulları tarafından, faytonun içinde tabanca, bıçak ve balta kullanılarak öldürülen kabadayı) diye bir yandan bağırır, bir yandan da destandan bazı bölümleri terennüm eder. Bazen bu matbu destanlardan birini Sivas'tan satın alıp köye getiren kişi "bende........... destanı var" ayrıcalığının havasını atar. Eğer bir de sesi iyiyse bu anlatıyı, ağıtvari okurdu. Dinleyiciler de duruma göre "vah vah, yazık yazık, lanet olası" vb. gibi tepkiler gösterirdi.

Trenlerde keman çalarak bu ağıtları söyleyen ve yolcuların verdiği paralarla geçimini sağlayan (zaman zaman kondoktörlerin hışmına uğrasa da) ve bunu iş edinmiş destan ve türkü söyleyiciler vardı. Gurbetten gelirken bunları dinleyen köylü, diğer köylülere bu "resitali" ballandıra ballandıra anlatır ve sonunu da "yahu bu kemanın sesi öyle içten, öyle dertli ki adamı ganser eder gardaş. Zaten keman çalanlarda hep ganserden ölüyormuş" yargısıyla bağlar.

Köyümüzde müzik yaşamı, daha çok dinleyici düzeyindedir.

Son dönemlerde birçok evde radyo, pikap, teyp çalınır. Kırk beşlik plaklar döneminin en çok açık hava plak konserini yapmakta Becek Ali'nin üzerine yoktu.

Günde en az iki öğün bacanın üzerinden çalınan plaklarla, dinleyenler gıdalarını alırlardı. Bir pikap ve plaklardan ibaret teknik donanımını, bakkalın önündeki bacaya yerleştiren Becek Ali Emmi, pikabın sesini de açar sonuna kadar. Yüzlerce metre öteden duyulur. Bakkaldır nasıl olsa. Pil tüketmek, pek etkilemez onu.

Türkülerin sesini duyan kimileri "He Becek he, çal gardaşım" dese de kimileri de "Ulan bu avara savara zevzeğin başka işi gücü yok, durmadan pikap çalıyor" serzenişinde bulunur. Bu tür eleştirilere kulak asmaz Ali Emmi. Nasıl olsa tarla-tapan işi de yoktur. O, "Ha babam" diye konuşmasına başlar, bu konserlerden mutluluk duyar.

Neler yoktu ki repertuvarda:
"Şu derenin oylumuna
Kuşlar konar yaylımına"

"Yavru yavru huma kuşu yükseklerden seslenir
Yâr koynunda bir çift suna beslenir"

"Ekine gidiyor elinde orak
Ekini kurumuş tarlası ırak"
"Pınara varmadın mı
Gül koydum almadın mı"

"Erzurum dağları da kar ile boran
Aldı yüreğimi de dert ile veran"

Ya da Ali Kızıltuğ'un ağzını doldurarak yanık yanık söylediği

"Yama dağları da gardaş yiğidin yeri" gibi bir çok türkü yankılanır köyün üzerinde.

Kır koşullarında dinlenebilir seslere sahip çok insan vardır köyde. Erkek veya kadın, solo olarak ya da birlikte güzel türküler söyler. Kimi türkülere halay uyarlanmış, kimi halaylara da türkü uyarlanmıştır. Her ne hal ise bu tür halaylarda oyuncular hep birlikte veya karşılıklı türkü söyleyerek oynar. Birlikte oynanan halaylar olduğu gibi daha çok da kadınların türkü söyleyerek oynadığı halaylar da vardır. Kadın halaylarında, ayak hareketleri yavaş olup gövde ve el hareketleri daha hızlıdır.

Kına gecelerinde, nişanlarda, düğünlerde, bulgur çekme günlerinde, topluca davar sağmaya gidildiğinde, kimi kır şenliklerinde kadınlar ve erkekler türkü söyleyerek hep halay çeker.

Ağır çalışma koşullarının elleri nasırlaştırdığı, belleri büktüğü, bakım ve beslenme imkânlarının en az olduğu kır ortamında direncin ve doğal güzelliğin cezbediciliği daha etkendir. Kır yaşamında da kadına dair güzel şiirler yazılmış, güzel türküler söylenmiştir. Aşık Emrah'ın yüzlerce yıl önce yazdığı ve Aşık Veysel'in kendi otantikliği içinde söylediği şu güzelim dizeler, kadına ve sevgiliye dair betimlemelerden ve benzetmeler yapılarak kurulan diyalogdan oluşur:

"Aman dedim dilber didaların ıslanmış
Dedi çağladım sel yaresidir
Aman dedim dilber yanakların dişlenmiş
Dedi zülfüm değdi tel yaresidir
Aman dedim dilber yanakların gül olmuş
Dedi çiçek soktu gül yaresidir.

Aşık edebiyatının şaheserlerinden olan bu dizelerdeki dilber, köyde kimi zaman hergin tezeği olur, kimi zaman doğanın alı al, moru mor en güzel çiçeklerinden birine bürünür. Nazım'ın dediği gibi onlar "anamız, avradımız, yârimizdir".

Türkülerin çağrıştırdığı bir hikaye anlatmak istiyorum:

"El veriyor el veriyor
Orta direk bel veriyor"

Bu halk türküsündeki orta direk hep bir olayı çağrıştırmaktadır bende.

Dedem 8 yaşlarındaymış. Tevellütü 1300 olduğuna göre demek ki 1890'lı yıllar. Şimdiki soğuk evimizin (kaldı ki burası da yıkıldı) olduğu yerde başka bir soğuk ev varmış. Bu evin orta direklerinden bir kaçı eğilmiş. Kolay değil tonlarca ağırlığı taşıyor direkler. Daha fazla eğilme, diğerlerini de etkileyeceği için evin damı komple çökme riski taşımakta. 150 m^2 bir bacaya sahip olan evin üstünde 1 m. yüksekliğinde toprak, takribi 15 ton eder. Dedemin babası İsmail Dede ve komşular bu olumsuzluğa bir türlü çözüm bulamazlar. Son çare damı yıkıp yeniden yapmaktır. O günün koşullarında bu da çok maliyetli ve pek kolay değildir. Rastlantı bu ya, o günlerde köye bir dam ustası geliyor. İsmi Halil. Yozgat'ın bir köyünden. Ustayı İsmail Dede getiriyor ve evine misafir ediyor. Derdi tehlike arz eden direkleri yapmak, evi sağlamlaştırmaktır. Halil Usta'ya evin durumunu gösteriyor. Usta kendince tetkikler yapıyor. Diyor ki; "İsmail Ağa ben bunu yaparım, direkleri düzeltirim". İlkin dedemin babası inanamıyor, Usta ise yapacağını söylüyor. İsmail Dede ücret vermek istemediğinden mi, yoksa böyle bir ustaya kız vermeyi onur saydığından mıdır diyor ki; "Bak Halil Usta, sen bu işi yap, aha şu gördüğün kızı (bacısı) Ayşe'yi sana vereceğim".

Halil Usta böyle bir teklifi doğallıkla karşılıyor. Çünkü Anadolu'da kadın çok, erkek azdır; savaşlarda kırılmıştır genç erkeklerin çoğu. Kadınların bir kısmı dul kalmıştır. Kızlara ise koca adayı bulmak zordur. Kıtlık ve yoksulluk diz boyudur. Böyle bir durumda birden fazla kadın almanın amacı, erkek cinselliğinin güdüsü ve tercihinin bir sonucu olsa da, esas olarak kadının iş gücünden faydalanmaktır.

Halil Usta teklifi kabul ediyor ve bir şart sunuyor: Bu işi yaparken yanında kimse olmayacak ve evin kapısı kapalı olacaktır. Urgan, küskü ve birkaç dayama (kalas) alarak eve giriyor, kapıyı da kapatıyor. Uzun bir süreden sonra dışarı çıktığında, "Gelin bakın nasıl olmuş" diyor. İçeri başta İsmail Dede ve komşular giriyor. Bakıyorlar ki, direkler eski haline getirilmiş, yamukluklar düzeltilmiş ve desteklerle berkitilmiştir. İsmail Dede sözünde durarak Ayşe'yi Halil Usta'ya veriyor.

Ayşe'nin yol azığını yapıp, bohçasını hazırlayıp, yolcu etmeye çıkıyorlar. Ta Göğ Gedik'e kadar gidiyorlar. Dedem en küçükleri ve henüz çocuk. Elinden tutmuş bibisinin, O da yolcu edenlerin arasında. Ayşe'yle Göğ Gedik'te vedalaşmışlar. Herkes çok ağlamış, bacılar sarılıp sarılıp birbirlerine ağıtlar dizmişler. Ayşe bibisi zor bırakmış dedemi kucağından. Kolay değil, ta Yozgat'a gidecek. Bir komşu köy bile değil ki, ara sıra görüşebilesin. Bu gidiş, büyük olasılıkla bir daha görememek demekti. Gerçekten de ne Ayşe, ne de kardeşleri birbirlerini bir daha göremediler. 75 yıl sonra Ayşe'nin oğlu ve diğer yeğenler Sivas'a gelip köyümüzü buldular.

Ayşe, doğup büyüdüğü yerleri hep anlatmış çocuklarına. "Gidip görün dayınızı" demiş. Evin önündeki dut ağacından bile söz etmiş. Ayşe de, Halil Usta da ölmüşler. Dedem de 1962'de öldü. Yeğenleri dayılarını da göremedi.

"Çıktım dam loğlamaya
Gül kız gedikten aşınca
Başladım ağlamaya"

Ne zaman duysam bu türküyü, anamın anlattığı bu olay gelir aklıma. Türküdeki Gül kız Ayşe'dir. Biri yâr, biri bibisidir. Biri sevdiğini alamayan, diğeri bibisinden ayrılandır. Zaten Gül kız ile Ayşe aynı gedikten, Göğ Gedik'ten aşmışlardır.

KÖYDE KIŞ YAŞAMI

Kışın köy, evlerle sınırlı bir hareket ve durağanlığın en yoğun dönemini yaşar. Gündelik yaşam hayvanların yemini, suyunu vermek, altını temizlemek, örgü, dokuma vb. işlerden ibarettir. Karasal iklim nedeniyle, kışları soğuk, sert ve uzun geçer. Köylü bir nevi ev hapsinde gibidir. Yazdan stokladığı yiyeceklerle kıt kanaat kışı geçirmeye çalışır. Hayvan yiyeceği olan saman, kes, arpa, yulaf, tuz, fiğ gibi yiyecekler de genellikle sınırlı olduğu için hayvanlara idareli yedirilir. Eğer o dönem kış uzun sürerse, yiyecek sıkıntısı tehlikesi doğabilir. Bu nedenle Mart ve Nisan aylarında, hava biraz iyi olduğunda, koyunlar, keçiler kıra çıkarılır. Bu hem yiyecek stoklarına destek açısından hem de taze ot yeme, hava alma ve hareket etmesini sağlayarak hayvanların daha iyi gelişmesi içindir. Ayrıca keçiler, çipil yedirilmeye çıkarılır.

Kış mevsimi, kasım ortalarından nisan başlarına dek sürer. Kar çok yağar. Öyle ki sabah dış kapı açıldığında, takribi 1-1,5 metre yüksekliğinde bir kar yığınıyla karşılaşabilirsiniz. Böyle bir durumda herkes kapısının önünden çeşmeye gidebileceği yolu açmak için, elde kürek, bir kar makinesi gibi çalışır. Bacalardaki birikmiş kar kürenir, baca loğlanır.

Nişan veya düğünler hep bu mevsimde yapılır. Herkes bu işlerin dışında avare olduğu için hem düğüne katılır hem de sıkıntılı, tekdüze geçen vakit böylece kısa süreli de olsa neşeli ve hoş hale getirilir. Okul çağındaki çocuklar mutlaka okula gider.

Köy insanı akran ve eğilimlerine göre gruplaşır. Gençler hayhuy içerisindedir, sıkılır. 6-7 kişilik sohbetçiler-kitapçılar grubu her akşam grup üyesinin birinin evinde konuk olur.

Züğürt Ağa filminden bir sahne: Maho Ağa (Şener Şen) oğlunu dizinin dibine oturtup eline bir kitap verir. "Ohu hele şu mübaregin Heyber Galesi Cengini" der. 10 yaşlarındaki çocuğun, lambanın ışığı altında duraksayarak, zorlanarak okuduğu "Hayber Kalesi Cengi" kitabı masal havasında olup Maho Ağa'yı derinden etkiler. Hz. Ali'nin kılıcı Zülfikar 72 arşın uzar. Redkid'in Düldül'ünün Haz. Ali'nin Düldül'ünün yanında esamesi bile okunmaz. Mübarek yiğittir, güç ondadır, omuzladığı gibi söker kale kapılarını. Tek başına serer yere onlarca düşmanı. O, ilahi bir kuvvettir. Bu sahnelerin anlatımları yüzlerce yıl kimi köylerin kış gecelerinde binlerce kez tekrar edilmiştir.

Ben de bir zamanlar, bu kitapçılar grubunun kısa dönemli de olsa kitap okuyucusu idim. Yıllar sonra bu filmi izlediğimde, bu sahneden çok et-kilendim. Eski lambanın ışığında Maho Ağa'nın oğlunda bir döneme ait kendimi gördüm. O günkü okuma düzeyime göre kimi yerlerde vurgu yapmaya çalışırdım. "Ey kafir" derken sesim daha sert olur, "gözleri yaşla doldu", "Şehitlik mertebesine yükseldi" gibi cümleleri okurken ise sesime hüzün havası verirdim. Dinleyici cemaatinin tepkilerinin dozlarını sanki ben sağlı-yormuş veya ayarlıyormuşum gibi kendime pay çıkarırdım. Bir maşrapa su yanıma konurdu. Cemaatin "vaazcısı" olmam nedeniyle, bir fincan kahve içme zevkini ve lüksünü, o gece cemaate kahve yapılmış ise tadardım. Doğrusu bu, bana biraz da büyüklük hissi verirdi.

Kitapçılar grubunun kitapları sınırlı sayıdaydı. "Saadetlere Ermişlerin Bahçesi" başucu kitabıydı. Yazarı Fuzuli'ydi. Hz. Ali'nin cenklerini anlatan birkaç kitap, Hacı Bektaş Veli'nin "Velayetname"si(*) gibi az sayıda kitap ve Kerbela üzerine yazılmış

(*) **Velayetname:** Hacı Bektaş Veli'nin ya da kutsal deyişle Hz. Pir'in yaşantısı hakkında başvurulacak ilk yapıt Velayetname diye andığımız 'Manakıb-ı Hacı Bektaş Veli'dir. Ölümünden sonra kişiliği üzerinde halk arasında oluşan küçük söylencelerin 1481-1501 yılları arasında derlenip toparlanması ve yazıya aktarılmasıyla ortaya çıkan bu yapıtın yazarı Uzun Firdevsi (Firdevs-i Tavil) diye anılan birisidir. II. Beyazıt (ölm. 1512) döneminde yaşamıştır. (Anadolu ve Balkanlarda Alevi Yerleşmesi - Nejat Birdoğan. Mozaik Yay. Sayfa 69) Sanıyorum köydeki kitap da bu asıl kaynaktan hareketle, Abdulbaki Gölpınarlı'nın yayına hazırladığı 1958 basımı idi.

kitaplar defalarca okunurdu. Okuyucu, kitabı bir süre okuduktan sonra, konu üzerine sohbetler edilirdi.

Hz. Ali'nin hayatı, Hz. Muhammed ile ilişkileri, Hz. Hüseyin'in Kerbela'da katli, On iki İmamlar, Halit Bin Velid, Tarık Bin Ziyad, Emeviler vb. esas konulardı. Gerek kitaplar gerekse sohbetler, destansı, mitolojik hikayeler biçimindeydi. İnsanlar, içten gelen dostane ve samimi bir havayla etkilenirdi. Bu grup katılımcıların davranışları daha ağır başlıydı.

Allah-Muhammet-Ya Ali diyen ancak "derine" inmeyen, bu sohbetleri sıkıcı bulan daha geniş birkaç grup günlerini eğlenceyle geçirme peşindeydi. Temel eğlence aracı ise kağıt oyunlarıydı. Altı Kol, Pişti, Altmış Altı, Papaz Kaçtı revaçta olan oyunlardı.

Bir ekip oyunu olduğu için daha çok Altı Kol oynanırdı. Altı kişiyle oynandığı için de bu adı almıştı. Üçerli iki gruptan oluşur, her iki tarafın üç oyuncusundan biri usta olur. Ustaların sezgi ve taklitleri ile oyun çevrilir.

Oyuncular sırayla kağıt çektikleri zaman, grup ustalarının gözleri diğer beş oyuncunun üzerinde fıldır fıldır döner. Neredeyse şaşı olacaklardır. Her kağıdın, bir mimikle işareti vardı. Değersiz kağıt çekildiğinde iki kaşın hafif yukarı kalkması yeterlidir. Her usta kendi oyuncusunun ne çektiğini, oyun arkadaşının işareti ile öğrenir.

Rakip oyuncunun hangi kağıdı çektiğini öğrenmek için de ustasına vereceği işareti yakalamaya çalışır. Ara sıra rakibi yanıltmak için sahte işaretler verilir. Koz üçlüsü geldiğinde, baş öne doğru hafif eğilir. Koz dışı üçlü geldiğinde, baş yana eğilir, bu yandan anlamındadır. Koz birlisi geldiğinde tek göz, ikili geldiğinde iki göz hafif kırpılır. Papazda (rua) çene oynatılır, kızda (dam) dil hafifçe çıkarılır, bacak (vale) geldiğinde bir omuz hafifçe oynatılır.

Kağıt oyuncularının en çok rahatsız oldukları şey, mal vakti zamanının gelmesidir. Sırası mıydı şimdi bir el daha çevirmek varken, git öküzlerin yemini ver, suya götür, davarları yemle?

Oyun, boşuna oynanmaz. Kuru üzüm, incir, portakal, elma veya daha iddialı bir oyunsa tavuğuna oynanır. Tütün, temel tüke-

tim maddelerinden biri olduğu için taraflar daha çok da tütününe oynar. Ortaya ne konulduysa, yenilen taraf bunu almak zorundadır. Değişik dönemlerde, köyde bakkalcılık yapmış ama o yıl kim bakkalsa, Cafer mi olur, Dığa mı, Habib mi, Becek Ali mi, Çolak Şükrü mü her kimse işte yenilen taraf tıpış tıpış bakkalın yolunu tutar. Alacağına karşılık, ödeme aracı olarak para mı olur, buğday mı, arpa mı yoksa yumurta mı, bakkalın kasasına yatırmak ya da çuvalına boşaltmak zorundadır.

Bu yarışmalı kağıt oyunları satıcının da hoşuna gider. Öyle ya bir seferde 3 kg üzüm, 5 kg portakal satmak iyi bir ticarettir. Gülerek tartar malı, Becek Ali Emmi. "Gene mi yeğildığız guzu" demeyi de ihmal etmeden, yenilen tarafı destekleyip cesaret vererek bir dahaki oyunda yeneceklerini ekler. Yenen taraf içinse "Ulan bu acemiler" nitelemesinde bulunan Becek Ali Emmi için tarafların ustalığı veya acemiliğinden çok, onların satın aldıkları şeyler önemlidir. Kimi zaman yenilen taraf ortaya konulan bedeli almayı kabul etmez, cığızlıh yapar. Bundan kurtulmak için suya basılmaya (çeşmenin kürününe atılmaya) razı olmak zorundadır. O kış gününün soğuğunda, hele bir de ayaz varsa buz gibi suyun içine elbiselerle birlikte zorla atılmak şok edici olsa gerek.

Daha çok, çocukları ve gençlerin oynadığı "Aşık oyunu" en çok oynanan oyunlardan biridir. Kuzu veya koyunun ayak bileğinden çıkarılan kemiğe "aşık kemiği" denir. Bu kemiklerden en büyüğü de "eneke"dir. Eneke büyük ve ağır olmalıdır ki diğer aşıklara değdiğinde onları çember çizgisi dışına çıkarsın. Bunun için enekenin ortası kızgın bir şişle delinerek, buraya kurşun akıtılır. Eneke baş aşık olduğundan bir de kırmızıya boyanmışsa deme gitsin aşık kemiklerinin sahibinin keyfine.

Köpek boğuşturmak, tilki kovalamak, keklik yakalamak, serçelere tuzak kurmak ara sıra yapılan uğraşlardır. Mendil kapmaca, uzuneşek, birdirbir, uzun atlama bacalarda, ahırlarda oynanır. Gruplar halinde kartopu maçları eksik olmaz.

Kadınların, kızların her zamanki gibi işleri erkeklere göre daha fazladır. Hele su taşıma, yemek, bulaşık, çamaşır yıkama, ocağı yakma, temizlik, kimi zaman hayvanları yemleme, sulama, sökük

dikme, elbise yamama, yün çorap örme rutin işlerdendir.

Kimi evlerde dokuma tezgahları kurulur. Halı, kilim, halı heybe, halı yastık dokunur. Kimi kadınlar cecim, çul dokur. Culhalı tezgahında ise maşlak, börge, kurtuk dokuyan kadınlar hiç boş değildir. Yanlarına kızlarını da oturtarak onlara da öğretmeyi görev bilir.

Evlenecek çağa gelmiş veya nişanlı kızlar kanaviçe işler. Ebeler, bol bol iğde yün eğirir. Kedi, ebe ve yumak, iyi bir üçlü oluşturur. Kedi, ebenin dizinin dibinde mırıl mırıl uyur. Bazen de canı oyun ister. Patileriyle ebenin yumağını yuvarlar. Yumağın yuvarlanmasıyla, sarılmış ip açıldığı için ebe, kediyle bozuşur. Analar, düz beyaz ya da nakışlı yün çorap örer.

Kışın, buzağılayan inekler, evde olağanüstü günler yaşatır. Danası çok sevimli olup çocukların maskotu olur. Bir hafta süresince ineğin ağzını (doğumla birlikte ilk gelen süt) hem danası emer hem insanlar içer. Çok lezzetlidir.

Akşam komşular birbirlerine oturmaya gider. Bu süre, saat 19.00-22.00 arasıdır. Köyde erken yatılır erken kalkılır. Az sayıda da olsa masal anlatanlar vardır. Çocuklar için apayrı bir dünyadır bu. Çocuklar hep masal anlatanların evine gitmek ister. Anılar, bu akşamların en çok konuşulan konularıdır. Erkekler askerlik ve de eğer gurbete çalışmaya gitmişse (özellikle İstanbul) bu dönemlerini anlatır da anlatır. İhtiyarlar, babasından, anasından, dedesinden söz ederek kıssadan hisse sonuçlar çıkarır.

Eğer anlatıcı bir de çobansa daha önünde durulmaz. Kurdu kovalama yiğitliğinden kapı açar, köpeğini öve öve bitiremez. "Lan gardaş ne itti o yahu, gurdu eyle bir sıhıştırdı ki gurt gaçacak delik arıyor. Arhadan yetişip de bir tos vurdu, valla gardaş gurt olduğu yerde galdı" ya da bildikleri birkaç siyasetçi, devlet görevlisi ismi etrafında az da olsa siyaset konuşurlar.

Atatürk şöyle yapmış, İnönü böyle demiş, Karabekir, Çakmak Paşalar şunu yapmış. Bunlar hakkında olumsuz yaklaşımlar sergilemezler. İş siyasi parti ve hükümet alanına gelince ortada taraflar oluşur. İnönü şöyleydi, Menderes böyleydi, Cemal Aga şöyleydi gibi farklı görüşler çıkar. Tartışırlar.

1950'lerde radyo, birkaç evde bulunurdu. 1960'larda gramafon, 1970'lerde pikap girmeye başladı kimi evlere. 1972'den sonra, Almanya'da işçi olarak çalışanların öncülüğünde teyp girdi köye.

Bu araçlar, yangından ilk kurtarılacak malzeme grubundandı. Evde herkes kullanamaz, koruma altındadır. Önemli olan bir diğer şeyi ise, pilleridir. İdareli kullanılmalıdır.

Okula giden öğrenciler, idare lambasının kör ışığı altında ders çalışır. Bu misafirlikler vesilesiyle de gittikleri evin çocuğuyla bir köşede ya oyun oynar ya da derslerini yapar.

Kış günü misafirliklerinde, özellikle pikabı veya teybi olan kimi ailelerin evine gidilir. Bir süre sohbetten sonra, misafirlerin derdini de hisseden ev sahibi "Getır bahalım gız şu pikabı" diyerek dinletinin başlayacağının işaretini verir.

Misafirler de zaten "Hele goy şu pileği de bir deme diğneyek" hazırlığındadır. Pikabı önündeki sehpaya yerleştiren ev sahibi, bir tekniker edasıyla açar. Plak çantasından da çalacağı plakları çıkarır.

Duygu yoğunlukludur sevgi ve gurbet türküleri. İnanç motifleri ile süslenmiş deyişler ve semah havaları. Varlığa dair, imbikten süzülmüş anlatımlardır bunlar. Bir tür dua gibidir. İnsanın metafizik dünyasında yer alsalar da dünyevi yanı ağır basar. Hümanizma içeriklidir. Hayvan ve doğa sevgisi de işlenir. Anadolu hetorodoksisinin beyitleridir, dörtlükleridir.

Çalan plak, dinleyicinin halet-i ruhiyesine tekabül ederse, o an gözler dolabilir. Gurbete gidenin dönmediği, hayırsız evladı ya da ölümü anlatan bir ağıt olabilir bu plak. Ya da Kerbela ve Hz. Hüseyin, göz yaşı akıtılacak ölçüde sevgi ile anılır.

Mahzuni Şerif, Feyzullah Çınar, Aşık Veysel, Ali İzzet, Ali Ekber Çiçek, Neşet Ertaş, Müslüm Sümbül, Davut Sulari, Mahmut Erdal, Ali Kızıltuğ, Abdullah Papur en çok çalınan dinlenen sanatçılardır.

"Ha babam ağzığa sağlık" diyen dinleyici, bir de gıyaben sanatçıya teşekkür eder "Elleriğe sağlıh gomşu, berhudar olasın" diyerek de bu dinletiyi sağlayana teşekkür edilir. Köyde, bir kış dönemi bu genel işleyiş şeklindedir.

KÖYDE BİR YILLIK İŞ PERİYODU

Köy yaşamının bir yıllık çalışma seyrini ele aldığımız bu bölümde, yapılan işleri ve koşullarını genel hatları itibariyle yazdım. Eksiklikleri olabileceği gibi, dolaylı ve uzun uzadıya yazılabilecek bu bölümün yazıldığı şekliyle de konu hakkında yeterli bir bilgi / görüş oluşturabileceği kanısındayım.

İş yaşamının bir yıllık periyodunda çobanlık ve "ağartı" bölümü, ayrı bir başlıkta ele alınmıştır. Baharla birlikte başlayan çalışma hayatı, kronolojik bir sıra izlenerek, sonbahara dek anlatılmıştır. Bir yıllık sürede, köylünün iş yaşamı da, asıl olarak, bu dönemi kapsar. Geri kalan dört aylık süre, kış dönemi olması nedeniyle, başlı başına herhangi bir iş görülmez ve ürün derlenmez. Kar her tarafı kaplamış, soğuk ve ayazlı hava, insanları eve kapatmıştır. Rutinleşen günlük yaşamda, hayvanların bakımını yapmak dışında bir iş olmaz. Tembellik yapmak için, uygun bir ortam oluşur.

Köylü, olağanüstü haller dışında, ağır iş koşulları ve zor şartlar altında tekrarlanan, sıradan bir yaşama sahiptir. Ancak bu sıradanlık, renksiz, kuru ve ruhsuz değildir. İnsana ait özelliklerin, koşullar ölçeğinde burada da yaşandığı aşk, sevgi, ayrılık, aldatma, hüzün, sevinç, acı ve doğa ile kurulan doğrudan ilişkilerden duyulan mutlulukların, insanın olduğu her yerde bulunduğu da bir gerçektir.

Kar yağışının azaldığı ve yer yer karların eriyerek, toprağın ortaya çıktığı Mart sonlarında ve Nisan ayı başlarında, koyun ve keçiler, araziye çıkarılır. Hayvanların kış boyunca içeride kalması hantallaşmalarına ve taze yeşillik yemedikleri için de zayıfla-

malarına yol açar. Ayrıca saman da azalmıştır. Hafifleyen kış koşullarında, hayvanları araziye çıkarmakla hem hayvanların dolaşım sahası genişletilir hem de hava aldırılarak, hareketlenmeleri sağlanır. Ayrıca taze ot yedirilerek iyi beslenmeleri sağlandığı gibi, azalan saman yemini idareli kullanmak için de bir önlem alınmış olur. Hatta keçiler için, diz boyu karda yol açıla açıla gidilip özellikle söğüt ağaçlarından kesilen dallar getirilir. Bu çipillerin yapraklarını ve dallarının ince kısımlarını yiyen koyun ve keçilerin mideleri bayram yapar.

Nisan ayında yeşile dönen doğa ile birlikte, insanlarda da yeşilin umudu başlar. Bir bakıma yeni bir yılın başlangıcıdır, bu dönem eskiden birçok halkın takviminde, yeni yılın başlangıcının mart/nisan ayı olması boşuna değildir.

Ağaçlara suyun yürüdüğü, tomurcukların yaprağa dönüştüğü bu günlerde, ağaç sahibi olan köylüler, budama ve ağaç dikme işlerine başlar. Kemerine soktuğu nacak ile bir kedi gibi kavak ağacına tırmanan genç, kimi dalları budar. Bu dallardan daha büyük olanları, dikilmek üzere kesilir. Budanan ağaç, güçlenir. Ağaca çıkan kimileri, kendini emniyete almak için beline bir urgan bağlar. Urganın bir ucu ağaca bağlıdır. Kolay değildir metrelerce yüksekte, hele bir de rüzgar varsa, ağaç budamak. Ayakta kara lastiğin olması tercih edilir. Çarık çok kaygandır ama lastik, esnekliğinden dolayı daha yapışkandır.

Budama yapan gence, aşağıda bulunan babası yahut dedesi, işaret parmağını ağacın tepesine doğrultarak "oğlum aha şoo dalı da kes, bak aha şu tarafındaki dalı da kes. Amma üst darafındaki dala dağme ha""diyerek talimat verir. Dal kesilirken, gövdeye zarar verilmemesi gerekir.

Kavak ve söğüt ağaçlarından kesilen dalların bir kısmı, odun için doğranır. Dikmelik olacakların dip kısmı, yarım açılı şekilde, dikey olarak kesilir ki toprağa saplansın ve kolay kök salsın diye. Dikim başka bir bölgeye yapılacaksa, bu ağaçlar taşınır. Çocuklar bile sürükleyerek ya da omuz-larına alarak dikme taşır. Okulun kenarındaki dereye çok dikme dikmişlerdir öğrenciler. Kavak ve söğüt ağaçları, suyun ark yoluyla ulaştırılabileceği yerlere ve dere

kenarlarına dikilir. Her dikme için 30-40 cm. çapında, yarım metre derinliğinde bir çukur açılır. Dikme, çukurun içerisine dik olarak saplanır. Bir kişi, dibine çiğneye çiğneye toprak doldururken, diğer bir kişi de dikmeyi, sallanmasın diye tutar. Dikme ismi de, böyle dikim yapılmasından ileri gelmektedir. 1,5-2 m arayla, bir hizada dikilen dalların dibine bir de ark yapılır.

Bu iş bitmiştir de bunları keçilerden, özellikle de eşeklerden korumak gerekir. Her ne kadar etrafı çitle çevrilse de bir açık bulunur. Keçiler, dikmelerin daha çok, dallarına hücum ederken, eşekler, taarruzu gövdeye yöneltir. O nazik ağaçların kabuğunu kemirmekten aldıkları tat, birleşmeden duydukları haz gibidir. Dikmelerin bir bölümü bu nedenle kurur. Eğer dikme tutarsa üç senede kendini kurtarır, beş senede kavak olur.

Baharla birlikte, tohumlar filizlenip toprak yüzeyine çıkar. Nisan, mayıs, haziran yağmurlarına çiftçinin ihtiyacı vardır. Nebat, su ile de beslenmelidir ki bol olsun. Havada yağmur bulutları oluştuğunda (yalancı bulutlar değil) köylü, "mübarek, yağar inşallah" diye temennide bulunur. Bu istekte "mübarek", hem yağdırandır hem de yağmurdur. Yağmur başladığında kimi veletler, yalın yapıldak çıkarlar avluya yahut bacaya (bahar yağmurları pek üşütmez. Ayrıca soğuğa, sıcağa, açlığa ve susuzluğa dayanıklı ve de tam asker tanımlamasına uygun bir ahvattırlar).

"Yağ yağ yağmur
Teknede hamur
Ver Allahım ver
Selli sulu bir yağmur"

manisini güle oynaya söylerler. Her ne kadar bir taraf "rahman" ise de, eğer yağmur yağmazsa köylüler bu işin dua ile olmayacağını da çok iyi bilirler.

Mayıs ayı, herk ayıdır. Toprağı, gelecek yıla hazırlama işi, bir ay sürer. Aynen tohum ekmede yapılan çift sürme gibi bir iştir bu. Ayırıcı yanı, bu dönemde öküzler gece de otlatılır ve arazide yatılır. Koruculuk bölümünde söz ettiğimiz gibi çobanlar tarafın-

dan zarar ziyan verme durumları artar. Gece öküzlerin yanında yatanlar bulgur ayı döneminde bacada yattıkları gibi hayâl kursalar da, pek rahat yatamaz. Döşek ve yorgan yoktur. Uzanırlar toprağın üzerine ve öterler üstlerini birer maşlakla. Daha gün doğmadan, öküzleri otlatıp, sürerler tarlaya. Herk yapmaya yardım eden diğerleri ise yine sabah erkenden tutarlar tarlanın yolunu. Tarla sürüldükten sonra isteyen, ikinci kez çaprazlamasına sürer (çoğunlukla yapılır) böylece toprağın havalanması daha iyi sağlanır.

Mayıs sonlarında ot ve çayır biçilir. Geç kalınırsa bunlar kurur ve biçilemez. Ot, çayır otu ve fiğden yapılan 'kes' samanı, hayvanlar için besleyicidir. Çayır biçmek çok zordur. Her tırpancı, çayır otunu kestiremez. Haziran sonlarında fiğler biçilir. Ama daha çok da, yolunur. Tarlada fiğ bırakmamak, fiğin sapından azami yararlanmak için yolunan veya biçilen fiğin parça parça yığılmasına, tapul denilir. Her tapul, anadut veya dirgenle kaldırılabilecek miktardadır. Fiğlerden sonra, arpalar biçilir. Harmana taşınan fiğler, arpalar, düven sürme yöntemiyle ezilir. Makinede veya rüzgarda savrularak samanı ve tanesi ayrıştırılır.

Fiğlerin, arpaların yeşillendiği dönemde, yol kenarlarında olan kimi tarlalara, hayvanların girip yayılmasını önlemek için (özellikle kuzular, oğlaklar 'çete' sürüsü gibidir) hendek kesilir. Hendek dediysem, Bizanslıların İstanbul surları önünde yaptığı, 30 m. genişliğinde 5 m. derinliğindeki hendek değil canım. At üzerinde yalın kılıç antik ve orta çağ savaşçılarının saldırısını sekteye uğratmak yerine, yoldan geçen kuzunun, öküzün, eşeğin aşamayacağı türden hendektir bizimkisi.

Ama bu küçük gözüken hendek kesme işi bile öyle zordur ki ellerde nasır, belde ağrı, vücudun özellikle alın ve arka tarafında ter oluşturur. Fiğ, arpa tarlaları, köyün yakın çevresinde olduğu için hendek kesen kişi, fazladan bir de yol yorgunluğu yaşamaz. Zaten kimileri yığma taş duvar ile önlemini almıştır. Dikenli tel mi dediniz? Vallahi, o zaman köylü, bu teli, cihet-i askeriye sahası dışında pek görmemiştir. Tel yoktur. Olsa da, satın alacak para yoktur.

Hendek kazacak yiğit, atar omzuna bel ve küreği, tutar savunma hattını yapacağı tarlanın yolunu. Bu mevsimde yağmur, yumuşatmıştır toprağı. Alır beli eline, ucunu koyar toprağa, ayak basma kısmına 'ıhh' diyerek bastığında ayağını, saplanır bel toprağa. Kestiği bu toprak parçasını (tezek gibidir) yine bel aracılığıyla tarlanın kenarına düzenli şekilde yığar. Basma kesmeye benzemez bu iş, toprak daha serttir. Kürek ile temizler ve duvar gibi örer bu savunma hattını. Hele alete 'bel' denmesinin nedeni, acaba insanın belini çok yormasından dolayı mıdır? Ama 'anasını bellemek' deyimiyle bir bağı olduğu kesin.

Temmuz ayı ile birlikte, havalar iyice ısınmıştır. Ekinler hızla olgunlaşmaktadır. Güzlük ekinler, yazlık ekinlere göre daha önce olgunlaşır. Çiftçinin yoğun iş dönemi başlamaktadır.

Çiftçi, tırpan takımını ve kağnısını kontrol eder. Eksikliklerini daha önceden gidermek zorundadır. Oruçoğlu, Mahmut Efendi, Kıratıngilin Cuma gibi bu işlerden anlayan ustaların, bu dönemlerde işleri yoğunlaşır. Öküzlerin nallatılması, herkten önce yaptırılır. Muhtar Ahmet iyi nalbanttı. Bu tür meslekler Ermeni ustalardan öğrenilmiş ve onların yokluğunda da iş başa düşünce yapılmıştır.

Sabah saat beşte kalkılır. Ekin tarlasına en az bir tırpancı, bir toplayıcı ve bir de öküzlere sahip olacak çocuk olmak üzere, toplam üç kişi gider. Ancak haneler kalabalık olduğu için, bu sayı fazladır. Daha verimli olacağı düşüncesiyle de kimi haneler, ortak ekin biçer.

Bu kadar erken kalkmada en çok çocuklar (8-13 yaş arası) zorlanır. 14 yaştan sonra artık gençtir ve tırpan biçip çift sürebilir. O güzelim uykunun bölünmesiyle kaldırılan yarı uykulu çocuk, anasının eline tutuşturduğu bir parça ekmek üzerindeki kaymakla arabaya biner. Kaymak az miktarda olduğu için bir kısmı da "herif"e verilir. Anaya ya kalır ya kalmaz. İlk elde yapılan sabah kahvaltısı genellikle böyledir. Gayr-ı müslim köylüler ise, sabah tarlaya giderken bile bir bardak şarabı midelerine afiyetle devirirlermiş.

Öküzler koşulur kağnı arabasına. Arabaya, akşamdan karaçağ

ve sırık aparatı takılmıştır. Tırpan ve takımları, tırmık, kalıç, urgan, anadut vb. araçlar yüklenir. Çocuk ve kadın da biner arabaya. Heybeye konan azık ve su testisi (eğer tarla yakınında göze yok ise) dolu olarak yüklenir eşeğe. Eşek bu yükle kurtulamaz bir de üstüne insan biner. "Ha babam de babam" düşülür yola. Bu hareket sesleri, diğer komşu avlulardan da yükselir. Çocuk kağnı arabasında biraz uyuyabilir. Yer uzaktır. Artık Çakmakçayır mı olur, Meydan mı? Gün doğarken tarlaya ancak varılır. Kağnı, tarlanın bir kenarına eğlenir. Eşek, toprağa çakılan bir kazığa örme veya sikkenin zinciriyle bağlanır. Çocuk, arabadan çözülen öküzleri, ekinlere zarar vermeden yaymaya başlar.

Tırpancı, ekinin eğim şekline göre, tarlanın bir başından başlar biçmeye. Ekin 130-150 cm. boyunda ve başak ağırlığı nedeniyle, daha çok rüzgarın estiği yöne doğru hafif yatıktır. Bu durumda tırpan, yatık yönden sallanmalıdır ki ekini daha iyi kavrasın. Tarlanın bir bölümünde yığın yapılacak yer biçildikten sonra, tırpancı bir baştan girdi mi, aynı sıradan devam eder tarlanın diğer başına dek. 'Fyüt fyüt' şeklinde bir tür ıslık çalar gibi ses çıkaran tırpan, biçtiği ekini bir sıra halinde topluca dizer. Kadın ya da kız sol elini biçilen bu dizinin altına kor, sağ elindeki galıç ile, sırada bulunan ekinleri kolunun üstüne yığar. Buna 'deste' denir. Toparladığı bir desteyi omzuna yahut başının üstüne kaldırarak, yığın yapılacak yere düzenli şekilde koyar. Defalarca toplanan bu destelerin, dairesel biçimde ve bir adam boyundan daha yüksekçe yığılmasına da 'yığın' denir. Bir yığın, bir kağnı arabasının alacağı büyüklükte olmalıdır. Toplayıcıların öyle bir el ve göz kararı vardır ki bir yığının büyüklüğünü kolayca ve isabetle ayarlar. Bu, yüzyılların alışkanlığı ve tecrübesidir. Dizin halindeki biçilmiş ekinler toplandıktan sonra, gerek biçilirken gerek toplanırken, tarla yüzeyinde bir kısım ekinler kalır. Bunlar da bir tür tarak olan, tırmık çekilerek toplanır. Bu toplanan ekinler de deste yapılır. Tarla biçilmeye, yığın yükselmeye başlamıştır. Tırpancımız bir cıgara molası verir. "Garı, bir tas su ver hele" seslenişinin arkasından, çıkarır tabakasını, sarar parmak kalınlığındaki cıgarasını. Zaten güneş tepeye doğru yükselmiş, sıcaklık artmıştır. Çalışmanın fizi-

ki hareketinin yoğunluğu ve güneşin yakıcılığı ile birlikte başlayan ter, alnından şıpır şıpır damlar. Vücudun doğal salgısı olan, ter, bu mevsimde çiftçinin vücudunda bir göze gibi kaynar.

Tırpancı 2-3 sıra, boydan boya biçim yaptıktan sora, tırpanı biler. Kösüre küleğindeki suyun içerisinde bulunan avuç içi büyüklüğündeki biley taşını, tırpanın ağzına hem dairesel, hem uzunlamasına ve iki yüzüne de dikkatle sürer. Bu işe, "kösüreleme" denir. Eğer dikkat edilmez ise veya bu işte acemi iseniz, Alimallah, parmaklarınızı kuşbaşı yapabilirsiniz. Kösürelemeden sonra bir de masat denilen, pürtüklü, uzun çelik parçasıyla, tırpanı törpülersiniz. Tırpan böylece keskin hale getirilir. Ancak uzun süre ekin biçilmesiyle, tırpanın ağzı iyice aşınarak körelir. Tırpanın ağzını açmak için, çekiçleme yapılır. El melekesi olanlar, iyi tırpan çekiçler. Örs, sağlam bir zemine (tump veya boz denilen ve yumuşak olmayan zeminler) saplanır. Bağdaş kuran tırpancı, örsün üzerine tırpanı yerleştirerek, sol eliyle tutar. Sağ eliyle, tırpanın örs üzerine gelen ağzına yavaş, eğimli ve ritmik bir şekilde, çekiçle vurur. Bir yandan da tırpanın üzerine ve yere alnından ter damlaları dökülür. Tırpanın dibinden başlayan çekiçleme işlemi, ucuna dek yavaş yavaş devam eder. Bir tırpan 5-6 yıl kullanılabilir. Birkaç ebat tırpan vardır. O dönemler tercih edilen en iyi tırpan, Rus malıdır. Hem çeliği kalitelidir, hem de kılağısının üstüne yoktur. Biçme tekniği ve gücüne bağlı olarak bir tırpancı, günde 8-10 dönüm yer biçebilir. Tarlanın farklı yerlerinde yığınlar yükselmeye başlamıştır.

Yığının dibine çekilen kağnı arabasının altında ve yığının gölgesi dibinde öğlen yemeği yenir. Yemek dediysem bu, katıklı aş, sübera, oğmaç ya da kömbe gibi yiyeceklerden biridir. Yanında, varsa birkaç domatesten salata yapılır. Soğan ise, her daim bulunur. Bu mükellef öğlen yemeğinin üstüne bir de çalkama içtin mi değme gitsin keyfine.

Duruma göre gerek gündüz gerek akşam dönüşü, harman yerine, yığın çekilir. Karaçağ ve sırık aparatı takılı kağnı arabası, yığının yanına eğlenir. Anadutla, yığından desteler alınarak, kelle kısmı içerde kalacak şekilde ve çift sıra, kağnı arabasına yüklenmeye başlanır. Karaçağ kısmı doldurulduktan ve arabanın üzeri iki-üç sıra

yüklendikten sonra, kağnı arabasının üstüne, bir kişi çıkar. Anadutla uzatılan bir desteyi alan kişi, elleriyle o desteyi duvar örer gibi arabanın üzerine yığar: Bu yüklenen arabaya, "sap arabası" denir. Öyle herkes sap arabası yükleyemez. Bir kere, arabası dengeli yüklenmelidir. İkincisi, yamuk, yumuk değil, yanlardan düzgün, ip gibi olmalıdır. Üçüncüsü, araba çıtak yüklenmelidir. Sap arabasının çıtak olması demek, göze hoş görünmesi, estetik olması demektir. Arabanın ön kısmı en yüksek noktası olmalı ve ortaya doğru meyil verilmeli, orta kısım 1 m. düz devam ettikten sonra, tekrar bir yükselti verilerek, arka kısım örülmelidir. Yandan bakıldığında yüklenmiş arabanın üst çizgisi biraz karekök işaretine benzer. Çıtak araba, geometriktir. Yükleme işi bittikten sonra, yüklenen sap, arabaya, enlemesine ve boylamasına urganla sıkı sıkıya bağlanır. Urgan iyice çekilmeli ki sap kaymasın.

Öküzleri arabaya koştuktan sonra "ho ho" diyerek tutulur harmanın yolu. Harmanlar, hemen köyün yanında, çayırlık bir arazidedir. Hemen hemen herkesin bir harman yeri vardır.

Yollar genellikle bozuk olduğu için sap arabasını yavaş ve çok dikkatli sürmek gerekir. Havalı (irtifalı) bir yük olması nedeniyle, devrilme tehlikesi her zaman vardır. Tekerin biri büyük bir çukura girdiğinde veya diğer teker bir yükseltiye çıktığında, dönüşlerde veya inişli yollarda araba devrilebilir.

Araba devrildiğinde sapın zayi olması bir tarafa, en kötüsü, öküzün sakatlanma ihtimali veya kağnı arabasında oluşabilecek kırıklardır. Böyle bir durumda bilinmesi ve yapılması gereken ilk iş şudur: Araba devrildiğinde, boyunduruğa, zelve ve sanbağı yoluyla bağlı öküzlerin boyunlarını kurtarmak... Bu çok tehlikeli bir durumdur. Derhal bıçakla, sanbağı kesilmeli, zelveler açılarak öküzün boynu, bu baskıdan kurtarılmalıdır. Böyle durumlarda, sanbağını çözmek kolay değildir, hem de zaman alır. Bu nedenle veya başka bir yığın nedenlerle olsun, köylü, daima yanında bıçak taşır. Taşır, taşır da gel sen bunu jandarmaya anlat. Bıçağın namlusu neden orta parmağından uzun? Bu tespit, bıçağın, silah olduğu anlamına gelir ki git derdini 'Marko Paşa'ya anlat. Öküzler ve araba, çiftçinin üretim araçlarıdır. Devrilme sonucu doğabile-

cek böyle bir kazada, eli kolu bağlanıp zor duruma düşer. Bu tür sakatlıklar pek az olur. Arabayı devirene, diğer köylüler acemi gözüyle bakar. Biraz kızar, biraz da alaya alır.

Bu iş döneminde, yollarda, sap arabalarının gıcılaması, çok sık duyulur. Tekerleğin dingili sayılan mazının, yuvasının üstüne gelen hasput yuvası, birbirine sürtünür. Hasput yuvasının içerisinde dönen mazının sürtünmesi, ısıyı öylesine artırır ki mazıya el vuramazsın. Ateşi, sürtünme yoluyla kıvılcım çıkararak yakan ilk insanlar gibi köylü de neredeyse bu yüklü kağnı arabası ile ateş yakacak gibidir. Kimi zaman bu aşırı ısınma, mola vererek soğutma yapılmazsa ateş haline gelebilir. Bunun birkaç örneği yaşanmıştır. Zaten ağacın bu yuvalara denk gelen kısımları siyahlaşmış ve de kaygan hale gelmiştir. İşte bu sürtünme aynı zamanda, "gıyyç, guyyç" şeklinde, biraz da müzikalitesi olan bir ses çıkarır. Bu ses, bedevi çadırlarında vb. ilkel topluluklarda çalınan basit müzik aletlerinin sesinden daha "gaydalı"dır. Kimileri mazıya yağ sürer ki hem arabası daha iyi gıcılasın hem de sürtünme biraz azalsın.

Daha çok, arabasının iyi gıcılamasını isteyenlerle, arabasına çıtak yükleyenlerin aynı kişiler olması, bir rastlantı değildir. İyi gıcılayan ve iyi yüklenmiş bir arabanın sahibi, kendini ayrıcalıklı hisseder ve hindi gibi kabarır. Tembel Hasan, Kodakali, Şabahgil'in İbrahim gibiler, işin bu yanına da dikkat ederlerdi. Rahmetli İbrahim Çavuş "ulan şu Şabahgilin İbraamın arabasının gıcılamasını öteki arabalardan ayırt ediyorum. Onun sesi, içimi bir hoş ediyor" derdi. Doğrusu, çalışkan düzenli ve güçlü bir rençber olan Şabangil'in İbrahim'e verilen bu payelerde elbette benim gibi bir yamağa sahip olmasının payı inkar edilemez!

Harmana getirilen sap arabası, dirgenle boşaltılır. 8-10 sap arabasının, harmanda aynı yere boşaltılmasıyla oluşan yığına, "loda" denilir. Akşam eve gelinir, yorgun argın. Üst baş toz toprak içerisinde. Akşam yemeği yenildikten kısa bir süre sonra yatılır. Ertesi gün tekrar aynı işe devam edilir. Kadınların işi daha zordur. Tarlada çalışmanın yanında, yemek yapma, çamaşır-bulaşık yıkama, sökük dikme, yama yapma ve hele bir de bebesi varsa, onun

bakımıyla uğraşmak çok zor ve yıpratıcıdır. Yaşam koşulları, kadınları daha erken yaşlandırır.

Ekin biçme ve sap taşıma işi toparlandığında bir yandan harmanda düven sürme işi başlar. Lodanın etrafına, sap saçılarak, ortada kalan lodanın çevresinde, döne döne düven sürülür. O sıcağın altında, öküzlerin çektiği düven tahtası üzerinde daha çok çocuklar bulunur. Düven tahtasının üzerinde, ayakta durup elinde övendere ile öküzler haylanır. Düvenin altındaki dişler, ekin saplarını keserek, ezer. Sapın altı, üstüne getirilerek bu sürme işi devam eder. İki günde o koca loda, malağma haline gelir. Kısa aralıklarla aktarılan malağmanın sürülmesi ile son noktaya gelinir. Yani kelleler iyice ezilerek, taneler çıkmış ve sap, saman haline gelmiştir. Kendi ekseni etrafında dönerek, o sıcağın altında düven sürmek bıktırıcı ve zor bir iştir. Sıcaktan adamın kafası şişer, uykusu gelir. Öküzler bile bu dönme işinden bıkarak, sürülen kısmı terk edip harmanın başka bir yanına doğru gider. Buna, düvenin kaçırılması denir. Düveni süren kişi, dikkatli olmalı ve bunu engellemelidir. Öküzler, düven sürme bölgesinden düveni dışarı çıkardığında, yerde sürüklenen düvenin dişleri kırılır. Düven tahtasına kara sakızla monte edilen keskinleştirilmiş çakmak taşlarının kırılarak, körelmesi veya düşmesi ile düven, sap ezme özelliğini yitirir.

8-10 yığınlık loda, düvenle döne döne sürülerek, önce dirgenle sonra malağma halindeyken yaba ile aktarılarak son şekline getirildiğinde, ortaya yığılır. Bu yığına, "tığ" denir. Eğer makine ile savrulacaksa, koni biçiminde (piramit gibi), rüzgar ile savrulacaksa uzunlamasına yığılır. Köye, harman savurma makinesi girmeden önce tığ, rüzgar yoluyla savrulurdu. Kaldı ki makine girdikten sonra kimileri yine eski usulle devam ettiler.

Yazın köyde rüzgar, akşama doğru çıkar, Çiftçi, elinde dört parmaklı yaba ile geçer tığın başına. "Haydi Bismillah"ı çekerek, yaba ile tığdan aldığı parçayı havaya attığında, rüzgar yardımıyla, hafif olan saman uçarak ileriye, ağır olan buğday danesi ise dikey olarak tığa düşer. Bir baştan diğer başa ve oradan tekrar başlayıp bu başa, defalarca aynı hareket tekrar edilir. Savruldukça, tığ aza-

lır. Bazen rüzgâr çıktığında tekrar başlanılır ve geceye kadar devam edilen bu savurma işi sonunda, saman ile tane ayrıştırılır. Tığdan çıkan buğday tanesinin bir araya yığılmasına "çeç" denilir.

Cumhuriyet döneminin ekonomik girişimlerini anlatan siyah-beyaz dokümanter filmlerde, ekin biçilmesi ve rüzgarda tığ savrulması sahneleri sık sık yer alır. Televizyonlarda zaman zaman yayınlanan bu filmleri görmüş olabilirsiniz.

Harman savurma işi bir de kollu makinede yapılır. Makinenin kolu manueldir ve insan gücüyle çevrilir. Kolun çevrilmesi ile hareket, dişliler yoluyla öndeki eleklere iletilir. Eleklerin sağa sola sallanması ile makinenin üstündeki delikten yaba ile konan tığın tanesi, samandan ayrılarak makinenin arkasından alta, saman ise eleklerin önünden dışarıya, makinenin önüne birikir. Samanın ileriye fırlatılması, eleklerin hareketinden çok, eleklerin hemen gerisinde yer alan ve kola bağlı olarak dönen pervanelerin oluşturduğu suni rüzgar yardımıyla olur. Makinenin elek ayarları, dişli ayarları gibi teknik işlemleri yapılır. Ayarsızlık var ise buğdayın bir kısmını ön taraftaki samanın içine atabilir. Eğer böyle bir şey varsa, tığ sahibi "Lan Kemal, makine gaçıyor" uyarısını yapar. Uyarıyı alan makineci, bir motor ustası edasıyla, ayar işlemine başlar. Molüseyingilin Kemal'in, Dumangilin ve daha birkaç köylünün, harman savurma makineleri vardı.

Gövdesi tahtadan olan bu makineler, rengarenk boyanır. Ama açık havada, yağmurda, güneşte kalmaları sonucu, bu boyalar solar, dökülür. Makine sahibi, boyanın bu hale gelmesine üzülse de asıl olan onun böyle bir makineye sahip olması ve diğer çiftçilerin gelip kendisinden keşik istemelerinin hazzını ve ayrıcalıklı olmanın üstünlüğü duygusunu yaşamasıdır. Harman boyunca bu makineler, o harman senin, bu harman benim, dolanır durur. 5-6 kişi makine gövdesini ellerinde taşıyabilir. Makine ile harman savurma işi yine dayanışma ve yardımlaşma ile olur. Doğanın, rüzgar estirme keyfiliğinden makine sayesinde kurtulan çiftçi, ayrı bir keyif duysa da makineciye savurduğu tığ ölçeğinde "gardaş al, iki rublağ buğday senin hakkın" demek zorundadır.

Gerek Osmanlı ve gerekse Cumhuriyetin uzun bir döneminde

köylüden alınan çeşitli vergiler olmuştur. Ürünü, kendine zor yeten köylü, bu vergiyi aynî olarak ödediği gibi bir de nakdî vergiler vardır. O dönemlerde, harman savuran köylü, çeçini hemen evine taşıyamaz. Ne kadar buğday çıkmışsa ve buna hangi oranda vergi tekabül ediyorsa, bunu aynî vergi olarak vermek zorundaydı. Konik şekilde yığılmış çece, ağaç küreğin arkasıyla yatay ve dikey işaretler konulur. Bu işarete, "mühür" denir. Mühürlenmiş bir çeçten buğday alındığında, mühür bozulur. Bu da ayrı bir ceza demektir. Ancak vergi alındıktan sonra çec, evin içerisine taşınabilir. Ayrıca bu mühürleme işi, gece harmanda kalan çecin çalınıp çalınmadığının da bir göstergesidir.

Çecteki buğdayı, çerden çöpten ve taş parçacıklarından ayırmak için gözerde elemek gerekir. Elenen buğday, ölçü küleği olan rublağ ile ölçülerek, seklemlere doldurulur. Seklemlerin ağzı da seklem bağı ile bağlanır. Her bir seklem 5-6 rublağ buğday alır. Seklemler, kağnı arabasına, iki kişinin el ele vermesiyle yüklenir. Kadınlar bu ağırlığı kaldırmada yardımcı olur. Ancak öyle güçlü kişiler vardır ki tek başına bu 80-100 kg'lık çuvalı kaldırdığı gibi arabaya yükler, sırtına aldığı gibi de indirirlerdi.

Kağnı arabasına monte edilen saman çeteni ile, harmandaki saman, samanlığa taşınır. Yaba ile çetene doldurulan saman, bir yandan da çetenin içinde bulunan bir kişi tarafından çiğnenir ki saman sıkışsın ve çeten daha çok saman alsın. Çeten ile taşınan saman, samanlığa ya baca deliğinden ya da samanlığın yol kenarındaki duvarında açılan bir delikten içeri atılır. İçeri atılan saman, boşaltıldığı yerde birikir. Biriken samanı, samanlığın diğer alanlarına dağıtmak ve tavana kadar doldurmak için, nefesine güvenen birisi girer içeriye. Bu işe, "samanlık vurma" denilir. O kapalı ve sıcak ortam, hiçbir şeydir saman tozunun yanında. Daha az toz yutulması için ağza mendil bağlansa da yine de ağız-burun-gırtlak bölgesi toz dolar. Boğulur gibi olur insan. Vücut, terden sırılsıklam hale gelir. Samanlık vuran kişi dışarıya çıktığında, cennete kavuşmuş gibi olur. Kulak, burun boğaz ve ciğerlerin sağlık açısından ne hale geldiğinin, tıbben tespiti yapılmamıştır. Herhalde sigara içmekten daha kötü olamaz. Bu samanlık vurul-

mak zorundadır ve bu noktaya gelene dek daha nice acil sağlık sorunları vardır ki, doktor, ilaç vb. şeyler, 'hak getire'.

İki ay boyunca ekin biçme, harmana taşıma, düven sürme ve ürünü içeri alma işi devam eder. Eylül ayının başında, harman kaldırma işi bitirilmelidir. Yazın, yağışın en az ve hafif olduğu ama, eylül ayı ile birlikte yağışların arttığı günler gelir. Harmanın geç kaldırılması, ürünün zayi olmasına neden olabilir. Çok üzüntülü durumda olan bir kişiye söylenen "Kara Deniz'de gemilerin mi battı?"nın bir benzeri de, "Harmanına kar mı yağdı?" deyişidir.

Koşullar gereği, yılda bir kez tarımsal ürünün alındığı yöremizde, harmanın kaldırılması ile bu periyot noktalanır. Şimdi sıra, içeriye alınan üründen, yıllık yiyecekler ve diğer işleri yapmaya gelmiştir.

Yanmış tezek külü, bir yıl boyunca avlunun bir kenarına biriktirilir. Bu yığıntıya "ahbun" denilir. Eylül ayında, kağnı arabasına ahbun çeteni (saman çeteninden küçüktür) aparatı takılarak bu atık maddeler, fiğ ve arpa ekilen ve çoğunlukla da yakın tarlalara götürülür. Tarlanın değişik yerlerine boşaltılan ahbun, kürek yardımıyla tarla yüzeyine dağıtılır. Bir sonraki ürün için az da olsa gübrelik fonksiyonunu taşıyan ahbunun, taşınması işi 3-4 gün sürer.

Damların duvarlarında sıva yapılacak yerler olsun, yağmura ve kara karşı baca toprağının artırılması işi olsun, bunlar için yine ahbun çeteni ile toprak taşınır. Kazma ile toprağı eşip, kürekle arabaya doldurmak yorucudur.

Bu günlerde boş durmak yoktur. Un, bulgur, yarma, peynir, yağ, erişte, kuskus gibi kışlık yiyeceklerin hazırlanmasına bir de turşu eklenir.

Köylünün yaptığı tek turşu türü vardır; pezük turşusu. Buna, dal turşusu da denilir. Pancarın bir türü olan pezük bitkisinin, iki yumruk büyüklüğünde kökleri, 15-20 cm. uzunluğunda dalları ve geniş, yeşil yaprakları vardır. Bostanlarda yetiştirilen ve bol su gereksinmesi olan bu pancar, köyde çok az yetiştirilmektedir. Köylü, turşuluk pancarını daha çok Karayün köyünden getirir.

Bu bitkinin kök ve yaprak kısmı kesilerek, sapları yıkanarak,

büyük kazanlarda haşlanır. "Dal turşusu" denilmesinin nedeni de bitkinin bu bölümünün kullanılmasından dolayıdır. Bir miktar lahana ve havuç da konabilir. Ama asıl olarak turşu, bu dal ile birlikte bol su, pul biber, sarımsak ve tuz karıştırılarak yapılır. Ekşimeyi sağlamak için, içine biraz hamur mayası konulur. Hazırlanan bütün bu malzemeler, turşu küpüne doldurularak, örtü ile sarılır. 10-15 gün içinde, yenilebilir hale gelir. Turşu küpleri iri gövdeli ve yarım adam boyundadır. Antik dönemde buğday, arpa, bira, şarap taşınan anforalar gibi, hatta onlardan daha büyük bu küplerin içleri sırlıdır. Her evde iki-üç adet bulunur. Turşu kış döneminin temel yiyeceğidir. Tadı çok güzel olup gerçek turşu tadına layıktır. Yerel boyutta olması ve sınırlı yapılması nedeniyle yaygın olmadığından, ülkenin diğer bölgeleri, bu turşuyu bilemez.

Pezükün kesilen köklerinin bir kısmı hayvanlara verilir, bir kısmı da haşlanarak yenilebilir. Tadı pek hoş değildir. Ancak pezük kökleri en çok çocukları sevindirir. O köklerden kesilip öyle güzel arabalar yapılır ki bir traktör veya kamyon tekerindeki lastiğin dişleri bile oyulabilir. Tozlu bir zeminde, oyuncak araba sürüldüğü zaman, o lastik izlerinin çıkması, başarılı bir araba yapmanın göstergesi olarak kabul edilir ve övünç duyulur. Çocuklar, yaptıkları bu kök arabalarıyla akşama kadar tozun toprağın, çamurun içerisinde, ama büyük bir zevkle 'vıırrnn, vıırrn, düüt, düüt' diye diye, oynar. Bozulan arabanın yerine, kök bol miktarda olduğu için yenisini yaparlar.

Eylül ayında köylü, bulgurunu yapar. Bulgur taşta çekildiği için bu aya, "taş ayı" da denir. Bulgur, undan sonra gelen ikinci temel gıda maddesidir. Her hane, değişen nüfusuna göre, o yıl için 10 ile 25 rublağ arasında (160-400 kg) buğdaydan, bulgur yapar.

Eylül ayının başlarında başlayan bulgur yapma faaliyeti, ayın sonunda biter. İlkin bulgurun yapılacağı buğday seklemlere doldurulur. Her seklem 4 ile 5 rublağ buğday alır. Eşek veya kağnı arabasıyla buğday, suyu temiz ve yavaş akan (ki bizim oralarda çevre kirliliği yoktur ve derelerden de az su akar) bir dereye götürülür. Burası da genellikle Acının Altı, Boğazda Sarı Dede mevkiindeki dere ya da Sivas yolundaki Garağdere (Karadere)dir.

Suyun altına birkaç çul serilerek kenarları taşlarla sabitleştirilir. Çulun ön kısmının altına taşlar konarak biraz yükseltilir ki buğday, suda akıp gitmesin. Bu basit yıkama tezgahı hazırlandıktan sonra, seklemdeki buğdayın bir miktarı boşaltılır. Çıplak ayakla suyun ve buğdayın içerisine girilir. Buğdayın tozu ve çörçöpü, yoğunluklarının azlığından dolayı su yüzeyinden akıp gider. Islanarak dibe çöken buğday yıkanır. Yıkanan buğday, derenin kenarına serilen bir başka çula aktarılır. Suyunu çeken ve biraz kuruyan buğday diğer sekleme doldurularak eve getirilir. Evlerin bacasına çullar serilerek, ıslak buğday buraya yayılır. Sıra, kaynatma aşamasına gelmiştir.

Avluya büyük kazanlar yerleştirilir. Altı bol odun ve tezek ateşiyle yakılır. İçi yarıdan fazla su dolu kazanlara buğday doldurulur. Buradaki ustalık, buğdayı hamur haline getirmeden ve fazla kaynatmadan, kıvamında tutabilmektir. Tahta küreklerle kaynayan suda pişen buğday, kıvamına geldiğinde başka kaplara aktarılır. Kaynatma işi, bulgurluk buğday bitene dek devam eder. Kazanların altındaki ateşin de azalmaması gerekir. Kaynatılan buğdayın kıvamı, ağza alındığında, çiğnenebilecek düzeyde ve lokum gibi olmalıdır. Buğdayın bu haline, “fedik” denilir. Her hane farklı günlerde bu işi yaptığı için, bu dönemde herkes bol bol fedik yer. Bol dedikse de öyle çok fazla değil. Bir kere buğday sınırlıdır ve herkese fedik verilmez. İkincisi fazla yiyen, 'trik' olur. Bünyeyi bozar ve amel olmuş gibi tutamazsın kendini. Ama fediğe biraz da toz şeker katarsan, tadına doyum olmaz. Fedik yemek isteyen kimileri yaklaşır yandan yandan kazana doğru. Evin anacığının elinde tahta kürek, karıştırmaktadır kazanı. 'Gomşu', 'bibi', 'hala', 'ebe' gibi, duruma uygun hitabına, 'golay gelsin, bereketli olsun' eklemesini de yaparak, biraz laflar ve fedik alır. Yedikçe 'oh, güzel olmuş' demeyi de ihmal etmez. Bir de fediği dikkatli yemek gerekir. Ne olur ne olmaz, içinden taş parçası çıkabilir.

Bu kaynatma işleminin nedeni, buğdayı gevrek hale getirerek, kabuğunun soyulmasını ve kırımını kolaylaştırmaktır. Bacaya çullar yine serilir, üzerlerine fedik yayılır. Bu işleme, sergi denilir. Kuşlar ve tavuklar için bulunmaz bir nimet olan sergilerin, bun-

lardan korunması için bekçileri vardır. Bu gündüz bekçileri daha çok ya evin yaşlısı ya da çocuklardır. Elinde bir çubuk, çubuğun ucunda da genellikle bir çaput bağlıdır. Böylece kuş ve tavukları kovalamada bu silah, etkin bir hale getirilmiştir.

Çocuk, bazen sergi bekleme görevini, oyun oynama isteği nedeniyle ihmal eder. Sergiyi zaman zaman kontrol altında bulunduran ana, böyle bir durum yakaladığında, çocuğa kızar hatta birkaç tane de patlatır. Ana, mal derdinde, çocuk ise oyun derdindedir. Bir yanda fakirliğin kıskacı ananın boğazında, diğer yanda ise doğal olarak oyun isteği çocuğu, yanıp tutuşturmaktadır. Sonuç, çocukların aleyhindedir. Sergi bekleyen yaşlılar ise puhariye sırtlarını dayamış, uyukluyor olabilirler. Yılın son güneşli günleridir. Yaşlı ve yorgun beden, sürekli hareket halinde olup kuşları bile kovalamayı engellemektedir artık. Serginin bir de gece bekçileri olur. Akşam olunca, bacadaki sergi, çulların arasına toplanır, üstü örtülerek, taşlarla da sağlamlaştırılır. Serginin yanına bir yatak serilir. Haneden bir yetişkin erkek gece burada yatar ki, sergiden buğday çalınmasın. Gerçi hırsızlık pek olmaz ama, bir caydırıcılık unsuru olarak herkes serginin yanında yatar.

Kır yaşamında, gece dışarıda yatmak, insana kimi duygular yaşatır. Kırda, gecenin karanlığında bile bir berraklık vardır. Binlerce yıldızı izlersin. Ayın ve yıldızların parlaklığı geceyi boğucu olmaktan çıkarır. İnsana sonsuzluk duygusu verir. Ama yine de gecenin, insanoğlunda uyandırdığı gizemlilik, büyük bir boşluk ve hiçlik duygusu ile ürperti doğurur. Yıldızları izlemenin hoşluğu içerisinde bazen bir yıldızın kaydığını görürsün. Dünyadan bir insanın öldüğüne dair bir işaret olarak algılanır bu durum. Ne kadar insan, o kadar yıldız! Sayı çok, kaysın dursun! Ne insan biter, ne yıldız. İnsanı anladık, ürüyor da, yıldızlar neden bitmiyor. Yoksa, onlar da mı ürüyor? Ne iştir bu böyle diye, insanı düşünceler sarar. Ay ise çıplak gözle o kadar net görünür ki mübarek, Ali'nin nurunu yansıtıyordur! Böyle bir gecede insan, daha kolay ve güzel hayaller kurabilir ve bu hayallerden kadın, hiçbir zaman eksik olmaz. İnsanoğlunun düş ve gerçekliğinin altyapı taşlarından biridir bu alan. Gece ile bağlantılı hayallerin yerini gece uykusu alır. Herg

vakti öküzleri bayırda yatıran ya da koyun otlatan çobanlar olsun, geceye ilişkin olarak, sergi bekçisiyle aynı duyguları taşır.

Uykuyla birlikte, hayallerden rüyalara geçen sergi bekçimizin yeri, bazen gerçekten de değişir. Birkaç kafadar genç bu saatte uyumamış, kendilerinin eğleneceği, çevre içinde eğlencelik olacak kimi mekirlikler düşünür. Hangi sergide, kim yatıyor bilirler. Belki kendileri de sergi bekçisidir. Duruma göre, avlarını seçerler. Mışıl mışıl uyuyan ya da rölantisi düşük arabanın sesi gibi horlayan sergi bekçisini, yatağı ile birlikte kaldırıp sergi ile ilişkisi olmayan başka bir yere götürürler. Ertesi sabah erkenden, ilgisiz yerde uyuyan bu adamı görenler, basarlar kahkahayı. Sergi bekçisi şaşkın, küfür ederek toparlar kendini, kaptığı gibi yatağını döner serginin yanına. Bir süre alay konusu edilir bu durum. "Lan oğlum, Ahmet doğru yerde yatıyor amma, sergi başka bacaya gitmiş" ya da "biz uyur gezer gördük de yatağıyla birlikte gezeni, ilk sende gördük" türü dalga geçerler. Mekirliğin bir diğer biçimi de uyuyan sergi bekçisini yatağına bağlamak ya da ayağına ip geçirerek ipin bir ucunu da sabit bir yere bağlamaktır.

İki-üç gün süresince kurutulan buğday, ayıklanma aşamasına gelmiştir. Toplanan buğdayın içerisinden çer-çöp ve küçük taş parçacıkları ayıklanır. Bu iş için yere geniş bir bez serilir. Ortasına sofra konulur. Bir miktar kurutulmuş buğday sofranın üzerine boşaltılır. Sofranın etrafına 3-4 insan oturup önüne çektikleri bir parça buğdaydan, ayıkladıkları yabancı maddeleri dışarı atar, ayıklanmış buğdayı da önlerine, bezin üzerine dökerler. Bu, sabır isteyen, zahmetli bir iştir. Bir süre sonra insanın, oturmaktan bedeni, ayıklamaktan gözleri yorulur. Bu işi daha çok, kadınlar yapar. Dedikodu yapmanın en iyi yerlerinden biri de bu alandır. Komşular, bu ayıklama işlerinde birbirlerine yardım eder. Sıra seklemelere doldurulan buğdayın kabuğunu soymaya gelmiştir.

Kabuk soyma, seten denilen bir aletle olur. Çok büyük bir taşın içi, kek kabına benzer bir şekilde oyulmuştur. Bir başka traktör tekeri büyüklüğünde taş da yüzeyi düzgün halde yontulmuş olarak, teker halinde, sokunun içerisine konulmuştur. Bu teker taşın tam

ortasına sabitlenmiş, uzun bir kalas, kek kabının ortasından, yani sokunun merkezinden dikey olarak çıkan parçaya, yatay olarak monte edilmiştir. Bu teker taşın, soku içerisinde dönmesi ise, sırığın diğer baştaki ucuna bağlanan öküzlerin veya atların çekme gücüyle sağlanır. Bizde iş hayvanı olarak kullanılmadığı için bu iş, öküzlerle yapılır. Bu aletle yapılan kabuk soyma işlemine, "seten dövme" denir. Setenin çalıştırılmasından ve bakımından sorumlu tayin edilmiş kişiden, seten dövmek için keşik (sıra) talep edilir. Bulgur ayı olması nedeniyle, seten işinde yoğunluk yaşanır. Öyle ki, akşam bile, lüks lambası ışığında seten dövülür. Bu işin dışında da setende, 11 ay bir şey yapılmaz.

Setenin taşları, Oruçoğlu'nun muhtarlığı zamanında (1945-1952) Kandilli kayalarından getirtilerek yapılmıştır. Gri renkte, sert taşlardır. Orta mahallede, Kara Vayısgile ait olan bir avluya kurulmuştur. Genellikle keşik sırası onlardan alınmasına rağmen, setenin bakımını marangozluktan da anlayan başkaları yapar. Mahmut efendinin ki seten, evlerinin hemen arkasındadır ve diğer bazı ustaların bu işte emekleri vardır.

Soku içerisine boşaltılan bir miktar bulgurluk buğdayın üzerinde dönen büyük teker taş, buğdayın kabuğunu soymaya başlar. Buğdayın ezilmemesi için, teker taşın, yükseklik ayarlaması yapılmıştır. Soku içerisindeki buğdaya, hafif su serpilir ve ağaç kürekle de bir yandan buğday karıştırılır ki, buğdayın tümü bu işlemden geçsin. Bir kişi de öküzleri haylar. Setenin çıkardığı gacır-gucur sesleri arasında bir çember ekseninde dönüp dursun. Öküzlerin bile başı döner.

Kabuğu soyulan buğday, tekrar seklemlere doldurulur ve setene yenisi boşaltılır. Bu iş bittikten sonra, bacaya yine çullar serilir ve dövülmüş buğday, rüzgarda savrularak, kabuklarından ayrıştırılır. Bu kabuklara, kepek de denilir ve öylesine hafiftirler ki, hava rüzgarlı olmasa bile, varolan hava akımından bu kepekler uçuşur.

Bu kadar zahmetten sonra, işin yine yorucu ancak, eğlenceli tarafına gelinmiştir; bulgur çekme, yani döneme ismini veren taş çekmeye.

Birçok evde bulgur taşı bulunur. Hazırlanmış buğdayı kırarak bulgur haline getiren bu alet, tarım toplumlarının kullandığı en eski aletlerden biridir. İki taş arasında yapılan kırma, ezme işleminin birçok türünü, belgesel filmlerde, örneğin, herhangi bir Afrikalı kabilede de görebilirsiniz. Bizim bulgur taşları, küçük, otomobil lastiği gibidir. Takribi 30'ar kg'lık iki taş vardır. Taşın birbirlerine gelen yüzeyleri daha düzgündür. Alttaki taşın ortasında 3 cm. yüksekliğinde bir pim vardır. Bu pime, 4-5 cm. genişliğinde 20 cm. uzunluğunda, ortası delik bir ağaç parçası takılır. Bu parçaya, "gerimcek" denilir. Üste konan taşın tam ortasına, buğdayı dökmek için (değirmendeki gibi) 10 cm. çapında bir delik açılmıştır. Deliğin orta çizgisi esas alınarak, taşın pürüzsüz yüzeyine gerimcek oturacak şekilde, 5 cm. genişliğinde 20 cm. uzunluğunda bir oyuk açılmıştır. Üste konan taş gerimceğe oturtulduğunda, alttaki taşla, arasında çok az bir boşluk kalır ki bu, sıfır aralık gibi gözükür. Üstteki taşın, üst yüzeyinin bir kenarı oyularak, buraya bir uzun tutacak (sap) monte edilmiştir. Taş, bu saptan tutularak döndürülür. Taşın, kendi ekseni etrafında dönmesini sağlayan, gerimcektir. Üst taşın orta deliğinden avuç avuç konan buğday, taşın döndürülmesiyle, hafif bir sürtünmeye sahip iki taşın arasına girerek kırılır. Eğer bulgur çok ince çıkıyorsa, gerimcek bir tür rondela yardımıyla yükseltilir İşte size, binlerce yıldır kullanılan bulgur değirmeni.

Bulgur çekme işi, daha çok akşamları, topluca yapılır. Gündüzleri, insanlar başka işlerle uğraştıklarından, akşamları bir araya gelmek daha kolaydır. O gün, hangi ev bulgur çekecekse, ilkin bulgur taşına sahip olan komşulardan 3-4 taş toplar. Sonra akraba ve komşularına haber ederek, bulgur çekmeye davet eder. Bulguru, daha çok genç kızlar ve erkekler çeker. Her taşa ortalama 4 kişi oturunca, toplam 16 kişilik bir ekip oluşur. "Hala, gız hala, gel hele gel, bugun bulgur çekacak, Zeyneb'i bize gönder ha" talebi, bir başka komşudan Ayşe'yi, Fatma'yı isteyerek devam eder. Genç erkekleri davet etmeye gerek yoktur. Onlar, hangi evde taş çekileceğini bilirler ve "İti an, çomağını hazırla" hesabı, davetsiz misafirlerdir.

Taş ayında kızlar, erkekler heyecanlı ve neşeli günler yaşar. Analar, kızlarını taşa yalnız göndermez. Ya kendileri de gözcü olarak gelir ya da başlarına bir nöbetçi diker. Veya taş evinin kadınına sık sık "bah gomşu, Navruz'u gondereceğim amma, gozün üstünde olsun. Bir de geç vakıta galmasın, geri getirin, yohsa herif beni öldürür ha" tembihinde bulunur.

Ev sahibi bu ayarlamaları yaptıktan sonra, diğer hazırlıklara başlar. Evde, yere büyük bezler serer, ortasına da bulgur taşlarını yerleştirir. Etrafına da oturmak için, minderler kor. Böyle üç-dört tezgah yapar. Her tezgahın yanına da, çekilecek buğdayı koyar. Akşam yemeğinden sonra, gençler gelmeye başlar. Her taşın başına çoğunluğu kız olmak üzere 4-5 kişi oturur. Bir kısım erkekler de kenarda durur.

Bir yandan sohbetler edilir, şakalar yapılır, birbirlerini isteyen kız ve erkek konuşma fırsatını bulur ve bir yandan da bulgur çekilir. Birbirini isteyen kız ve erkeğin elleri, döndürdükleri bulgur taşının sapında, birbiriyle uzun süre temas eder. Bu heyecan verici bir şeydir. Dokunmak: Hayal dünyasının çeşitli kapılarının anahtarlarını sunar ve kalbi atağa kaldırır. Ara sıra kız, kaçırsa da bakışlarını, kimi zaman gözler kilitlenir birbirine. Gözler, gerek kalmaksızın konuşmaya, duygu iletişiminin yoğun akışı ile sarar bedenleri, her zerresini hissederek. Ara sıra kimi genç erkekler, taşı uzun süre tek başına döndürme yiğitliği sergiler. Ama ertesi gün kolu şişer, ayrı konu. Varsın olsun, o güçlüdür!

Kır yaşamında birçok alan ve çalışma biçimleri, türkülere konu olmuştur. Örneğin; "helkiler kolunda suya gidiyor-elleri kınalı bir güzel gelin", "ekine gidiyor elinde orak, ekini kurumuş tarlası ırak", "mavilim herk ediyor-hergini terk ediyor mavilim", "tuza giderim tuza-tabancam omzumda", gibi. Bu örnekler çoğaltılabilir. İşte bu taş ayına özgü, "taş dönmüyor dönmüyor-kolum şişti inmiyor" türküsü de, eylemin temel şiarı gibidir.

Genellikle saat 12.00'ye doğru bulgur çekme işi biter. Haydi bakalım, bu kadar insan, çektikleri bulgurdan bir pilav yemeyecekler mi? Elbette yiyecekler. Bol tereyağlı bulgur pilavını, ev sahibi hazırlamıştır. Pilava çalınan kaşıktan sonra, nasıl eriyecek-

tir bu midede? Hemen gidip yatılmaz ki, 'bulgur sıkar' sonra. Haydin bakalım, tutun halayı. Eee biraz hoplamalı değil mi? Bu imece, işte böyle bir eğlenceli ortama dönüştürülür. Kızlı-erkekli halaylar tutulur. Türküler eşliğinde "haydı haydı", "hoppa, hoppa" çığırtıları ile (kına gecelerinde, davar sağmada, kır eğlencelerinde vb. olduğu gibi) halaylar oynanır. Bir evin bulguru daha çekilmiş olur. "Haydı herkese iyi geceler, gomşu sen de bereketini gör" diyeni, "elleriğe sağlık yavrum, sağolasın" diyerek, ev sahibi yolcu eder.

Çekilen bulgur, elekte elenir. Eleğin altına geçen daha incesine, düğürcek denilir. İnce bulgurdan, pilav olmaz. Ancak çorba olur ve bunun adına da düğürcek çorbası denir. Bulgur deyip geçmeyin, ne zahmetlerle hazırlanmıştır... Özellikle kış boyu köylü, çalar zevkle kaşığını, 'bulgur piloğu'na.

Bu aylarda bir diğer önemli iş de un öğütmektir. Eylülden ekim ortalarına dek devam eder bu süre. Bulgur köylünün ikinci yiyeceği ise, un da birincisidir. 7-8 kişilik bir hane, ortalama 70-80 rublağ buğdaydan, un öğütür. Bu da ortalama iki un çuvalı demektir ki her biri 500-600 kg. ağırlığındadır.

Unluk buğday, aynen bulgurluk buğdayda olduğu gibi yıkanır ve kurutulur. Sonra eleme yoluyla bir ayıklama yapılır. Seklemlere doldurulan buğday, yüklenir kağnı arabasına ve un çuvalları da hazır bulundurularak, tutulur değirmenin yolu.

Köyde, debisi yüksek akarsu bulunmadığından, su değirmeni yoktur. Su değirmenleri, çevre köylerde vardır. Köyümüze motorlu değirmen 1953 yılında kurulmuştur. Köylü, Boğaz'da Sarı Dede mevkiine, değirmen binasını yapar. Köy heyeti de motor almak için, işten biraz anlayan Boz İbo dayıyı görevlendirir. Değirmen Ankara'dan alınacağı için (DP, İktidarı dönemidir. Her ne kadar köylü, değirmen için para toplamışsa da, hükümetin ayrıca bir sübvansesi var mıdır? Sivas'ta değirmen olmadığı için mi Ankara'ya gidilmiştir, yoksa böyle bir formalite mi vardır? Bilmiyorum) öyle birkaç günde gidip gelmek olanaksızdır. Belki on-onbeş gün geçebilir. Ekinlerin biçilme dönemidir. Bu nedenle İbo dayı, görevi bir koşulla kabul eder: "Bahın gomşular, ben bu

dağarmeni getiririm amma, benim yeten ekınlerimi de biçin, tarlada gavrulmasın" der. Bu işin öncüleri ise "yahu gardaş, lafı mı olur, yeterki sen şu dağarmeni getir" derler.

İbo dayı değirmeni getirir getirmesine de, ekinin bir kısmı tarlada kurumuştur. Kendi işine gücüne dalan ve zor yetişen köylüler, verdikleri sözü yeterince tutamamışlardır. Sözüne sadık İbo dayı, kendine verilen sözün tutulmaması karşısında, psişik sorunlar yaşar.

Motorlu değirmen, köyümüze kurulur, kurulmasına da her yıl düzenli olarak çalıştırılamaz. Ya değirmeni çalıştıracak kişi bulunamaz, ya mazot bulunamaz, ya arıza giderilemez vb. Bir süre Ahmet Tekçiçek çalıştırır. Böylece isminin başına, değirmenci lakabı eklenir. Bir süre Musluoğlu çalıştırır. Değirmenin çalışması 50'li, 60'lı yıllarda köyde duyulan tek motorlu sestir. Sellektörü saymazsak, ilk olarak sanayinin bir makinesi girmiştir köyümüze. Sellektör, yani tohum eleme makinesi, DP iktidarının, köylüye verdiği bir ulufedir. Sellektör için ise, değirmenin karşısına bir bina yapılmıştır. Artık sellektörün yeterince çalıştırılamamasından mı, yoksa 1960 darbesinden sonraki yönetimin bunu sindirememesinden mi nedir, sellektör köylünün elinden geri alınmıştır.

Değirmen motoru eski modeldir ama, "taş gibi"dir. İçten yanmalı, ateşlemeli, su soğutmalıdır. Motor, marş kolunun çevrilmesiyle çalıştırılır. Motor çalışmaya başlarken, aralıklı ve boğuk boğuk 'pat pat' sesleri çıkarır. Rölantiye girdiğinde ve yük verildiğinde 'pat pat' sesleri, ritmik bir hal alır. Ses öyle güçlüdür ki uzaktan bile duyulur. O kır ortamında bu motor sesi, insanın kulaklarında bir kalıcılık bırakır. Motorun gücü kasnağa aktarılarak kayış yoluyla, taşa iletilir. Sonrası, biraz bulgur taşına benzer.

Eğer o yıl köyün değirmeni çalışıyorsa un öğütmek, en azından yol açısından bir hayli kolaylaşır. Ya değirmen çalışmıyorsa ki çoğunlukla çalışmaz, tutulur su değirmeninin yolu, Celallı yöresindeki Kavaklı ya da Yanık'a gidilir. Saklı köyündeki değirmene, Kesirik'deki Keçeoğlu'nun değirmenine ya da Karayün'deki Kör Ömer'in değirmenine... Tahtıkementlilerin değirmeni de olabilir.

Bunların tümü de su değirmenleridir. Köylüler, bu değirmen sahiplerini tanır. Birisi un öğütmeye gittiğinde diğer komşusu için keşik alır. Ya da birisi atlar eşeğine gidip yedi-sekiz komşusu için keşik alır.

Debisi yüksek akan su, dar bir kanala alınıp gücü daha da artırılarak büyük tahta çarklara akıtılır. Su basıncıyla birlikte dönen çarkın kuvveti, bir şaft aracılığıyla taşa iletilir. Bundan sonrası yine, motorlu değirmen gibidir. Değirmenciler, tam bir un adam görünümündedir. Saçlarını da değirmende ağartmışlardır. Yalnız motorlu değirmenci, motorla uğraştığından, üstünde yağ izleri, su değirmencisinde ise, çamur izleri vardır. Kullanılan araçlara göre bunlar bile, kır ve sanayi toplumu arasındaki farkların birer yansımalarıdır.

Un öğütmek için köyün dışındaki bir değirmene giden en az bir gece, değirmende konaklamak zorundadır. Genellikle iki-üç ev birlikte, kağnı arabaları ve eşeklerle koyulur yola. Herkes azığını hazırlamıştır. Hatta kimisi, bir de çebiş keserek değirmenciye ziyafet çekebilir.

Karayün 5 km'dir. Kör Ömer'in değirmenine 3 km daha gidildikten sonra ulaşılır. Değirmen uzunlamasına bir tepenin dibinde, ağaçların arasında yer alır. Önünden büyük bir dere akar. Kör Ömer, ünlü komik Kel Hasan görünümünde biridir. Kalın siyah kaşları, kısa boyu, yuvarlak kafası, küt boynu, iri dişleri, esmer yüzü olan bir adamdır. Kalın camlı gözlüğü, lakabının nedenidir. Ama köylüler onun için "köpoğlu, iyi dağarmencidir canım" övgüsünde bulunur.

Sırası gelen köylü, seklemdeki buğdayı üstteki çanağa boşaltır Değirmen tekrar çalıştırılır. Ayar tutturmak, değirmencinin ustalığına bağlıdır. Buğday, üstten yavaş yavaş, taşın deliğine akmaya başlar. Dönen taştan çıkan un ise öndeki un sandığına dökülür. Değirmenci, bu undan bir avuç alır, önce burnuna götürür. Kırk yıllık kokainci gibi, beyazı koklar. Yanık kokuyor mu, kokmuyor mu? Birincisi, unu yakmamak gerek. İkincisi, elindeki una baş parmağını sürterek, unun inceliğini, kıvamını ölçer. Un fazla kepekli olmamalıdır. Bu testleri yukarıdan buğdayın akış

yoğunluğu ve taşın hızını, ayar tutturana dek birkaç kez tekrarlar. Kokuda burnu, yoğunlukta parmakları uzmandır. Değirmenci deyip geçmeyeceksin.

Küründe biriken un, kürekler yardımıyla, kürünün yanına getirilen un çuvalına doldurulmaya başlanır. Bir miktar dolan çuvalın içerisine, birisi girerek çiğnemeye başlar. Un, sıkıştırıla sıkıştırıla, çuvala doldurulur. Dolan çuvalın ağzı, bir deri veya kalın bezle, sağlamca dikilerek kapatılır. 500-600 kg. ağırlığında, uzun boylu, iri gövdeli bu yarmaya, depme denir.

Depme, kağnı arabasına, değirmende bulunan insanların yardımıyla yüklenir. Değirmencinin hakkı da, öğütülen buğdayın, rublağ ölçeği üzerinden verilir. Çok büyük depmelerde, arabaya iki çift öküz koşulabilir. Köten sürerken olduğu gibi dört öküz koşmaya, çoruş denilir. Köye dönüş yolculuğu, yavaş geçer. Yük ağırdır. Öküzler yorulmamalı ve kağnı arabasında bir sakatlık çıkarılmamalıdır. Yükünü almış kağnı, başlar gıcılamaya. Mazı öyle ısınır ki ara sıra mola vererek hem soğutulur, hem de dinlenilmiş olur. Öküzler, yük altında iken küçük çişini yapamazlar. Bu molalar, aynı zamanda hayvanların çiş molasıdır da.

Soğuk evin önüne çekilen kağnı arabasından, depmeyi indirip eve sokmak için, yine imece usulü, genç ve güçlü adamlar toplanır. Depmenin içeriye alınması, bir hayli şamatalı olur. Kağnı arabasının oku kaldırılarak dikilir ve araba üzerindeki depme, kaydırılarak kalasların üzerine bindirilir. Urgan takılarak çekilen depmenin altından araba çıkarılır. Kalasların (daha çok cağ kullanılır) üzerine inen depme yine urganlar yardımıyla yanlardan ve önden çekilir, arkadan da cağ yardımıyla itilerek eve doğru hareket ettirilir. Her bir hareket ettirişte komut olarak, hep birden önce "haydi" narasıyla hazır olunması, "hoop" narasıyla da çekilmeye geçildiğinin işareti verilir. "Ulan oğlum, zorlama o gadar kendiği. Sağlam bir gıçın galmış, ondan da olmayasın ha" diye takılmalar mı, "Ulan, sen ne gadar güçlüymüşsün" diyerek gaza getirmeler mi dersiniz, şamata gırla gider. Bu işin en zor tarafı da, depmenin, kapılardan geçirilmesidir. Kapının genişliğindeki depme, yandan çekişleri imkansızlaştırır. Çalışma ön ve arka cenahtan yapılır.

Böyle durumlarda, arkadan iki-üç kişi verirler sırtlarını depmeye, dayarlar ayaklarını yere veya duvara. Bunlar arkadan ıhılaya tısılaya iterlerken, öndekiler de çekmeye çalışır. Bazen ön grup arka gruba, arka grup da ön gruba laf atar. "Lan yağlı kömbeyi yemesini biliyon da, niye itemiyon" takılmasına, "geçmişin öne, urganı çektığını sanıyon, gel arkaya, benim gibi iki buklüm ol da görüyüm seni" türü sataşmalar yapılır. Bu içeri alma işinde, doğan zorluklar karşısında kimileri, mühendisliğe soyunur. Ortada çözülmesi gereken bir teknik durum vardır ve mühendisimiz, müdahalede bulunur. Ne yapılması gerektiği konusunda, başlar imeceye talimat vermeye: "Sen cağı şuraya tak, siz de urganı şu tarafa doğru çekin" gibi yönlendirmeleri karşısında, imeceden birilerinin "ulan elinden bir bok gelmez, vır vır gonuşursun, o iş senin dedığın gibi olmaz" itirazı yükselebilir. Her un çuvalı içeri alışta, buna benzer sahneler yaşanır. Evin içerisine sokulan çuval, bir köşede daha önce, alta ağaç fezanlar konarak hazırlanmış yerlere dikilir. Bu iş bittikten sonra, ev sahibi çay yapar veya yemek verir ve hepsini "elinize sağlık" diyerek yolcu eder. Kendisi de bir başka zaman, komşularının un çuvalını içeri almaya yardım eder.

Un, bir yıllık temel yiyecektir. İdareli kullanılmalıdır. Köylü, sık sık "Boz Atlı Hızır'ın bereketi eksik olmasın evimizden, o mübarek elini değdirsin un çuvalımıza" dualarını tekrar eder.

Ağustos'un sonunda yapılan bir başka iş de, 'yarma'dır. Her hane 2-3 rublağ yarma yapar. Yıkanmış, kurutulmuş ve ayıklanmış buğday, soku denilen taş oyuğa dökülür. Köyde, benim bildiğim bir yarma sokusu vardır. Bu da, Tembel Hasangilin avlusundadır. Sapı uzun, ucu savaş baltası gibi ama ağaçtan, konik bir yapıda olan, yarma dövme tokmakları vardır. Sokunun başına geçer iki kişi. Alırlar ellerine tokmakları. Öyle ritmik bir hareketle çalışırlar ki biri sokudaki buğdaya tokmağı vurduğunda, diğeri tokmağı, tepeye kaldırmış ve vuruşa hazır haldedir. Tokmağın biri iner, diğeri kalkar. Maazallah, en ufak bir sapmada, sakatlık çıkar. Tokmağı sokuya indiren, kaldırırken, hafiften sokunun kenarına vurur ki bulaşmış buğdaylar dışarı değil, sokuya dökülsün. Kimi petrol kuyularında çalışan, bir tarafında tokmağa benzer ağır bir

mekanizmanın inip kalktığı gibi, yarma dövenlerin tokmakları da inip kalkar ama bir farkla; yarma dövenlerden, ritmik olarak 'ıhh, ıhh' sesleri çıkar. Anlatması kolay, yapması zordur bu işi. Odun kırmaktan bile yorucudur diyeyim de varın siz anlayın ne demek istediğimi. O zaman niçin 'ıhh' çekildiği daha iyi anlaşılır. Kabuğu soyulan buğday bulgur taşında kalın, kaba (iri) halde çekilerek yarma elde edilir. İri çekmek için de gerimcek, ters konulur. Yarma, iri kırılan buğday demektir.

Ağustos sonlarına doğru köylü, tuz almaya gider. Tuz hem insanlar için hem de hayvanlar için çok gereklidir. Köyün tuz istihkakı Tuzhisar köyünün biraz ilerisindeki Tuzla'dan karşılanır. Tuzlalar, Tekel Bakanlığı'na bağlıdır. Hangi köy, neredeki tuzladan tuz alacak bellidir. Köyümüz her yıl aynı yerden tuz alır. 1960 darbesi sonrasında, bürokrasi, köyümüzden çıkan bir miktar AP oyları nedeniyle, ceza vermek işgüzarlığını göstermiş ve birkaç kez tuzu buradan değil de çok daha uzak olan Bingöl köyündeki Fadlım tuzlasından almayı şart koşmuştur. Bingöl nire, Akpınar nire? Ha Bingöl'e gelmişsin ha Sivas'a. Gidip oradan tuz almak, adamın iki gününü aldığı gibi çok da yorucudur. Osmanlı ve Cumhuriyet bürokrasi böylesine engin deneyimler ve uygulamalar konusunda uzmandır!

Tuza gidiş günü, daha önceden belirlenir. Muhtar, tuzla yetkilileri tarafından aldığı bilgiyi köylüye, kiziri bağırtma yoluyla duyurur; "gomşular, yarın duz almıya gidilecek, herkeş hazırlığını yapsın. Duyduk duymadım demeyin ha". Kizir görevini yapmıştır. "Ben duymadım" demek mümkün değildir. Duyaydın gardaşım değil mi? Kizir bağırmış. Kizir deyip geçmeyin, kulağınızı dört açın. Köylü o gün, sabah erkenden düşer yola. Alacağı miktara göre birleşen birkaç komşu, bir kağnı arabası koşar ya da daha çok, herkes eşeği ile düşer yola. Tuzhisar köyünden geçilir, varılır Tuzla'ya. Gölden çıkarılmış ve biraz suyunu çekmiş de olsa hâlâ yaştır tuz. Ne kadar alacaksan, yatırırsın parasını. Sekleme, hurca doldurulan tuz, kantarda tartılarak yüklenir eşeklere yahut arabaya. Bir günde de bu iş böylece halledilmiş olunur. Elbette "tuza giderim tuza-tabancam omuzumda" türküsünü söylemek kadar kolay değildir bu iş.

Un, bulgur, yarma yapılıp tuz alındıktan sonra, evin gaz, çay, şeker, giyim vb. yıllık ihtiyaçlarının sağlanması için eğer varsa

buğdayın, arpanın fazlası satılır ya da bu tarihlerde köy köy dolaşan celeplere birkaç toklu, çebiş, koyun satarak elde edilen bu parayla; eksik-gedik gidermek için Sivas'a gidilir. Paranın büyük bir kısmı ihtiyaçlar için harcanır, bir kısmı da kara günler için saklanır. Kaldı ki bu paralar, küçük meblağlardır ve hatta bunları bulamayanlar da vardır.

Çobanlık bölümünde değineceğimiz davar yıkama, kırkma ve yün yıkama işleri de eylül ayında yapılır Ekim ayı ile birlikte güzlük ekin ekme dönemi başlar. Köylünün bir günü bile boş değildir ve bu emek yoğun çalışma çok yorucudur.

Köylü, harmanını kaldırdığı zaman kaç rublağ buğday ve kaç çeten saman elde ettiğini bilir. Eğer samanının yetmeyeceğini (köylü, hayvan sayısı ve türüne göre kaç çeten saman gerektiğini bilir) görürse, komşulardan veya çevre köylerden saman satın alır. Buğdayın ise çıkan toplam miktarından un, bulgur, yarma gibi yiyeceklerini düştükten sonra tohumluk için gerekli miktarı bir kenara ayırır. Eğer yetmiyorsa, satın alma yoluna gider. Fazlası varsa satabilir.

Köylü, daha önce herk etmiş olduğu tarlalara bu kez tohum ekmek için çift koşar. Toprağı işlemenin temel aracı olan çift aleti, çok küçük değişiklikler geçirse de gerek alet ve gerekse işlev olarak, insanlığın tarım toplumuna geçiş (yerleşik düzen) tarihinden bu yana, temel bir üretim aracıdır. Toprağı aktarma aleti olan çift, öküz veya at gücüyle hareket ettirilir. Çift sürmeden hareketle köylü toplumlarına, çiftçi ya da rençber denilir. Demirciliğin gelişmesiyle birlikte köten ve pulluk denilen, çiftin işlevini de gören ancak fazladan toprağı daha derinden işleyerek altını üstüne getiren, geniş ağzı nedeniyle de daha geniş hevüs açan aletler yapılmıştır. Aynı zamanda kötenle boz denilen mera alanları sürülerek tarla haline getirilir. Sert topraklar köten veya pullukla, çifte göre daha kolay sürülür. Aletlerin toprağı kavraması itibariyle, çifte göre hareket ettirilmesi daha zordur. Bu nedenle özellikle kötene, iki çift öküz ya da manda koşulur. Bu aletler herk yapmada kullanılır.

Çift sürme iki alanda olur. Biri herk etmek, diğeri tohum

ekmektir. Herk etmek, toprağı bir sonraki yıla, tohum ekmeye hazır hale getirmek demektir. Tarla üzerinde biçilmiş ekinin kökleri ve diğer otsu bitkilerin herk yoluyla toprağa karıştırılarak, bir nevi gübre ekilmiş gibi toprak güçlendirilir ve yine bu vesileyle toprak, havalandırılmış olur. Koruculuk 'kır bekçiliği' bölümünde, köy arazisinin neden iki yakaya ayrıldığını yazmıştık. Ekim yapılacak arazi, bir önceki dönemde herk yapılmış arazidir. Güzlük tohum ekme dönemi ekim-kasım ayı olup yazlık ekin ise mart ayında ekilir. Ancak daha çok, güzlük ekim yapılır.

Çifte gidecek olan kişi, o gün ekebileceği tohumu (2-3 rublağ) bir sekleme kor. Öküzleri bağladığı boyunduruğa da çiftçi aletini, eğek kısmından takar. Aletin ok kısmı yere doğru uzanır ve ucu yerde sürünür. Seklemi, varsa eşeğine yükler ki her evde bir eşek vardır. Yoksa da onu da boyunduruğa atar. Alır eline cemekli övenderesini ve atar omzuna heybesini, ayağında çarıklar, düşer yola. Heybenin bir gözünde azığı, diğer gözünde çift demiri vardır. Tarlaya geldiğinde, çiftin demirini, eğeke çakar, bağlar çifti öküzlere. İlkin tarlanın etrafında, çift ile bir sıra dolanır. Böylece tarlanın sınırları daha belirgin bir biçimde gözükür. Tarla kaç dönümse (5, 8, 12) göz kararıyla, tarlayı uzunlamasına takribi birer dönüm olacak şekilde çift iziyle böler. Bu bölünmüş parçalara, 'evlek' denir. Sıra tohum ekmeye gelmiştir.

Çiftçi beline bir etek bağlar ve eteğin içerisine doldurabildiği kadar tohum alır. Gelir evleğin başına, kendince bir takım dualar mırıldanarak "haydı bereketi bol olsun" nidasıyla, avuçladığı tohumu tarlaya serper. Tohum ekmek, ustalık ister. Bir avuç tohumu ne kadar alana serpeceksin ve ikinci avuç tohumu öyle atacaksın ki ne ilkinin üstüne gelsin, ne de arada boşluk kalsın. Sol el, içinde tohum bulunan eteğin ucunu tutar. Sağ elle tohumu avuçlar, sol adımı atıp arkasından tam sağ adımı atarken, vücudun aldığı yarım sağa dönük şekille, sağ kolun savrulmasıyla tohum atma işi bir bütün ve uyum oluşturur. Öyle ayarlanmalı ki 5 rublağlık tarlaya, 5 rublağ buğday ekmelisin. Ne fazla, ne eksik.

Tohum ekerken özellikle sığırcık kuşları ve serçeler üşüşürler tarlaya. Bu kuşlar zamanlamayı iyi yapar. Çiftçi yanında çocuğunu

getirmişse, kuşları kovalama görevini ona vererek, bu işin önüne geçmeye çalışır. Veya çifti sürecek bir başka kişi daha vardır ki tohum ekilirken o da bir yandan çift sürer ve kuşlara da ara sıra müdahale eder. Zaten çiftçi, tarlanın hepsine birden tohum ekmez, sürüldükçe eker.

Sağ el çiftin tutağında, sol elde öğendere, başlar öküzleri haylamaya. Bu konumda ayaklar, zorunlu olarak sürülmüş tarafta olur ve çarıklara toprak dolar. Toprak bir de nemliyse, çift demiri ile ok arası (eğek kısmı) sıvanır. Bir baştan diğer başa gidip tekrar dönerken bu kısım, cemek yardımıyla temizlenir. Cemeksiz öğendere ile çift sürülmez. Ha öğenderenin cemeği yok, ha karda arabanın zinciri. Ayrıca cemek, bir öğenderenin en gösterişli yeridir.

Çift demirinin genişliği 20 cm. kadardır. O kocaman metrelerce genişlikteki tarlayı 20 cm. genişliğindeki izle, gidersin gelirsin, gidersin gelirsin. Bir bakarsın ki akşam olmuş. Çok bıktırıcı ve sinirleri zorlayıcı bir iştir. Öküzler bazen çiftin açtığı izin dışına çıkar. Çift süren kişi bu durumu önlemek için "hevüse, hevüse, ha canım hevüse" ya da "hagos, hagos ha babam hagos" diye bağırarak öküzleri nodullar. Agos, Ermenice bir sözcüktür ve çiftin açtığı iz anlamına gelir. 'Hevüs', 'hagos', 'agos' yöre insanının ortak sözcüğüdür.

Öğlen olur olmaz, çiftçi oturur, azığının başına. Ekmek, peynir, yoğurt, soğan vb. eller nasırlı, ten yanık, üst baş toz toprak... öyle bir iştahla yer ki üstüne de kana kana içer suyu. İşte şimdi bir cıgara tellendirmenin zamanı. Tabakasından tütünü aheste aheste sarar, iki dudak arasına kondurur bir parmak kalındığındaki cıgarayı yanlamasına. Ataşlar muhtar çakmağı ile ve derin bir ofla ciğerine çektiği dumanı savurur 'puff' diyerek gökyüzüne. Bir eliyle okşar toprağı, umudu berekettedir.

Eğer mülkiyet duygusu uç noktalarda dolaşanlardan biriyse çifti, tumpun dibinden daldırır. Hatta o yetmez, tumpu bile sürerek tarlasına katabilir. Bu durum, açıkça komşu tarlaya tecavüzdür. Buna maruz kalmış tarla sahibi, durumu tespit ettiğinde, gelir bir hışımla bu sınır ihlâlcisinin yanına: "Ulan gardaşım, sen niye tumpu sürdün? Tarlamın kenarını bile sürmüşsün. Ulan

ne edeyse benim tarlamı da kendi tarlağa gatacağmışsın. Utanmıyon mu?". Bu haklı tepki "Ne diyon lan sen. Ben niye tumpu sürüyüm? Tump, olduğu yerde duruyor. Gormediği mi, gozün kormü senin? Hatta bıldır sen benim tumpu sürmüştün de ben, nalet şeytana diyip ses çıkarmamışdım" diyerek 'yavuz hırsız ev sahibini bastırır' hesabı ile cevap verir. Tump, ortada yoktur. "Tump şuradaydı, buradaydı, sen sürmüşsün, yok sen sürmüştün" tartışması, büyüyerek kavgaya dönüşebilir. Komşuların araya girmesi ile durum düzeltilebilir. Ya yapanın yanına kâr kalır ya da haksız taraf vicdanının sesini dinleyerek utanır, geri adım atar. Tohum ekme ve herk dönemlerinde tump sürme işi az da olsa yaşanır.

Çiftçi tarlanın büyüklüğüne göre birkaç günde sürdüğü tarlayı bu kez 'tapan'lar. Tapanlama işi yalnızca tohum ekilen tarlada yapılır. Sürülmüş toprağı düzelterek, tohumların üzeri tümüyle örtülür. İkincisi ise ekin biçme döneminde, tarla düz olmalıdır ki tırpan kolay çalışsın. Takribi 10x20x300 cm. bir kalas olan tapan, ok yoluyla boyunduruğa bağlanır. Yatay kalasın üzerinde, ortasında bir tutacak vardır. İşte bu tapan denilen aletin üzerine ağırlık olsun ki daha iyi düzleme yapılsın diye, üzerine çiftçi çıkar. Yine sağ elinde tapanın tutacağı, sol elinde övendere ile dehler öküzleri. Bazen büyük tezekler, kermeler üzerinden geçerken, dengeyi sağlamakta zorlanır. Bu büyük toprak parçaları, cemekle daha küçük parçalar haline getirilir. Tarla düzlenene kadar, tapanlamaya devam edilir.

Ekim ayında hatta kasım ayının sonlarında bile tohum ekilebilir. Ancak havalar soğumuştur, özellikle sabah kırağısında, adamın elleri donar. Çift sürerken, kar yağdığı bile olmuştur.

Köylünün bir yıllık çalışma dönemi, kasımın sonlarında biter. Toprak verimsizdir. Her yıl tekrarlanan bu emek yoğunluklu çalışmanın niteliği değişmezken, elde edilen ürünün miktarı ise azalma veya çoğalma yönünden çok az değişir. O yıl yeni bir tarla yeri açmış veya tarlayı genişletmişse, iyi bir herk, iyi bir ekim yapmışsa, yağmur zamanında yağmışsa, mevsim normalde seyredip kar yağmamışsa, karın altında ekin yanmamışsa ürün miktarı

artar. Bu koşullar olumsuz geçmişse, ürün miktarı azalır. Köyün ekilen arazisi ve merası sabittir, bellidir. Daha eskiden (nüfus azlığından) mera alanlarında tarla açma olanakları varmış. 1950'li yıllardan sonra, meradan açılacak tarla da pek kalmamış. Yakın zamanlarda böyle birkaç gerişimde bulunanlara da köy heyeti müdahale etmiştir. Yöremizde toprak, zayıftır. Bir rublağ ekilen yer ortalama beş rublağ ürün verir. 7-8 rublağ ürün elde edildiğinde "mubarek, bu yıl amma da bereketliydi canım" diye sevinç duyulur. Zaten Sivas ilinin pek az.bölgesi (Gürün, Şuşehri) verimlidir. Buralarda bir rublağlık yerden, on beş rublağ ürün elde edilir.

Tarımsal alanda hal böyle iken hayvancılık alanında da durum pek parlak değildir. Bir inek ikiye, iki ise üçe çıkartılabilirse, 20 koyun 25'e, 10 keçi 13'e artırılırsa, ölenler ve satılanlar haricinde kalan bu rakamlar, çok başarılı bir gelişme sayılır. Bu artışlar insan gücüne dayandığı gibi (hayvanların bakımı, beslenmesi gibi) elde edilen tarımsal ürün miktarına da (saman, kes, fiğ, arpa miktarı) dayanır. Ayrıca hastalık, ölüm ve sakatlanmaları bir tarafa bırakırsak, ihtiyaçlar için satılan hayvanlar da sayıda önemli bir eksiltme oluşturur. Sonuçta doğru orantılı veya katlanarak bir çoğalma o koşullarda olanaksızdır.

Bir yıl boyunca yenilecek ürün derlemesi yapılmıştır, şimdiden sonra artık kışın rehaveti başlayacaktır.

Hayvancılık-Çobanlık ve Ağartı işleri

Esas olarak tarımsal üretim faaliyetinde bulunan köylüler, hayvancılıkta da bundan geri kalmaz. Hayvanlardan elde ettikleri ürünler de, tarımsal ürünler kadar değerli ve gereklidir.

Her evin beş-on tavuğu, bir-iki horozu vardır. Tavukların beslenmesi ve bakımı kolaydır. Köy ortamında kaybolmaması için göz kulak oldun mu yeterlidir. Akşamları, ahırda onlar için birkaç ağaç uzatılarak yapılmış "tar" denilen yere ya da yazın avlunun bir kenarına yapılmış kümese alınır. Yumurtalarının bir kısmı satılarak, dükkandan bir şeyler alınsa da çoğu yenilir. Tavuğun ise,

yine satılmakla birlikte, en çok da misafirlere kesilmekle etinden yararlanılır.

Köyde arıcılık pek yaygın değildir. Genellikle altı-yedi hanede bulunur. Bunlardan biri olan dedem Güzel Ağa'nın arıcılığı meşhurdur. Komşu köylerden dahi çok insan, dedemin balını yemiştir. Bal deyince, hemen dedemin akla gelmesi de bundandır. Bu kıvamdaki, renkteki ve tattaki balı bulmak, şimdilerde çok zordur. Kara kovan balı olup tümüyle doğaldır. İlaç niyetine bile kullanılırdı.

Davarın, sığırın, tavuğun sayılarak kontrol edildiğini bilen ama arılarda bu kontrolün nasıl uygulandığını merak eden, çocukluk arkadaşım Bekir Emmi'nin oğlu Ali'nin "Hasgül, siz her akşam bu arıları sayarak mı içeri alıyorsunuz?" sorusuna, "elbette sayıyoruz" cevabını alınca, bu kadar çok sayıda ve sürekli hareket halindeki arıların nasıl sayılabileceğine şaşırıp kaldığına çok gülmüştüm.

Birçok hanede arıcılık bilgisinin eksikliği ve özellikle de tembellikten, yeterince bakım yapılamamasının sonucu, arılar söğündü.

Evcil hayvanlar bölümünde belirttiğimiz bu hayvanların bakımları, köylünün rutin işleri arasındadır. Ancak davarın, sığırın, kuzuların ve öküzlerin otlatılması işi, çobanlar tarafından yapılır. Hemen hemen her evde öküzleri ve kuzuları otlatacak bir çocuk bulunur. Bulunmayanlar da, hayvanlarını, akraba ya da komşu evin sürüsüne yalvar yakar katar. Bu çocuk çobanların birkaçı bir araya gelerek, hayvanlarını birlikte otlatır. İlkbahardan sonbahara dek otlatılan kuzu ve oğlaklar ile yine bu dönemde, kısa aralıklarla (herk, harman dönemi arası vb.) otlatılan öküzlerinkini saymazsak, asıl çobanlık, davar, sığır ve dana çobanlığıdır.

İneklerin, boğaların, düvelerin ve atların birlikte yayıldığı sığır çobanlığı ile danaların ve eşeklerin birlikte yayıldığı dana çobanlığı, ilkbahardan sonbahara dek kesintisiz, tek dönem halinde yapılır. Davar (koyun, keçi) çobanlığı ise yaz ve güz (kış) dönemi olarak ikiye ayrılır.

Sığır, dana ve davar çobanlığı yapacak adaylar, hayvan başına

alacağı ücreti ilan ederek, köy heyetine başvurur. Kaldı ki gereğinden fazla çoban adayı çıkmadığı gibi (ekin vb. işlerin yoğunluğundan dolayı) bazen de köylüler, bir önceki çobanlara, bu yıl için de devam etmelerini ister. Uzun yıllar, özellikle sığır ve dana çobanları değişmeden devam eder.

Ortalama dört yüz sığıra sahip köyde, sığır sürüsü bir veya en fazla iki parça halinde toplanır. Sığır ve dana çobanlığı, sabah sürüyü toplayıp (gece arazide yatmaksızın) akşam köye getirse de çok yıpratıcıdır. Hele bir de büveleklenmişse ineğin, atın, durmadan o yana, bu yana kıç atan dananın ve zırlamasını hiç eksik etmeyen eşeğin peşinden koşturmak kolay mı?

Köyün emektar sığır ve dana çobanları Piti Abdullah ve kardeşi Kör Ali, Bekiroğ, Kadı ve Kömürağa emmilerdir. Kömürağa yaşıyor ama diğerleri öldü. Kısa boylu Kör Ali Emmi'nin öyle güçlü bir sesi vardı ki Göğgedik'ten bağırsa, köyden rahat duyulurdu. Boğanın böğürmesi, halt etmişti yanında.

Uzun yıllar köydeki davar miktarı, ortalama bin dört yüz civarındaydı. Bu kadar davarın tek sürü halinde otlatılması olanaksız olduğundan davar, iki sürü halinde yayılırdı. Kaldı ki bu rakama, yaylalardaki (Devrent, Çakmakçayır, Çataltepe, Çevrimçayır, Kavağınbaşı vb.) davarlar dahil değildir. Yaylada kaç hane varsa, onların davarları da bir veya birkaç çoban tarafından otlatılırdı.

Yeri gelmişken burada, bir işgücü kullanım şekli olan "azap"lıktan söz edelim. Köyde, iş yoğunluğu çok ve bu işleri görecek insan sayısı az olan ve de o koşullarda varsıl sayılan kimi haneler, azap tutar. Genellikle azaplar da daha fakir ailelerden çıkar. Azap, köleliğin feodal toplumdaki, bir hayli hafifletilmiş biçimidir; canına kast edilmez, alınıp satılamaz ve belli bir ücretle çalışır. İstediği zaman işi bırakma keyfiyetine kısmen sahip olmasına rağmen, hanenin en ağır ve yorucu işlerini, çalışma zamanı sınırlaması olmaksızın yapmakla mükelleftir. Yemesi, içmesi, yatması, çalıştığı haneye ait olmakla birlikte, hane halkına göre, bunlardan ikinci sınıf düzeyde yararlanır. Ancak köyde dayanışmacı, paylaşımcı ve aynı yerel kimliklere sahip olmanın getirdiği feodal

kültür özellikleri gereği, azap ile işgücünü satın alan 'patron'u arasında, statü farkı olsa da hor görülmez ve bu yönden pek ezilmez.

Osmanlı ordusunda, savaş sırasında genellikle o güzergah ve yörelerden toplanan, profesyonel asker olmayan azaplar sınıfı vardır. Sayıları kalabalık olup silahları standart değildir. Kılıç, balta, sopa, dirgen, taş, bıçak gibi silahlar taşıyan yaya askerlerdir. Bu baldırıçıplak grup, savaş sırasında ilk öne sürülenlerdir. Azapların dalga dalga, yoğun saldırısından amaç, düşman kuvvetlerini yormaktır. Bu sürede karşı güçler tarafından biçilen azapların, o günkü egemenlerin gözünde hiçbir değeri yoktur. Ordu açısından ise düşmanı yormaları yeterlidir. Asıl taarruz bundan sonra başlar. Acı çeken, sıkıntı duyan anlamına gelen "azap" sözcüğü, Osmanlı savaş sisteminde uzun yıllar kullanılmasıyla, asıl içeriğine kavuşur. Karşılaştırılması bile olanaksız olan bu iki azap sisteminden, köydeki azaplar, hanenin ya tarım işiyle uğraşır ya da başlı başına çobanlığını yapar. Dayanıklılık ve güç isteyen azaplık işi, her şeye rağmen çok zordur.

Azaplık haliyle olmasa da, davar çobanlığı yapmak da zordur. Zorluk, bu işten zevk duyarak aşılır. Gerçekten de davar çobanları, sürü otlatmaktan zevk duyan kişilerden oluşur. Zevk almayan, katiyen bu işi yapamaz. Çoban deyip geçmeyin: Gözlerinde fer, bacaklarında derman olmalı. Bu da yetmez; sopasına yiğit ve kulağı delik olmalıdır. Doğadaki birçok sesi duyup ayırt edebilmeli, kurdun varlığını hissetmeli, hatta kokusunu almalıdır! Uzaktan, boz arazinin rengine uymuş kirli beyaz koyunu, herk edilmiş tarlada kahverengi keçiyi görebilmelidir. Sürüyü toparlamak, yönlendirmek ve de yürümek için güçlü ayakları, sağlam çarıkları olmalıdır. Başka çobanlarla olsun, çevre köyün korucuları ile olsun, çıkabilecek bir arbedede, sopasını konuşturmalıdır. Çoban, iki sopa taşır; birisi ince olup koyunlara vurmak içindir, diğeri ise, pelit ağacından kabuğu soyulmuş, yağ sürülerek ateşte hafif kızartılmış, kalın ve uzun sopadır ki asıl çoban sopası budur. Bir ucu da compuzlu (iri) olur ki maazallah, vurduğu yerden ses getirir.

Bütün bu özellikler bile iyi bir çoban olmaya yetmez. Bir kere köpeksiz çoban olur mu? En az iki yiğit, çengelli iti olmayana sürü katılır mı? Karabaş bir yanda, Çomar diğer yanda, sürüyü kontrol altında tutmalılar. Ayrıca davar nerede otlatılır, nasıl sulanır, tuz nasıl verilir, hayvana nasıl doğum yaptırılır, yavrular nasıl taşınır? Bütün bu meslek bilgilerine sahip olmalı değil mi?

Gece arazide yatmak için iyi bir maşlak, bele takılmış piştov, cepte taşınan bir bıçak ve kaval, çobanın hem zorunlu gereçleridir hem de kuşamını tamamlayan aksesuvarlarıdır.

Eski Yunanın lir gibi mitolojik bir çalgısı da olan ilkel flütüne benzeyen kaval, Anadolu'nun en eski üflemeli çalgılarından biridir. Özellikle çoban çalgısı olan kavalın, dilli ve dilsizi olmak üzere iki türü vardır. Dilsiz kaval aynen yandan üflemeli flüt ve ney gibi üflenir. Otuz ve altmış cm. arasında değişen boya ve altısı önde biri arkada, yedi deliğe sahiptir. Flüt gibi şimşir ya da ıhlamur ağacından yapılır. Dilli kavalı, burundan çıkardığı nefesle çalanlar bile vardır. Çoban, kaval çalmada usta olmalıdır. Boynunu yana eğip "davarı suya götürme" havasını öyle bir üflemelidir ki bundan etkilenen koyunlar su içmeyi unutmalıdır.

Bele sarılmış sağlam, büyük bir dağarcık, koyunlara tuz vermek için omuza asılmış, halı dokuma bir tuzluk, maşlak, tabanca, bıçak, kaval ve sopa ile birlikte tam tekmil bir çobanı, itleri ve gerekiyorsa bir eşek tamamlamaktadır. O itler ki sahibinin dostu, kurdun amansız düşmanıdır. Bu iki dost (çoban ve köpeği) bakış, işaret, sesleniş ve ıslıkla anlaşır. Köpeğin karnının doyurulmasına, kendi beslenmesi kadar değer verilir. Arpa unundan topak yapar, yal yapar, ekmek verir, köpeğini hiç aç bırakmaz. Haa bir de, bol bol koyunların sütünü sağıp köpekleriyle içmeleri bir tarafa koyunu, kurda kaptırdım deyip kendi aralarında kavurma yapan veya komşu köyün çobanları ile 'kavurma operasyonunu' ittifakla yürüten yetenekli çobanlar vardır ki bu icraatlarıyla, mesleklerinin zirvesine ulaşırlar.

Eke çoban Çakır Ahmet Emmi'nin (çocukları da davar yaymıştır) bir dönem yamaklağını yaparak ekeleşen Şabangilin Sarı, Kürt Hasan ve oğlu Salman, Cümükgilden Kömürcü Hüseyin,

yine Cümükgilden Hasan onbaşı, Ali, son dönemlerin çobanı, Enver'in oğlu Kara Bektaş ve daha adını yazamadığım nice namlı çobanlar çıkmıştır Akpınar köyünden. Kara Bektaş'ın karalığı yetmezmiş gibi bir de tutulduğu sevdanın yakıcılığıyla daha da kararak, sırım gibi olmuştu. Bir de Osmangilin Babo ve oğlu Turan'ı saymak gerekir... 'Yelpelek' (aceleci) Babo Emmi'yi, Çakmak Çayır'da bana attığı dayaktan dolayı unutmak mümkün mü? Çocuk olmama rağmen sanki büyük oğlu Turan'ı döver gibi dekmiğinin yetmediği yerde, değneğini devreye sokuyor. Tarlanın içinde tozdan, topraktan bir parça haline geldikten sonra, söz dinlemediğim için (güya öküzler ekine girdiğinde çevirmiyormuşum), uzakta bulunan anamdan "korkut" emrini alan Babo Emmi, yine anamın "yeter Babo, yeter" komutuyla dayağa son verdi. Anam büyük bir pişmanlık içinde "Babo efendi, korkut dedim, döv demedim ki" dese de, Babo Emmi 'yelpelek'liğinden olacak, her ikisini bir arada yaptı. Görevini tamamlayan Babo Emmi, devletlü edasıyla iyi bir ders vermenin tatminini duyarak dağılan sürüsünün "geçi yeğhaayt" haykırışları ile peşine düştü.

Davar çobanlığının iki evre halinde yapıldığını belirtmiştik. Yaz çobanlığı Mayıs ayının altısından (Ağrilce Bayramı) davarın yıkanıp kırkıldığı eylül ayının başlarına dek devam eder. Güz davarı ise bu tarihten (ki yaz davarını yayan çoban, bu dönemde de devam edebilir) kar bastırana dek, mart ayının ortalarında karlar biraz eriyip bayırlar kısmen açıldığında tekrar sürüyü toplayıp mayıs ayına dek devam eder.

Kışın evde kalan davarların beslenmesi, kes veya çavdar tanesinin samana katılması ile sağlanır. Havalar çok soğuk ve kar yığını fazla ise davarların sulanması, çeşmeye götürülmeden, ağıla su taşınarak yapılır. Altları süpürülür ve gıgıları, fışkılığa biriktirilir. Haftada bir temizlenmiş küründe veya kapaklı bir taş üzerinde, davara tuz yalatılır.

Koç ayı da denilen kasımda döllenen koyunlar, mart sonu ve nisan başlarında kuzulamaya başlar. Eğer koyun veya keçilerden arazide kuzulayanlar olmuşsa çoban, bu yavruları, yanında taşıdığı heybenin gözlerine koyarak eve getirir.

Bu sevimli yavrular, Ağrilce döneminde enenir. Her hanenin kendine ait bir 'en' işareti vardır ve hayvanları enemekle, kime ait olduğu belgelenir. Özellikle Avrupa ve Amerika'da köylülerin, kendilerine ait bir nevi mühür işaretli demirle, sığırlarını arka kalçalarından dağladıkları gibi, bizde de hayvanını bir veya iki kulağına da çeşitli küçük kesikler veya dilimler açılması yoluyla, bu işaretleme yapılır. Eneme ile birlikte hayvanlar, otlatılmaya çıkarılır. Kuzu çobanlığı başlamıştır. Bu 40-45 günlük sürede anne sütüyle beslenen kuzular, altı ayda toklu, bir buçuk senede şişek ve oğlaklar da, bu sürede çebiş olur.

Altı Mayıs'ta başlayan yaz davarı, geceleri de arazide yatırılır. Hayvan dışkısı, gübre yerine geçtiği için çoban, davarı, kendine ait tarlalarda yatırır. Bu durumdan yararlanmak isteyen kimi köylüler (hele bir de akrabalık varsa) çobana, "ula Salman gardaş, şu bizim Carcılı'daki tarlada, davarı bir gaç gün yatırsan çok makbule geçer" gibi dileklerini iletir durur.

Nisan, Mayıs, Haziran aylarında davar sağılır. Keçilerin sağılması daha uzun süre devam eder. Çoban, davarın sağılması için sürüyü köyün yakınındaki bir yere getirir. Her evden bir iki kişi, ellerinde bakraçlarla davar sağmaya gider. Kimi koyunlar, özellikle keçiler sağılırken rahat durmaz. Hatta tekmeyle, bakracı bile devirdikleri olur. Gerek sağım esnasında bu hayvanların başını tutmak için (o zaman daha sakin oluyorlar) gerek sütü taşımada yardım olsun diye bir yetişkin kadının yanında bir de çoğunluğu kız olmak üzere genç bulunur.

Davar sağma işi bittikten sonra, halay çekme faslına geçilir. Hem türkü söylerler hem de "haydı haydı" haykırışları ile hoplarlar:

"Mor koyunu boyamadım
Ben çobana doyamadım
Le le çoban ben öleyim"

türküsünü (çobana meyilli olan kız, bunu daha içten söyler) duyan çobanın koltuklarına karpuz sığmaz.

Yahu bu erkek milletine güven olmaz! Belki de bir çoban bu

türküyü yapmış, karşı cinsle irtibat kurmanın ve kendini saydırmanın bir aracı olarak kullanmış olamaz mı?

Davar sağma süresince çobanın kasıntılı ve vakur duruşu, köpekleri ile oynayışı, davarlara sesleniş tonu yiğitlik ve etkinlik gösterileri taşıdığı gibi, egemen çiftçi toplumu karşısında, çobanlık varlığının da kanıtlanma çabalarıdır. Çobanlara biraz üstten bakan çiftçiler, kendilerini birinci sınıf, onları da ikinci sınıf görür. Kendilerince, çobanlığı hafife almak için birisine kızdıkları zaman, ya da alaya alacakları zaman "git ulan çoban" derler. Bak sen şu çarıklılara! Çobanların da kendi aralarında düzey tasnifi vardır. Davar çobanları, sığır çobanlarına "get lan, dana doluk yaymayı çobanlıkdan mı sayıyon?" diye üstten bakar. Bir de kendi aralarında "ben daha iyi davar yayıyom" iddialarında bulunarak, eke olduklarını kanıtlama çabasına girerler.

Davar sağma işi, bu ilkel ve ağır çalışma koşullarında bir eğlence haline getirilmiştir. Halay, yorgunluk atmanın, gülmenin, sevginin ve .iletişim kurmanın aracıdır. Halay faslını bitiren köylüler, ellerinde süt dolu bakraç ve helkilerle köye dönüş yoluna geçerken çoban da sürüyü tekrar otlatmak üzere uzaklaşır.

Köylüler kendi aralarında (8-10 ev) gruplaşarak, (kadınların gün yapmaları gibi) süt alış verişine girer. Bu dayanışma ile her ev, peynir işini bir kerede toptan yapar. Böylece sütün bozulma riski de ortadan kalkar. Kimin ne kadar günlük sütü varsa, ölçüye göre değişen sürelerde (4-5 gün), sütler, o evde toplanır. Buna süt keşiği de denilir.

Toplanan süt, kazanlarda ısıtılıp teştlere serilir. Ertesi gün kaymağı ki ince olur, alınır. Bu kaymağa, (süt tam kaynatılmadığı için) çiğ kaymağı denilir. Hele bir de içerisine toz şeker katıldığında, bu kaymağı yemeye doyum olmaz. Süt, tekrar ısıtılır ve içine peynir mayası(*) konulur.

(*) Peynir mayası: Kesilen bir hayvanın midesi (kursak) alınır. İçine bir avuç çir, kuru üzüm, biraz tuz ve şeb (çamaşır sodasına benzeyen bir nevi soda, hazır alınır) konularak, üzerine kaynatılmış buğday suyu ilave edilir. Ağzı sıkıca bağlanır. Bir haftada ekşiyen bu bileşime, peynir mayası denilir.

Bir aşırma süte, beş yemek kaşığı konulan maya, sütü katılaştırır. Soğumaya bırakılan süt, bir süre sonra yoğurt haline gelir. Biraz cıvık olan bu yoğurt, bu iş için özel hazırlanmış Amerikan bezlerinin içerisine, tabaklarla doldurulur. Ağzı bağlanıp düz bir halde bekletilir. Taşın sıkıştırmasıyla keseden, yeşilimsi bir su çıkar. Bu peynir suyu atılır. Ancak idrar söktürücü olarak kullanıldığı ve böbreklere iyi geldiği söylenir.

Keseler açıldıktan sonra (peynir tel tel olmuştur) bir teştin içerisine elle doğranır. Tuzla karıştırılarak, yumrukla sıkıştırıla sıkıştırıla küplere doldurulur. Peynir bu halde iken, yağda yapılan "peynir sündürmesi" yemeği çok lezzetlidir. Küpün ağzına, hamur haline getirilmiş kil toprağı konulup bezle bağlanır. Bir hafta dik tutulduktan sonra tepe üstü çevrilerek, içindeki tuzun çözülürlüğü ile oluşan su, sızarak dışarı çıkar. İşte yörenin, bu şekilde elde edilen en güzel küp peyniri, kış boyunca idareli şekilde yenilir.

Yazın davardan sağılan sütün bir kısmı da başka şekilde değerlendirilir. Süt kaynatılarak bir bakraca konur. İçerisine iki-üç kaşık yoğurt çırpılarak bir nevi mayalama yapılır. Bakracın etrafı ve üzeri kalın bezlerle sarılarak kapatılır. Soğuk evde kalan bakraç 6-7 saat sonra açılır. Artık bu süt, üzeri kalın kaymaklı yoğurt olmuştur. Aynı yöntem, inek sütünün işlenmesinde de geçerlidir.

Bir ekmeğin üzerine konularak sabah kahvaltısı niyetine yenen bu kaymağın tadı, çok az olması nedeniyle daha bir çekici olur. Kaymağı alınan yoğurt, içindeki yağın çıkarılması için yayığa konulur. Biraz ılık su ilave edilir. Sicimle, örtmenin merteğine asılı bu yayığın gözü bir bezle kapatılıp uzun bir süre itekleme yoluyla sallanır. Kıvamına geldiğinde, süzek yardımıyla tencereye süzülür. Tencereye akan kısım, ayrandır. Süzekte kalan katı tortu ise, tereyağıdır. Bu yağ böyle biriktirile biriktirile hafif tuzlanarak, küleklere basılır. Köylünün temel gıdalarından biri olan katı yağ da (zeytinyağı, ayçiçeği yağı hak getire!) böylece elde edilir.

Yaz davarı çobanlığı eylül ayı başlarında, davarın yıkanmasıyla sona erer. O yıl çoban ve köylüler hangi ırmağı seçmişse ki bu

Kızıl Irmak ya da Kaballı Irmağıdır, çoban sürüyü oraya götürür. Koyun yıkamaya gidecek köylüler de azıklarını alıp, eşeklere binerek, düşerler yola. Bu azığın değişmez mönüsü, aynen un öğütmede olduğu gibi, sacüstüdür. Koyun yıkayıcılar, ırmağın içerisinde durur, kimileri de yıkanacak koyunları tutup bu kişilere uzatır. Yıkayıcı, ayağını yere sağlam basmalı ve koyununu da suya vermemelidir. Yardımlaşma ile bitirilen bu yıkama işinden sonra, yazın tozunu toprağını üzerinde taşıyarak kirlenen postlar, tertemiz olur. Ertesi gün çoban, sürüyü köye getirir.

Her hane, davarını, avlusuna toplayıp önüne de alacayı koyarak yünlerini kırkmaya başlar. Bir kişi koyunu yakalayıp yere yatırır, gerekirse ayaklarını bağlar, diğer bir kişi ise eldeki kırklıkla, deriyi kesmeden, yünü zayi etmeden posttaki yünü kırkar. Yün makası olan "kırklığı" kullanmak beceri ister. Kırkılan yünler çuvallara, telislere doldurulur. Kırkılan koyunlar ve keçiler, saçları zorla sıfıra tıraş edilmiş insan gibi sersemleseler de bu değişikliğe hemen alışırlar. Ayrıca bir de mayıs ayında, kısır koyunlar kırkılır ki bunların yünleri sonradan yıkanır. Bu ayda yapılan kırkım hem koyunun etlenmesine hem de tüylerinin tekrardan daha gür uzamasına yardımcı olur.

Kırkılan koyun yününe, yapağı denir. Köylü, ihtiyacından fazlasını satar. Ancak kullanım alanı geniş, yün az ve ihtiyaç çok olunca, yün ticareti de pek yapılamaz.

Yünden, ilkin, yatak, yorgan ve yastık yapılır. Yörenin kış koşullarına en uygunu da budur. Sıcak tutar. Soğukta yün yorganı kafana çektin mi araziye çıkmış askerin uyku tulumunu aratmaz. Yazın biraz yakar ama olsun.

Yünün diğer temel kullanım alanı ise bundan elde edilen iple yapılan türlü çeşit dokumalar ve örmelerdir. Yün uzunsa önce yün tarağında taranır. Kısa ise yayda atılır. Yarım daire biçiminde esnek bir ağaç (yay), bunun iki ucuna bağlı bir kiriş, çek denilen ve kirişi vurarak hareket ettiren ağaçtan tokmak: İşte pamuk, yün atan bu hallaç aletiyle atılan yün, burularak kola dolanıp elde iğ ile eğrilir. Ağaçtan yapılmış yuvarlak saplı, tepesinde şapkası bulunan ve

tepeliğin ortasında da küçük bir metal çengel olan bu ip eğirme aracını daha çok yaşlı kadınlar kullanır. İğ, el ile dize sürtülerek ilk dönme hareketini alır. Bunun kısa aralıklarla ve sürekli tekrar edilmesiyle eğrilen yün, ip haline getirilerek, yumak yapılır. Bu ipten çorap, kazak, dolak, eldiven örülür. Ayrıca bu ip iki kat edilerek, çıkrık aletinde bükülür ki bu kuvvetlendirilmiş ipten de halı, kilim, cecim, seklem, hurç, heybe, maşlak gibi eşyalar dokunur.

Keçinin kılından, örme yapılır, sanbağı örülür, çul dokunur. Yine keçinin postunun taranmasıyla elde edilen tiftikten ki çok yumuşaktır, eldiven, kabalak örülür.

Köylünün bir yıllık hayvancılıkla meşguliyetinin genel seyri de budur. Gücünden, sütünden, yününden, yumurtasından yararlanılan hayvanların etinden yararlanılması, esas değildir. Bir hayvan ya kötürüm olacak, ya hastalanacak ki kesilsin. Sağlıklı hayvan, ancak kurban, düğün ya da can ekmeğinde isteyerek kesilir. Yoksa bunların dışında "mal, canın yongasıdır" anlayışı gereği, et yemek için pek hayvan kesilmez. Şehirden alınacak bir yığın ihtiyaç vardır. Ve asıl olan da bu hayvanların yenmek yerine ihtiyaçların karşılanması için satılmasıdır.

Genel olarak anlatmaya çalıştığım ve çoğunlukla da köyde yaşadığım dönemi içeren bu bir yıllık iş yaşamı, küçük değişikliklere uğrasa da köylülüğün temel yaşam biçimi olarak, yüzlerce yıl devam etmiştir. Böyle olması da doğaldır ve bu doğallığın zorunluluğunda köylü, bir şey yapamaz. Değişimin niteliğini sarı öküzün yerine koşulan kara öküz, saban yerine pulluğun ya da orak yerine tırpanın kullanılması ve yahut da 20 koyun yerine 40 koyun olması değil tarihsel ve toplumsal gelişmenin zorunlu sonuçları olarak devreye giren yeni üretim araçları belirler. Bir başka deyişle, toplumsal yapılardaki nitelik farkı, ne üretildiği ile değil, nasıl üretildiği ile belirlenir.

Kapitalizmin gelişmesiyle, köy yaşamının nitelik değişikliğe uğraması son derece doğaldır. Bunun olumlu veya olumsuz olduğu tartışması anlamlı değildir, tümüyle öznel bir bakış açısıdır ve maddi temelleri olmayan, anlamsız tercihlerdir.

KÖYÜN İLKOKULU

Köyümüz insanının yaşam biçimine uzun vadede de olsa önemli etkileri olan, iş alanı ve meslek seçiminde belirleyici rol oynayan bu temel eğitim-öğretim kurumu, 1921-1922 yılında dönemin Sivas Valisi Ali Haydar Paşa tarafından yaptırılmıştır.

Günün koşulları göz önüne getirildiğinde ve okur-yazar oranının alabildiğine düşük olduğu Osmanlı coğrafyasının bozkırındaki bir ilin bir köyüne, bu tarihte büyük bir okul yapılmasının ne demek olduğu düşünüldüğünde konunun önemi daha iyi anlaşılır. Böyle bir çalışmaya karar verdiğimde, ilk iş olarak bizlere bu değeri kazandıran ve saygıyla yad ettiğim Ali Haydar Paşa hakkında araştırma yaptım. Ne yazık ki araştırmalarım ansiklopedik bilginin ötesine gidemedi. Başka bilgiler varsa onları da ben bilmiyorum.

Köy mektebinin salonunda çerçeveli, vesikalık, siyah-beyaz bir fotoğraf asılıdır. Başında fesi ile gür sakallı, geniş suratlı, etkili bakışları olan ve yakalarından belli ki redingot ceketli, kravatlı bu resmin altında "Okulumuz 1922 yılında Sivas Valisi Ali Haydar Paşa tarafından yaptırılmıştır" açıklayıcı notu eklidir. Bu günkü gibi aklımdadır; kimi zaman hayranlıkla, kimi zaman minnetle bakardım bu fotoğrafa. Bu okulda okuyan yüzlerce öğrenci de bu fotoğrafa bakarken, benzer duygular taşımışlardır sanırım.

Paşa hakkında bilgi verdikten sonra bu fotoğrafın nasıl elde edildiği konusunu belirteceğim.

Ali Haydar Paşa

"İzmir Emtia-i Ecnebiye Gümrüğü memurlarından Mustafa Nail Efendi'nin oğludur. 1295 (1879) tarihinde İzmir'de doğmuştur. İzmir Mülkiye İdadisinde ve Mekteb-i Mülkiye'de tahsil yaparak idadiden aliyyü'l-âlâ ve Mülkiye'den âlâ derecelerinden şahadetname almıştır. Fransızca konuşup yazdığı ve Arapça ile Almanca'ya aşina bulunduğu hal tercümesinde yazılıdır."(*)

1902 yılından itibaren Osmanlı devlet memurluğuna Aydın vilayeti maiyetinde başlayıp değişik yerlerde kaymakam vekilliği ve kaymakamlık yapmıştır. 10 Nisan 1912'de Osmanlı Meclisi Mebusanında Menteşe Mebusu olarak yer almıştır. 12 Eylül 1912'de meclisin kapatılması üzerine (Enver Paşa ve Yakup Cemil öncülüğündeki ittihatçı darbe) tekrar kaymakamlığa (Çorlu kazası) tayin edilir. Birinci Dünya Savaşı sırasında önce Ayıntap, sonra da Urfa mutasarrıfıdır. Daha sonra sırasıyla Aydın, Çatalca, Bolu, Düzce, Ereğli, Bartın kazalarında görev yapmıştır.

"Bolu mutasarrıflığında yararlı çalışmaları olmuş ve bu sırada 24 Temmuz 1920'de Dahiliye Vekaleti Umuru Mahalliye Müdürlüğüne tayini yapılmış ve bu arada birinci sınıf mülkiye müfettişi olmuş ve 1921'de memuriyetinin kaldırılması nedeniyle açıkta kalmış, bir ay sonra da 3 Ağustos 1921'de (6.000) kuruş maaşla Sivas Valiliğine tayin edilmiş ve buradan 12 Mart 1923'te (12500) kuruş maaşla İstanbul valiliğine nakledilmiş ve altı ay sonra maaşı (15.000) kuruşa yükseltilmiştir."(**)

18 ay gibi bir süre Sivas valiliği yapan "Haydar Bey imar hususundaki kabiliyet ve faaliyetini en çok Sivas'ta gösterebilmiştir. Orada bir buçuk sene kalarak kendisi gibi imarcı valilerden Muammer Bey'in başlayıp da ayrılmasıyla yedi seneden beri tamamlanamamış olan darulmuallimin ve sanayi mektebi gibi

(*) O. Nuri Elgin. İstanbul Şehreminleri. Sayfa 529. İstanbul Büyük Şehir Kültür İşleri Daire Başkanlığı)
(**) Meşhur Valiler, İçişleri Bak. Yay. 1969. Sayfa 456

birçok büyük ve mühim binaları tamamlamış ve vilayet dahilinde 35 mektep ve kilometrelerce yol yaptırmıştır. Sivas'ta gösterdiği imar ve ihya kabiliyeti kendisini İstanbul valiliğine getirmeye sebep olmuş ve İstanbul'da gerek vali, gerek şehremini sıfatıyla..."(*)

On üç ay gibi bir süre İstanbul Valiliği ve şehremaneti vekilliği yapan paşa, 5 Haziran 1924 tarihinde Ankara şehremanetliğine tayin edilmiştir.

"Ali Haydar Yuluğ 27 Kasım 1926 tarihinde sağlık sebepleri yüzünden Ankara şehremanetinden istifa etmiş ve o yıl yapılan seçimlerde İstanbul mebusluğuna getirilmiştir. Ali Haydar Bey'in bir dönem kadar süregelen bu mebusluğu sonunda İstanbul'a yerleşip sessiz bir köşede yaşadığı görülmektedir. Bu devre Haydar Bey'in kendini bilime verme devresidir. Haydar Bey bu dönemde felsefe, sosyoloji ve özeklikle ekonomi dallarında incelemeler yapmış ve rahmetli Osman Nuri Elgin'in belirttiğine göre (iktisat) ve (Amerika sanayii tarihi ve Amerika beldelerinin inkişafı) adlı iki mühim eser de vermiştir"(**)

Yaşamı hakkında kısaca bilgi verdiğimiz Ali Haydar Paşa "18 Eylül 1937'de tedavi edilmekte bulunduğu Cerrahpaşa Hastanesi'nde kalp yetersizliğinden vefat etti. Kabri Edirnekapı mezarlığındadır.(***)

Kaynaklarda 'Bey' sıfatı ile anılır Ali Haydar Paşa. Cumhuriyetten bir süre sonra paşa sıfatı sadece asker kökenliler için kullanılır. Asker kökenli olmayan ancak Osmanlı bürokrasisinin üst noktalarında yer alanların da kullandığı 'paşa' sıfatının yerine 'bey' sıfatı geçirilir.

Okulun, nüfus itibariyle bizim köy kadar olan Celallı veya Karayün'e değil de üstelik Celallı nahiye iken, Akpınar'a yapılmasının nedeni ne olabilir? Bu soruya köylüler, paşanın, Bektaşi olduğundan dolayı böyle bir tercih yaptığı yönünde yanıt verirler. Doğru mudur, bilmiyorum?

(*) İstanbul Şehreminileri. Sayfa 531
(**) Meşhur Valiler. Sayfa 356
(***) İstanbul Şehreminileri. Sayfa 582

Paşa'nın bilime ve modernizme açık olduğu yukarıdaki alıntıda da görülmektedir. Böyle bir öğrenim kurumunu, köyün bu perspektife uygun olduğunu düşünerek yapması uç bir düşünce olmasa gerek. Her ne hal ise Paşa iyi yapmış!

Gelelim fotoğrafın elde edilmesi hikayesine. Köyden bir kısım insanların eskiden beri İstanbul'da Sular İdaresi'nde çalıştığı bilinmektedir. İşte bunlardan biri de Kellerin Halil'dir. Bir gün semtlerden birinde, su açıp kapama işini yaparken rastlantıyla Ali Haydar Paşa'nın evinin zilini çalar. Kapıyı Paşa açar. İş gereği konuşmaların ardından, kendisinin nereli olduğunu sorar. Akpınar köyünden olduğunu öğrenince, Paşa'nın gözleri parlar. İçeriye seslenerek "Hanım hanım gel buraya, işte çocuklarımızdan biri" der. Paşa yaptığı eğitim yatırımlarından yetişen öğrencileri çocukları gibi görmektedir. Bu tanışma sonrasında Kellerin Halil, Paşa'dan fotoğrafını ister. Aldığı vesikalık fotoğrafı büyüterek çerçeveletip köye gönderir. Bu okuldan yetişen çocuklar olarak bizler Ali Haydar Paşa'yı bu fotoğrafıyla tanıdık.

Okulun inşaat özellikleri ve konumu

Okulun yapımına 1921 yılında başlanmıştır. 1922 yılında da öğretime açılmıştır. Bölge yatılı okulu olarak da planlanmıştır. Tüm çevre köylerden öğrenci alınacaktır. Ancak bu tasarım gerçekleşmemiştir. Faaliyet süresince çevre köylerden birkaç öğrenci öğrenim görmüştür. Yeniköy mezrasının ise, kış günü bile okula yürüyerek gelip giden öğrencileri olmuştur.

Okul, Tanzimat sonrası Osmanlı resmi binalarındaki mimari biçime sahiptir. Bu yapı biçimi, özellikle 1900'lerde yaygınlaşmış ve Cumhuriyet döneminde 1950 yıllarına kadar hükümet konaklarından okullara dek birçok yapıda kullanılmıştır. Süslemeleri ve yerden yükseltili platformu olmayan okul yine de neoklasik bir üsluba sahiptir.

Yapı dikdörtgen bir planda olup her iki yanında arkadan ve önden çıkıntıları olan bir simetriye sahiptir.

İrtifası yüksektir. Dışarıdan ışığı azami derecede alacak geniş, yüksek ve çok sayıda pencereye sahiptir. Duvar temelle birlikte iki metre yüksekliğinde taşla örülmüştür. Taş duvarın üzeri

tavana kadar kerpiçle örülmüş ve kalaslarla ters V'ler halinde, giydirmeli destekler yapılmıştır. Çatı bu V'lere bindirilmiştir. Tavan ve taban tahta ile kaplıdır. Çatısı kiremitlidir. Beyaz toprak sıvalı olup dış ve iç cephe kireçle badanalanmıştır.

Çatı kuşlar için birer sığınak ve yuva yeridir. Okulun büyük bir bahçesi vardır. Bahçenin okul genişliğindeki bölümü öğrencilerin toplanma ve oyun yeridir. Geriye kalan batı yanındaki bölüm ise çevresi akasya ağaçlıklı yeşil alandır. Dereye kadar uzanır. Bu alanda kız ve erkek tuvaletleri vardır.

Okulun doğu yakasında ise ayrı ama daha sonradan yapılmış süthane denilen bir bina vardır. Bu bina kare planlı olup benzer inşa özelliklerine sahiptir. 1950'lerde yapılmış olsa gerek. Bir dönem süt tozlarının burada büyük kazanlarda kaynatılarak hazırlanması nedeniyle bu ismi almıştır. Aynı zamanda okulun fazla araç-gereçlerinin, yakacak odun ve tezeğinin konulduğu yerdir.

Okul 28 metre boyunda, 13.4 metre eninde bir alan üzerine kuruludur. Yapı ön ve arka cephesinin her iki başından yedişer metrelik bir mesafeden sonra 1.8 metre içe doğru girerek tekrar 14 metre boyunca uzanır. Bina, böylece her iki taraftan 7x2=14 metrelik bir çıkıntıyla ortada kalan 14 metrelik uzunluk boylamasına eşit bölünmüştür. 7mx13.4m=93.8 m^2 bir baştaki bölüm olup diğeri de aynı ölçülere sahip olduğuna göre; 93.8x2=187.6 m^2 çıkıntılı alandır. Ortadaki alan ise ön ve arkadan 1.8'er metreden 3.6 metre daraldığı için en (13.4-3.6)=9.8 metreye düşmektedir. Bu durumda 14mx9.8m=137m^2 ortadaki alandır. Böylece okulun toplam alanı 325 m^2'dir. İrtifası dıştan 4.15 metredir. Bu arada sağ baştaki bölümü öğretmen lojmanı olarak yapılmıştır. Ayrı kapısı vardır. Okulunu çift kanatlı tek kapısı 130x230 cm ebatlarındadır. Önden ve arkadan yedişer, yanlardan dörder olmak üzere toplam 22 adet 90x200 cm ebatlarında pencere vardır.

Ön giriş kapısı dikdörtgen bir salona açılır. Girişin sağında bir derslik ve yanında işlik dediğimiz büyük bir derslik vardır. Bunların her ikisi binanın sağ baştaki çıkıntı alanını kaplar. İşlik, iş eğitimi alanında olup özellikle Köy Enstitüleri döneminden örnek alınan eğitimin uygulama yeridir. Giriş kapısının karşısında iki derslik

vardır. Daha sonra salonun sol kısmı bölünerek öğretmen odası ve idari bölüm yapılmıştır. Bütün kapılar salona açılır. Dört derslikli bir okuldur. Birinci sınıflar bu küçük derslikte, ikinci ve üçüncü sınıflar birinde, dördüncü ve beşinci sınıflar diğer derslikte ortak öğrenim görür.

Okulun inşasında kullanılan araçlar daha önce boşaltılmış olan Ağdık köyünden kağnılar koşularak getirilmiştir. Çatı ve duvar dayamalarında kullanılan kalaslardan başka getirilen büyük ağaçlardan bir hızarhane kurularak taban ve tavan tahtaları çekilmiştir. Okul, aynı zamanda köy için tarihi bir özelliktedir. Hâlâ ayakta olan bu eserin yerleşim planını yazmak sanki bir eski eserin kaybolmasını önlemek hissini veriyor bana. Şimdi ise bu okulun bahçesine 1990'larda yeni ve küçük bir okul inşa edilmiştir. Öğrenci azlığı ya da öğretmen yokluğundan kimi zaman kapalı bile kalmaktadır.

Öğrencilik

Cumhuriyet Türkiye'sinin Latin Alfabesine geçişi 1353 sayılı kanun ile 1 Kasım 1928 tarihidir. Bu tarihten önce Arap Alfabesi kullanılmaktaydı. Latin Alfabesinin okullarda yerleştirilmesi de birkaç yıllık süreyi almıştır. Demek ki 1922 yılında öğretime başlayan okulumuzda, en az on yıl, halkın 'eski Türkçe' dediği Arap Alfabesi kullanılmıştır. Bugün bile az sayıda da olsa bu öğrenimi görmüş insanlar yaşamaktadır.

Uzun yıllar okulda, sıra olmamıştır. Öğrenciler, palaz denilen bir tür içi saman dolu minderlerini de okula götürüp getirmişlerdir. Öğretmenin mutlaka bir rahlesi olmakla birlikte belki kimi öğrencilerin de rahleleri vardı. Kızlı erkekli, ayrım olmaksızın birkaç kuşak bu rahle-i tedrisden geçmiştir. İlk dönemlerde okuma yazma yeterli görülmüş ve o dönemdeki birçok öğrenci 5. Sınıftan mezun olarak ilk mektep diploması almamıştır. Genel olarak, çocuklar okula gönüllü gönderilmişlerdir. Okuma-yazma bir aydınlanma aracı olarak görülmüştür.

Yüzlerce çocuğun mezun olduğu bu ilk mektepte öğrencilik

yaşamı hep birbirine benzer. Yokluk, sıkıntı ve öğretmen dayağı ortak paydadır. Tebeşir yok denecek kadar azdır ve çok idareli kullanılırdı. İdare lambasının isi bir kağıda toplanarak, sınıftaki kara tahta boyanırdı. Tahta silgisi eskimiş örgülü paçavralardandı. 1960'lardan sonra bir nebze de olsa bu malzemeler yenilendi.

Birinci ikinci sınıf öğrencileri bir defter, bir kurşun kalem ve bir silgi ile o öğrenim yılını bitirmek zorundaydı. Üçüncü sınıfla birlikte defter ve kalem sayısı artabilirdi. Silgi kaybolmasın diye ortasından bir ip geçirilip boyuna asılırdı. Kurşun kalemin ucunu kırmak üzüntü verici bir olaydı. Kırılan kurşun kalemin ucu öğretmene açtırılırdı ki zayi olmasın. Öğretmenin bir çakısı vardı ve bu işi severek yapardı. Çünkü kendisi de bu koşullardan yetişmiş biri olarak hem yokluğun bilincinde idi hem de öğrencilere tutumlu olmayı öğretirdi.

"Yerli malı yurdun malı, herkes onu kullanmalı" tekerlemesiyle Yerli Malları Haftası yapılırdı. Köyümüz pazarına daha yabancı mallar girmemişti ki alınsın! Zaten alım gücü yoktu. 51 hafta yerli malı kullanıyor 52. hafta da yaptığımızı kutluyorduk. Sanıyorum o günkü toplu iğneler yabancı malıydı. 1970'lerde Demirel bunu itiraf etmişti. Milli iktisadımızı koruma ruhuyla donanan bizler, yerlisi varken yabancısını katiyen almayız. Çürük, çarık, bozuk, dayanıksız da olsa! Şimdiki insanlar ve de onların veletleri şaşırmışlar, hücum ediyorlar yabancı mala. Alim Allah milli iktisadımızı boğacaklar!

Erkek ve kız öğrencilerin birer siyah önlüğü ve naylondan beyaz yakalıkları vardı. Bu naylon beyaz yakalık bir yırtılmaya başlasın dikiş bile tutmaz sonuna kadar giderdi. Erkek öğrenciler okul şapkası takmak zorundaydı. Öğrenci şapkası deyip geçmeyin çok forsluydu. Lacivert, siyah karışımı bir renkte, geniş naylon terekli, yüksek alınlıklı, kalkık burunluydu. Daha da önemlisi şapkanın tereğiyle önünün birleştiği yerden sarı bir şerit geçer ve bunun üzerindeki alınlıkta yine sarı tenekeden ay-yıldız motifli bir arma vardı. Böylece tipin resmiyetiyle zihnin resmiyeti daha bu yaşta örtüştürülürdü.

Herkesin bir sırt çantası vardı. Kimilerinde bu bir heybe gözü

gibi dokunmuş bir torba, kimilerinde satın alınma meşin çantalar olurdu. Babası veya ağabeyi Sivas'ta, İstanbul'da çalışmada olanların öğrencilik malzemeleri biraz daha çeşitli ve giyim kuşamları biraz daha düzgün olurdu. Birden fazla defter, tükenmez kalem, hatta arasında ince kağıtlar olan resim defterine sahip olmak bir ayrıcalıktı. Ancak bu ince kağıtları, kimi büyüklerden korumak gerekirdi. Bu sayfalar yırtılarak sigara kağıdı niyetine kullanılıp arasına tütün bulunamaz ise ardıç ağaçlarının kurumuş kabukları dahi konularak sarılıp içilebilirdi. Birkaç hikaye masal kitabı, defalarca isli idare lambasının ışığı altında büyük keyif alınarak okunurdu. Hiçbir kitap atılmaz bir önceki sınıf öğrencilerine devredilirdi. Okumaya ve kitaba saygı daha o zaman başlardı.

Öğretmen bazen sınıfta, sırayla türkü söyletirdi. Söylemeyi beceremeyenlere, sesi kötü olanlara veya okulda da türkü mü söylenirmiş düşüncesinde olanlara sıra geldiğinde arkadaşlarınca alay konusu olmamak için "Öğretmenim ben bilmiyorum" diyerek sırayı atlatmaya çalışırlardı. Halbuki arazide tek başına olsalar zırıldan geriye kalmazlar. Öğretmen, ısrar ederse, gönülsüz de olsa bir iki dize söylerler. Daha o anda bile sağdan soldan laf atmalar, gülüşmeler başlar. Öğretmen hiddetli bir görüntü ile sınıfı susturur. Belki içinden kendisi bile gülmektedir. Ama bir de ağzını açıp da susmayanlar vardır. "Penceresi mavi boya, sevemedim doya doya" ile başlar, "Erzurum dağları kar ile boran" uzun havasına asıldıktan sonra "Fırat kenarında yüzen kayıklar"a geçer. Öğretmen "Bu kadar yeter, güzel söyledin" dese de "Şu uzun gecelerde yalınız yatılır mı?" türküsünü çığırmaya başlar. Sustur susturabilirsen. Demek ki bu yalnız yatmaktan sıkılmış, birini istiyor yanına. Boşuna bu türküyü söylemiyor, belli ki sınıftan bir kızı kestirmiş gözüne. Kendince laf atıyor!

Her pazartesi sabahı İstiklâl Marşı eşliğinde bayrak direkten indirilir, cumartesi öğlen ise yine aynı törenle bayrak direğe çekilir. Büyük bir ciddiyet hakim olsa da, arada birbirini dürtükleyen, farklı şeyler söyleyen, çocukça şakalar yapanlar vardır. Sonuçta yüksek sesle ve olabildiğince makamına uygun İstiklâl Marşı söylenir. Cumartesi günü ise, marş biter bitmez herkes tatil olmanın sevin-

ci ile ortalığı biraz ahıra çevirir. Pazartesi ise herkes sıra ile okula girerken süt dökmüş kediler gibidir.

Tımar edilmiş öküzlerin kaşağıda kalan tüyleri biriktirilip yumak haline getirilerek top yapılırdı. Teneffüslerde, sıçramasa da yuvarlanan bu top peşinde koşturulur, ip atlanır, körebe, kartopu vb. oyunlar oynanır.

Okulun zilini saate göre veya müdürden alınan talimat üzerine bir öğrenci ya da hademe çalardı. Sobaların yakılması, temizlik ve süt tozu verildiği dönemlerde, sütü pişirip dağıtma görevi yapan bir hademe tutulurdu. ABD'nin Marshall Planı doğrultusunda ülkemize de hibe yoluyla verdiği bu süttozu ve peksimet 'yardımı' uzun bir süre devam etmiştir. Torbalar halinde köyümüz ilkokuluna da ulaştırılan ve 'beslenme' programı adı altında verilen bu süttozunu ve peksimeti, asıl sütün yerini tutmasa da yokluktan dolayı keyifle içer, zevkle yerdik.

Bu program bir dönem sol cenah tarafından 'kültür emperyalizmi' diye nitelendirilmiş ve hatta çocukların beyin gelişimini önlemek ve ülkemizin geri kalmasını sağlamak için yapıldığı iddiasıyla da karşı çıkılmıştır. Hey gidi günler hey. Dünya ne kadar da değişti şu kısa sürede!

Uzun yıllar okulumuzun hademelik görevini Katip Emmi'nin eşi yapmıştı. Hademenin ücreti her öğrencinin getirdiği paralardan sağlanırdı. Okuldaki üç derslikte teneke soba vardı. Her öğrenci sırayla tezek getirmek zorundaydı. Bu iş görevli tarafından dikkatle takip edilir, okulda iki kardeş dahi olsa iki tezek getirilmesi gerekirdi. Bir de her öğrenim yılı sonunda karne parası toplanırdı.

Öğlen yemeklerinde herkes evine gelirdi. Ocakta ısıtılan ekmeğin arasına küp peynirini koyan ana veya ebe, güzel bir dürmeç yapar ve çocuğa uzatırken de "bak gelin gibi bir dürmeç yaptım sağa" der. Ya da bir tasın içerisine doldurursun dal turşusunu, bir ekmekle yersin. Bunlar yoksa sabahtan kalma düğürcek çorbasına çalarsın kaşığı. Bunlar zengin ve leziz birer öğlen yemeğidir! İşin içinde turşusuz yavan ekmek yemek bile vardır.

Buz üstünde kaymak ayrı bir keyif verir çocuklara. Hafif eğimli

yerlerde düşe kalka kayılır. Meşin çanta bu iş için uygundur. Ama yıpranan ve yırtılan çantadan dolayı zılgıt hatta dayak yeme ihtimali de vardır.

Öğretmen evli ise lojmanda kalır. Bekarsa ve lojman da doluysa bir köylünün odasında kalır. Her öğrenci evi, sırasıyla öğretmenin günlük yemeğini vermek zorundadır. 1960'lardan sonra köyümüzden çok sayıda öğretmen yetişmeye başlamış ve bunların büyük bir bölümü de bir zamanlar okudukları bu okulda öğretmenlik yapmıştır. Bu öğretmenler evli veya bekar kendi ailelerinin yanında kaldıkları için yemek götürme sorunu olmaz.

Öğretmenler otoriteyi elden bırakmazdı. Yoksa, sıpalar gibi o tarafa bu tarafa kıç atan, büveleklenmiş öküzler gibi koşturan, keçiler gibi sarp yerlerde dolanan, koyunlar gibi mazlum ve şaşkın olan bu velet sürüsü ile nasıl baş edilebilir? Şu veya bu nedenle, az veya çok dayak yemeyen hiçbir öğrenci yoktur. Maazallah, düşmeyesin Molla Hüseyin'in (Molüseyin) eline. Rahmetli, öğretmen değil okutmandı. Bir zamanlar öğretmen açığından dolayı ilkokullara böyle okutmanlar alınmıştı. Molla Hüseyin Emmi (hoca), "Dayak cennetten çıkmadır" sözünün yılmaz ve etkin bir uygulayıcısıydı. Öğretmenler ise atalarımızın bu 'yüce' sözünü biraz daha az uygularlardı. Bu köy çocukları da sırım gibi olurlar, maşallah. Vurdukça uzar, çarptıkça tozarlardı. Şimdiki çocukların kulağını çekiyorsun, cayırtıyı koparıyorlar. Ah ah bunlar da öğrenci mi! Elbette dayak mantalitesine sahip olanlar için.

Öğretmenler, öğretme içtenliği ve çabasını gösterir, öğrenciler ise öğrenme isteğindedir. Köyde, okumaya karşı ilgi vardır. "Benim oğlum okuyup büyük adam olacak" diyen aile reisleri çoğunluktaydı. Kimileri de "Ulan bu mangafada okuyacak göz yoktur. Bundan dana çobanı olur ancak" serzenişlerinde bulunurdu. Erkeklere daha çok öğretmenlik, mühendislik, doktorluk, kızlara ise öğretmenlik, hemşirelik, avukatlık yakıştırılırdı.

Bu idealler koşullar gereği gerçekleşmezdi. Ancak ilköğretimden sonra öğretmen okulları hariç başka okullarda öğrenci okutmanın, çok uzun yıllar olanaklı olmadığı da bir gerçektir. Bu durum gereği köyden, çok sayıda ilkokul öğretmeni yetişmiştir.

Birçok kez okulda skeçler, piyesler sergilenirdi. Nasrettin Hoca fıkralarından uyarlanan skeçler başarıyla oynanır ve seyircileri kahkahaya boğardı. Piyesler ise Kurtuluş Savaşı, bayrak, vatan, millet eksenindeki konulardan seçilirdi. Özellikle Namık Kemal'in "Vatan Yahut Silistre"si en çok sergilenen oyundu.

Bu emektar okuldan yüzlerce öğrenci, onlarca öğretmen geldi geçti. Yokluğun, yoksunluğun yaşandığı ama buna rağmen belki biraz da bilinçsizlikten kaynaklanan, yarından kaygı duymadan, akan rutin yaşamın güzel yanları da vardı.

Okul gezileri

1950-1970'li yıllar arasında, her yıl olmasa da çoğu kez okul, öğretim yılı sonlarına doğru gezi tertip ederdi. Böyle bir gezi, olağandışı günlerden sayılır. Geçmişte bu gezilere katılan öğrencilerin bu gün bile anımsadıkları olaylar vardır. Gezi dediysek bu, köy dışında bir kasaba ya da kentte düzenlenen yarı turistik gezi olmayıp bildiğimiz kır gezilerindendi. Mayıs ayının ortalarına denk gelen bir pazar günü yapılırdı.

Öğrenciler büyük bir heyecan duyar, aileleri telaşla yolluk hazırlar. Soğan kabuklarıyla birlikte yumurtalar kaynatılır. Beyaz olarak suya konulan yumurta, kaynamayla birlikte soğan kabuğunun rengini alır. Rumların paskalya yumurtaları gibidir. Gilikler, kömbeler, sac üstüler yapılır. Öğrencinin o günkü azığı boldur. Yeşil soğan, çökelek, yoğurt da konur azığa.

Çayırlık ve gözeli bir alan seçilir gezi yeri olarak. Buna en uygun yerlerden biri Devrent diğeri de Ağcören'dir. Kavağınbaşı'na ve Ziyaret'e de gidilebilir.

Eğer bu gezi çevre köylerden birinin okulu ile görüşülerek aynı gün ve yerde birlikte yapılacaksa, öğrenciler daha büyük heyecan duyar. Katılan taraf da daha çok Celallı nahiyesidir. Yeni insanlarla karşılaşmanın getireceği değişik ortamla birlikte, asıl heyecan bu gezinin, bilginin pazara çıkarak yarışacağı bir alan olmasıdır. Okulun çalışkan öğrencilerine görev düşmektedir. Yaşça büyük, cüsseli ve de kimi mekir öğrenciler diğerlerine "Lan

bakın oğlum, Celallı talebelerine nasıl iyi bir okul olduğumuzu gösterin ha" diyerek yarı tehdit içeren uyarılarda bulunur.

Öğrenciler, sabah erkenden ellerinde yiyecek çıkınlarıyla okulun önünde toplanır. Kıyafet serbesttir. Önlük olmasa da yine de çoğunlukla o ay yıldızlı okul şapkaları takılmıştır. İki veya üç öğretmen (ki bunlardan biri de müdürdür) nezdinde öğrenciler yürüyüş koluna sokulur. Köyde, muhtar ve öğretmenlerin arkadaşları da geziye katılır. Öğretmenlerin azıkları yoktur. Diğer yetişkinlerin azıklarında ise fazladan rakılar vardır. Gramofon veya pikap gezinin önemli bir malzemesidir.

Yürüyüş kolundaki düzen, ana cadde veya statdaki resmi geçit töreni gibidir. Önde Türk bayrağını taşıyan uzun boylu öğrencilerden seçilmiş bayraktar. Arkasında çerçeveli Atatürk resmi taşıyan yine bir uzun boylu, özellikle kız öğrenci. Bunların da arkasında üçerli sıralar halinde, beşinci sınıftan ikinci sınıfa doğru hizaya girmiş Akpınar köyü ilk mektebinin yiğit öğrencileri! Birinci sınıflar küçük diye geziye alınmaz. Öğretmenler takım komutanları gibi yanlarda bulunur ve kontrolü elden bırakmaz. Bu düzeneği, kolun dışında, sallan seyip yürüyen şu yetişkin siviller ve muhtar bozmaktadır.

Marş marş komutu ile yürüyüşe başlayan kolun, ilkin ön saflarında yükselen "İzmir'in dağlarında çiçekler açar / bozulmuş düşman hep geri kaçar" marşının sesine arkadakiler katılır. Marşları birazcık türkü havasında olsa da yine de iyi söylerler. 80-100 öğrencinin sesi mektebin önünden yayılır köyün üzerine. Yürüyüş kolu köy dışına doğru çıkmaktadır. "Tuna nehri akmam diyor / şanı büyük Osman Paşa / Plevne'den çıkmam diyor" ile ikinci marş başlar söylenmeye. Köyden kısa bir mesafeye dek ilerlenen düz yolda yürüyüş kolunun düzeni bozulmaz. Zaten marşlar düz yol boyunca yapılan düzenli yürüyüşlerde söylenir. Ancak bir süre sonra yol daralır, dereli tepeli hal alır. Artık resmiyet bitmiştir. Hazır oldan rahata geçilmiş gibi herkes kendi halinde yürümeye başlar.

Gezi yerine bir-birçuk saatlik bir yürüyüşten sonra varılır. Çayırın uygun bir yerine öbek öbek yerleşilir. Arkadaşlık ilişki-

lerine göre oluşan gruplar çıkınlarını bırakıp oyunlar oynamaya başlar. Öğretmenler ve arkadaşları gözeye yakın bir yere kamp kurar. Komşu köyün okulu da kısa bir süre sonra benzer bir şekilde gezi yerine gelir. İttifak eden iki ülkenin askerleri gibi cephede bir araya gelinmiştir. Çayırın bir bölümüne de onlar karargah kurar. O köyden gelen öğretmenler de bizim köyün grubuna katılır. Talebeler yavaş yavaş birbirleriyle ilişki kurmaya, kaynaşmaya başlar. Genellikle aynı sınıflar kümelenir. "Senin adın ne lan?", "Osman", "Gaçıncı sınıfa gidiyon?", "Dördüncü sınıfa", "Ya senin adın", "İbraam", vb. şekilde karşılıklı tanışma devam eder. Öğrenciler ortaklaşa oyunlar oynamaya başlar. Güzel bir hava, güzel bir gün vardır.

Ama asıl hareket tarafların "Bilgi yarışması" için öne sürdükleri çocukların etrafında oluşur. Çocuk, kendinden çok köyü adına yarışma yapacağı psikolojisi içinde, mevzi ele geçirmeye çalışan asker gibidir. İki ders üzerinde yoğunlaşılır: Matematik ve tarih. Biraz da coğrafyada gezinilir. "Bak şimdi soruyom: Bil bakalım bir üçgenin iç açıları toplamı gaç derecedir". Soru sahibi ilk taarruzunu yapmış, şişinerek sonucu beklemektedir. Soruya muhatap talebe "Lan onu bilmeyecek ne var. 180 derece ha ha ha" diyerek soruyu bilmenin güveniyle gülmeyi de ihmal etmez. Şimdi soru sorma sırası ondadır: "Bir dikdörtgenin gısa kenarının üç gatı olan uzun kenarı 24 cm'dir. Bu dikdörtgenin alanı gaç cm^2'dir. Dinleyici olan taraflardan "Lan amma da zor soru sordu ha" sesleri yükselir. Sorunun muhatabı talebe, elinde kağıt kalem, bir hoca edasıyla problemi çözmeye çalışır. Süre uzar. Taraftarlarının, "Lan oğlum çözsene haydı" sıkıştırmalarına, sorunun muhatabı, "Yahu durun, çözeceğik işte" deyip çalışmalarına devam eder. Çözemediği zaman, karşı taraf derhal "Gordüğüz mü oğlum, bizim köyün okulu beyle talebe yetiştirir. Sizin köyünkü de okul mu?" salvolarına başlar. Diğer taraf da "Bizim gordüğümüz ders kitaplarında bunlar yoğudu ki" savunmasına geçer. Soru sahibi ise gol atmış futbolcu gibi izleyicilere dönerek şişinir. Akpınar köyü baskındır.

Bir başka öbekte tarih bilgisi yarıştırılır. "Mercidabık Meydan Muharebesi gaç yılında olmuştur", "Büyük Hun Devleti gaç yılın-

da gurulmuştur", "Preveze savaşı gaç yılında olmuştur, gomutanı kimdir?", "Tarihte gaç Türk Devleti gurulmuştur" gibi sorularla tarihte at koşturur talebeler. Varsın nal toplasınlar! Yeter ki talim ve terbiye edilsinler!

Atatürk'ün çürük Bandırma vapuruyla Samsun'a çıkışı, Erzurum, Sivas Kongreleri, meclisin kuruluşu, Cumhuriyetin ilanı, Atatürk'ün ilkeleri gibi yakın tarih konularında daha ateşli müsamereler yapılır. Coğrafyada, çeşitli ülkelerin başkentlerine, dünyanın büyük dağ ve nehirlerine soru-cevap aracılığıyla geziler yapılır. Bilen tarafın taraftarı "Aferin lan" övgüsünü, karşı taraf ise "Vay anasını, bunu da bildi lan" hayretini dile getirir.

Güneş tepedeyken herkes getirdiği yiyecekleri yer. Gaz ocakları ateşlenip çay suları konur üzerlerine. Göze başını tutmuş öğretmenler ve diğerleri kendi havasındadırlar. Yer sofralarında fazladan çay bardaklarına doldurulmuş rakılar vardır, sohbet koyudur. Pikaptan türkü nağmeleri yükselir. "Ha gardaşım şerefe" dendikçe, rakılar fondip yapılır. Dem tutulmuştur. Sıra, pikaba davul zurna plakları koymaya gelmiştir, zurnanın tiz, davulun tok sesi duyulduğunda kalkar bizim yetişkinler, tutuşurlar el ele, başlar çayırın üzeri müziğin ritmi ile dönmeye. Talebeler toplanır oyuncuların etrafında. Coşarlar da coşarlar. Kimi talebeler ek olurlar halaya.

Birdirbir, uzunçşek, mendil kapmaca oynar, güreş tutulur. Gün devrilmiştir iyicene. Tepelerin gölgeleri vurmuştur karşı tepelere. Geziye katılanlar felekten bir gün çalmanın mutluluğu ile toplanmaya başlar. Bir sonraki yıl yine karşılaşmak dileğiyle vedalaşılır. Düşer herkes köyünün dönüş yoluna. Köye yaklaşıldığında yine yürüyüş koluna geçilir "gümüş dere durmaz akar / yürüyelim arkadaşlar / güneş ufuktan şimdi doğar / yürüyelim arkadaşlar" sesi ulaşır köye. Grubu uzaktan gören köylüler, bundan bir hoşluk duyar. Köy girişinde "Ankara'nın taşına bak / gözlerimin yaşına bak / düşman yine başkaldırmış / şu feleğin işine bak" marşını patlatan grubun yüzünde bayraktarından, kafayı biraz bulmuş öğretmenine ve en küçük öğrencisine dek bir yorgunluk izi görülmez. Grup yürüyüş nizamıyla okulun önüne gelir, oradan herkes evine dağılır. Daha dün varlıkları padişaha feda olanların evlatları hazırdır bugün, cumhuriyete feda olmaya!

İNANÇ DÜNYASI

İnsanın metafizik dünyası, daima dairesel bir kapalı eğriyi ifade eden "sorgulamalarıyla" sınırlıdır. "Hikmetinden sual olmaz", kapanan dairenin son halkasıdır. Devasa evrenin bilinmezlik içeren boyutu, yaratıcı ve insan kimliğinin kaba maddeciliğin ötesinde derinliğe sahip özgünlüğü: İnanç dünyası ve onun saç ayaklarıdır. Dinler tarihi ve felsefe apayrı bir konudur. Biz burada inançların (dinlerin) kendisini değil, bunların insanlık coğrafyasında oluşturduğu renk tayfından hareketle, köyümüz yerelindeki kimi uygulama biçimlerinden söz edeceğiz.

İnsanlık tarihinin seyrinde uzun yıllar çoktanrılı dinler yer almıştır. Son 3000 yıldan bu yana da insanlık âleminin bir bölümü tektanrılı dini inancın kabul edildiği Musevilik, İsevilik ve Müslümanlık sürecini yaşamaktadır. İslam dinine göre de, son din ve peygamberi Hz. Muhammed de son peygamberdir.

Yine dünyanın bir bölümü de Budist, Şintoist, Brahman gibi daha farklı perspektiflere sahip dinlerin mensuplarıdır. Özellikle Afrika'da, arkaik dönemden bu yana devam eden birçok yerel ve özgün boyutlu inanç biçimlerine sahip çok sayıda nüfus yaşamaktadır.

Dinler monoblok bir yapı sergilese de yorum ve uygulama anlayışlarının çok parçalılığı bir gerçektir. Böyle olması da doğaldır. Çünkü, içinde insan vardır. Tek tanrılı dinlerin monist (tekçi) felsefesi de neden-sonuç ilişkisini, önsel olarak belirlenmiş amaca uygun dizayn edilmiştir. Doğru-yanlış olguları ikilem halinde ele alınmış ve belirlenmiş bir veriden hareketle mutlaklaştırılmıştır. Ancak ilahi dünya, koşulların gerekliliği olarak akıl

yürütmeye açık bir alana da sahiptir. Böylece, din, bir bakıma hem öznesi hem nesnesi insan olan tarih alanı gibi algılama, analiz ve yorumlarda öznelliğe son derece açıktır.

Aynı dine sahip insanların, o dine dair birbirinden farklı birçok anlayış, görüş ve uygulamaları vardır. Ayrıca şu veya bu ölçüde diğer inanç sistemlerinden etkilenmiş ve bunlardan aldığı kimi şeyleri, ait olduğu inanç ile karıştırarak içselleştirmiştir. Bu nedenle toplulukların inançları saf değildir. Böylesi eklemlemelerde insan, ait olduğu dinin renginin farklılığının bilincinde olsa dahi, uhrevi dünyanın gözenekli yapısı gereği, kolaylıkla bu karışımlar zihin dünyasına isteyerek girer. Bu geçirgenlik hemen hemen bütün dinlerin yaşam alanlarında var olup insanların tarihsel ve coğrafi ilişkilerinin zorunlu sonuçlarıdır. Kaldı ki metafizik dünya, örneğin, rafine edilmesi mümkün maddelerin, nitelik belirlemelerine sahip somut donelerle sınırlı değildir.

İnanç alanındaki soyutlamalarda, birbirlerine benzeşen, birbirleriyle kesişen çizgilerin zihinsel faaliyette kolaylıkla kendilerine yer bulmaları ve bunların benzeşen ritüellerle uygulanmasını Anadolu'nun her yerinde ve başka coğrafyalarda bulmak mümkün. Farklı renklerin irtibat yoğunluğu geleneklere dayalı önsel kabullerdir.

İnsanlığın ilahi dünyasının karmaşık ve girift yapısına ilişkin böyle bir girizgahtan amaç, Müslüman kimliğine sahip köyümüzde kimi inanç, uygulama ve tapınma biçiminin, yalnız ve yalnızca İslam anlayışıyla sınırlı olması gibi bir zorunluluğun olmadığını, kaldı ki bunun olamayacağını belirtmektir.

İslam coğrafyası içerisinde yer alıp da bırakın ülkeleri, iki komşu köy arasında bile bir yığın farklılıklar gösteren inanç biçimleri vardır. Amacımız, bunlardan kimileri İslam perspektifinde, şu veya bu ölçüde yer almış, kimileri de bu açının dışında kalmış olsalar dahi, ölçütler kullanarak, tasnifler yapıp yargılamaya gitmek değildir. Durum tespiti yaparak bu olguların kimi inanç bağlarına değineceğiz.

Bu gün Anadolu'da farklı dinlere ve onların da çeşitli mezheplerine mensup insanlar yaşamaktadır. Bu coğrafyanın inanç

dünyası ve kültüründe, gerek daha önce yaşamış halklara ait ve gerekse kendilerinin şimdi sahip olduklarının önce yaşadıkları ve bu güne aktardıkları bir yığın değerler mevcuttur. Bilgilenmek açısından bu güne kaynaklık etmiş din ve kültürlerden kısaca ansiklopedik ölçüde de olsa kitabın ekler bölümünde bilgi verdik.

Anadolu'da etnisitesi Türk kökenli olup da farklı inanç biçimlerine sahip topluluklardan biri olan, Türkmen soyundan gelme köy insanı Alevi kimliğe sahiptir. İslamın Araplar tarafından Türklere kabul ettirilmesinin tarihi çok kanlı olup 300 yıllık bir süreyi kaplar. İslamı kabul eden Türkler, bu dinin Arap kökenli yorum ve geleneklerini olduğu gibi kabul etmemişlerdir.

Zora ve asimilasyona dayalı kültür politikalarına, gerek Araplar tarafından olsun gerekse İslamı kabul edip de Ortodoks İslamı savunan bir kesim Türkler tarafından olsun özellikle Osmanlı tarihi boyunca çok sık rastlanır. 1980 12 Eylül cuntasının bir uygulaması da Alevi köylerine cami yapmak girişimi olup Osmanlı iktidarı ile parelellik göstermesidir. Hem de laiklik adına!

Türkler, inanç dünyasındaki ana eksen İslam olmakla birlikte, eski dinlerinden olsun, başka coğrafyaya gittiklerinde orada bulunan dinlerden olsun, inançların bir harmanlamasını yapmışlardır.

Ağaca çaput bağlamak, eşiğe basmamak, ateş üzerinden atlamak, kutsal gördüğü bir taşa el sürüp dilek dilemek, yatır ziyaretleri, fal, büyü ve kimi doğa olaylarını kutlama gibi o kadar çok inanç ve davranış biçimi vardır ki Anadolu'nun her tarafında yaygındır.

Bu harmanlama ile birlikte genelde varoluşa dair, özelde de İslamı yorumlayış biçimiyle birlikte kendine özgü bir hetorodoksiye ulaşan Anadolu Aleviliğinin spesifik temeli budur. Ocak, tekke, dergah ve ortamını bulabilmişse medrese, tekamül alanlarıdır.

Şimdi bu özgün inanç anlayışının ve felsefesinin köyümüzdeki uygulamalarına bakalım.

Yalıncakocağı

Alevi toplumun inançlarında ve geleneğinde Dedelik ve Ocaklık kurumunun büyük bir yeri vardır. Bektaşilerde grup önderine baba, postunun olduğu yere de dergah denir. Biz de ise bu dedelik ve ikamet yeri de ocak olarak alınır. Ocak, mekanla birlikte daha çok soy bağını içerir.

Köy, Yalıncakocağına bağlıdır. Hubyar ocağı ile de ilişkileri olup dolaylı bir bağ içerisindedir.

Yalıncakocağını ve köyünü, sayın Prof. Fuat Bozkurt., Toplumsal Tarih dergisinin 1996 yılının Kasım sayısında yazmaktadır. Konuyu daha iyi anlamak için bu yazıdan uzun alıntılar yapacağım:

"Yalıncakocağı, söylencesel geçmişi ve işleviyle Anadolu'nun yaygın ocaklarından biridir. Sivas'ın 86 km. doğusunda Hafik'e bağlı bir köy. Sivas'tan çıkıp Karayün, Celallı, Aydoğdu, Benlikaya köylerini aştıktan sonra geliyor. Türbe, köyün sağına düşen bir düzlükte yer alıyor."

"Yalıncak, bakımsız bir anıt mezar konumunda... Bu alanda iki mezar yer alıyor. İki mezardan biri Yalıncak Baba'nın sayılıyor. 25-30 metre uzakta ikinci bir mezar var. O ise Seyit İsmail Dede'nin. Ağuçanlı (Dersim aşiretlerinden bir boy [y. n.]) Seyit İsmail Dede'nin mezarı üstünde 1300 tarihi kazılı. Söylendiğine göre mezar, 70-80 yıl önce yapılmış. Ermeni ustalarının elinden çıkmış. Mezarın bir yüzünü bir at motifi, bir çam ve dört kadeh süslüyor. İkinci yüzünde, iki keçi çizimi yer alıyor..."

Yukarıda yazarın sözünü ettiği 1300 tarihi miladi olarak 1885 yılına denk gelir. Sayın Bozkurt, mezar üstündeki motiflerin ne anlamlara geldiğine dair bu yazısında bir bilgi vermemektedir.

"... 1964 doğumlu Mahmut Yalıncakoğlu ocağın son dedesi sayılıyor. 1993'te babasının ölümü üzerine posta oturmuş... Baba Hüseyin Fevzi Bey 1939-1993 yılları arasında yaşamış."

"19. yüzyılda belki de daha önceleri Hafik toprakları bomboş. Yine bir halk devinimi başlıyor. Dersim'deki kimi aşiretler Sivas

yöresine doğru kayıyorlar... Bir oymak, şimdiki adı Yalıncak olan aşağıdaki obaya yerleşiyor..." Bu tespitten Gürlevik Dağı eteklerinde yer alan Eymir, Kaballı köyleri de bu tarihlerde Dersim'den gelmiş olmalı. Eğer öyle ise bu yörede 200 yıllık bir yerleşim geçmişleri var. Bu yöre köylerine, Kurmaçlı (Kurmeşan aşiretinden olsa gerek) denilir. 1920-1921 Koçgiri ayaklanmasının aktif çatışma sahalarından biridir.

Yalıncak Sultan'ın söylencesine gelince "Yalıncak Sultan'ın gerçek adı, Seyit Muhammet Nuri'dir. Hacı Bektaş Veli'nin 5. halifesi olup post sahibi ulu bir kişidir. Hacı Bektaş'ın Çerağaçlığını üstlenmiştir. 13. yüzyılda Moğol yayılmasının ardından Anadolu'da düzen alt üst olmuştur. Avrupa'yı Çin'e bağlayan İpek Yolu, şu yalnız ve yorgun mezarların yanından geçen dar köy yoludur. Yolun bu bölümü sürekli kesilir. Eşkıyaların saldırısına uğrar. Kervancılar yol güvenliğini sağlamak için Anadolu Selçuklu Sultanı'ndan yardım ister. Sultan yol güvenliğini sağlaması amacıyla, Rükneddin'i görevlendirir... Ne ki bir iki çatışmanın ardından tuzağa düşürülür, öldürülür. Bu kez halk, Hacı Bektaş'dan yardım ister. Hacı Bektaş, Yalıncak'ı görevlendirir. Yalıncak Sultan 40 yiğidiyle (bu tür ilahi söylencelerde 40 sayısı sık sık kullanılır Hurufi anlayışı olsa gerek bu sayının kendisi de uhrevidir. Kırklar Cemi vb. y.n.) bu topraklara gelir. Kendisine halktan 300 gönüllü katılır. Eşkıyaya karşı amansız bir savaşa girişir. Bir çatışma sırasında pabucu biraz ilerideki gözede kalır. Kendisi de çarpışmada ölür. Yalıncak'ın kızı Gönül Hanım Hubuyar ile evlenir. Soy, oğul Seyit Muhammet Nuri ile sürer. Günümüzde biraz ilerideki gözeye 'pabuçluk' adı verilmesi böyle bir söylenceye dayanır".

Rivayetin bir başka anlatım tarzı da, Yalıncak Sultan'ın çatışma esnasında kafasının bir kılıç darbesi ile gövdesinden kopup yere düşmesidir. Kafasını eline alıp yürüyen Yalıncak Sultan 30-40 metre sonra düşer. İşte onun düştüğü yer bu günkü mezar yeridir. Buraya Yalıncak Sultan Tekkesi kurulur. Tekkenin 800 yıllık bir tarihi vardır.

30 Kasım 1925 tarihinde TBMM'de yasalaşan Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması Kanunu ile resmiyeti olmayan bu tekke

de yasaklanmıştır. Tekkenin büyük ana binası yıktırılmıştır. Duvar kalıntıları durmaktadır hala. Celallı nahiyesi karakolu nezdinde, buradaki ağaçlar, Celallı'da yapılacak ilkokul binasında kullanılmak üzere bu köylülerce getirtilmiştir. Binanın çeşitli yerlerinde ve özellikle çatısında kullanılmıştır. İnşaatın bittiği sıralarda çıkan bir fırtına, çatıyı uçurmuştur. Bunun üzerine Sünni komşumuz Celallı köylüleri bu işi bir uğursuzluk saymışlardır. Bu ağaçlardan yapılan çatının, Yalıncak Sultan tarafından duyulan rahatsızlık sonucu uçtuğu fikrine varmışlardır.

"21. yüzyılın eşiğinde de ocaklar ülkemizde, işlevini sürdürmeye çalışıyorlar. Çağa uyum gösterme çabasına ve bilim-tekniğe ters düşmeme kaygısına karşın, ne kadar sürdürebilecekler bu koşuyu, belli değil."

Köyde hemen hemen her yıl birkaç ailenin adağı vardır. Adak, daha çok askere giden evladının sağ salim dönmesine, ölümcül bir kazadan sağ kurtulmaya, çocuğu olmayanın çocuğu olduğunda veya önce hep kız çocuk doğurup da sonradan erkek çocuk doğurunca ya da önemli bir dilek tutup da dileği yerine geldiğinde ve de ayrıca Yalıncak Sultan'ı ziyaret için adanır. Yalıncak aracılığıyla adanan bu kurban işi her yıl harman kalktıktan sonraki dönemde, buraya gidilerek yerine getirilir. Kurbanlık koçlar, süslenmiş, boyanmış ve boynuna bir elma takılmıştır. Kurbanı olanın davetine bu vesileyle Yalıncak'ı ziyaret etmek isteyen bir kısım köylü katılır.

Yolculuk için hazırlık yapılır. Yiyecekler ve su dolu kaplar eşeklere yüklenir. Çocuklar ve yaşlılar o kadar yolu ancak eşek yardımı ile gidebilir. Adak sahipleri, adaklık koçlar, ziyaretçiler ve eşeklerden oluşan bir kalabalık sabah erkenden düşer yola. İlahi bir yerin ziyareti ve yolculuk keyfi vardır. Çocuklarda ise merak. Buna benzer bir dini yolculuğu, Yorgo Andreadis "Tamama, Pontus'un Yitik Kızı" (*) kitabında çok güzel anlatır. O dönemde Rum köylülerin Sümela Manastırı'nı ziyareti ile Anadolu'daki diğer dini ziyaret

(*) Belge Yayınları,1997 İstanbul

yolculukları ne kadar da benzemektedir birbirine.

Köyden, takribi 45 km uzaklıktaki tekkeye öğlenden sonra varılır. Celallı, Kızılören, Aydoğdu, Benlikaya köylerinden geçilir. Köylüler yabancısı değildir bu mevsimde yolculuk yapan bu kalabalıklara. Celallı hariç diğer köyler de aynı yere bu tür ziyaretler yapar. Köylerden geçerken "kimmiş bunlar?" soruları yerini "haa bunlar Ağpuarlılarmış" tanışıklığına bırakır. O gün orada bir başka köyden gelmiş adakçılar da bulunabilir. Yahut da törenlerini bitirmiş dönüyor olabilirler.

Ziyaretçiler başta Dede'ye niyaz edip tekkedeki insanlarla hoş beş ederler. Sayın Bozkurt'un sözünü ettiği mezarlar ziyaret edilir. Dede ve adak sahibi-sahipleri başta olmak üzere çevrelenmiş grubun arasına koçlar getirilir. Koçun boynundaki elma, bir çocuk tarafından alınır. Dede'nin duaları arasında kurbanlar kesilir. Köylüler yanlarında bulgur, yağ, un, tuz getirmişlerdir. Tekkedeki büyük, soğuk evde kadınlar tarafından yufkalar açılır, bulgur pilavı ve tirit yapılmaya başlanır. Yalıncak köyünden, ki tekkeden ayrı ve aşağıda kalır, insanların da katılmasıyla o gün akşam yemeği yenir.

Ben 10-11 yaşlarındayken bir kez buraya gittim. 1967 Kayseri Spor-Sivasspor'un futbol karşılaşmasında, Kayseri'ye maça giden Ali Ağabeyim'in o statda çıkan arbededen (40 kişi ölmüştü) sağ salim kurtulmasına, anam bir adakta bulundu.

Odada oturan Dede ve diğer büyükler dışarı çıktılar. O dönem postta oturan Mehmet Dede (Hüseyin Fevzi'nin babasıdır) uzun boylu, sakallı, 55-60 yaşlarında biriydi. Ben ve köyümüzden 4-5 çocuk daldık odaya. Sıradan bir köy odası. Badanalı, daha kaliteli ve düzenli yerleştirilmiş minderler, halı yastıklar ve kilimlerle döşenmiş. Dede'nin duvarda sazı asılı. 8-10 resim karşılıklı duvarlara asılmış. Ocak soyundan dedeler ile eşlerine ait birkaç resim. Birkaç duvar halısı. Odaların değişmez yerleşim düzeni olan makat, kapı girişinin tam karşısında. Makattaki yastıklara kırlent geçirilmiş. Bir köşesinde dedenin postu. Beyaz renkte, belki bir keçi postu. Hava kararmak üzere. Ama odadaki gaz lambası daha yakılmamış. Biz 5-6 çocuk, hem odayı ilgiyle izliyor hem de oyun oynamaya çalışıyoruz. Odanın içinde oyun gereği hareket etsek de

makata, bırakın çıkmayı yaklaşamıyoruz bile. Benim kafamda ise makata çıkmaktan ziyade, Dede'nin postuna oturmak geçiyor. Çocuklara dedim ki "Ben Dede'nin postuna oturacağım". Arkadaşlarım şaşkın "Ne diyon lan sen oğlum, deli misin Dede'nin postuna oturulur mu hiç? Günahtır lan" gibi karşılıklar vererek beni caydırmaya çalışıyorlar. Kararlıyım ama yine de içimde küçük de olsa bir kaygı var. Kaygıyı silmek için biraz yavaş hareket ediyorum. "Dede dini otoritemiz olsa da, bizim gibi insan. Günahın bununla ne ilgisi var. Dede benim için Dede de, oturduğu yere geçip benim oturmam neden saygısızlık olsun. Bu çekinme ve korkunun hiçbir gereği yok. Arkadaşlarımın bu yanılgısını, oraya oturarak kanıtlamalıyım" gibi içimden kendimce mantık yürütüyorum. Kararlılıkla Dede'nin postuna oturdum. Sırtımı da yastıklara vererek bir rahatlık içerisinde "Nolmuş lan Dede'nin postuna işte oturdum. Beni böyle görse kızmaz bile" dedim. Çocuklar ise hala şaşkınlık ve hayretler içerisinde "Lan çarpılacan, çabıh en ordan" demekteler. İnanç dünyamın ilk sorgulamasını böyle bir ortamda yaptığımdan, kalıcı bir anı oldu benim için.

Gece orada yatılır. Tekkenin müştemilatı yatıya kalacaklar ve kalabalıkların yemek yiyeceği düşünülerek yapılmıştır. Ertesi gün öğlene doğru, tekrar yenilen kurban yemeğinden sonra, kafile dönüş yoluna geçer.

Dönüş yolu üzerinde, tekkeden birkaç kilometre uzaktaki bir alanda, o yörenin taş yapısına hiç benzemeyen siyah renkli, yuvarlağımsı bir taş vardır. 50-60 kilo civarındadır. Bu taşı gençler niyet tutarak omzundan arka tarafa atmaya çalışır. Elbette gençler daha çok almak istediği kıza niyetlenir ve Yalıncak Sultan'dan kendine kuvvet talep ederek taşa yapışır. Kimisi yerinden oynatamaz, kimisi diz kapaklarına, kimisi göbeğine kadar kaldırır. Pek azı taşı omzundan arkaya atar. Bu işi yapan aynı zamanda bir güç gösterisi sergiler, hindi gibi kabarır, hava atar. Taşı göbeğine kadar kaldıran da bu kadarı bile başarmanın sevincini yaşar. Hiç kaldıramayanların halini düşünün. Elbette, bunların gerekçeleri hazırdır. "Benim eksikliğim var ki Yalıncak Sultan bana yardım etmedi." Kuvvet ile taş

ağırlığının matematik hesaplarını yapmanın sırası mı şimdi? Belki yüzlerce yıl, binlerce gencin ellerinin değmesiyle taş, sanki cilalanmış gibidir. Bu kara taşı bilmem hangi ermiş, bilmem hangi dağdan fırlatmıştır buraya. Kutsaldır yani.

Taşa büyük bir istek ve konsantre ile yapışan dilek sahibi ıhılaya-tısılaya taşla mücadele eder. O anda bilinen bir sakatlık geçiren olmasa da sonradan, bel ağrısı veya basur gibi rahatsızlıklara bu nedenle maruz kalan olabilir.

Diğer köylerden geçerken "hele oturun bir soluhlanın, çalkama için" diyerek kafiledeki yaşlı ve çocuklara ayran verirler. Bu kalabalığa ayran mı dayanır ki hepsine versinler.

Akşamın karanlığında köye gelinir. Herkeste, yorgun olsalar da bu yorgunluğu hissettirmeyecek bir mutluluk ve huzur vardır.

Semah

"Semah sözü Arapça 'Sema' ya da 'sima' köküne dayanır. İşitmek, güzel ve iyi şöhreti, anlayışı duymak anlamına gelir. Terim olarak müzik ezgilerini dinlemek, dinlerken vecde gelip devinmek, kendinden geçip oynayıp dönmek demektir... İlkel toplumlarda müzik ve oyun dinsel içeriktedir."(*)

Mevlevilerde 'Sema', Alevi-Bektaşilerde 'Semah' (samah ya da zamah da denilir) bir dinsel ayin biçimidir. Oyunda ayrılmaz bir parça olan müzik, Mevlevilerde klasik Türk müziği kökenine dayanan ve Sufi özellikler gösterirken, Alevi Bektaşilerde halk müziğine dayanır. Semah, katı kurallara dayanmaz. Yörelere ve deyişlere göre figürler farklılıklar gösterir. Yine de bütün semahlarda ortak iki ana figür vardır. Kolların, kanat misali kalkıp inişi ve yürüyüşün, ayağın kullanılış tarzı. Kadın-erkek birlikte döner. Yalnız erkeklerce oynanan semah türü yok denecek kadar azken, yalnız kadınlarca oynanan semahlar çoktur. Alevi semahları Bektaşilerden farklı olarak 3-5-7-9-12 sayılarının kutsallığına dayanarak, bu sayıdaki insanlarla semah dönülür.

(*) Fuat Bozkurt-Semahlar. Sayfa 19, Cem Yayınları

"Semahların ezgileri, halk müziğinden kaynaklanır ve türkülüdür. Türkü ile oyun iç içedir. Yörelere göre ezgilerde, vuruşlarda ayrılıklar görülür. Semah ezgileri genellikle 5-7-9 aksak vuruşlu ya da çift vuruşlu havalardır. Ezgiler genellikle bağlama ve kemanla çalınır. Vurmalılar kullanılmaz."(*)

Dinsel özellikleri olan sevgiyi, aşkı dile getiren semah türkülerinde yaşamı kucaklayan ve onun merkezine insanı koyan anlayış hakimdir. Bu yanıyla, gerek sözü gerekse müziği açısından diğer türkülerden ayrılır.

Giysilerde belli bir tip yoktur. Özel olmayıp temiz, rengarenk ve o dönem kullanılan giysilerdir.

Semah, tek başına bir ibadet sayılmaz. Cem töreninin ana ekseninde yer alır. Semahsız cem töreni olmaz. Ama cem olmaksızın da semah dönülebilir. Bir köy evinde, kırda, inanç motifli herhangi bir günde, toplantıda da semah dönülebilir.

Bu gün semahların cem törenlerinin dışında bir ortamda yapılmasını eleştirenler vardır. Haklı yönleri olmakla birlikte, bu denli muhafazakar olmaya gerek de yoktur. Elbette semah dönmeye kalkanlar bu değerli, otantik olguyu deformasyona uğratmaktalar. Önce saygı duymak ve içten katılmak gerekir. Semah dönmek, çiftetelli oynamaya (ki bu da çok güzel bir halk oyunudur) kalkmak değildir. "Ali mürşit güzel şah" demekle "kadifeden kesesi" demek arasındaki farkı bilmek gerekir.

Abdal Musa

Nejat Birdoğan'ın "Anadolu ve Balkanlarda Alevi Yerleşmeleri" kitabında yazdığına göre: 14. yüzyılda yaşamış Anadolu Erenlerindendir. Bektaşi ayinlerinde 12 posttan 11'incisi O'nun adını taşır. Yaşamına dair kesin bilgiler yoktur. Kendisine ait bir deyişle aslımızı sorar isen Hoy'danız demektedir. Hoy Kenti ise Horasan yöresindedir. "Şakayık-ı Numaniye, Tac'üt Tevarih" gibi tarihlerde Abdal Musa'nın Bursa'nın alınışına (1326) katıldığı,

(*) Fuat Bozkurt-Semahlar. Sayfa 26, Cem Yayınları

Geyikli Baba ile ilişkileri olduğu yazılmaktadır. Kaygusuz Abdal O'nun öğrencisidir. Mezarı Antalya'nın Elmalı İlçesi Tekke Köyü'ndedir. Buradaki Abdal Musa Zaviyesi Bektaşiliğin önemli merkezlerinden biridir.

Abdal Musa köy Bektaşilerinde ve Alevilerinde çok tutulan bir ermiştir.

"Alevi dinsel törenleri 'görgü', 'muhabbet cemi' ve 'Abdal Musa' olmak üzere üçe ayrılır. Görgü Cemi yıllık dinsel törendir... Muhabbet cemleri herhangi bir fırsat nedeni ile bir araya gelindiğinde yapılan cemlerdir. Abdal Musa ise Görgülerin sonunda ya da Görüm yapılmadığı yıllarda tüm toplumu birlikte tutmak amacı ile bir akşam içine sağdırılan dinsel törendir."(*)

Abdal Musa'nın kurbanlar kesilip Cem yolu ile anılması yöntemi belki bizim köyde de çok eskiden yapılmış olabilir. Ama bilindiği kadarı ile köyümüzde bu adak tören bir başka şekilde yapılmıştır.

Abdal Musa'ya adanmış ve her yılbaşında tekrar edilen bu kutlama günü ocak ayının ilk günlerinde (hava koşullarına bağlı olarak) sanki yeni yıl kutlanıyormuş görüntüsü verilerek yapılır. Kendi inanç ritüellerini yerine getirmede 600 yıldır hem devletten hem de ortodoks İslam inançlarına sahip halktan baskı gören bu kesimler Cumhuriyet Dönemi'nde de rahatlamamışlardır. Ramazanda bile çift süren köylü, açık alanda çevre Sünni kesime mensup birisi tarafından görülmemek ve rahatsız edilmemek için maşlağı kafasına geçirip, azığını yediği günler yaşamıştır. 12 İmam Orucu'nu, Hızır Orucu'nu bir gizlilik atmosferinde tutar. Cem törenleri gizli tertip edilir. Her zaman bir baskın yeme riski vardır. Bu nedenle dışarıya gözcüler konur. Tarihte gördüğü zulümlere, aşağılanmalara, haksız ve de ahlaksız yakıştırmalara maruz kalan bu kesim insanlarının genlerine dek işlemiştir korku. Süreçteki diyalektik, baskının, bir boyutu ile korku getirmesine karşın diğer boyutu ile kenetlenme ve direnci doğurmuştur. "Aslını inkar eden na'merttir", "Ben de bu yayladan Şah'a giderim" vb. karşı

(*) Fuat Bozkurt- Semahlar. Sayfa 31, Cem Yayınevi

duruşlarını müziğe dökmüşlerdir. Bu denli karmaşık ve kan gölü coğrafyasına sahip Anadolu'da böylesine özgün bir inanca ve yaşam felsefesine sahip olmak, bunu devam ettirmek hiç de kolay olmamıştır.

Ancak toplumun bütün kesimleri sistemin içerisindedir. Konumları, dinsel faktörlere göre değil, üretim biçimlerindeki yere göre belirlenmiştir. Köylülük, büyük toprak sahipliği, bürokrasi, tımar sahibi, ticaret kesimi vb. kitleselleşmeler toplumsal yapının dinamikleridir. Marks 1850'lerde tarihsel evrimin zorunlu sonucu olarak; insanlığın, ulaşacağı toplum sisteminin ana karakterinin "herkesten yeteneğine göre, herkesin ihtiyacına göre" olacağını söyler. Manifesto ile ilan edilen bu ideal toplum sisteminin görüşü 19 ve 20. yüzyıla damgasını vuran Liberalizm karşısında yerini alan komünist görüştür. Marks'tan çok önceki farklı tarihlerde, farklı toplumlarda yukarıdaki görüşü şiar edinmiş hareketler olmuştur. Thomas Münzer'in Almanya'daki köylü ayaklanmaları, Spartaküs, Köleci ayaklanmaları, Osmanlı'da Şah Kulu-Şeyh Bedrettin Hareketi vb. Elbette bunların içerikleri, başarıya ulaşamamaları, o günkü üretim ilişkilerindeki yerleri, siyasaları vs. bütün bunlar ayrı konudur. Burada konuyu ilgilendiren "herkesten gücüne göre, herkesin ihtiyacına göre" idealize edilmiş bir görüş insana eskiden beri yabancı değildir ve kimi zaman bu anlayış kısa süreli, farklı nedenlerle de olsa günlük yaşama şu veya bu şekilde uygulanmıştır.

İşte Abdal Musa'ya adanmış bir günün geleneğinde aynı zamanda bu anlayışın bir uygulaması yapılmaktadır.

Köyün en büyük soğuk evi köylünün emrine verilir. Bu daha çok Göğüşgil'in soğuk ev olur. Bir Abdal Musa Organize Kurulu oluşturulur. En iyi ahçılar, yardımcıları belirlenir. Yakın zamana dek bildiğim bu işin değişmez ahçıları Mamo Dayı ve Kümbetligilin Musa Emmi'dir. O yıl adakta bulunmuş köylüler koyun verir. Toplayıcılar her haneye uğrar. Hane, gücüne göre yakacak, yağ, bulgur, un, buğday verir. Bu tümüyle gönüllü bir katılmadır. Toplayıcılar vasıtası ile bunlar Abdal Musa'nın yapılacağı eve getirilir. Kullanılacak malzemelerden fazlası satılır. Geliri

ile gerekirse yeniden koyun alınır. İhtiyaç eksikliği olmazsa, bu gelir bir sonraki yıl kullanılmak üzere Abdal Musa Bütçesinde kalır. Kurbanlar kesildikten sonra, o gün gece vaktine dek gençler gönüllü olarak et doğrar. Kadınlar su taşır, ocakları yakar. Devasa kazanlarda tirit ve etli bulgur pilavı pişirilir. Yufkalar açılır bir tarafta, pişirilir de pişirilir, yükselir tepeleme. Sabah erkenden her şey hazır hale getirilmiş olur.

Köyün kiziri kapı kapı dolanıp "gomşu, gabını al, Göğüşgilin eve gel. Abdal Musa hakgını al" diye haber verir. Her evden bir iki kişi ellerinde ikişer-üçer bakraç, tencere dizilirler sıraya. Mamo Dayı kazanların başında, elinde Hak kepçesi, yüzünde yorgunluğun mutlu gülümsemesi ile durmaktadır. Sık sık eli bıyıklarını sıvazlamaktan geri durmaz. Dağıtım görevlileri genellikle her hanenin kaç kişi olduğunu bilir. Kaldı ki buna bile gerek olmadan hane hakkını almaya gelmiş kişiye "gaç cansıız gurban?" diye sorulduğunda yanıt doğru olarak verilir.

Beşikteki çocuğa dahi yetişkin muamelesi yapılır. O'nun bir can olduğu ve bu tür haklara da sahip olduğu anlayışı vardır. Hatta, hane nüfusundan olup, ama köy dışında (gurbette) bulunan kişiler de bu sayıya dahil edilebilir. Kişi başına bir kepçe etli bulgur pilavı, iki kişiye bir kepçe tirit ve sayıya göre de yufka verilir.

Eve Abdal Musa yemeği geldiğinde herkeste büyük bir sevinç vardır. Hem böylesine mukaddes bir ritüelin başarı ile yerine getirilmesi, hem de yıl boyu 1-2 kez ancak et görebilen insanların bol ve lezzetli bu yemekleri yiyebilmelerinin getirdiği mutluluktur bu. 2-3 gün boyunca tadına vara vara yenen bu yemeklerden mideler bayram eder.

Sivas'ta ikamet edenlerin yemekleri de bir taşıyıcılar grubu oluşturularak o kış günü eşeklerle Tuzhisar üzerinden Gevre'ğe oradan da Erzincan-Sivas karayolundan geçen bir dolmuş veya otobüsle Sivas'a ulaştırılır. Eşekleri bir kişi geri getirir. Şehirde ikamet eden bu insanlar da (demiryolunda çalışan işçilerdir) köyün bu sıcak ilişkisini ve geleneğini yemekler aracılığı ile tatmış olurlar.

Cem

Alevilerin-Bektaşilerin ibadet ve dinsel bir tören biçimidir. Bugün kentlerde bile uygulaması devam ettiğinden bu konu üzerinde fazla durmayacağız.

Törenin bir hiyerarşisi vardır. Belli görevler tespit edilir. Topluluk ayrımsız olarak törene katılabilir. Dinsel boyutla birlikte o günün sosyal koşulları gereği toplumdaki insan ilişkilerine dair, pratik önlemleri de olan bir törendir. Olabildiğince devlet kapısından uzak duran topluluk (dışlanmış, ezilmiş, horlanmış ve güvensizdir) ihtilaflı sorunlarını bu törenlerde yapılan kimi uygulamalar (dar'a çekmek) ile çözmeye çalışır. Bu süreçte suçları sabit görülenler kınama, uzaklaştırma vb. gibi cezalar alır. Kimileri de birkaç yıl Cem'e katılamazlar.

Şamanist bir gelenekle bağlantılı olarak Cem törenlerinde "dolu" içilir. Aleviler buna "dem tutmak" derler.

"Şaman ayinleri gibi, Alevi-Bektaşi cemleri de gece yapılıyor. Her ikisinde de ibadette müzik, semah, dolu, kadın ve erkek birlikteliği Şaman ya da Dede ile lokma (dolu-içki y.n.) ve kurbanın bulunması vazgeçilmez şartlardan sayılıyor."(*)

Cem'i Dede yürütür. Dinsel uygulama Alevilerde Dedelik / Ocak-Bektaşilerde Babalık / Dergah özünde yürür. Dedelik soy silsilesi izler. Babalık ise yetişmeye bağlı ve seçimle olur. Bu açıdan Bektaşilikte "demokratik bir işleyişten söz edilebilir". Kır ve kent topluluklarının koşullarının bir yansıması burada da görülür.

Yeri gelmişken bir durum tespiti yapmayı gerekli gördüm. Dedelik konusunda ocaklar hiyerarşisi soya dayalı olarak şöyle veya böyle kurulmuştur. Bu aynı zamanda çekişme alanıdır. Ancak en garibi de dedelerin soy olarak kendilerini Ehl-i Beyt sülalesine dayandırma uğraşılarıdır. Öyle ki bazen bu uğraşılar parayla tanzim ettirilip onaylatılan uyduruk soy kütükleri edinmeye dek varır. Ayrıca hem kendilerinin Türk olduklarını (Kürt ise Kürt olduk-

(*) Cemal Şener, Şamanizm, Sayfa 81

larını) söyleyip, hem de Arap kavminden, Ehl-i Beyt soyundan geldiklerini iddia etmeleri bariz bir çelişkidir. Aslında bu bir meşruiyet arama çabasıdır. Hitap ettiği topluluk olarak Türk veya Kürt olmak zorunda, inanç boyutu ile de Müslüman olmaları nedeni ile biat ettikleri Ehl-i Beyt'in (Müslümanlığın diğer bir kesimi tarafından acımasızca ezilmiş, mazlum) kesimin inanç perspektifinden hareket etmek zorunda. Eğer soyunu buna dayandırırsa ocağı ve kendisi daha bir kutsallık kazanacak, ocağa bağlılıklar artacak ve çevresi genişleyecektir.

Köyümüzde Cem 1965'e dek düzensiz aralıklarla da olsa yapılmıştır. İlginç olan bir başka noktayı belirtmeden geçemeyeceğim. 1915 öncesinde köyümüzde yapılan Cemlere Ermenilerin yaşadığı komşu Ağdık Köyü'nden birkaç Ermeni Hıristiyan kişinin katılmasıdır. Burada başkasının kimliğini reddetmeden, olduğu gibi kabul ederek, insan bazında yaklaşan kucaklayıcı bir felsefe söz konusudur. İkincisi egemen Sünni kesimden duyulan ciddi korku, bir diğer dine ait kesime yakın duruşu getiriyor. Bu duruş gerçeği, yaşanan dönemdeki olaylarda da kendini göstermektedir. Cem törenlerinin farklı dönem ve yerlerde küçük değişikliklerle uygulansa da esas olarak Alevi-Bektaşi'lerin ana tapınma biçimlerinden biri olup, dinsel içerikli müzik, Dede'nin duaları, semah dönme, kadın-erkek katılımı ve dem tutma ortak özellikleridir.

Sayı gelin

Anadolu'nun kimi yörelerinde ve köyümüzde oynanan bu oyun özgünlük taşıyan en ilginç geleneklerden biridir. Yarı dinsel yarı gösteri içerikli bu oyun Orta Asya kökenli olup, Şamanist çizgiler taşır. Anadolu'daki Pagan inançlardan da etkiler taşıyıp, çoban toplumlarına ait olduğu görülür. Çiftçilikte de hayvan beslenmesi nedeni ile günümüze dek devam etmiş ama 30 yıl öncesinden bitmiş bir gelenektir.

Koç ayı denilen Kasım ayında, döllenmiş koyun ve keçilerin döl tuttuğu, bir diğer deyişle doğacak yavruların can bulduğu döneme tekabül eder. 8 Şubatta yapılır. Bu simgesel bir gün olup her yıl aynı

günde Sayı Gelin oyunu tekrar edilir. Sürünün döl tutması ve tutan döllerin sağlıklı doğması için bir tür temenni ve bereket oyunudur.

Sayı Gelin 10-12 genç erkek tarafından oynanır. Arap, şişman, hoca, deve taşıyan 2 kişi ve en az 5 en fazla 7 erkeğin kız elbiseleri giyerek gelin olduğu oyunculardan oluşur.

Arap: Biraz zayıf ve uzun boylu olmalıdır. Yüzü is veya siyah boya ile boyanır. Kafasında bir dolak sarılıdır. Sakalsız olup, ince uzun bıyık takar. Eski pantolon, sako türü bir ceket giyer. Omzunda süslü halı dokuma heybe vardır. Beline palaska takar. Palaskada çan ve kelekler dizilidir. Tam önünde de palaskaya geçirilmiş bir kasnak vardır. Elinde sopa bulunur. Belinde de bir bıçak vardır. Hareket ettiği özellikle de koştuğu zaman ortalığı çan-kelek sesleri sarar. Sopa ile ara sıra kasnağa vurur. Sesi güzel ve türkü repertuarı geniş olmalıdır. Oyunun yöneticisidir.

Hoca: Biraz kısa boylu ve kilolu olan gençten seçilir. Şalvar, ceket ve fes giyer. Mutlaka bıyık ve sakal takılır. Hoca iyi türkü söylemelidir. Devenin yönlendiricisi olup, oyunun geri plandaki idarecisidir. Oyuna hoca deve figürünün İslami bir etkilenme biçimi olarak girdiği ya da başka bir rolde olan bu figürlerin İslami kimlik benzetmeleri yapıldığı büyük bir olasılıktır.

Şişman: Oyunun yükünü çeken bu roldeki kişinin gerçekten de şişman ve uzun boylu olması tercih edilir. Yırtık-pırtık şalvarvari pantolonlar giyer birkaç kat. Vücudunun üst bölümüne daha bir şişmanlatmak için minderler bağlanır. Üstüne de bir maşlak giydirilir. Kafasında şapka vardır. Bu hali ile oyunun şişmanı sanki doğum yapacak gibidir. Elinde değneği ile yavaş hareket eder.

Deve: Beşe on ağaç parçalarından oturan deveye benzetilerek çatılan ve boşlukların minder ve yastıklarla doldurulduğu, üstüne de kahverengi postarın geçirildiği bir makettir. Bu maket gecgereye oturtulur. Bir önden bir arkadan iki kişi tarafından taşınır. Taşınırken, devenin boynundaki yulardan hoca tutar.

Gelinler: Oyunun süslenmiş, boyanmış, selvi boylu güzelleridir. Döllenmiş koyun ve keçinin karşılığı olup yavru vermeye hazır dişilerdir. Yalnız türkü söylemek için ağızlarını açan bu nazlı gelinlerin "ağzı var, dili yok"tur. Kendilerine yapılan sataşma ve

kaçırmalarda kesinlikle karşı koymazlar. Onlardan Arap sorumludur. Gelin rolündeki erkekler köydeki klasik kadın giysilerine bürünür. Tuman, çaşkır, fistan, üçpeş giyinip başlarına tepelik geçirirler. Tepeliklerden gümüş liralar sarkar. Boyunlarına gümüş lira veya birkaç altınla süslenmiş boncuk dizinlerini takarlar. Başları örtü ile bağlanmıştır. Önlerine işlenmiş önlükler bağlamış, bellerine rengarenk kuşaklar dolamış, kollarına kolçaklar geçirmişlerdir. Ellerinin kınalı olması tercih edilir. Uzun saç bağları sarkar omuzlarından bellerine doğru. Rengarenk giyinmiş gelinler oyunda pasif olsalar da gerçekte bu oyunun odağıdır onlar. Çünkü, bereketin anası dişilerdir.

Sayı Gelin'i oynayacak grup önceden tespit edilir. Oyuncular hazırlıklarını bir gün önceden bitirir. Gelinler kendilerine uygun elbise bulmakta biraz zorlanır. Bir de her evden yağ, yumurta, bulgur, tezek gibi malzemelerin toplanması için ayrı bir grup oluşturulur. Bunlar sayı gelin hakkı deyip ev ev dolanır. Hane, gönlüne göre ne verirse (1 yumurta, biraz bulgur vb.) veya vermezse bile ki vermeyen olmaz, itiraz edilmez. Organizasyona katılmış ve yardımcı olmuş tüm ekip oyun akşamı topladıklarını pişirip kendilerine ziyafet çeker. Fazla geleni de satıp harçlık yapar.

Oyun, köyün bir başındaki bacadan sabahleyin başlar. İnsanlar da onları izler. Bir bacada oynanırken izleyicilerden biri gelinlerden birini alıp, diğer bacaya kaçırır. Gelini kolundan tutup kaçıran delikanlıya gelin itiraz etmez ama Arap bu duruma çok sinirlenip delikanlının üzerine yürür. Delikanlı ile gelin önde, değneğini sallayarak gelen Arap arkada küçük bir kovalamaca yaşanır. Bu takibin arkasında da ekibin diğer oyuncuları vardır. Bu mizansendeki amaç oyunun bir bacadan diğer bacaya geçişini sağlamaktır. Çünkü oyunun, mutlaka köydeki her hanenin bacasına uğrayarak oynanması koşulu vardır. Böylece bereketin duacıları ayrımsız her bacada oynayarak o hanenin hayvanlarının doğumunu da bir nevi "kutsamış" olur. Eğer bir bacaya unutularak dahi uğranılmamışsa şikayet edilip Sayı Gelin ekibi o bacaya da uğratılır. Çoluk-çocuk da büyük bir zevk ve merakla bunların peşinden dolanır.

Bacada, Arap başta olmak üzere Hoca, Şişman ve Gelinler halay

çeker, birlikte türkü söyler. Arap yönetici olarak oyunları bilir. Solo olarak türkü söylemek de zorundadır. Şişman ile Arap sık sık kavga eder. Bu kavgaların kimisinde Şişman ölür. Gelinler başına toplaşıp ağlaşır. (Bu mizanseni çözümleyemedik.)

Şişman bacada izleyicilerden belli kimselerin önüne yatar, bahşiş alana dek kalkmaz. Bu durumda Arap ve Şişman gene takışır. Bahşişi alıp kalkan Şişman coşku ile halaya katılır. Kimi zaman sırtüstü yatar, bacaklarını açar, küçük bir çocuğu bacaklarının arasına koyarlar. Şişman ıkınıp sıkılarak doğum sancısı çekmeye başlar. Başına toplanan ekip:

"Foşur foşur sağarsın
Gümbür gümbür yayarsın
Ekiz ekiz kuzlarsın" ya da
"Bizim elde keçi çok
Hiç de böyle kılı yok"

türünden doğuma ilişkin ve hayvanları betimleyen maniler söyler. Bazen Şişman gelinlerden birini alıp bir başka bacaya kaçırır. Yine Arap ile arasında arbede yaşanır. Kasnağına sopa ile vuran Arap koştuğunda çan-kelek sesleri ile davar sürüsünün havasını verir. Ekip dışarıdan herhangi birinin katılımı ile sürüden koyunu kapmaya çalışan kurt mizansenini oynar. Hoca kurda müdahale eder, ancak başarısızdır. Arap'tan yardım ister. Böylece koyun kurttan kurtarılır.

Hoca isteyenlerin falına bakar yahut da bahşiş alabileceği kişiyi gözüne kestirir, türkü söyleyerek yanına gidip falına bakar. Bu gezinti süresince iki kişi gecgere yerleştirilen deveyi de birlikte gezdirir. Devenin yularını Hoca'dan başka kimse tutamaz.

Sabahtan akşama kadar çeşitli oyunlar çıkaran, maniler söyleyen ve çokça da halay çekip, türkü söyleyen ekip, köyün bütün bacalarına uğrayarak akşama doğru Sayı Gelin gezmeyi bitirir. Böylece o yıl ki bir 8 Şubat kutlaması daha yapılmış olur.

Uzun bir döneme tarihlenen bu oyunda kimbilir kimler ve kaç genç oynadı. Örneğin Capon Veli, Kaytazınoğlu Haso iyi Arap rolü yaparlarmış. Yaşayan ve yaşamayan, emeği geçen herkese teşekkürler.

Hızır Orucu

Darda kalana yardımcı, kurtarıcı ve bereket sunan Hızır inancı geniş bir coğrafyada ve Anadolu'da yaygındır. Anadolu inanç dünyasının kutsal bir "kişiliği"dir. Beklentiler ve umutlar O'na atfedilen değerlerle başattır. Darda kalan kişi "yetiş ya Bozatlı Hızır" diye yakarır. Tipide kalan, yolunu kaybeden herhangi bir tehlike ile karşı karşıya olan birey Hızır'dan imdat ister. Ürünün bereketi, dileğin yerine gelmesi için medet umulur. Askere veya gurbete gidenleri yakınları "Hızır yardımcın olsun" diye yolcu eder.

Zihin dünyasında Hızır, beyaz renkle anılır. Beyazlar giymiş, beyaz tenli, ak sakallıdır. Öyle ki atı bile boz renklidir. Beyaz, umudun rengidir.

"... Bu bizi 'şubat kutlamaları' (Calandae; kutsal adak günleri) çağına götürmektedir. Anadolu Alevilerinde Hızır Bayramı adını alan bu kutlamayı, mayıs ayındaki Hıdırellez (Hıdır İlyas) ile karıştırmamalıdır... Şubat kutlamaları... Salı, Çarşamba, Perşembe günleri oruç tutulur...

Şubat kutlamaları tarihi 12 hayvanlı takvime göre eski Türk Yeni Yılı ile Hızır Bayramı arasında bir yakınlığı düşündürebilir... Yine Marco Polo'nun yazdığı gibi Hızır Bayramı sırasında 'ak' renk seçilir... Hızır şerefine kırılmış, kaynatılmış buğday, gavut pişirilir."(*)

Köyümüzde Melikoff'un yazdığı gibi "Hızır Bayramı" deyimi kullanılmaz, Hızır Orucu denilir. 31 Ocak-2 Şubat arası 3 gün oruç tutulur. Başlama gününün Salı, bitiminin Cumaya denk getirilmesi esas değildir.

Son gece 1 elek un elenip, üstü açık olarak evin bir köşesine bırakılır. Ertesi sabah gerek bu un üzerinde veya gerekse ağzı açık bırakılan un çuvalı üzerinde bir el veya at nalına benzer iz görülürse büyük bir sevinç duyulup, hemen bir kurban adanır. O yıl ürün bereketli olacaktır. Böyle bir iz beklentisini büyük umutla taşıyan-

---

(*) Irene Melikoff-Uyur İdik Uyardılar, Sayfa 84, 85, Cem Yayınları

lar üzeri açık olan unun üstünde, hava sirkülasyonu ya da bir şeyin değmesi ile oluşmuş hafif bir şekillenmeyi bile bir el veya nal izine benzetmeye çalışarak "şükür Hızır bizim eve de uğradı" sonucunu çıkarmaya yatkındır. Uğramasa bile bir başka zaman uğrayacaktır. O duacısından yardımını esirgemez. Kurban haricinde birçok ev gavut yapar, dağıtır.

Gençler için ise Hızır Orucunun bir başka önemi vardır. Kız olsun erkek olsun gençler dilek tutacaklarsa orucun 2. gününden itibaren su içmez. Son gece yatarken dileğini tutar. "Ya Hızır rüyamda bana gönlüme göre birisi su versin". İnanış o dur ki gece rüyanda sana kim su vermişse onunla evleneceksin. Kızın aklında bir erkek, erkeğin aklında bir kız varsa zaten öteden beri bunların hülyalı düşleri kurulmaktadır. Böylesi bir düşün yoğunluğu ile susuz yatıldığında aklından geçen kız, kız içinde aklından geçen erkek, rüyada 1 tas su ile imdada yetişebilir. Böyle bir rüya görmek daha bir mutlu kılar insanı. Peki ya bir başkası su verirse? Öyle ya zihin dünyası bu. Daha tümü ile çözülmemiş bu karmaşık beyin sürecinin nasıl rüya gördüreceği hiç belli olmaz. Kafanın bir tarafına bir dönem, bir şekilde takılmış bir şey, günün birinde rüyanda farklı biçimlerde karşına çıkabilir. Bilinçaltına ittiğin, unuttuğun veya hatırlamak istemediğin bir olay, durum, nesne vb. bakarsın pat diye rüyana girmiş. Akıl erecek gibi değil şu rüya işine. İşte böyle istemediğin veya hatırında dahi olmayan birisi su verirse "Allah Allah bu ne iştir?" diye önce şaşırır, sonra da gerekçe yaratmada usta olan beyin "galiba ben hatalıyım, eksiklerim var da Hızır bana böyle istemediğim rüyalar gördürüyor" gibi kaçış yolunu bulur. Aklından geçen kimse yok iken niyet tutularak yatılan bu gecede kendine su veren olmuşsa, ertesi günden itibaren, onu farklı bir gözle incelemeye alır. Çoğunlukla da rüya falan görülmez. Ya da susuzluğunu giderecek bir tas suyu rüyasında bile içemez.

Unda görülen bir el izi üzerine kurban kesildiğinden söz etmiştik. Bu veriden hareketle kişinin beklentisine ağır bir şaka karıştırıldığı da yaşanmıştır. Köyümüzün mezrası olan Yeni Köy'de (8-10 haneli olup, Kürt'türler) eskiden birkaç kez bu şaka yapılmıştır.

Ekonomik durumu iyi ama kendisi biraz saf Güloğ Emmi, her yıl Hızır Orucunu tutan ve inançlarında muhafazakar bir adamdır. Yine bir yıl orucun son gecesinde ununu eleyip, evinin bir köşesine koyan Güloğ Emmi, uykuya dalmıştır. Canı et yemek isteyen üç kafadardan biri eve gizlice girip una el basar. Sabah erkenden uyanıp, una bakan Güloğ Emmi bir de ne görsün unun üzerinde 5 parmaklı el izi. İnanamamış, bir daha bir daha bakmış. "Mübareğin elinin izi ne kadar da belli, bereketini bizden esirgememiş" deyip, kurbanını adamış. Unu hiç ellemeyip, komşularına haber etmiş. Kıs kıs gülen kafadarlar hariç, herkes şaşmış, sevinmiş. O yıl böylece et yemişler. Aynı olayı bir kez daha yapıp, şüphe çekmemek için tekrar etmemişler. Ancak Güloğ Emmi, iki koçtan olsa da ürününün bereketi eksik olmamış.

Guyulgan (Kuyulukan) ve mum yakma

Mum, antik çağın ilk buluşlarındandır. 3000 yıllık aydınlatma aracı görevini gören mum, son yüzyılda kimi mekan ve ortamlarda, ışığı ile romantik atmosfer yaratma aracıdır. Ancak insanlığın dinsel dünyasında, kutsal saydığı yerlerde mum yakma geleneği yaygındır. Ateşle bağlantılı bir yanı olarak, eski Şaman, Zerdüşt ve çeşitli Pagan dinlerinde görülse de esas olarak Hıristiyan inancıyla daha bir önem kazanmıştır. Ölenlerin ruhu için kiliselerde yakılan mum anlayışı, bizim toplumda da kutsal mekanlarda ve yatırlarda yakılmaya devam etmektedir.

Köyde Acı'nın altında, Aşağı Pur'un dibinde yol üzerinde Guyulgan denilen bir yatır vardır. Guyulgan, kuyulu kan anlamındadır. Rivayete göre, çok eskiden burada bir katliam yapıldığı için, kan kuyusunu çağrıştıran Guyulgan ismi ile anılır. Bu katliama maruz kalmış ermişin ismi de bilinmemektedir. Devasa iki pur kayasının üstten birleşik dar bir yarık ve alan oluşturduğu bu yer, kutsal bir mekandır. İsmen bilinmese de Guyulgan adına kurban adak edilir. Köyün koruyucusu olduğu var sayılır. Yeri süpürülür. Kimi perşembe akşamları mum yakılır. Mumu yakan kişi, Guyulgan'ın ruhuna ışık sunmanın, yerini aydınlatmanın mutlu-

luğunu duyumsar. İki kayanın içeriden boy hizasındaki kimi yerleri biraz düzleştirilmiştir. Uzun yıllar, bu yüzeylere dilek tutarak küçük taşlar sürülmüştür. Bu sürtmeden dolayı belli bir düzgünlük oluşmuştur. Her yatır ve benzeri yerlerde olduğu gibi burada da gençlerin dilek tutması adettendir. Genç erkek ve kızlar, evlenmek istedikleri kişiyi niyet edip taş tutturmaya çalışır ve bu dileklerinin Guyulgan tarafından kabulünü arz eder. Bu çok da kolay olmaz. Ya taş tutmazsa? İlkin, bir yüzeyi düzgün küçük bir taş bulacaksın. Taşı tükürüğünle hafif ıslayacaksın, sonra o büyük kayanın düzgün bir yüzeyine yavaş yavaş süreceksin. Bu işleme başlarken dileğini tutacaksın. Eğer yanında kimseler yoksa dileğini sesli söyleyebilir, başkaları varsa içinden tutarsın. "Guyulgan hazretleri... gilin gızı... çok seviyom. Onunla evlenebilir miyim? Ya gısmet" deyip küçük taşı duvar yüzeyine bastırarak sürersin. Elini bıraktığında taş, sürtünen yüzeyde kalmışsa deme keyfine gitsin. Dileğin kabul olduğu inancıyla, işin uhrevi garantisi alınmış olup dünyevi atraksiyonlara devam edersin. İstediği kıza gidip "gız, Guyulgan'da bile evlenme dilağımız duttu" diyerek karşı tarafı biraz daha angaje edersin. Bazen de bir başka zaman aynı dilekle sürtünen taş tutmazsa "ulan, Guyulgan Hazretlerini gızdırdım galiba, hata yapmamalıyım, gerekirse bir gan (kurban anlamında) ahıtmalıyım" gibi kaygı ile oradan ayrılınır. Taşı sürtüp de tutturamayanlar, dileğinin kabul olunmadığı düşüncesiyle üzüntüye kapılabilir. Aynı şeyleri kızlar da yapar.

Başka dilekler de tutulur; ürünün bolluğundan hastalığın iyileşmesine dek.

Bu taş sürtme işinde küçük ama önemli bir ayrıntı vardır. Sürtünen yer bir pur kayası olması nedeniyle yapısı gereği yumuşak ve pürüzlüdür. Bu nedenle tükürüklenerek üzerine sürtülen, küçük, hafif taş genellikle tutar. Dileğinin kabul olunduğu sevincini taşıyanların büyük bir bölümü, istediği kız onu kabul etmeyince "eşekten düşmüşe" döner. Olsun! Koşulların dünyasına katılmış bir dünyadır bu.

Bir de Guyulgan kadar etkin olmasa da, köyün kuzey yolundaki çıkışında iki küçük kaya vardır. Sarı Dede diye anılır. O yoldan

geçen kimileri, nadiren de olsa o taşı öperek niyaz eder, dilek tutmazlar. Demek ki Sarı Dede, dilek yerine getirecek bir kudrete sahip değildir.

Oniki İmam Orucu

Kurban Bayramından 17 gün sonra 12 gün boyunca su içilmeden tutulan oruçtur. Bu oruç Alevi-Bektaşilerin en önemli ibadetidir. Hz. Hüseyin'in Kerbela'da katledilmesinin anısına ve acısına duyulan bir saygı ve Ehl-i Beyt aşkına, yerine getirilmesi görev kabul edilen bir ibadettir.

12 gün olmasının nedeni her gün bir imam adına olmak üzere 12 İmam sayısına denk gelmesidir. Su içilmemesinin nedeni Kerbela'da Hz. Hüseyin ve taraftarlarının susuz bırakılmasıdır. Oruçta su içilmez ama başka bir yiyecekle karıştırılmış "saf" halinden farklı olarak alınır. Orucun tutulduğu aya aşure ayı da denilir. 12 rakamının kutsallık anlayışı nedeni ile yapılan bu aşurede 12 çeşit malzeme bulunmalı ve en az 12 eve dağıtılmalıdır. Aşure malzemeleri genellikle su, tuz, çir, yarma, erik kurusu, incir, un, yağ, besni üzümü, çekirdeksiz üzüm, fasulye, nohuttur. Orucu isteyen tutar. Tutmayanlar için eleştiri dahi yapılmaz. 12 yaşına gelmemiş çocuk tutmak istese bile izin verilmez. Oruca gönüllü katılım çoktur.

Hüseyin'in katline duyulan matem köyümüzde bu şekilde anılırken diğer ülke topluluklarında (İran) oruçla birlikte, kendine eziyet etme biçiminde bir uygulama da vardır. Çıplak sırtlarını ucu topuzlu ve yaralama (kan çıkartabilecek) özelliklerine sahip zincirlerle döverek toplu ayin yaparlar. Yas havasına, acı duymayı gerekli gören katı bir uygulama ile katılırlar.

Kurban Bayramı

Bu bayramda, gücü olan kurban keser. Başka bir şey için adakta bulunup da bu bayramda adağını kesenler de vardır. Kurban eti komşular davet edilerek yenilir, dağıtılmaz. İnsanlar bayramlaşır.

Ağrilce Bayramı (Hıdırellez)

Hızır-İlyas olarak da bilinen 5 Mayıs gecesi başlayıp 6 Mayıs günü devam eden bahar şenliğine, köyümüzde neden ayrıca Ağrilce denildiği tam olarak açıklanamamaktadır.

Ancak Ana Britanica ansiklopedisinin Hıdırellez maddesinde; "Hıdırellez'de düzenlenen törenler arasında genç kızların kısmetini açma amacı taşıyanların ayrı bir önemi vardır. 'Bahtaçma', 'bahtiyar'... 'eğrice' (altını biz çizdik), 'niyet çıkarma'... gibi adlarla anılan ve yörelere göre bazı değişiklikler gösteren bu törenlerin... " Demekki 'eğrice' kısmet açmak için yapılan bir ritüel olup, dilimize 'eğrilce' olarak girmiştir. Eskiden köyümüzde genç kızların kısmet açmak için çeşitli törenleri yapıp yapmadıkları bilinmiyor.

İnanışa göre ölümsüz sayılan ermiş, peygamber Hızır (Hıdır olarak da bilinir) ile İlyas (Tevrat'ta İlya) isimleri bir araya getirilerek Hıdırellez ismi türetilmiştir. Her 6 Mayısta da bu iki ilahi kişinin bir araya geldiklerine inanılır.

Ağrilce Bayramında köylüler köyden 4 km. uzakta büyük bir tepe olan Ziyaret'e çıkar. Tepenin bir bölümü düzlük ve otluk olup burada içimi güzel, soğuk ve bol bir su çıkar. Gençler o gün daha bir cıvıl cıvıl olup, kır gezisinin en hareketli grubunu oluşturur. Rengarenk giyinmiş insanlar baharı büyük bir coşkuyla kutlayıp, kadınlı erkekli bol bol halay çekip türkü söyler. Kavurga yapılır, kömbe ve yumurta pişirilir vb. yiyeceklerle sofralar kurulur. Her hanenin sofrası diğerlerine açıktır. Ortaklaşa yenilir, içilir. O gün köylü kesinlikle hiçbir iş yapmaz. İş yapanın o yıl işinin bozuk gideceğine inanılır. Kimi insanlar o gün herhangi bir yere soğan veya sarımsak tohumu diker. Yeşili ve bereketi kutsamak için midir bilinmiyor.

Hıdırellez geleneği Anadolu, Orta Asya, Orta Doğu ve Balkanlarda da yaşamaktadır. Hıristiyanlarca da kutsal kabul edilen bu gün, Ortodokslarda "Aya Yorgi" Katoliklerde ise "Aziz Georgius" (Süryaniler arasında Circis) kutlanır.

Nevruz Bayramı

Farsça'da "Yeni Gün" anlamında olup, Ortadoğu ve Önasyadaki çeşitli halklarca yeni yılın başlangıcı ya da bahar bayramı olarak kutlanan gün... Nevruz geleneğinin Zerdüşt dininden geldiği sanılmaktadır... Anadolu'da kutlanan eski bahar şenliklerinin, Türklerdeki Nevruz geleneğinin biçimlenmesinde etkili olduğu düşünülmektedir. Nevruza ayrı bir önem veren Alevi-Bektaşiler bugünü Hz. Ali'nin doğum günü ve Hz. Fatma ile evlendiği gün olarak kabul eder.(*)

Rumi takvime göre 9 Mart, Miladi takvime göre 22 Mart'ta kutlanan Nevruz Bayramı köyümüzde 9 Mart'ta kutlanır. Hem baharın, hem de Hz. Ali'nin doğum gününün kutlandığı bu günde herkes yiyecekler hazırlar. Pur'un tepesindeki düzlüğe çıkar. Bu düzlük o günlerde karların biraz erimesiyle açılmış, bir hayli de yeşilliklerle kaplanmıştır. Gençler kendi aralarında eğlenceler düzenler, oyunlar oynar. Köyün eğlence dünyasının baş köşesinde yer alan halay türküleri eşliğinde kızlı-erkekli halay çekmek bu eğlencede de bol bol görülür.

Kawa adlı bir demirci ustasının Dehhak adlı zalim bir hükümdarı yenmesini anlatan Kürtlerin efsanesi, kutladıkları Nevruz şenliklerine kaynaklık etmiştir. Düzenledikleri eğlencede bol bol ateş yakıp, üzerinden atlarlar. Bu ateş yakma geleneği Zerdüştlükten geçse gerek. Bizim kutlamalarımızda ateş yakılmaz.

Ayrıca bizde Nevruz (Navruz) Bayramı bir bitki ile özdeşleştirilmiştir. Yumru köklü, takribi 8 cm. boyunda içiçe geçmiş iki kat taç yapraklı bir çiçeğe navruz diyoruz. Yapraklarındaki renk armonisi o denli canlıdır ki (mor, beyaz ve kırmızı ana renklerdir) görülmeye değer. Kısa ömürlüdür. Kışın süresi ne olursa olsun, navruz bitkisi mart başında çıkmaya başlar, aynı zamanda bu bitki yenir. Baharın habercisidir.

Kıra navruz toplamaya çıkan çocuklar çiçeği, gövdeye birleştiği

(*) Ana Britannica, Nevruz maddesi

yerden koparır, yere dikey olarak tutarak, doğum yapacak koyun ve keçilerin yavrularının cinsiyetine ilişkin niyet tutarlar. İki parmağının arasında sağa sola döndürürler. Çiçeğin içinde ikinci bir kat olan bölüm, yere düştüğünde yapraklarının üzerinde dikey olarak durursa, yavru erkek olacaktır, yan düşmüşse dişi...

Nevruz çiçeğine duyulan bu sevgiye dayanarak, köyümüzdeki kimi kızlara da Navruz ismi verilir.

Kurşun dökme

Kişinin veya hanenin yaşamında bir takım aksilikler üst üste gelmişse veya sağlıklı bir çocukda birdenbire bazı olumsuz belirtiler (hastalık) görülmüşse nazar değdiği varsayılarak nazarı etkisiz kılmak için kurşun döktürülür. Ya da bu kurşun döktürme işi daha önceden, nazarı önlemek için de yaptırılabilir.

Nazar, bakmak sözcüğünün bir başka adı olup, olumsuz anlam yüklenilmiştir. Kem bakışlardan korunmak için de bazen, özellikle çocuklara nazar boncuğu takılır. Eski inançlardan (Şamanist, Pagan) kaynaklanan bir gelenek olsa gerek.

Kurşun dökme işini yalnızca Ocakzade yapar. Yani, Dede soyundan gelen bir kimse. Yalıncak Ocağından gelip, bir kuşak öncesi köye yerleşen, köyümüzde Dede diye hitap edilen Aziz Bayram'ın Analığı (anası ölmüştür) Tuduya (meşhur demek) Ebe bu işin otoritesidir. Kurşun döktürmeye giden kişi ister kendi adına ister yakını adına olsun, sorununu iletir. Ebe bir simyacı edasıyla malzemeleri hazırlar. İlkin bir tasın içine yarıdan fazla su doldurur. Bir parça kurşunu tavada eritir. Deney yapıyormuş gibi dikkatle ve birtakım dualar mırıldanarak, erimiş kurşunu tasın içine boca eder. Erimiş maddenin sıcaklığı su ile karşılaşınca bir foşurtu ve duman çıkarır. Bu durum, töreni daha bir büyü havasına sokar. Aniden soğuyan kurşun parçası delikli, girintili-çıkıntılı şekiller alır. Bu şekillere bakarak (bir nevi falcı gibi) Tuduya Ebe yorumlarda bulunur. Kimin adına kurşun dökülmüşse o kişiye tastaki sudan bir miktar içirilir. Kurşundan bir parça da elbisenin bir tarafına dikilir. Böylece işlemiş nazarın etkisizleştirildiğine inanılır ve önlem alınmış olur.

Kurt ağzı bağlama

Kurtlar soyunu devam ettirebilmek için et yemek zorundadır. Kırlarda otlayan koyunlar, keçiler kurtlar için iyi bir besin deposudur. Ancak sürüden koyun kapmak o kadar da kolay değildir. Çoban ve de özellikle köpekler çoğunlukla buna izin vermez. Kurtlar sürüye karşı düzenledikleri operasyonlarda pek az başarı elde eder. Bunun da önü, insanlar tarafından ağızları bağlanmak suretiyle kesilmek istenir. Kurt açısından insanlar insafsızdır. Bir koyunu bile çok görürler. Köylü "Kurt gitsin başka tarafa, bir koyun ne demek biliyor musun, ben bile canım istediği zaman yiyebiliyor muyum?" der. Tarafların bu savaşında daha çok kaybeden kurtlardır. Bu nedenle kırlarımızda az bulunur. Bulunanların da rahmetli Aziz Bayram tarafından ağızlarının bağlanma tehlikesi vardır.

Koyununu, keçisini kurt kapan köylü ya da çoban, Aziz Bayram'ın evinin yolunu tutar. "Dede benim goyunu gurt gaptı, gurdun ağzını bağla" dediğinde, o günkü durumuna göre bu talebi kabul veya reddedebilir. Kabul ederse konsantrasyona giren Dede, bir hayli dua okuyup, sonuçta kurdun ağzını bağlayabildiğini talep sahibine söyler. Kurt ağzı bağlama işi bitmiştir evde. Ya kırda? Kurt gelip çobanın sürüsünden yine koyun yerse ne olacak? Dedenin yakasına yapışan çoban "Hani gurdun ağzını bağlamıştın Dede" diye sorduğunda, Dede'nin cevabı hazırdır: "Oğul, yanlışlık olmuş, ağzı yerine gıçını bağlamışım, goyununu yedi ama sıçamaz."

Parpı

Taş sürmek anlamındadır. Vücutta çıkan bir cilt rahatsızlığına karşı yapılan geleneksel bir tedavi biçimidir. Pek çok çeşit egzama türleri olan kaşıntı, kızarıklık, yara, ciltte dökülme gibi rahatsızlıklardan birine yakalanan kimselerden bazıları parpı yaptırmaya. Çakırgilin ya da Matosgilin evinin yolunu tutar. Çakır Ahmet Emmi parpı yapma işini babasından devralmıştır. Matos İsmail Dede'nin de bir parpı yapma "kliniği" vardır. Bu işi yapan kimselerin

Ocakzade olması gerekmez.

Kareküp biçimindeki tavla zarlarından biraz büyük, cilalanmış, beyaz renkli iki adet taş işin odak noktasıdır. Bu iki taş oval olup, bir yüzü düzlenmiş, cilalanmış beyaz ve kırmızı renkte de olabilir. Taşlar başka yerlerden getirilmiştir. Büyük olasılıkla mermer ya da granit olabilir.

Parpıcı, hastanın rahatsızlık bölgesini bir doktor gibi inceler. Taşlardan birini alıp, bu bölgeye yavaş yavaş, çok bastırmadan sürer. Kendince mırıldandığı bir takım dualar eşliğinde sürdüğü taş eğer bu bölgede tutarsa (elini taştan çektiğinde) bu parpılık iştir, yani kendi çözümleyebileceği bir rahatsızlıktır sonucuna vararak taşı oradan alır. Parpıcının mutlaka birbirine benzeyen iki taşından söz etmiştik. Öteki taş ne işe yarıyor, nasıl kullanılıyor bilemiyorum. Belki vücutta ikinci bir rahatsız bölge olasılığına karşı ikinci taşı yedek olarak tutuyordur.

Taş tutmaz ise yapacağı bir şey yoktur. Taşın sürtüldüğü rahatsızlık bölgesi olabildiğince yatay duruma getirilir. Taş tutmuşsa parpıcı, o tedavi edici özelliklerine sahip, tılsımlı tükürüğü ile yaraya birkaç kez tükürerek, dua okumayı eksik etmez (Evet, kimi insanların tükürüklerindeki asitler bazı mikropları öldürür. Tıp dünyasında bu kanıtlanmıştır). İşlem bu kadardır. Az da olsa kimi vakalarda olumlu sonuçlar görülür. Parpıcıya ücret olarak yumurta, ekmek vb. verilir. Hatta verilmezse de sorun çıkmaz.

Ziyaret

Anadolu'nun birçok yörelerinde kutsal addedilen tepeler vardır. Burada belirgin bir yatır vb. noktalarının olması şart değildir. O tepede bir şeyler olmuş, eren veya evliyalardan birisi bir zamanlar yeri belli olmasa da burada bulunmuş veya yatıyor olabilir.

Köyümüzde Ziyaret denilen taban alanı çok geniş ve yüksek sayılabilecek bir tepe vardır. Bu bölgede birçok dere de mevcuttur. Bu derelerin birinde ziyaretten çıkan gözelerin suyu akar. Gri renkli, sert, büyük taşlar, kayalar vardır. Kutsal kabul edilen bu tepede Hıdırellez Şenlikleri kutlanır.

Perşembe Akşamı Lokması

Perşembeyi cumaya bağlayan bu akşama "Cuma Akşamı" da denir. Kutsal bir zaman dilimi kabul edilir. Kimi zaman bu akşamları, birileri helva veya kömbe yaparak bacaya çıkıp, çocuklara dağıtır. O haneden, ölmüş birinin canı için yapılan bu işten sonra, Perşembe Lokmasını dağıtan, ölen eğer kocası ise "Herif herif! Ruhun için lokma dağıttım, canına değsin" diyerek teselli bulur.

Daha yakın zamana dek köylüler, Cuma günleri çift sürmeye gitmezlerdi.

Ocak ve ateş

Ocak bir evin varlığının temel taşıdır. Ateş, ocağın tütmesi, yaşamın devamıdır. Kavgalarda, takışmalarda taraflar birbirlerine "Ocağın batsın, ocağın tütmesin" diye kargış (beddua) verir. Bu ağır bir hakaret ve saldırı olarak görülür.

Yine Şaman geleneklerinde yeni bir ev yapılırken evin ocağına kurban kesilir. Gelin eve getirildiğinde, ilkin evin ocağındaki ateşe selam durur. Köyümüzde ocak, soyla birlikte düşünülen kutsal bir yer olarak alınır.

Güneş ve aya niyaz

İnsan soyunun çok tanrılı dönemlerinden kalma bir inanç olup, eski gök tanrılara duyulan bir saygının ifadesidir. Güneş doğarken güneşe dönüp, saygı sözcükleri söylenir. Ayın görünümü Hz. Ali'nin yüzüne benzetilir, ışığına da O'nun Nuru denilir. Evren ve doğadaki bu tür olgu ve olaylara saygı duyulur. Hiçbirine olumsuz bir yükleme yapılmaz. Varoluşlarını, borçlu oldukları varlıklardır bunlar.

Yezidilerde her sabah güneş doğarken O'na yüzlerini dönüp dua etmek ilahi dünyalarının temel bir ibadet biçimidir.

Al Karısı

"Loğusa kadınları rahatsız eden albastı, alkarısı inancı Anadolu'da günümüzde yaşayan bir inançtır. Alkarısı denilen şeyin doğum yapmış kadına rahatsızlık vereceğine inanılır ve bu nedenle kadın yalnız bırakılmaz. Aybastı, kötü ruhları temsil eden bir inançtan gelen varlıktır."(*) Çocuklar, "Seni Alkarısına veririm" veya "Uslu dur, alkarısı gelir" diye korkutulur. Kadın gümenli iken veya doğum yaptığında gösterdiği bazı rahatsızlıkların alkarısının kötü ruhundan kaynaklandığı varsayılır. Bu kötü ruhu kovalamak için gürültüler yapılır, çaputlar yakılır ki dumandan rahatsız olsun gitsin diye. Köyün yukarı purundaki mağaramsı bir deliğe alkarısının evi denilir. Oradaki giriş, alkarısının ruhunun dışarı çıkmasını önlemek için zaman zaman yakılan ateşten dolayı, islenmiş, kararmıştır.

Koç Ayı

Kasım ayına Koç ayı da denilir. Koç sürüden 2-3 ay ayrı tutulur. Özel bir beslenme yapılır. Yaklaşık 30-40 koyuna 1 koç düşer. Kasım ayında sürüye katılan koçların sırtlarına kalın çizgiler halinde boylamasına, enlemesine kırmızı, yeşil boya sürülür. Boynuna çelenkler asılır, iple bir büyük kırmızı elma bağlanır. Elbette elma bir süre sonra çocuklar tarafından koparılarak yenilir. Koçların sürüye katılması bir tören havasında yapılır.

Kurbanlık koçlar da aynı şekilde süslenir. Yünü kırkılmaz. Bunlara daha bir sevgi ve ilgi ile davranılır.

Büyü

Köyümüzde büyü yapmak, yaptırmak pek hoş karşılanmaz. Gizlilik içinde ara sıra bu tür şeyler yapılmaya çalışılır. Cığız Hoca, büyü yapan, büyüyü bozan muskalar yazar.

(*) Cemal Şener, Şamanizm, Sayfa 48, Ad Yayıncılık

KÖY YAŞAMININ ÇÖZÜLME-DAĞILMA SÜRECİ

Köy yaşamının çözülmesi ve şehirlere yerleşim, köylülükten kopuş anlamına gelmez. İktisadi ve sosyal alan değişikliği, zihniyet değişikliğini hemen getirmez ve yeni duruma uyum, bir süreç gerektirir. Ülkemizde, kırsal alanlardan şehirlere geçiş, kentleşmeye tekabül etmemiştir. Modern anlamda, kent olma özellikleri zaten eksik olan şehirlerde, özellikle 1970'lerden sonra yığılan kırsal nüfusla birlikte, yaşamın amorfluğu alabildiğine artmıştır. İktisadi, sosyal ve zihniyet çarpıklıkları, bir sistem sorunudur ve esasta da geçmişte sanayi devrimini yaşayamamakla ilgilidir. Bunun içindir ki, ülkemizde, kırdan şehre geçişin, modern kapitalist ekonomiyle bire bir bağlantısı ve paralelliğinden söz edilemez. Bir diğer deyişle bugünkü çarpıklık, ekonomideki çarpıklıkla ilgilidir ve devlet, burada baş aktördür. Toplumun iktisadi, sosyal ve siyasi tarihi ile ilgili olan bu konu, alanımız dışındadır. Sonuç olarak, Türkiye'de kırın çözülmesi, klasik kapitalist gelişmeden farklılıklar gösterir.

Cumhuriyet Türkiyesi'nin 1930-40'lı yılları arasındaki, o gün için elzem olan kimi temel yatırımları (demiryolları, şeker fabrikaları, Sümerbank bünyesindeki tekstil, deri, çimento fabrikaları, Etibank bünyesindeki madencilik işletmeleri vb.), ulusal pazar oluşturmaya temel tüketim malları ve ara mallar üretmeye yönelik girişimlerdir. Özel sermaye birikiminin yoksunluğu ve devlet eliyle örgütlenen iktisadi yapı, dönemin zorunlu koşullarından kaynaklanır. Bu dönem köylülük açısından kayda değer değişiklikler getirmemiştir. Sanayileşme sınırlıdır.

1950'li yıllarda değişen dünya koşulları ve yapılan siyasal tercihlerle birlikte kısmen dış destekli finans girdileri sağlanmış, montaj ölçekli yatırımlarla birlikte ve ithal mallarla pazar, kısmen genişlemiş, tüketim malları çeşitlenmiştir. İlk defa bu dönemde köylülük, siyasete pragmatik amaçlarla da olsa dahil edilmiştir. Köylülüğün işgücü pazarına dahil olma süreci, cılız da olsa başlamıştır. Ancak, tarımda motor, gübre vb. girdileri az da olsa toprağı işleme metotlarında değişiklikler başlatsa da, genel olarak üretimin niteliğinde bir değişiklik olmamıştır. Ülkenin, köylü toplumu olma özelliği devam etmiştir.

1970'ler ve özellikle 1980'lerle hızlanan kırdan şehirlere akış, daha çok nüfus baskısından kaynaklanmıştır. Sonuç olarak bugün bile, tarımsal nüfus, toplam nüfusun %45'ini oluşturmaktadır, ki bu yüksek bir rakamdır. Modern tarım, gelişmiş ülkelere göre, geridedir.

Yukarıda genel olarak sözünü ettiğimiz bu çerçevede, birçok köy gibi, Akpınar köyü de şehirlere göç sürecini yaşamıştır.

Akpınar köylüleri, sıkıntılı ve sınırlı üretiminden artırdıklarını (sürekli ve düzenli değil) pazara sürer. Pazardan ise, başta öküz olmak üzere giyim eşyası, tütün, tuz, gazyağı vb. temel girdileri satın alır. Çay ve şekerin giriş tarihi ise 1950'li yıllardır. Bunlar içerisinden öküz, çok büyük para tutar, çünkü dönemin traktörüdür. Öyle ki, şair Nazım'ın dediği gibi "Soframızdaki yeri öküzümüzden sonra gelen" kadınlar bile, değer ve işlev açısından ikinci plana düşmektedir.

Köyümüzün bu sınırlı Pazar ekonomisindeki asıl etkinliği, işgücüyle olmuştur. İşgücünün, çevre köylere göre daha erken pazara çıkışının temel etkenlerinden biri, köyümüzdeki okuldur. Okur-yazar olmanın getirdiği avantaj, sosyolojik olarak dışa dönüklüğü getirmiştir. Bu dışa dönüklük, yine sosyolojik yapımızdan dolayı çok sınırlıdır ve korkaklıkla birlikte içe dönüklük ağır basmıştır. Bu tespit, bir çelişki gibi görünse de gerçekte birbiriyle uyumlu iki uçtur. Şöyle ki: Köylü, modernizme açıktır.

Cumhuriyet Türkiyesi bu açıklığa uygun modeller sunar. Ancak yüzyıllarca süren inanç farklılığından kaynaklanan ağır baskılar, korkaklığın ve kapalılığın sosyal bir nedenidir. Ne ilginçtir ki aynı Cumhuriyet Türkiyesi, modern ve çağdaş idealler vaat ederken, bu açıdan gerekli hukuku oluşturma ve uygulama çabalarına girmemiştir. Elbette bu durum, devletin yapılanması ve modeliyle ilgili bilinçli bir oluşumdur.

İşgücü pazarındaki hareketlilikle köylü, bir satın alma aracı olan paraya sahip olmaya başlamıştır. Az miktarda da olsa, bu para tekrar pazara dönerek, tüketim malları satın alınmıştır. İstanbul'-daki gurbetçi para gönderir, köylü daha iyi öküz satın alır...

Ancak burada yapımıza ilişkin çok önemli bir noktayı belirtmeliyim: Kesinlikle, özel girişimci değiliz. Küçük de olsa sermaye biriktirme olanaklarına sahip olanlar bile, bu oranda bir özel girişimde bulunamamışlardır. 1950-60 dönemlerinin göreli uygun ortamlar olmasına rağmen böyle bir tecrübeye sahip olmamaları, anlaşılır bir gerekçedir. Toprağa bağımlılık, ileriyi görememe ve mesleklerinden dolayı işsiz kalmama gibi atalet, önemli etkenler olmakla birlikte, en önemlisi de devlete kapılanma anlayışı ve korkaklıktır. Zihin dünyasında, az da olsa modernizme açık olan kapı, siyasi alanda, algıladığı şekliyle, Cumhuriyet politikalarının ajitasyonunun ötesine geçememiştir.

Köyün yapısının çözülme süreci, 6 dönem ve alana ayrılır:

1. Dönem: 1900'lü yılların başında, Fransızlar döneminde işletilen, İstanbul Sular İdaresi'nde, köyümüzden ilk kuşak işçiler çalışmaktadır. Küplü Usta, Sarı İsmail, Duman Musa, Gevşemiş, Guburcuk Ahmet'in Kaynatası gibi. Küplü Usta deyip geçmeyin. Bu takma addan da anlaşılacağı gibi rakı ve şarabı küpten içen, yatağının başucundan içkiyi eksik etmeyen bu rahmetlinin sonu, siroz hastalığından olmuştur. Bonkördür ve birçok köylüyü işe almıştır.

Amelelik, bir süre sonra ustalığa dek varır. Usta ise, kendi amele ekibini oluşturmada yetkilidir. Bir süre sonra usta olan bu

insanlar, köyden yanlarına işçi ister veya İstanbul'a gelmiş köylüsünü işe alır. Bu süreç, büyüyerek devam eder. İstanbul Sular İdaresi'nde, Akpınar köylüleri önemli bir işgücü oluşturur. 50'li, 60'lı yıllarda hızlanan 90'larda duran bu süreç, köylülükten kopuş süreci olarak değerlendirilemez. Bu kuşak, İstanbul'da çalışsa da hala, Akpınar köylüsüdür. Hem bu, ücretli bir çalışmadır. "Serbest" çalışma alanı gibi etken değil, edilgendir.

Sonuç olarak bu işgücü pazarı, köylülükte bir nitelik değişikliği oluşturmamıştır. Zaten böyle bir şey olamazdı. Ancak bu durum, İstanbul'a göçün motoru olmuştur. Artan nüfusun emilmesi ile, köyün sınırlı iktisadi yaşamındaki sıkışma biraz olsun hafifletilmiştir. Çalışanların, ücretlerinden biriktirdikleri para ile satın aldıkları tüketim malları çeşitliliği artmış, köylü, çarık yerine ayakkabı, çuha yerine kumaş giymiştir. Bunlar köy toplumunun günlük yaşam ve tüketim alışkanlıklarında nitelik değişimi yaratmıştır. Bu kuşak büyük sıkıntılar çekmiştir.

2. Dönem: 1940'lı yıllarda, Sivas'a kurulan DDY 4. İşletme (Cer Atölyesi) ile başlamıştır. Bu kuruluşun bünyesinde, işçiyi çekirdekten yetiştirme anlayışı gereği, bir de çıraklık okulu vardı. Özellikle 50'li yıllarda, köyden bu okula çok sayıda öğrenci girmiş ve bu kuşak başlı başına, bir demiryolcu blok oluşturmuştur. Bu süreçteki başarının payı, köyde olan ilkokula aittir. Türkiye'de 70'li yıllara dek ilkokul diploması, bugünün birçok üniversite diplomasından daha fonksiyoneldir.

Sivas'a başlayan bu yerleşme, köyün, kente yakınlığı nedeniyle daha hareketli olmuştur. Bu yerleşimde, köyden önemli bir nüfus emisyonu sağlamış ve demiryolcular köyün şehirle ilişkisinde bir köprü oluşturmuşlardır.

Köyden Çet Hüseyin, Capon Veli, Karaveli demiryollarında ilk çalışanlardır.

Demiryolcu köylülerin içerisinden çok iyi zanaatkarlar çıkmıştır. Şişiğin oğlu Zeynel, Temel Yaşar ve Avrupa'ya işçi olarak

gidenler gibi. Amma velakin, Capon Veli'nin yeri başkadır. Kısa boylu, zayıf, esmer ve esprili Capon Veli Emmi'ye soracak olursan, Cer Atölyesi onun sayesinde ayaktadır ve o gördüğümüz buharlı lokomotiflerin ustası da kendisidir. Küçükken bana verdiği bu bilgi ile "demir atı" karşılaştırmaya çalışır ve bu ufak tefek adamla, devasa makine arasında bir ilişki kuramazdım.

Ayrıca Sivas'ta kurulan çimento fabrikasında da, köyden birkaç kişi istihdam olmuştur.

3. Dönem: Cumhuriyet Türkiyesi'nin ideolojisi, öğretmenliği yüceltmiş (ki bu çok gerekliydi) ve toplumsal motivasyonun temel taşlarından biri haline getirmişti. Köyde, 1922 yılında yapılan ilkokul, bu etkinliğin altyapısını oluşturmuştur. Okula ve okumaya ilgi büyüktür. Bundaki temel dürtü, cahilliği yıkmak olduğu kadar asıl, devlet kapısında iş bulma umududur. Devlet, her şeydir. Ekmek, devlet kapısındadır. Başka seçenek bilinmez. O dönemin verili koşullarında, başka türlüsü de düşünülemez.

Öğretmenlik, ideal bir meslektir ve toplumdan saygı da görür. Köyden çok sayıda erkek ve bayan öğretmen çıkmıştır. Takribi 30 kişi kadardır. Bu eğitim emekçileri, uzun yıllar başka köylerde olsun, kendi köyünde olsun, hizmet vermişlerdir. Emeklerine saygı duyuyor, ölenlere rahmet, yaşayanlara sağlıklı günler diliyorum.

Öğretmenler, köyün günlük yaşam alışkanlıklarında değişimlerin öncüleri (olabildikleri kadarıyla) olmuşlardır. Şehirlerden çok, diğer köylerde çalışmışlar ve emekliliklerinde şehirlere yerleşmişlerdir.

4. Dönem: 1960'lı yıllarla birlikte, Türkiye'den Almanya'ya işçi alımında, köyümüz de nasibini almıştır. Bu süreçte, ki ülkede köylülüğün çözülmesinde bir kilometre taşı olup köylülerimiz, ilkokul diploması ve meslek sahibi olmaları nedeniyle daha kolay dahil olmuşlardır.

Almanya faktörü, köyün gündelik yaşamında, tüketim pazarına biraz daha dahil olmasının ötesinde, niteliksel bir değişiklik

getirmemiştir. Mark, değerlidir. Bir dönem, öküz alınır, köy damı yenilenir veya yeni ev yapılırdı. Köye bir iki traktör de bu süreçle girmiştir. 80'lerden sonra bu çabaların verimli olmadığına kanaat getirilerek para, İstanbul'dan ve tatil yerlerinden işyeri, ev, arsa almaya yönlendirilir. Almancılar için, uzun dönem, gayrimenkul, güvenilir yatırım aracı olarak görülmüştür.

"Almanya acı vatan"dır. Kimileri eşlerini ve çocuklarını da götürmüştür. Şimdi ikinci hatta üçüncü kuşağını yaşayan bu kesim, bir kimlik bunalımına düşseler de, orada kalmayı tercih etmekte. Hikayelere, filmlere konu olan bu işgücü göçünün tipik kişileri, tüylü fötr şapka, omuza asılı teyp ve bir tomofille resmedilmişlerdir. Bunları da yaşadık, gördük. Adalet Ağaoğlu'nun "Fikrimin İnce Gülü" kitabı ile İlyas Salman'ın "Sarı Mersedes" adıyla başrolünü oynadığı filmi bu kesite iyi bir örnektir.

5. Dönem: 1950'li yıllardan itibaren başlayıp 1965'e kadar artarak devam eden, köylere ve ilçelere, içme suyu sağlama inşaatlarında çalışan köylülerimiz için, başlı başına bir mevsimlik iş kolu oluşturmuştur. YSE, DSİ, İller Bankası gibi kuruluşlardan bu tür iş alan müteahhitler, kırsal kesimden işçiler çalıştırıyorlardı. İşin, süreklilik göstermemesi de, ücretleri düşük tutmanın bir nedeniydi. SSK, ya kısmen işletilir ya da yapılmazdı.

İçme suyu inşaatlarında, köylülerimiz tecrübelidir. İstanbul Sular İdaresi deneyimleri vardır. İstanbul'da çalışırken, çeşitli nedenlerle işi bırakıp, köyüne dönen insanlar, mevsimlik olarak bu işlere gider. Giderlerken, yanlarında köyden tecrübesiz de olsa, amele götürür. Tecrübesizler, tecrübe kazanır ve bir süre sonra da usta olur. Daha önceki ustalardan kimileri de, uzun süre aynı müteahhidin işini yapması vb. ilişkiler sonucunda, taşeron olur. Böylece, bu iş dalındaki grup, kendi arasında bir hiyerarşi oluşturmuştur: Amele, kalfa, usta. Ama bütün bunları organize eden, işi alan, ekibi kuran, ücretlerde belirleyici etkisi olan ve sorumluluk üstlenen kişi ise, taşerondur.

Köyden, çok sayıda taşeron çıkmıştır. Bunlardan kimileri, gerek

ekip başı olmanın ve gerekse, köylü açısından işveren olarak görülmenin getirdiği ayrıcalıkla, kasılarak yürür. İşveren pozisyonunda olmaları nedeniyle de, köylüler arasındaki ilişkilerde, ayrıcalıklı konumda olmayı ister ve çalışmaya gitmek isteyenler de bunlara biraz yaltaklanır. Yaşam, zordur. Onlara sorarsan, patrondurlar. Elbette, asıl patron, müteahhittir. Bunların arasında da en meşhuru, Süleyman Demirel'in okul arkadaşı olan ve bir süre önce ölen Hasan Vardar'dır.

Uzun yıllar devam eden bu süreç, köye para girişini sağlamış ve pazarla ilişkiler daha bir artmıştır. Tarımsal faaliyetin içerisine traktörün girmesi ve sayısının artması ile, öküzlerin sayısının azalması, giderek yok olmasında asıl pay, bu kesime aittir. Öküzle yapılan tarımsal üretimin yerini, traktörün alması, gelişmenin zorunlu bir sonucudur. Ceylan öküzün, sarı öküzün, şahan öküzün vb. adları ve siluetleri, kayaların gölgelerinde asılı kalmıştır. Boynuzlarındaki zil sesleri, Çakmakçayır'ın vereplerinde yankılanmaktadır. Bu öküzlerle yatıp kalkanlar, onların görüntülerini bugün bile görüp o sesleri bugün bile duyabilirler. Elbette bunları bilmeyenler, bu anıların derinliğini ve etkilerini anlamakta da güçlük çeker.

Toprağın verimliliği, kapasitesi, üretimin nitelikleri ve maliyetleri hesap edilmeksizin, "senden aşağı kalır neyim var, traktör aldıysan, ben de alırım" gibi rantabiliteden uzak, büyük ölçüde, ilkel benlik anlayışının getirdiği kısır çekişmeler sonucunda, arazi kapasitesine göre traktör enflasyonu yaşanmıştır. Bu kesimden kimileri, alabildiğine bu işlere girmiş, ancak verimsizlik sonucu, kısa sürede pes etmiştir. Verimsizlik ve nüfus baskısı sıkıntısından kurtuluşu, şehirlere göç etmekte gören bu kesim, sahip oldukları küçük birikimleri nedeniyle, biraz avantajlıdır. Bu birikimler de, göç sürecinde tüketilmiştir. Köyün, şehirlere göçünün son katarlarını da bu kesim oluşturur.

6. Dönem: 1980'ler sonrası, son göç dalgasının yaşandığı dönemdir. Zaten sözünü ettiğimiz beşinci dönemin göçü de asıl

bu dönemde yaşanmıştır. Kente göçün yaşandığı bu dönemin, diğerlerinden ayırt edici özelliği; diğer dönemler gibi bir işgücü ve meslek yönelimi sonucu değildir. Daha öncelerden şehirlerle kurulmuş bağlara dayanarak, özellikle de şehirlerde yaşayan ikinci kuşağın yanına bir sığınma biçiminde olmuştur. Daha önceleri yaşlılar, köyde kalabiliyorlardı. İlişkilerin alabildiğine değiştiği ortamda, artık başlarının çaresine bakmakta güçlük çeken yaşlı kuşağın büyük bir bölümü de bu göçte yer almıştır. Şehire gelen gençlerin çoğu mesleksizdir. Kan bağı ve feodal ilişkilerin hala etkin olduğu bu ortamdan gelenler bir yerlere sığınmışlardır. Verili düzende, ayakta kalabilmek için sözünü ettiğimiz bu ilişki biçimleri, toplumsal yaşamda olumlu bir rol oynamışlardır.

Köyde 15-20 hane kalmıştır. 40-50 kişi arası bir nüfus vardır. İlkokul, öğrenci yokluğu nedeniyle kapalıdır. Bugün şehirlerde yaşayan Akpınar köyü kökenli nüfusunu, ortalama 4.000 olarak tahmin etmekteyim. Çalışma alanında, ücretli kesim yine ağırlıktadır. Bu sürede yüksek okul okuyanların sayısı artmış ve meslek, çeşitlenmiştir. Yavaş ve sınırlı da olsa, 'serbest' çalışan sayısında artış olmuştur.

Sonuç: İlk 5 dönem, köylülüğün çözülme evreleri olmasına rağmen, bu durum, köylülükten bir kopuş değildir. Sürecin birinci ve altıncı dönemleri hariç, dört dönem, birbirlerine zamanlama açısından denk düşer.

Toplumsal evrimde hiçbir kopuş, birden olmaz; köyümüzün (diğer birçok köyde yaşandığı gibi) niteliksel dönüşümü, 100 yılı kapsar. Kaldı ki bu durum bile, zihniyet olarak tamamlanmamıştır. Çözülme ve kopuş, mutlaka yaşanacaktır. Bunun zamanlama ve sonuçları farklı olabilir miydi? Bu soruya, evet demek mümkündür. Birikimler sınırlı da olsa, o günkü koşullarla birlikte değerlendirilerek, özel girişimci alanlara kaydırılmasıyla vb. Ancak geçmiş inşa olunmuş ve bitmiştir. Tarihin yeniden inşası (yeniden yazılması değil) olanaksızdır. Geçmiş bilinebilir ve bilmek ise geleceğe yön vermek için bir tecrübe ve bilgi birikimi sağlar.

YAKIN TARİH VE AKPINAR KÖYÜ

Köyün bir önceki kuşağının hafızalarında en çok seferberlik, Ermeni tehciri, Sivas Kongresi ve Şeyh Recep olayı ile Koçgiri İsyanı yer alır. Herkesin, döneme ilişkin olarak anlatacaklarında eksik, doğru veya yanlış bir şeyleri vardır. Bu olaylar yakın tarihimizin köşe taşlarıdır. Döneme ilişkin tabular bugün bile etkisini devam ettirmektedir. Gerçekler ne kadar unutturulmaya ve çarpıtılmaya zorlanırsa zorlansın, anılar, gerçeğin şu veya bu yanını ifade eden parçalardır. Aynı zamanda belge tarihçiliğini besleyen kaynaklardır da.

Artık tarihe bilimsel ölçeklerle bakmak bile yetmiyor. Kaldı ki biz bunu da yapamıyoruz. Bu bakışı, vicdan penceresini de açarak tamamlamak gerekiyor. Böylece geçmişin her türlü yüklerinden kurtulacak, geleceğe daha özgür ve güvenle bakabileceğiz. Duruş yerimiz ve cephemiz, kimlikleri reddetmeksizin ama, onlara da çakılıp kalmaksızın insani özün enginliği olacaktır.

Bu bir tarih kitabı değildir. Amacımız tarihsel ve sosyolojik analizler yapmak da değildir. Yöremizi ve köyümüzü de derinden etkileyen bu dönemlerin kimi olaylarını, anılara da dayanarak yazmaktır. Böylece köyü anlatmayı amaç edinmiş kitabın tarihsel bağlarla tamamlayıcılığı sağlanmış olacaktır.

Seferberlik ve 1915 Ermeni Tehciri yılları

İlkin dönemin kimi esas yönlerine ilişkin kısa ve genel tespitlerde bulunacağız.

Birinci Dünya Savaşı: Çeşitli merkezlerde masa üstüne eğilmiş

önemli adamlar, haritaları tetkik etmekte. Ordular kaydırılmakta cephelere, yeni cepheler için ordular kurulmakta. Vurmakta, kırmakta, vurulmakta, kırılmakta insanlar. Ortalık tarumar. Diplomasi trafiği bir başka telden çalmakta. Esasta, iktisadi ve siyasi merkezlerin kararlarının zor yoluyla uygulayıcıları bunlar. Emperyalizmin Birinci Paylaşım Savaşı bu. Osmanlı'da ise böyle bir hengameye dahil olma 'başarısını' gösteren İttihatçılar iktidar.

Bismark'ın demir yumruğu ile ivme kazanan Alman kapitalizminin ulaştığı düzey, dünyanın yeniden paylaşımında hak talep etmekte. Çünkü İngiltere'nin Fransa'nın karşısında geç kalmışlığından dolayı son derece dar olan emperyalist pazarı nedeniyle ekonomisine yeterince girdi sağlayamamakta. Özellikle stratejik sanayi ürünü olan Ortadoğu petrol bölgesinin üzerindeki İngiliz nüfuzunun kırılması ve de bir yığın hesaplarla planlanan savaş stratejisine Osmanlı'nın dahil edilmesi kolaylıkla sağlanmıştır.

Güneşin batmadığı imparatorluk nitelemesiyle kendini lanse eden Birleşik Krallık ve ittifaklarının (Fransa-Rusya) da elbette Osmanlı'ya dair hesapları vardı. Ne halde olursa olsun emperyalistler, paylaşmak için savaşa girerken İttihatçıların da önce paylaşım iştahları kabarmış ama kısa sürede pabucun pahalı olduğunu anlayarak "vatanı kurtarma" telaşına düşmüşlerdir. Elbette "vatan"ın ve "kurtarma"nın da İttihatçılar için ne anlama geldiği kısa sürede kendini göstermiştir.

Öteden beri Alman militarizminin hayranı triumvira; Talat, Enver, Cemal paşalar. Bahriye Nazırı Cemal biraz uzak durmakta. Belki de yeni yetme Enver'i çekemediğinden. Nasıl da kaydırdılar ayağını, kendini 4. Ordu Komutanı olarak Beyrut'ta buldu. Dahiliye Nazırı ve bir dönem Sadrazam Talat, aynı zamanda ince bir diplomat. Osmanlı'nın yetiştirmesi. Yönetmeye dair bütün yönleri birleştirmiş bünyesinde. Legalite ve illegalite uzmanı. Baskı gruplarına hoş görünmek için kimi verdiği talimatları farklı uygulatma, istediği şekilde yaptırma ve arkasından inkar etmede bir usta. Harbiye Nazırı ve Genel Kurmay Başkanı Enver, pohpohlanmaya açık ve kendini aşırı beğenmiş biri. Almanlar iyi incelemişler bu önderleri. Konuşmalarında, Osmanlı değil, Enverland (Enver'in

ülkesi) diyorlar ülkeye. 1914 Aralığında Erzurum'a gelip, ordu karargahındaki planları beğenmeyerek değiştiren Enver Paşa, Sarıkamış'ta 90.000 kişinin imhasının ve donmasının müsebbibi değil midir? Hiçbir askeri başarısı yok. Balkan Harbi döneminde Edirne'nin geri alınışını bile kendine mal edinerek sahiplenebiliyor.

Dönemin padişahı, Sultan V. Mehmed Reşat. 31 Mart Olayı'nın ardından, II. Abdülhamit'i tahttan indirip veliaht Reşad'ı, "Mehmed" takma adıyla tahta çıkaranlar, Fatih II. Mehmed'in İstanbul'a girişiyle, Mahmut Şevket Paşa komutasındaki Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişi arasında benzerlik kurmuşlardı. Osmanlı çoğu zaman şahlanma düşüncesini, böylesine formel uygulamalarla gidermeye çalışmıştır. Ancak dönemler çok farklıdır. Reşad'da, öykünülen Fatih'ten eser yoktur. Gözleri sık sık yaşaran ve burnu akan (belki, bünyesinde alerjik bir durum vardı) Reşad'a, çocukluğunda, diğer kardeşleri "sümüklü" diye takılırlarmış. Evet dönem farklıdır ve her şeyi liderler belirleyemez. İnisiyatif, Selanik doğumlu İttihat ve Terakkicilerin elindedir.

Türkçülük, Panturanizm ideolojisinin teorisyenlerinden Ziya Gökalp, Durkheim sosyolojisinin bir öğrencisi. İlginçtir. Kendisi bir Kürt. 1908'in Hürriyet Kahramanları, hızla Pan-Turanist ideolojiye savrulmaktalar. II. Abdülhamit'in, imparatorluğu korumak için ve içeride de idare-i maslahatçı uygulamasıyla öne çıkardığı Panislanizmi ise İttihatçılar, askeri stratejileri açısından, oportünistçe yedekte bulundurmaktadır.

Tespit edilen amaca uygun yaptırımlar ve bunların örgütlenmesi, hiç de yabancısı değildir İttihatçıların. Süleyman Askeri, Dr. Nazım, Bahaddin Şakir vd. İttihatçılar önderliğinde, Enver Paşa'ya bağlı Teşkilat-ı Mahsusa uzun yıllar fonksiyonel, yarı gizli, karmaşık ve karanlık bir örgüt olarak yaşayacaktır Osmanlı coğrafyasında.

1915 Martı. Çanakkale boğazına dayanmış İngiliz, Fransız donanması. Yüzbinlerce asker karşı karşıya gelmiş Çanakkale'de, cehennem yaşanmakta. Çok övündüğümüz bu savaşın komutanı, bir Alman; Liman von Sanders. 250 gün süren savaşta, taraflardan 500.000 askerin ölümü. Evet, Çanakkale geçilemedi (Üç yıl son-

rasını saymaz isek). Özellikle insan kaynakları açısından çok pahalı bir zafer.

Sarıkamış hezimeti, diğer cephelerdeki zorlanmalar ve Çanakkale savaşı, İttihatçılarda, esas olarak var olan vatanı kurtarma projesine, gayr-ı müslimlerden de kurtulma planını ekleyerek bu hengamede uygulamaya sokma düşüncesini hızla geliştirmiştir. 1878 Berlin Antlaşmasından beri birçok yerde yerel kırımların yaşandığı "Ermeni Sorunu"nun halledilme zamanını, İttihatçılar isabetli seçmişlerdir. İnsanlık çok vahşetler yaşamıştır. Ancak bu kadar büyüğünü bile ikinci sıraya indirecek bir başka vahşet, ki baş aktörü Alman Nazizmi'dir, 25 yıl sonra 2. Dünya Savaşı olarak yaşayacaktır. Yine kırımlar, özellikle Yahudi Soykırımı, savaşın ana alanlarından biri olmuştur.

Önemli adamlar önemli işler yapmaktadır. Bu önemli işlere seferberlik açısından Akpınar köyü, tehcir açısından da Ağdık (Tuzhisar) köyü dahildir. Bu ateş çemberinde, birçok yerdeki birçok insan farklı duruş şekilleriyle yer almış ve / veya yer almak zorunda bırakılmıştır. Dahil olunan can pazarıdır. Londra, Paris, Moskova, Roma, Berlin, İstanbul vb. merkezlerdeki planların doğrultusunda belirlenecektir pazardaki canların durumu.

Tarihte, en az belgeler kadar önemli olan bir başka alan da, anılardır. Anılar, geneli çözümlemede, neden-sonuç ilişkisi kurmada yetersiz olsalar da tarihi anlamada önemli bir kaynak olup vicdan muhasebesine açıktır. Genel olarak da, yöneticilerin anılarını saymaz isek, resmi tarihin dışında bırakılmışlardır. Halbuki, anılar, pazıldaki kimi parçalar olup tamamlayıcı özellik taşır.

Resmi Tarih: Dönemin egemenlerince, tarihin kendi anlayış ve çıkarları doğrultusunda yorumlanması, eğilip bükülerek anlatılmasıdır. Bu aynı zamanda, meşruiyetlerini gerekçelendirme çabasıdır. Kimi zaman bu yazılımda, neden-sonuç ilişkisi örtüşse de, çoğunlukla, ince çarpıtmalar yapılır ve bir yığın olgu gizlenir. Amaca uygun gerekçe üretmek, zaten öznelliğin keyfiliğinde olup propaganda ve hamaset yönü ağır basan bir dayatma oluşturur.

İşin ilginç yanı, bugünkü 'resmi tarih'e karşı çıkan görüşlerden herhangi biri egemen olsaydı, acaba onun tarihi de resmi olmaya-

cak mıydı? "Hain" ile "kahraman" yer değiştirmeyecek miydi?

Tarih, geçmişe aittir ve sonuçları bugündedir. Bugün ise, yarını şekillendirecek öncüleri barındırmaktadır. Marks'ın deyimiyle "tarih, insan eyleminin ardışık dizinidir" ve bu tarihi dizinde olanlar zaman ve mekan içerisinde, ona bağlı olarak, olabilecekler arasından olmuş olanlardır. Bir başka deyişle, toplumsal yaşamda, o kadar çok seçeneklerden, olasılıklardan, çelişkilerden, farklılıklardan ve çatışkılardan oluşan ilişkiler yumağında ancak bir tanesi öne çıkıyor ve oluyor. Elbette öznel ve nesnel koşullara bağlı olarak.

İlkin, tarihten çok tarihçilik yöntemi önemlidir. Bu durumun mihenk taşı ise, şu soruya verilen yanıtla ilgilidir: Referans olarak nereden hareket edeceğiz? Dinden mi, ulustan mı, etnisiteden mi, sınıftan mı? Yoksa yaşanmış ve yaşanan bir gerçeklik olarak insana ait bu kimlikleri reddetmeksizin, ama insanı da bunlarla sınırlamaksızın bilimsel ve insani verilerden mi? Tarih yazıcılarının, tarihi yapanlara bakış tarzındaki ölçütlerinden biri de objektif ve vicdani olmalıdır. Bu anlayışlardan uzak olan tarihçilik, var olan "resmi tarih"e karşı çıksa da gerçekte, kendi anlayışındaki tarihi "resmi"lendirmeye çalışmaktadır. Ülkemizde bunun en tipik örnekleri, daha çok, "İslamcı kesim"de görülebilir.

Seferberlik ve köy

Seferberlik zamanı yüz binlerce insan silah altına alınmış. Korku, ölüm, açlık ve bit yaşama damgasını vurmuş. Savaş cepheyle sınırlı değildir. Koşullar şu veya bu şekilde herkesi etkiler. Akpınar köyü de seferberliğe iki şekilde asker yollamış; hükümetin emri ile silah altına alınanlar ve Cemalettin Efendi'nin, o dönem asker olanlar hariç, oluşturduğu gönüllü orduya katılanlar. Köyden, seferberliğe 90 kişinin katıldığı söylenmektedir. Ancak bunun kaç kişisi hükümetin emrine göre, kaç kişisi gönüllü olarak katılmıştır, bilinmiyor.

İttihatçıların Bektaşi dergahları ile de yakın ilişkileri vardır. Usta yönlendiricidiler. Sarıkamış yenilgisinden sonra doğu cephesinde Ruslar Erzurum'a dayanmışlardır. 1915 yılının yaz mevsiminde

Talat ve Enver Paşalar Elaziz'e gelerek, Dersimlileri görüşmeye davet eder. Aşiretlerin büyük bir bölümü bu daveti reddeder. Bir kısmı ise davete uyarak Elazığ'a gelip Enver ve Talat Paşa ile görüşürler. "... bu görüşmede Dersimlilerin büyük kuvvetler oluşturarak savaşa katılmaları teklif edilmişti. Bu teklif karşısında Kangozade Memed şunları söylemişti: "Paşam Dersimliler Alevi'dirler. Hacı Bektaş evlatlarından Çelebi Cemalettin Efendiye saygıları vardır. Şu halde, emir buyurup da adı geçen zatı, cihada sevk ederseniz bütün Dersimliler onunla savaşa katılır...". "Bir müddet sonra, aldığı emir üzerine Cemalettin Efendi büyük bir debdebe ile Kırşehir'den yola çıkmış ve Sivas vilayetine gelmiştir. Burada etrafına topladığı Alevi'lerden alaylar oluşturarak, gönüllü subaylar tayin ettikten sonra, Dersim'in seyidlik bakımından mürşidi olup Koçhisar ilçesinin Yalıncak köyünde oturan Ağucanlı Seyid Aziz'e uğramış ve hep birlikte Koçgiri aşiretlerini ziyaret etmişlerdi..."(*)

İnanç ve gelenekler bölümünde daha geniş olarak söz ettiğim Yalıncak ocağı vasıtasıyla Cemalettin Efendinin topladığı orduya katılan bu gönüllüler, başta Cemalettin Efendi ve Seyit Aziz olmak üzere Erzincan'a gelir. Burada da bir takım çalışmalar yapar, ancak Dersim'den destek göremezler. Gönüllü ordusu Erzurum'a hareket eder. Erzurum'a varıldığında bütün şiddetiyle devam eden savaşa katılırlar. Ancak Ruslar Osmanlı cephesini bozar. Erzurum düşer. Cemalettin Efendi ve Osmanlı ordusunun bir bölümü Erzincan'a çekilir. Dersim'in desteğini yine sağlayamaz. Sağlığının da bozulması nedeniyle 15 Mart 1916 tarihinde Erzincan'dan ayrılıp Sivas'a, oradan da Hacıbektaş nahiyesine döner.

Gönüllü ordusuna katılıp köye sağ olarak geri dönenlerden aktarıldığına göre, resmi ordu mensuplarından büyük bir bölümünün, Cemalettin Efendi'nin askerlerine iyi davranmadıkları şeklindedir. Bu küçük ayrıntının cephede kimi zaman oluşan çekemezliklerden farklı bir yanı vardır; devletteki egemen Sünni zihniyetin, cephede bile Alevilere karşı bir yansımasıdır.

(*) Nuri Dersimi-Kürdistan Tarihinde Dersim, Sayfa 108, Doz Yayınları

Dedem, seferberlikte askere alınmış ve gönüllü ordusundan önce Erzurum'da görev yapmıştır. Bir Ermeni binbaşısının emir eridir. Ortalık çok karışıktır. Seferberlikle birlikte askere alınan Ermenilerden ve Rumlardan "Amele Taburları" kurulmuştur. 25 Şubat 1915 tarihinde Ermeni askerlerin silahsızlandırılmaları emriyle birlikte, orduda bulunan Ermenilere yönelik koşullar olabildiğine ağırlaştırılmış ve yok etmeye dek giden uygulamalar başlamıştır. Binbaşı endişelenmektedir. Erzincan'a nakli çıktığı söylenen binbaşı, eşi ve iki çocuğunu da yanına alarak yola çıkmıştır. Dedem ise atları sürmektedir. Yolda sivil giyimli beş silahlı adam tarafından araba durdurulur. Dedeme "Korkma sana bir şey yapmayacağız" diyerek arabadan biraz uzaklaştırırlar. Önce Binbaşıyı vururlar arkasından iki çocuğunu ve eşini. Dayanılması güç anılardan biridir bu.

Ara sıra asker kaçakları ve eşkıyalar gelir köye. Ortamın uygunluğundan faydalanarak, bu kaçakların bir kısmı, askere gitmeyenler ya da daha önceden eşkıyalığa başlamış olanlar hem gizlenmelerini sağlamak hem de kolay yoldan para kazanmak için eşkıyalık yapar. Eşkıyalık, feodal toplum yaşamının bir ürünü olup kimi zaman halka karşı zulüm uygulayan, çapulculuk ve soygun yapan kimi zaman da yerel ve merkezi otoriteye karşı çıkarak, halkın sempatisini kazanan, çok boyutlu ve tartışmaya açık bir olgudur.

Can ve mal güvenliği olmayan köylü, tarladaki işlerini yaparken olsun, gece evinde olsun, rahat edemez. Zaten Seferberlik nedeniyle köyde, erkek olarak, çocuklar, birkaç sakat ve ihtiyar kalmıştır. Öyle ki Cemalgilin Kepekçi Ümmühan, köyün ilk ve tek kadın muhtarıdır. İşin bütün ağırlığını üzerlerinde taşıdıkları yetmiyormuş gibi, karşı cinsin yokluğundan duyulan dayanılmaz ihtiyaç da eklenir kadınların dünyasına. Gidenler geri dönecek mi, ne zaman dönecek, ne olacak gibi belirsiz beklentilerin ve ölüm haberlerinin dayanılmaz acıları, tarihte sıkça yaşanmıştır.

Köyden Dığa'nın kardeşi İsmail, dönemin namlı eşkıyası olup 'çete' lakabıyla anılır. Gerek asker kaçağı, gerek eşkıya takibi yapan jandarmalar, köyün Kızıl Pınar mevkiinde, çobanlık yapan

Kadıgilin İsmail'i yakalar. "Çete İsmail sen misin?" sorusuna, "He he benim" yanıtını veren çoban İsmail'i köye getirip Göğüşgilin kanatlı evin önünde asarlar. Korkunun egemen olduğu, köylülerin ortalıkta görünmemeye çalıştığı ve konuyu anlamak için soru dahi sorma cesaretinin gösterilemediği bu ortamda yapılan yanlışlığı düzeltmek için müdahale edilmemiştir. Çoban İsmail, biraz seme olup kulakları da çok az duyabildiği için, Çete İsmail'in yerine kurban gitmiştir.

Çete İsmail grubu, çevrede soygunlara ve baskınlara devam eder. Yavu köyünün muhtarını da soyan İsmail, bundan on yıl sonraki Cumhuriyet döneminde yine Yavu köyüne gider ve muhtara misafir olur. Jandarmaya yapılan ihbar sonucu, sabaha karşı ev, kuşatma altına alınır. Sabah erkenden, atını dışarı çıkarıp eyerleyen Çete İsmail, gitmek üzereyken, Jandarma tarafından yakalanır. Jandarma zabiti, İsmail'in kafasındaki börkü çıkarıp uzağa atar. "Git börkünü al" emri üzerine, börkünü almaya giden İsmail, Jandarmanın kurşun yağmuru altında can verir.

Seferberlik dönemi, savaş koşullarının ağır ve yıkıcı boyutlarıyla, ülkeyi bütünüyle sardığı dönemdir. Her yerde olduğu gibi, köyden de seferberliğe gidip de dönmeyen çok insan vardır. Örneğin Gözel (Mustafa) Dedemin abisi Hasan, seferberlikte, diğer kardeşi Şaban ise katıldığı Cemalettin Efendinin ordusundan geri dönmüyorlar. Savaş sırasında karşı güce esir düşenlerden kimileri o ülkeye yerleşir. Dedemin bibisi Hamide'nin oğlu Gözel ki babası da harpte ölmüş. Rusya'da esir kalıyor. Evlenip oraya yerleşen Gözel'in, 1930'lu yıllarda, köye iki adet mektubu geliyor. Hatta çocuklarının resimlerini de gönderiyor. Daha sonraları ise haber alınamıyor.

Saygıyla andığım Ruhi Su'nun, o bariton sesiyle söylediği "Çanakkale içinde vurdular beni / ölmeden mezara koydular beni" türküsü ne kadar da doğru anlatıyor, savaşta ölümün, "ölmeden mezara girmek" olduğunu. Seferberlik, bu dönemi yaşamış kuşakların, "gidesice de bir daha gelmeyesice" dedikleri bir kâbustur. Kâbusun ortadan kalkması da ancak, savaşlardan övünç duyulmadığı bir dünyada mümkündür.

Tehcir

SİSYPHOS'un(*) Kaderince Bir Dilek

Soyunalım!
Soyunalım anadan üryan
Birer kurdela olsun gökkuşağı misali kimliklerimiz
Mızrakları kırılmış hayatın kenarlarından sarkan
Savuralım!
Savuralım küllerimizi ulaşmak için vicdanlarımıza
Kirimizden yorgun düştü tarih ve doğa...
H. ŞENGÜL

Önemli merkezlerde önemli adamlar, önemli kararlar almaktadırlar. Her merkezin, çıkarları doğrultusundaki hesapları birbirleriyle çatışmakta ve bu çatışmalar, siyasetin, savaş yoluyla uygulanmasında kendini bulmaktadır.

30 Mayıs 1915 tarihinde, dönemin İttihatçı hükümeti, cephe gerisindeki Ermenilerin (düşmanla işbirliği yapma olasılığı gerekçe gösterilerek) tehcir kararını alır. Gerçekte, kırımın yasal kılıfı olan bu karardan önce, zaten sürgünler başlamıştır. 24 Nisan 1915 tarihinde, İstanbul'da, Ermeni entelijansiyasından ve ileri gelenlerinden 200'ün üzerinde kişi, apar topar sürgüne gönderilir. İşte bu târih, dönemin simgesi kabul edilmiştir.

Bu ortamdaki günlerden, yeni bir gün başlamaktadır iki komşu köyde. Diğerlerinden pek farklı değildir bu hikaye.

Güneş yakıcılığını yeni hissettirmeye başlamıştır. Bahar yağmurlarıyla kabaran toprağın kokusunu doya doya ciğerlerine çeken çiftçiler, gözleriyle de, mevsim gereği ebemkuşaklarının ve de güneşin doğarken, özellikle batarken oluşturduğu renk tayfını görmenin güzelliğini yaşıyor. Buralarda bahar, yaza ait hazirana sarkar. Yaz, haziran ortalarında, bahardan devralır yıllık döngüyü. Hiçbir mevsimin acelesi yoktur, kendisini tamamlamak için. Bilirler ki nebatlar, hayvanlar ve de insanlar, kendilerine uymak zorundadır.

(*) Sisyphos: Yunan mitolojisinde kurnazlığın simgesi olan Korinthos Kralı.

Fiğler, arpalar biçilmeye başlanmış. Diz boyunu aşmış ekinler. Giyinmişler yeşilin en güzelini, salınıyorlar nazlı nazlı. Gördünüz mü hiç rüzgarda ekin tarlasını? Rüzgar, geçtiği yöne yatırır bu yeşil ormanı. Tekrar doğrulur, tekrar eğilirler. Rüzgara bağlıdır bu dansları. Dolmaya başlamış başaklar. Saplarının üzerinde bir taç gibi durmakta. Ağaçların yaprakları, şarkılarını söylemeye başlar, eksik etmeden hışırtı nakaratlarını. Tohumlarını savuran rüzgarla can bulur çiçekler. Arılar iğnelerini daldırır nektara. Ayaklarında polenler, bir o yana bir bu yana uçuşurken, biraz kırgındırlar rüzgâra; zorlandıkları için kanat çırpmakta.

Yılın en güzel günleri. Doğa bir başka evresinde üretiminin. Börtü böcek, toprağın üzerine taşınmış. Sekilerden soğuk evlere inmiş insanlar. Kuzular, oğlaklar ayrılmış analarından. Artık kendilerince bir kuzu sürüsü oluşturmuşlar. Yeni yetme, velet çobanlarıyla bu yeni yetme sürü, kırlarda bin bir çeşit otun içerisinde yayılmakta. Koyun ve keçilerin sağıldığı, ağartının bol olduğu zamanlar.

Aylardan haziran. Sonsuz mavilikteki gökyüzünde 'yalancı' bulutlar gezinmekte. Pamuk gibi öbek öbek, sis gibi akmaktalar, mavi zemin üzerindeki bu puanlar. Güneşin yakıcılığıyla toprak, kurumaya bile başladı. O uzun kıştan sonra, sırtı ısınmaya başladı rençberin.

Baharda yenilenen doğanın verdiği kimi ürünler, çocukluk ve gençlik çağında daha. Köylü, ektiğinin cisimleşmesini gördükçe, memnuniyetini "bu sene mahsul iyi olacak inşallah" diyerek göstermekte. Otlarla, fiğlerler, arpalarla ürün derlemeye başlamışlar bile. Hele bir temmuz gelsin tırpan elden düşmeyecek. Gıcılayan kağnı arabalarından geçilmeyecek yollar. Harmana çok var daha. Çekmesi zordur temmuzun, ağustosun sıcağını.

Doğa kendiliğinden hareket halinde. Üzerindeki insanlar bir başka âlemde. Yine girdiler birbirlerine. Maşallah maşallah vuruşmakta üzerlerine yoktur, canlılar âleminde. Süvariler kamçılamakta atlarını. Atların ve topların toz bulutları karışmakta birbirlerine. Amma da gürültü yapıyor şu toplar. Ne kadar da geveze şu makineliler. Kendi parçasından insanlar, parçalıyorlar birbirlerini.

Seferberlik zamanı. Sefere çağrılmış eli silah tutanlar. Çift süren, tırpan biçen, kalem tutan, un öğüten, demir döven, çocuğunu

okşayan, yarini seven, öküzüyle dahi sohbet eden ve bilcümle üreten ellerde, şimdi silahlar var. Öldürmek, öldürmek, öldürmek için! Gerekçesi basit: Yaşamak için! Kara günler, öldürmekten 'yaşam' türeten karanlık günler.

Hazirandan bir gün. Akpınar'ın çiftçileri, Ağdık'ın çiftçileri kendilerince ettiler sabah dualarını. Arkasından, uyuşuk davranan çocuklarına belki birer küfür salladılar. Kuzular, öküzler hemen yayılmaya götürülmeli, değil mi? En erkenciler, analar. Sabah çorbasını yapmışlar bile. Çorba bulamayanlar birer parça yavan ekmek ısıtmış. İşte yeni bir gün başlıyor. Yokluğun sınırlamasıyla çizilse de varlık, bu bozkırda, haydi derleyelim ürünleri, bereketi bol olsun diyorlar.

Hazirandan bir gün. Seferberlikle artsa da sıkıntı, insanlar havanın güzelliğini fark etmek istiyor. Ancak Hazirana yakışmayan yeni bir uğursuzluk dolanmakta. Hangi kapıyı çalacak endişesi, eksik değil insanlarda. Köye yine candarma geldi. Hayırdır. Asker kaçağı mı arıyorlar, yeni celpler mi var, yoksa bir şikayet mi? Ne ola ki? Güneş devrilmiş, uzamış adamların gölgesi, boylarınca. İnsanların gölgelerinden korktukları günler. Hayırdır, hayır.

Odada komutan, jandarmalar, muhtar ve kizir. "İyi dinleyin. Kizir hemen Ağdık'a gideceksin. Köyde bağıracaksın, 'ey ahali, yükte hafif, pahada ağır neyiniz varsa yanınıza alın. Hazırlığınızı yapın, Yarın sabah erkenden herkes hazır olsun, Sivas'a doğru yola çıkacaksınız. Hükümetin göç emridir bu. Karşı gelenlere, kaçanlara vur emri vardır.' Bu haberi iletmekle görevlisin". Emri, emir veren komutan gibi iletmiştir subay. Kizire tekrar ettirir, ne söyleyeceğini. Bu, Ermenilerin göç emridir. "Muhtar sen de iyi dinle. Kaçak bir Ermeni'yi saklayan, ona yardım eden kim olursa olsun cezası idamdır. Köylü de bunu böyle bile." Uğursuzluğun hangi kapıyı çaldığı belli olmuştur.

Maçıveli'nin babası Bektaş, kizirdir o yıl. Düşer Ağdık yoluna. Kizirlerin kaderinde daha çok kötü haber vermek vardır. Gerçi 'elçiye zeval olmaz' ama nasıl verecektir bu uğursuz haberi. Elinden gelse gitmez ama ipin ucu devlettedir. O gür sesi bu kez çıkabilecek midir? Kolay mı yüzyılların komşuluğu? Arakel'in, Haçik'in, Ohannes'in yüzüne nasıl bakacaktır. Bu haber "Gomşular nalbant

geldi, galaycı geldi" diye bağırmaya hiç benzemiyor. Daha bu sene yazlık ekinini ekeceği zaman, yeni çift demiri yaptırmıştır Mıgır'a. Çok vartabet vardır Ağdık'ta. Çobanlar bu arazilerde ortak yaymışlardır koyun sürülerini. Egil'in dedesiyle Ağdıklı çoban Ulustan Çukurunda. Karatepe'de, Çakmakçayır'da az mı davar yaymışlardır birlikte. Her yıl tuz almaya giderken geçtikleri bu köyden, el sallamışlardır birbirlerine. Nasıl verecektir bu kara haberi nasıl? "Devlet, jandarma, emir, Ağdık, ben. Ne karışık bu iş. Keşke kizir olmasaydım" böyle düşüncelerle ulaşmıştır Bektaş, Devrent'in Kef'e. İşte köy de görünmektedir uzakta. Sırımlı çarık daha bir sıkmıştır ayağını. Oturmuştur bir taşın üstüne nefeslenmek için. Gün, akşama kavuşmak üzeredir. Hafif bir rüzgar esmektedir insanın içini serinleten. Yavşan otlarının o enfes kokusu doldurmaktadır ciğerlerini. Bir süre sonra karanlık basacaktır. Kara haberi alan Ağdıklılar, göçe hazırlanacaklar, menzili karanlık yola doğru.

Gün batmadan kizir Ağdık'a varır. Görenler "hayırdır, ne var?" diye sormaktadır. Kizir sessizdir. Belki bir iş için gelmiştir türü iyimser yorumlar yaparlar. Ama bir yandan da bir süredir, havada kara bulutların başlarında dolandığını sezmektedirler. Bağırmak için birkaç kez gırtlağını temizler. Bir şey gelir takılır boğazına. Çıkar köyün orta bacalarından birine. Ha cesaret, ha gayret der kendi kendine. "Ulan ne ilgisi var bunun cesaretle" diye kendine kızar. Kötü haberdir bu yakıştıramaz kendine. "Devlet, jandarma, emir Ağdık ve ben" tekrar eder içinden birkaç kez. Tekrarında Ağdık'ı silmiştir. Ya da silmiş gibi yapar. Bir kez daha gırtlağını temizleyip haykırır: "Ey gomşular, ahçikler hazırlanın hükümatın emridir. Yükte hafif, bahada ağır bohcalarığızı yapın. Yarın sabah erkenden koyün hepisi yola çıhacahsığız. Sivas'a doğru, Sivas'a doğru".

Bağırmıştır nihayet. Uğursuzluğun uğultusu Ağdıklıların alır aklını başından. Duydukları doğru mudur? Ne diyor bu kizir. Sararlar etrafını. Ne oldu, ne oldu diye. Kizir üzgün, anlatır olanları Herkes kabullenmelidir başına gelenleri. Kizir elçidir. "Hele gel otur, dinlen biraz" derler. Biraz dinlenir ama başı dönmektedir, sağlıcakla kalın diyerek vedalaşır. Bu andan itibaren ne kizir ne Ağdıklılar birbirlerini göremezler bir daha. Ayrılış o ayrılıştır.

Sabah erkenden sarılmıştır köy. O gece uyumak ne mümkün. Ayaktadır herkes. Şaşkın ve korku dolu bir bekleyiş içine girerler. Analarının korkulu yüzlerini ve ağlamasını gören çocuklar, nedenini tam da bilmeden bu figana katılır.

Bu evler, bu mallar bırakılacak, düşülecek sürgün yollarına. Daha da önemlisi canımız ne olacak? Haydi uyu uyuyabilirsen. Emir büyük yerden. "Hazırlanın gidiyoruz. Ağlayın sızlanın ama hazırlanın haydi. Yolda, gideceğimiz yerde ne gerekiyorsa alalım. Taşıyabileceğimiz kadar yiyecek hazırlayalım."

Düştü yola Ağdıklılar. İstikamet Sivas. Sivas toplama merkezi. Oradan istikamet Suriye-Irak çölleri. Yol uzun, yol uzun nasıl dayanır ihtiyarlar, hastalar, çocuklar. Kağnı arabalarını koştular kimileri. Yük vurdular eşeklere. Yol yürüyemeyecek olanları bindirdiler.

Göç kervanı düştü yola, Damızlık'tan Çakmakçayır'a doğru. Geri dönüp dönüp köylerine baktılar. Kendi yollarından, kendi tarlalarından geçtiler. Baktılar nazlı gelinler gibi hafif hafif salınan yeşil ekinlerine. Biçilmesine de az kalmıştı. Bir ay sonra buğday yüklenecekti dolgun başaklar.

Jandarmaların "Yürüyün, yürüyün, çabuk olun daha gidilecek çok yol var" ihtarları başladı bile. Ne yapsınlar, emir kulları. Peki ya şu diğerleri kim? Daha sessiz, daha saldırgan bakışlılar. Sanki bir şeyin zamanını beklemekteler.

Geçti göç kervanı Çakmakçayır'dan aştı yokuşu, Fılındır'dan Kızılcakışla'ya doğru. (Kızılcakışla köyünde eskiden asker varmış. Fılındır'da ise bu kışlaya ekmek çıkaran fırınlar. Bu yerleşim yerlerinin isimleri buradan gelmektedir) Geride kalan köpekler havlamaktadır. Ne olduğundan habersiz kedilerin şimdilik keyfi yerinde.

Bir grup görevli el konulan köyün sürüsünü sürmekteler Akpınar'a doğru. Arazide teslimat yapılır. Şu kadar koyun, bu kadar kuzu, şu kadar keçi ve oğlak diye. "Dokunmayın bunlara hükümetindir. Geri alacak." Bu köyün davarını bir süre Yusuf Onbaşı yaymış. Koyunların göğüsleri dolmuş sütten. Akpınar'ın kadınları sağmaya giderlermiş. Aynı şey sığırlar için de geçerli. Bunları da Tavşanlı'ya teslim etmişler. Kısa bir süre sonra hükümet geri almış sürüyü teslim ettiği sayıya göre.

Gidenlerde hep geri dönecekleri umudu var. Bu sene ki ürün telefat olsa da, sağlık olsun. Umut, insanla birlikte, yaşamakta atbaşı. Tam olarak geçemezler birbirlerini. Ara sıra umut yorgun düşebilir. Geride kaldığı anda, tökezler yaşamın atı. Eğer yetişemez ise umut, binicisinin sonu olur, yaşayamaz insan. Biter, her şey biter..

Kısa bir süre sonra ekinler yeter (olgunlaşır). Akpınarlılar, kendi arazilerine yakın, Topkaya, Meydan, Devrent, Çakmakçayır, Ekşielma yörelerindeki Ağdıklılara ait ekinleri, biçebildikleri kadar biçer.

Az sayıda kaçaklar var. Dağlarda, tepelerde, derelerde, inlerde gizlenmiş, aç susuz dolanmaktalar. Her an yakalanma ve ölüm tehlikesini enselerinde hissediyorlar. İki kaçak, Akpınar köyünde Derviş Aligilin evine sığınmış. Korku esir almış insanları. Ama korkuyu gerileten insani yanlar eksik değil Türk, Kürt insanında. Komşuluk hakkı, tanıdık hakkı ne dersen de. Kolay değil iki kaçağı saklamak. "Mağ" arasında gizliyor aylarca. Kaçakların tanıdığı bir başka kaçak grubu Barcın ırmağının Haceli tarafındaki sarp kayalarda gizlenmekte. Birileri tarlaya azık götürür gibi yiyecek götürüyor bunlara. Kaçakların yakınına, göreceği noktaya kadar getirip bırakıyor azık torbasını, dönüyor geri. Çataltepe'de Göğüşgilin ağıla uğruyor birkaç kaçak. Kalıyorlar bir süre. Eğer buna şans denirse, bunlar kadar şanslı olamayanlar da var. Gerçi bu kaçakların sonları da bilinmemektedir. Tehcirden bir süre sonra, üstü başı yırtık, bitkin ve aç bir Ermeni kaçak, çift süren bir Akpınarlı'dan ekmek istiyor. Çiftçi ise yüce bir görev yaptığı kanısıyla "ne ekmeği ulan gavur" deyip küfür savurarak, adamı dövüyor. Bu yetmiyormuş gibi bir de çifte koşuyor. Yaptığının iyi bir davranış olduğu kanısıyla, övünerek anlattığı bu olay, destek bulması bir tarafa, kınanmayla karşılaşınca, övgünün yerini utancın aldığı, gizlenmeye çalışılan bir anı olarak kalıyor.

Sahibini yalnız bırakmak istemeyip, göç kervanına katılan köpeklerden arta kalanlarının havlamaları, kedilerin miyavlamaları, bozkırın ortasındaki bu köyde duyulan tek ses. Yakalanamayan birkaç tavuk, çöplüklerde eşelenmekte. Hani nerede kırları şenlendiren çan kelek sesleri.

Boşaltılmış köyü, yağmadan korumak için Jandarmalar beklemekte. Bunlar, batıdan gelmiş Arnavutlar. Anlaşılamıyor dilleri, ama yine

de çat pat biraz Türkçe biliyorlar. Geride hatırı sayılır ganimetlik malzeme var. Yaz başı olması nedeniyle azalmış olsa da un, bulgur, yağ, peynir gibi yiyeceklerle bir miktar arpa, buğday. Zaten bunlar da alınmış askerlerce. Bir yığın çiftçilik malzemeleri, giyecek, yatak-yorgan ve iş aletleri. Arnavut jandarmalar bunları yağmadan koruyor. Çevredeki Müslüman köylerden cesaretli ve daha çok da yokluğun yoksulluğun zoruyla ganimet elde etmek isteyenler gelmektedir Ağdık'a. Jandarmaya biraz tütün vererek ve biraz da anlaşabildikleri kadarıyla Müslümanlıktan dem vurarak birkaç parça eşya almaktadırlar. Zamanla geri gelemeyecekleri anlaşılınca talan daha bir artmıştır.

Bu sıralarda özellikle Kafkasya'dan, doğudan Anadolu içlerine de göçler artmaktadır. Bu yörelere gelenler, yerleştirilmektedir bir kısım Ermeni köylerine. Bugün bile yöre insanı hangi köyde eskiden Ermenilerin yaşadığını bilmektedir. Raymond Kevorkıan ve Paul Papoudjian adlı iki yazarın Les Armenıes dans Lempine Ottoman adlı, 1992 Paris baskılı kitaplarında bu yerleşim yerlerine rastladığımda pek de şaşırmadım.

Kitapta 1914 yılı Osmanlı coğrafyasındaki Ermeni yerleşim yerleri ve nüfus istatistikleri yer almakta. Bu tarihte Koçhisar ve köylerinde 13.055 Ermeni varmış. Bu kaynaktan yöremize ilişkin bazı bilgiler aktaracağım. Yöreyi bilenler için tanıdık gelecektir bunlar.

Koçhisar (Hafik): 2.037'si Ermeni olmak üzere toplam 3.273 nüfusa sahip. İki kilise ve iki sanat mektebi var.

Ağdık (Tuzhisar): 2.077 Ermeni, 285 hane. İki kilisesi ve 250 öğrencili bir okulu var. Surp Hreşdagabet (Cebrail) manastırı vardır. (Köyün dışında, tuzlanın üst tarafında bu manastırın harabeleri bulunmaktadır. Bugün bile bu bölge "Manastır" diye bilinmektedir. Günümüzde Tuzhisar köyünde, iskan edilen Kürtler yaşamaktadır. y.n.)

Govdun: 250 hane, 1.901 Ermeni, bir kilise ve iki okul var. (Ermeni güçlerinin başında bulunan komutanlardan biri de Govdunlu lakabıyla anılan meşhur Murat Paşa, bu köylüdür. y.n.)

Tavşanlı: 17 hane, 114 Ermeni. Bir kilise ve bir okulları var. 720 Türk.

Kotni, Horsana, Khansar (Hanzar y.n.) Torosi, Püragn, Gevre,

Yarhisar, Kemis, Tutmaç, Tödürge, Horohon vd. kitapta geçen bazı Ermeni köyleridir.

Bu kısa bilgilerden birkaç önemli saptama yapabiliriz. Bir kere her yerleşim yerinde okul var. Daha çok erkek öğrenci olsa da kız öğrenciler de bu okullara devam etmekte. Tarih 1914. Yöredeki Türk köylerinde bırakınız kız çocukların okula gitmesini, zaten okul yoktur. Her köyde kilise var. Büyük yerleşim yerlerinde ilahiyat eğitimi veren manastırlar var. Modernizme açık ve kimliğini iyi tanımaya çalışan bir toplum. Kimi yerlerde sanat okulları var. Hane sayısı ve nüfus yoğunluğu açısından tam da Türk ve Kürt köylüleriyle benzeşmektedir. Her hane ortalama 7 kişi. Her yerde olduğu gibi zengin de var fakir de. Dönemin tekniğine göre bütün işleri yapabilecek ustalıktalar. Ticaret alanındaki dolaşımın öncüleri.

Köyümüzün batısında "Gavur Yolu" denilen bir yol vardır. Malatya, Darende, Gürün, Kangal, Koçhisar, Zara bağlantısını sağlayan önemli bir yolmuş burası. Köyümüzün arazisi olan Doluderesi, Carcılı, Göğgedik, Çakmakçayır'dan geçip Ağdık köyüne ulaşan yol buradan Koçhisar'a gidermiş. Bu yolun kalıntıları belli belirsiz durmaktadır hala.

Nice kaybolan yollar, nice çıkmaz yollar vardır tarihte. Niceleri ise açılmıştır kan ile. Bu çizgilerden çok vardır Osmanlı coğrafyasında. Berekete bak ki son yüzyılında 25 devlet doğurmuş. Her doğumun sancısı on binlerce insan kavurmuş.

Katar katar göç edenler bir daha geri gelmediler. Anadolu, Mezopotamya, Balkanlar, Kafkasya; ne göçler geldi ne göçler gitti binlerce yıldır üzerinizden. Atların toynaklarıyla deşildi toprak, yırtılan bağır gibi. Yeşile akıtılan harklardan, kanla sulandın. Emzirdin, büyüttün boy boy, soy soy bin bir çeşit insanı. Memedeyken boğdular, filiz iken kopardılar, yetişkin iken kestiler birbirlerini. Budana budana azalanlar oldu, yitenler oldu. Yavruların bir bir düşürüldü toprağa, diğer yavrularınca.

Ondan, bundan, şundan ne fark eder ki. İnsanın insana yaptığının adı katilliktir. Yurt edinenler, yurtlarından edilenler, gelenler, gidenler, saldıranlar, savunanlar; her birimizin tarihinde kan var. Ey insanlık, tarihinden eksik değil kirli kokular. Hepimizin payı var.

Sivas Kongresi ve Şeyh Recep Olayı

3. Ordu Müfettişi sıfatıyla Anadolu'ya geçen M.Kemal, Amasya Tamimi'nde verilerini görebileceğimiz "Ulusal Kongreler" örgütleme faaliyetine Erzurum'da devam etmiştir. Erzurum Kongresi'nde en azından padişahlığa karşı tavrın alınmamasıyla Kazım Karabekir'in, Kürtlerin kimliğini kabullenmekle Kürtlerin, Sevr karşısında daha çok ele geçirilen mülklerin elden gitmemesi kaygısıyla ve ulusçu etmenlerle örgütlenen Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin desteğini kazanan M.Kemal Sivas'a geçmiştir. 4 Eylül 1919 tarihinde yapılan Sivas Kongresi daha sancılı ve Erzurum'da elde edilen desteğe göre daha zayıf bir halde geçmiştir.

İstanbul'da istifa eden Damat Ferit Paşa hükümetinin yerine kurulan Ali Rıza Paşa hükümeti, Anadolu'daki hareketin Heyeti Temsiliyesi ile ilişki kurmak ve bunu geliştirmek ister. M. Kemal de buna açıktır. Örneğin; o dönem Sivas valisi olan Reşit Paşa'yı Damat Ferit Hükümeti görevden almıştır. Hükümetin bu tasarrufunu uygulamayan M.Kemal, o sıralarda Damat Ferit Paşa hükümetinin yerine gelen Ali Rıza Paşa hükümetinden Sivas'ın başarılı valisi Reşit Paşa'nın görevinde kalmasını ister. Bu istek İstanbul hükümetince kabul edilir.

İlişkilerdeki bu yakınlaşmayı sağlamak için İstanbul Hükümeti adına Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Heyeti Temsiliye adına da M.Kemal, Amasya'da buluşmaya karar verir. 16 Ekim'de Sivas'tan ayrılan M.Kemal iki gün sonra Amasya'ya ulaşır. Ve Salih Paşa'yı beklemeye koyulur. "18 Ekim günü Sivas'ta tam karşı yönde bir girişim gerçekleşir. 'Sivaslı Şemsettinoğullarından Recep Kamil, Zaralıoğlu Celal, İlyasoğlu Ahmet Kemal ve ulemadan, tüccardan, esnaftan 160 kişi' imzasıyla Amasya'ya Salih Paşa ve padişah yaveri Naci Bey'e telgraf çekilmiştir. 'Şanlı Halifemiz, Sevgili Padişahımıza her surette itimatlı ve bağlı olmamız, dinimizin icabı olduğundan' sözleriyle başlayan telgrafta Sivas halkının M.Kemal'e güvenmediği ve Kongreyi onaylamadığı belirtilmektedir.

Aynı imzaları taşıyan ve İstanbul'a gönderilen telgrafta ise bu

durum daha sert biçimde ifade edilmektedir. 'Padişahla aramıza giren, din ve devlet hainidir. Aramızdan çekilin, yoksa kan dökülecektir.' M.Kemal'le görüşecek olan Salih Paşa'ya da 'Aylardan beri memleketimizde olup biten hali anlamak ve meselenin mahiyetini öğrenmek üzere Sivas'a gelmenizi mülk ve milletin menfaati namına istida ediyoruz' denmektedir.

Nihayet 'Amasya'da M.Kemal Paşa'ya başlıklı telgraf tam bir rest niteliğindedir:

'Ahalimiz, Padişah ve hükümet efkarını bizzat Salih Paşa'dan veyahut güvenilir bir insandan işitmedikçe, aradaki ihtilafa halledilmiş nazarıyla bakmayacaktır. İki yoldan birini seçmek zorunda bulunduğunuzu arz ederiz.'

Telgraf harekatı, ya da Şeyh Recep olayı, İstanbul Hükümetiyle görüşme aşamasına gelen Heyeti Temsiliye'nin karargah haline getirdiği şehirde bile destekten yoksun olduğunu ortaya koyacak etkili bir girişimdir. Yapılan soruşturma sonucu, Şeyh Recep'in postaneye zorla girdiği, telgrafi imzalayanlardan çoğunun içeriğini bilmediği vb. ortaya çıkmıştır. Durumu idare etmeye uğraşan Reşit Paşa ise, bu gelişmelerin hiçbirinden haberi olmadığını bildirmektedir. M.Kemal'in büyük tepkisi karşısında Şeyh Recep ve arkadaşları tutuklanır, girişim orada bastırılır.(*)

İşte bu meşhur Şeyh Recep ile Akpınar bir başka açıdan zorunlu ilişkidedir. Din bilginleri yetiştirmiş köklü bir aileden gelen, medrese eğitimi almış bu şeyh aynı zamanda Osmanlı'da, yörenin aşar vergisini toplayan bir mültezimdir. Çok büyük arazilere, çiftliklere sahiptir. Hem topladığı vergiden aldığı pay hem de arazilerinden elde ettiği gelir çok büyüktür. Şeyhliğini aynı zamanda böylesine ekonomik bir güçle tamamlayan bu din adamının elbette yönlendirebileceği geniş bir çevresi de vardır. Bu konumu, böyle telgraflar çekmeye müsaittir.

Bugünkü Yeniköy, Fezoğgilin ağıl bir dönem Şeyh Recep'e aittir. Köyün aşarını da toplamaktadır. Sık sık köyü ziyarete gelir. Fezoğgilin ağıl dediğimiz araziyi, yüzyıl önce Fezoğ, Şeyh Recep'ten

(*) Zeki Coşkun, Öteki Sivas, İletişim Yay. Sayfa 188-189

ucuz bir fiyata alıyor. Sözü sohbeti dinlenen ve iyi de saz çalan Fezoğ'un bu meziyetleri, Şeyh'in hoşuna gider. Çiftliği çekip çevirmekte olan Fezoğ'a burayı bu nedenle ucuza verir.

Şeyh Recep'e ilişkin bir anekdot şöyledir: Cip Rıza'nın ebesi, sözü sohbeti dinlenen ve dini konularda da bilgisi olan bir kadındır. Şeyh Recep bir gün bunların evine misafir gider. Dini konularda sorulu cevaplı bir hayli sohbetten sonra Şeyh Recep Cip Rıza'nın ebesine yine konusu din olan bir soru sorar. Ebe bilemez. "Ben senin gibi Gök Medresede mi okudum ki bu derin soruyu bileyim. O zaman bir kağnı arabasında kaç kazık var? Sen de bunu bil bakalım?" der. Şeyh Recep de bu soruyu bilemez.

Şapka devrimine muhalefeti nedeniyle zaten mimli olan Şeyh Recep Şam'a sürgün edilir. Atatürk'ün ölümünden sonra, İnönü geri gelmesine izin verir. Sürgünden dönen Şeyh'in mal varlığı kalmamıştır. Yeniköy'e 1938 Dersim olaylarından sonra, o bölgeden getirilen 6-7 hane yerleştirilmiştir.

Şeyh Recep'in oğlu Mecit muallimdir. Uzun yıllar köyde öğretmenlik yapmıştır. Mecit Öğretmen de gerek eski Türkçe dedikleri Arap Alfabesiyle gerek yeni Türkçe ile okuyan ve bugün sayıları birkaçı geçemeyen insan kalmıştır köyde.

Varlığını Osmanlı'nın yapısına borçlu olan Şeyh Recep değişen koşullara ayak uydurarak, Cumhuriyet Türkiyesi'ne intikal edemeyenlerdendir. Cumhuriyet ile çelişmesi daha çok maddi varlığıyla değil dünya görüşüyle ilgilidir.

Koçgiri İsyanı

Merkezi İstanbul'da bulunan, başkanlığını Seyit Abdülkadir'in yaptığı "Kürt Teali Cemiyeti" mütarekeden sonra da çalışmalarına hız vererek devam etmiştir. Cemiyet içerisinde I. Dünya Savaşı'nın bitimi ve mütarekeyle birlikte ortaya çıkan yeni ve karmaşık durum karşısında farklı görüşlerin tartışmaları da artmıştır. Cemiyet örgütlenme yapmak için kimi üyelerini doğu bölgelerine gönderme kararı alır. Koçgirili Mustafa Paşa, Baytar Nuri de bu cemiyetin üyesidir. Bu kararlar doğrultusunda Koçgiri bölgesine gelmişlerdir. Bu

sırada Ümraniye nahiyesi müdürü de Mustafa Paşa'nın oğlu Alişan Bey'dir. Sözünü ettiğim bu kişiler Koçgiri isyanının bir kısım önderleri olup bunlardan Nuri Dersimi'nin anılarına dayanarak isyanı anlatacağız.

"Zara, Divriği, Kangal, Hafik ilçeleri arasında temaslara geçilerek Kürt nüfus yoğunluğu bulunan Ümraniye, Beypınarı, Çelallı, Sincan, Hemo, Zımara ve Domurca nahiye merkezlerinde birer 'Kürdistan Teali Cemiyeti' şubesi açarak, Kürtler arasında milli bir dayanışma meydana getirmeyi başarmıştım."(*)

Sözü edilen Celallı nahiyesi Kürt değildir ve bu merkezde böyle bir cemiyetin kurulmasının temeli yoktur. Ancak bu nahiyeye bağlı birçok Kürt köyü vardır. Yazar, bu köylerde örgütlenme yapmıştır ve belki cemiyetin şubesi bu köylerden birinde açılmış olabilir. Böyle olsa bile bunun, Celallı merkezi olarak bildirilmesi yanlıştır. Kaldı ki Celallı vb. yöredeki birkaç köy, Koçgiri hareketinin karşısında, ordunun yanında sivil çeteler olarak ayaklanmayı bastırma hareketine katılmışlardır.

Koçgiri hareketinin örgütlenmesi, yönetilmesi ve sonucunda 'Kürt Teali Cemiyeti'nin belirleyici hiçbir rölü yoktur. Hareket merkezi değildir ve yerel inisiyatif sınırları en fazla Dersim'e uzanmaktadır. Dersim'in bu harekete, mevsim ve öteki şartlar gereği fiili katılımı çok sınırlı olmuştur.

Koçgiri hadisesinin ilk hazırlık toplantısı Kangal ilçesinin Yellice nahiyesine bağlı Hüseyin Abdal tekkesinde yapılmıştır.

Koçgiri'de ilk silahlı çatışma Temmuz 1920'de, Mısto adındaki bir aşiret reisinin Zara'nın Çulfa Ali Karakolu'nu basmasıyla başlar.

M.Kemal Erzurum'daki çalışmalarında yöre Kürtlerinin desteğini kazanmıştır. Ancak Nutuk'unda belirttiği gibi Koçgiri ve Dersim Kürtlerinden şüphe duymuştur. "Erzincan boğazı mahalline gelir gelmez bazı jandarma neferlerinin ve zabitlerinin heyecanlı bir tarzda otomobillerimizi tevkif ettiklerini gördük. Vaziyeti izah ettiler. 'Dersim Kürtleri boğazı tutmuşlardır, tehlike vardır, geçilemez.'(**)

(*) Kürdistan Tarihinde Dersim. Nuri Dersimi. Sayfa 135
(**) Nutuk. C.1 Sayfa 83)

Bir saldırıyla karşılaşmayan M.Kemal Sivas'a gelmiştir. Dönemin Sivas valisi Reşit Paşa'dır. Vali aracılığıyla M.Kemal, Alişan Bey'e Sivas, Doktor Nuri'ye ise Dersim milletvekilliği önerir. Öneri savsaklamaya getirilerek reddedilir.

20 Aralık 1920'de Divriği posta müdürü Ayanoğlu Mustafa, Cengeban aşireti tarafından öldürülür. Bu sırada Nuri Dersimi Divriği'dedir. Zaten M.Kemal, Sivas valisi Reşit Paşa'dan kendisini derhal tutuklamasını istemiştir. Bu fırsattan istifade, olayın zanlısı olarak Doktor Baytar Nuri tutuklanır. Tutuklama haberini alan Dersimliler ve Seyit Rıza, M.Kemal'e telgraf çekerek Doktor Nuri'nin derhal serbest bırakılmasını aksi halde, Sivas'a saldıracaklarını bildirir. O günün koşulları gereği M.Kemal valiye şifreli telgraf çekerek Doktor'un tahliyesini emretmiştir.

Bu olayın hemen sonrasında "... milli arzularımı köreltmek için ve M.Kemal Paşa emirleriyle Aşiretlerin İskanı Kanununa dayanarak, Sivas ilinin Koçhisar ilçesine bağlı Celallı nahiyesinde, Fertellizadelerden hazineye intikal eden Süleymaniye ismindeki çiftlik adıma tahsis edilmişti. Söz konusu çiftlik Kurmeşan aşireti sınırları içinde bulunduğu için kabul ettim... Koçgiri milli mücadelemiz sonunda söz konusu çiftlikteki tüm ürün ve hayvanların tamamen Türk Hükümeti tarafından zapt ve müsadere edildi ve çiftlik tekrar hükümete intikal etti."(*) Fertelli köyü yine orada Süleymaniye çiftliği yine aynı ad ile anılıyor. Baki değil insan, bir ömürle sınırlı dünyada.

Zara'ya hareket emri alan Sivas jandarma taburu Şadiyan aşiretinden Zalim Çavuş lakaplı Hüseyin Ağa kuvvetleri tarafından Karacaören nahiyesinin Kaya bölgesinde teslim alınır. "Birinci Dünya Savası sırasında Sivas'a göçmen olarak gidip bu mıntıkaya yerleşen Bitlisli Kürt Aziz hükümetten aldığı özel talimat gereğince Celallı mıntıkasına gelir... bu hainin susturulması için yapılan çarpışmada yenilgiye uğrayan bu ahlaksız kaçıp Sivas'a dönmüştü."(**)

(*) Nuri Dersimi-Hatıratım. Doz Yay. Sayfa 102
(**) Agc. Sayfa 150

Demekki köyümüzden beş-on km. ötede de çarpışmalar olmuş. Bu alıntıdan anlaşılacağı üzere ikinci önemli noktada, hükümet adına çarpışmalara yalnızca askeri kuvvetler değil, bunlarla birlikte sivil kesim de iştirak etmiştir.

Kangal, Koçhisar, Divriği, Zara, Refahiye, Kuruçay, Kemah bölgeleri tümüyle Koçgiri kuvvetleri elindedir. Hatta Mart 1921'de Dersim'den hareket eden 2.500 kişilik bir kuvvet Kemah üzerinden, Divriği mıntıkasına, oradan da Celallı nahiyesine dek gelmişlerdir. Bu kuvvetler Ankara'ya şu telgrafı çekerler: "Ankara Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne Nefsi Zara hariç olmak üzere ekseriyeti azimesi Kürtlerle meskun olan Kuruçay ve Kemah kazalarının mümtaz bir vilayet haline ifraz ve teşkiliyle yerli Kürtlerden bir valinin tayinini, memurin adliye ve mülkiyenin yine vazifeleri başında bulunmasını dileriz.

11 Mart 1921
Koçgiri aşireti liderleri Muhammet ve Taki,
sadattan Alişer
Dersim aşiretleri liderlerinden Mustafa Seyidhan,
Muhammet, Munzur"

Hükümet tarafı ise yaz gelmeden hareketi bastırmak için askeri kuvvetleri Sivas'a hızla sevk etme telaşındadır. Çünkü Koçgiri ile Dersim arasındaki askeri ilişki bağlantısını kesen kış koşullarının avantajını kullanmak zorunda olduğunu, Ankara biliyordu.

Gönderilen telgraf üzerine merkez ordusu Mart 1921'de bölgede seferberlik ilan etmiş ve 1906 doğumlular silah altına alınmıştır. 1914-1918 yıllarındaki 1. Cihan Harbinde, Osmanlı çok sayıda genç ve orta yaşlı nüfus kaybına uğramıştır. Şimdi 15-16 yaşlarındakiler askere alınmaktadır. Sevr Anlaşması gereği zaptiye kuvvetleri haricinde ordu dağıtılmıştır. Ancak kimi alay düzeyindeki kuvvetler de Karabekir Paşa'nın komutanlığını yaptığı 3. Ordu bu karara direnir. 15 Mart 1921'den itibaren Sivas, Elaziz, Erzincan bölgelerinde sıkıyönetim ilan edilmiştir.

Koçgiri hareketinin Celallı mıntıkasındaki cephesine Seyit Aziz, Zalim Çavuş ve kardeşi Hüseyin Çavuş komuta etmektedir. Koçgiri

saflarında bir dönem yer alan Ginyan aşiret lideri Murat Paşa hükümet ile gizli anlaşmaya girmiş ve bunun kanıtı olarak da yukarıda sözü edilen üçlüyü Beypınar nahiyesindeki konağına bir bahane ile davet etmiş ve bunları kırk kişilik silahlı kuvvetiyle derdest ederek Sivas'a göndermiştir. Zalim Çavuş ve Hüseyin Çavuş sıkıyönetim mahkemesinde yargılanıp Sivas'ta asılmışlardır. Seyit Aziz ise Kürtlerin üzerindeki manevi etkisi dikkate alınarak asılmamış, Celallı nahiyesinde göz hapsinde tutulmuştur. Koçgiri cephesinden bu ihaneti yapan Murat Paşa, 1926 yılında Dersim'den gönderilen 100 kişilik bir fedai kuvveti tarafından Zara'nın merkez köyündeki konağında öldürülmüştür. Zalim Çavuş'un idamıyla boşalan cephe komutanlığını Eymirli Güzel Ağa yürütmektedir.

"Nurettin Paşa ordusu, Kurmeşan aşiretine saldırarak köylerini imhaya başlamıştı. Kurmeşan aşireti lideri Eymirli Güzel Ağa, harikalar yarattıktan sonra şehit düşmüştü... Kuvvetlerimiz Koçhisar yönünden doğuya doğru çekilmek zorundaydı. Yalıncak ve Karabet Dağları ordu tarafından tamamen işgal edildiği için..."(*)

Eymirli Güzel Ağa'yı, Celallı nahiyesinden asker olan Halil Onbaşının vurduğu söylenmektedir. O dönemde, bizim köyden dedem de dahil olmak üzere Toklu, Fezoğun Mustafa, Yağap gibi 5-6 kişi asker olarak bu harekete katılmışlardır. Giresunlu Topal Osman Çetesinin çok büyük zalimlikler yaptığı anlaşılmıştır.

1919-1921 yılları arasında cereyan eden bu yerel Kürt ayaklanması, kanlı bir şekilde bastırılmıştır.

Koçgiri ayaklanmasında adları geçen kişiler:

Nurettin paşa merkez ordusu komutanıdır, sakallı diye de anılır. Koçgiri harekatını bastıran Paşanın o günkü kurmay subayı Albay Abdullah Alpdoğan'dır. Ne ilginçtir ki Nurettin Paşa'nın damadı olan bu subay 1938 Dersim ayaklanmasını bastıran komutandır.

Topal Osman: Rumlara karşı yaptıklarıyla kendini kanıtlayan Topal Osman ve çetesi Refahiye taraflarında Kürt Beko kuvvetleri tarafından kuşatılır. İmha edilmek üzereyken Erzincan'dan yetişen top bataryası sayesinde kurtulur. Bir dönem Cumhurbaşkanlığı

(*) Kürdistan Tarihinde Dersim. Sayfa 163

muhafız alayı komutanlığı da yapan Topal Osman, Trabzon milletvekili muhalif, Ali Şükrü cinayeti nedeniyle Ankara'da Papazın Bağı denilen yerde 2 Nisan 1923 tarihinde jandarma ile girdiği çatışmada öldürülmüştür. Daha geniş bilgi için Cemal Şener'in "Topal Osman Olayı" adlı kitabına bakınız.

Halis Turgut Olayı

Bu konunun, ilk bakışta böyle bir kitapta ne yeri olduğu sorulabilir. Ancak Cumhuriyet'in ilk yıllarında olan ve yörede etkileri görülen, üzerine rivayetler üretilen bir olaydır. Ayrıca Halis Bey'in eniştesi olan Çeltekli ailesinin 1950'lerden sonra yer aldığı siyasi parti faaliyetleri bir dönem köyümüzde de etkin olarak görülmektedir. Bu aileden Rahmi Çeltekli gerek DP gerek AP'nin Sivas'taki aktif katılımcılarından olup bir dönem köyün muhtarı olan Cafer Emmi ile de ilişki içerisindedir. Elbette bu ilişki tek taraflı etkinliğe sahiptir. Siyasetçi köylü ilişkisinin tipik bir örneği olup iletilen sorunları "Tamam hallediyoruz, valiye söyledim Ankara ile görüştüm" gibi bir parmak bal çalıp oy toplama taktikleridir. Devlet yapılanmasının şekillendirdiği, siyasetçi-bürokrat ilişkisinin siyasetçi-seçmen ilişkisine yansıyan zübükzade örneklerin çokça yaşandığı dönemlerdir bu yıllar.

Halis Turgut, Sivas'ın önde gelen ailelerinden ve İttihat ve Terakki'nin de önemli üyelerinden biridir. 1915 yılı Ermeni tehcirinde bölgenin ne rol oynadığı bilinmiyor. Ama Ermenilere ait Tavra Boğazı denilen araziyi, tehcirden sonra gasbettiği çok iyi biliniyor. Sivas'ın kuzeyinde, şehre çok yakın, verimli ve bol su çıkan bu araziye el koyan Halis Bey, 1918'den sonra değişen koşullar nedeniyle, arazinin elinden gidebileceği hesabı ile de olsa, aktif bir Müdafaa-i Hukukçu olduğu kesin. M.Kemal'in yanında yer alan İttihatçılardan biri olarak Sivas mebusu göreviyle mecliste de bulunmuştur.

Asıl anlatmak istediğim ise 1924 yılıdır. Şehirde su azdır ve en yakın yerde Halis Beyin el koyduğu bu Tavra Boğazı'ndaki sudur. Şehir yöneticileri, Halis Beye, bu suyu şehre bağlamak isteklerini

bildirir ve ricada bulunur. Halis Bey ise "Bu su ile ben arazimi suluyorum, veremem" diyerek reddeder. Yöneticiler, durumu Ankara'ya bildirir. Bundan sonraki söylence şudur: Durumu öğrenen M.Kemal çok kızar. Derhal Sivas'a gelir. Gerçekten de M.Kemal Eylül 1924'de Sivas'a gelmiştir. Ki bu gelişi, söylencede bu konuya bağlanır. Karşılama heyetinin içerisinde Halis Bey de vardır. M.Kemal, Halis Beye yaylıya binmesini söyler. Ve "Doğru Tavra Boğazı'na gidiyoruz" emrini verir. Hükümet binasına dahi uğramadan, yöreye giden M.Kemal'in niyetini, Halis Turgut Bey ve heyetin diğer üyeleri anlar.

Tavra Boğazı'na vardıklarında M.Kemal, "Halis Bey, bu suyu şehre vermeye ne dersin?" diye sorar. Halis Bey, "Paşam benim arazim ne olacak?" deyip, lafını daha bitirmeden Paşa, "Tamam tamam" deyip dönüş emrini verir. Halis Bey o akşam eve geldiğinde, konu hakkında sezgileri olan kızkardeşi "ne oldu?" diye sorar. Olanları aynen anlatan Halis Beye kızkardeşi, "Böyle bir cevabı nasıl verebilirsin Paşaya, senin geleceğin bitti. Ailemiz mahvolacak" diye sitem eder. Yine söylenceye göre Paşa, olayın intikamını, 1926 İzmir suikastı davasına Halis Beyi de dahil ettirip astırarak alır.

İzmir suikastı, yakın tarihimizde çok önemli bir olaydır. Ve esasta da politik bir davadır. Rauf Orbay ve Kazım Karabekir önderliğinde, izinle kurulan Terakkiperver Partisi kısa bir süre sonra, istekleri dışında kapatılır. İttihatçıların büyük bir bölümü de bu partiye girmiş ve bir kısmı mebus seçilmiştir. İddiaya göre de partinin asıl yöneticileri eski İttihatçılardan Dr. Nazım, Osmanlı eski maliye nazırı Dr. Cavit, yine eski iaşe nazırı Kara Kemal, İstanbul mebusu İsmail Canbolat'dır. İşte 1926 Haziranı'nda M.Kemal'e, İzmir'i ziyareti sırasında tertiplenecek suikastın hazırlayıcıları da bunlardır. Sanıkların büyük bir çoğunluğu suçlamaları reddeder. 17 Haziran 1926 tarihinde ilk tutuklaması yapılan bu davanın İzmir'deki yargılaması, 13 Temmuz 1926'da, Ankara yargılaması ise 31 Ağustos 1926'da, 26 ve 75 gün gibi kısa sürelerde sonuçlandırılmıştır. İstiklal Mahkemesi'nin İzmir'deki yargılamasında 13 kişi, Ankara'daki yargılamasında ise 5 kişi idama mahkum edilmiş ve cezaları, temyiz hakkı olmadığı için de derhal uygulanmıştır.

Halis Turgut, bu tarihlerde, Terakkiperver Partisi'ndendir ve Sivas mebusudur. Mahkemede "İktidar mevkiine geçmek için artık bundan sonra tabanca. bomba değil, meclis kuvveti, mantık kuvveti lazımdır" diyen savcı, "... idamlarını,.... Halis Turgut.........nın küreğe konulmalarını... istedi".(*) Burada savcının, iktidarı ele geçirme yöntemlerini sayıp, bunu da izafi olarak dönemlere ayırması ve "bundan sonra" olduğu için de suç saymasının, hukukta ne anlama geldiği ilginçliğini bir tarafa bırakalım. Savcı Halis bey için 10 yıllık bir kürek cezası istiyor. Ancak meşhur Kılıç Ali başkanlığındaki mahkeme heyeti, Halis Turgut'u idama mahkum ediyor.

15 Temmuz gecesi infazlar yerine getirilir. Cellat, İzmirli Kara Ali'dir. Mayıs 1950'de celladın anlattıklarını kaleme alan Murat Sertoğlu, bu anıları Yeni Sabah gazetesinde tefrika etmiştir. "Otomobille sehpanın başına giderken gün ağarmaya başlamış bulunuyordu. Tatlı, serin bir rüzgar çıkmıştı. O kadar yorgun, kan ter içinde bulunuyordum ki, bu serin rüzgar bana bulunmaz bir nimet gibi geliyordu. -Kara Ali yorgundur çünkü, bu saate kadar 8 kişiyi asmış, daha geride asılacak 5 kişi vardır. y.n.- Halis Turgut Bey, sehpanın önünde zerre kadar soğukkanlılığını ve metanetini kaybetmemiştir. Onu asarken son sözü "Hay Allah, hay Allah, yaşasın millet" oldu."(**) Olay budur. Elbette burada sorun, suyun verilip verilmediği değil, iktidara göre, siyaseten nerede, nasıl durulduğudur.

Çölmecik sırtları ile Seyran tepesi arasında yer alan Tavra deresinin suyundan, bugün şehir yararlanmaktadır. Şehrin lağım sularının karışması nedeniyle Mundar ırmak denilen ve bir süre önce üzeri kapatılan bu akarsuyun çıkış yeri Paşa Fabrikası denilen işte bu Tavra deresidir. Mundar ırmak Kızılırmak'a, Kızılırmak da Karadeniz'e dökülür. Kendini üreterek, döngüsünü sağlar doğa. "Ağlayanın malı, gülene hayır etmez" diyen, biraz tevekkül tarafı da olan bir halk sözüne göre de kendini üreten insanın, böyle durumlarda çarpık üredigini, ürettiğini gösterir. Ve insan beyni, düşün ve davranışlarına gerekçe üretmekte çok ustadır.

(*) Ergun Aybars-İstiklal Mahkemeleri. Milliyet Yay. Sayfa 446
(**) Ali Yıldırım-Bir Celladın Anıları. Doruk Yay. Sayfa 241

KÖYLÜLÜĞÜN KİMİ KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLE

Akpınar köyü özelinde, birçok alanda sözünü ettiğimiz köylül yapılarının bir bölümü de Anadolu köylüsünün durumları ile be zeşmeler gösterir. Ve konu edilen bu yaşam da yakın tarihe aittir. bölümde ise genel olarak köylülük olgusuna ve kimliğine ilişkin başka açıdan, daha çok tespit düzeyinde belirlemeler yapacağız.

Tarihte köylülük, hiçbir zaman toplumsal dönüşümün dinam ni/dinamiklerini oluşturamamıştır. Elbette bu, toplumsal ilişki olaylarda nötr olduğu anlamına gelmez. Üretim biçimindeki itibariyle iktisadi ve sosyal bir sistem önerme ve bunun üre dinamiklerinden yoksundur. Bu nedenle de öncü değillerdir. Kö ekonomileri de denilen ve buna de denk düşen monarşi, mutlak vb. siyasi yapıların oluşturduğu feodalizm döneminde, değ zamanlarda, farklı yerlerde nitelikli köylü isyanları olsa (Osmanlı'da Celali isyanları, Almanya'da, Çin'de, Rusya Meksika'da ve daha birçok yerlerdeki isyanlar) bunlar program değillerdi. Olmaması da doğaldı. Yeni bir sistemin oluşum sağlayacak iktisadi, politik realiteden ve bunun gereği olan örgüt melerden de yoksundular.

Ezilmekte, sömürülmekte ve siyasal erkin keyfiyetinde belirle hukukun/hukuksuzluğun kıskacında olduklarını az çok bilebilse da en azından sezebilseler de bunun başka türlü olamayacağına genel bir kanı taşırlar. Ayrıca egemen ideolojinin, kimlikler üzeri ki siyasal oyunlarına kolayca da gelebilirler. Egemen güç bir a yaşayan farklı kimlikleri siyasal veya pragmatik amaçlarla, öze dinsel alanda yaratılan provokasyonlarla çalıştırır. Kimi zama başkasının malına konma isteği bir histeriye dönüşür. Sistem,

disi için istemediği bir tarafı, bertaraf etmeye, tebasının bir bölümünü kolayca dahil edebilmektedir. Köylülük ise bu çatışmaların figüranıdır. Anadolu'nun tarihinde bu, yaşanmıştır.

İmparatorluklar için asker, at, arpa yetiştiren, vergi ve haraç veren köylüler, uzun tarihsel dönemde çok az toplumsal koşul değişiklikleri geçirmişlerdir. Bu dönemlerin savaş stratejilerinde, bir amaç olarak yer alan talan etme zihniyeti, savaşa katılmanın ve savaşmanın tahrik edici bir unsuru olarak yer alsa da, yaşamın diğer alanlarını da etkilemiştir. Öyle ki, imparatorluk ordularının profesyonel kesiminin dışında kalan ve ordunun gövdesini oluşturan köylü gücünün mülk edinme biçiminde ve zihniyetinde de belirleyicilik taşımaktadır. Bir diğer deyişle devletlerin "kılıç hakkı" diyerek, zor yoluyla el koydukları meşrulaştırmalarının (kaldı ki o dönemler, bu ilişki biçimlerinin ve yapılarının meşruiyetinin altyapılarına sahiptirler) küçük uygulamalarını da, köylüler kendi aralarında zaman zaman yaşamışlardır. Zor, etkin olmanın temel aracıdır.

Köylü, toprağı dişiyle, tırnağıyla işler. Hayvanına gözü gibi bakar. Doğa koşulları gereği, ürünün zayi olması koşulları fazladır. Bu riski aşağıya çekecek teknik olanaklardan yoksundur. Kaybetme korkusu, elde etme dürtüsünü artırmıştır. Mülkiyet duygusu güçlüdür. Mülk edinme isteğinde, hırslıdır. Ama bu istek, duygu, hırs komşunun toprağına tecavüzden, tump sürerek bir karış toprağı tarlasına katmaktan, mera veya boz sürerek tarla açmaktan, ormanları keserek tarla edinmeden öteye gidemez. Çünkü, kapalı ve toprağı ilkel yöntemlerle işleme koşullarını kırabilme gücünden ve üretim dinamiklerinden yoksundur. Yeni üretim biçimleri oluşturamaz. Tarımda kullanılan makine, araç-gereç, gübre vb. üretim girdileri, kapitalist üretim biçimi ile sağlanmıştır.

Tolstoy bir romanında, köylünün mülkiyet tutkusunu, şöyle konu eder: Rusya'da bir toprak sahibi mujiğe (Rus köylüsü) "Şu araziyi görüyor musun? Buradan koşabildiğin yere kadar koş, ulaştığın yere kadar olan araziyi sana vereceğim" der. Köylü koşar, koşar, yetinmez daha da koşar. Tepeye doğru tırmanırken tıkanır ve oracıkta ölür. Tolstoy, bir bakış açısı olarak bu tutkuyu, köylüde somutlasa da insanlığın diğer kesimleri için de bu anlayışın geçerli olduğundan söz

etmek mümkündür.

Köylü, malına zarar verilmesinden ve kaybedilmesinden çok korkar. Onun tek düze dünyası, kendince renklidir. Ama bu renkler, devletin veya mütegallibenin tavırlarıyla solabilir. Devlete (Padişah, Çar) eleştirisiz, bağlıdır. Güvenlik ve güvence duyduğu yer, aynı zamanda korkulan yerdir de. Güce karşı köylünün boynu büküktür. "Şeriatın kestiği parmak acımaz" diyerek şeriat ile devletin başını özdeşleştirmiştir. "Allah başımızdan eksik etmesin" dese de devlet ve yöneticileri için, bu kurumdan ve kişilerden olabildiğince uzak durur. Bu anlayış, cumhuriyet döneminde de devam etmektedir. Çünkü toplum, devlet için vardır temel zihniyeti değişmemiştir.

Güçlü bir kadercilik anlayışına sahip köylüler, "mukadderat böyle imiş" anlayışı ile çözümsüzlüklerinin adresine sığınır. Yaşadıkları zor koşullara eklenen her yeni olumsuzlukla karşılaşmanın ağırlığını hafifleten bu anlayış, aynı zamanda kişinin yaşamında olumlu bir rol oynar. Kolay mı hastalıkların, ölümlerin, savaşlarda kırılmaların, sakat kalmaların karşısında durmak? İnsan, direnme gücünü nerede bulacak? Köylü, yaşama daha bir sarılmış, acılarını içine atmıştır. Türkülerin bir ayağı da burada bulunur. Feleğe isyan eder, kimi zaman sığınır kadere, kimi zaman asileşir kader karşısında. Çözümsüzlüğün çemberindedir. Yaşayarak üretse de çözümlerini, çıkamaz yine de birçok sorunun içerisinden. Kaldı ki kentliliğin ve modernizmin insanının da paradoksları vardır.

Kentli için, zamanın karşılığı, kırda vakittir. İlk bakışta ikisi aynı şeymiş gibi algılanır. Maddenin bir boyutu olan "zaman", her iki dönemde farklı yaşanır. Tıpkı kum saati ile kadranlı saat arasındaki fark gibi. Vakit, kum saatinde akar. Zaman kadranlı saatte döner. Kentli, zamanı yarışarak tüketir. Kadran üzerindeki döngüye yetişmek, zamanı saniyelere dek dilimler. Kır insanının böyle bir derdi yoktur. O, vaktini kum saatinin akışı gibi, birlikte akarak tüketir. Döngüye girmez. Bu durum Doğu ve Batı toplumları ölçeğinde de görülür. Bu farklı anlayışı esasta, makineleşmek oluşturmuştur. Köylü ve Doğu toplumlarındaki rehavetin nedeni bu olguda yatar. Vakit olarak olabildiğince keyfi davranmak, keyif yapmaya da yarar. Köylüdeki tembellik biraz da buradan kaynaklanır. Köylü için vakit

boldur. Zaman kavramı ile düşünmez. Olayların, olguların (doğum-ölüm vb.) tarihlenmesi zamanla değil, doğa olayları ve iş dönemleri ile yapılır. Örneğin; herg zamanı, ekin zamanı gibi. Takvim kullanmakla, okur-yazar olmanın ancak dolaylı bir bağı vardır. Belirleyici olan üretim biçimleri ve onun sosyal bileşkeleridir. Okur-yazar olmak, modern olma anlamına gelmez. Tıpkı bilgisayar kullanmakla, çağdaş olunamayacağı gibi. Köylü her ne kadar da "biz cahiliz, ne biliriz bunları" dese de, kendini çok akıllı sanma duygusunu taşır. Çünkü kurnazlıkla akılı aynı sayar. Gerçekte ise böyle davranarak bir şey bilmediğinin samimi itirafını yapıyormuş gibi, kendi düşüncelerini gizler. Toplumsal yapı, kurnazlığı aklın önüne geçirmiştir. "Köylü kurnazlığı" deyimi buradan gelir. Yaygın olarak kullanılan bu deyimi daha çok siyasi partilerimizin yöneticileri, birbirlerine eleştiri (pardon, iltifat) olarak yöneltir.

Doğu toplumlarına köylü, Batı toplumlarına kentli (ki bu tür karşılaştırılmalı toplumsal tahlillerde Batı daima, Avrupa'dır. Rönesans'tan bu yana ideolojiler, felsefe, bilim ve iktisat teorileri Batı çıkışlıdır) diyebiliriz. "Doğu toplumları kurnaz, Batı toplumları akıllıdır" diyen filozofun (Volter) önermesinde, pozitivist bir etki olsa da, doğruyu içermektedir. Kurnazlık ancak, yapılacak kurnazlık ölçeğinde bir planlama ve akıl içerir. Her zaman kısa vadelidir. Programatik ve geleceğe açılımlı değildir. Bütün ilişkileri ve politikaları, günü kurtarmaya yönelik olup yaptığı her işten elde ettiğine, "kısa günün kârı" der. Akıl, kucaklayıcıdır. Kurnazlık, parçaların çıkarlarıyla sınırlıdır.

Akıl, uygarlığa katkı yapmak iken, kurnazlık, bunu kopyalamak ve işine geldiği ölçüde, kullanmaktır. Akıl üretmeye, kurnazlık aldatmaya yöneliktir. Akıllı toplumlar, sorunlarını çözmeye, kurnazlar ise gizlemeye çalışırlar ve herkesi kör, kendilerini uyanık sayarlar.

Şu fıkra kurnazlığa ilişkin iyi bir örnektir. Köylünün biri, hayvan pazarından eşek almaya gider. Pazarda, diğer köylülerin satmaya getirdikleri eşekleri gözden geçirir. İçlerinden birisini gözü tutar. Hayvanın kuyruğu dik ve hareketlidir. Kimse görmeden eşeğin ayağına bir diken batırır ve hayvanın sahibi ile pazarlık yapmaya gelir. Eşeğin sahibi köylü, eşeğin çok iyi olduğunu belirterek, yüksek fiyat ister. Müşteri olan köylü ise, eşeğin iyi olmadığını, hatta topalladığını

söyler. Bakarlar ki gerçekten de eşek aksamaktadır. Al aşağı, vur yukarı yapılan pazarlık sonucu, müşteri kendi açısından eşeği ucuza alır. Satın aldığı eşekle çıkar yola ve hayvanın ayağına sapladığı dikeni de çıkarır. Eşeğin aksaması düzelir ama kuyruğun altında bir şey dikkatini çeker. Kontrol ettiğinde bir ne görsün, bu yere bir diken batırılmıştır. Dikeni çıkardığında, hayvan eski haline döner. Yolunu zor yürümektedir. Yaptığı kurnazlıkla eşeği ucuza satın alma sevinci kursağında kalır. Satıcı köylü ise hayvanın kuyruğunun altına batırdığı dikenle, kötü bir eşeği iyi fiyata satmıştır. Böylece, kurnazlıklar üzerine inşa edilen ilişkiler bugün de toplumsal ölçeklerde devam etmekte ve özellikle de yönetenlerin körüklediği bu zihniyetle, köylülüğü aşamamaktayız.

Küfür ya da sövgü, insanlığın en eski sözlü davranış biçimlerinden biridir. Dönemlerine ve yerlerine göre sövgünün yapılış tarzları farklı olmakla birlikte, gelecekte de kullanılacak olan bu sözlü saldırı biçimi, azalsa da ve kullanılan sözcüklerde hafifleme görülse de genel olarak, insanın ayrılmaz bir parçası halindedir.

Erkek egemen (ataerkil) toplumun yaşam kültürü, sövgü biçiminin de tarzını belirler. Sövgüde kurulan temel yapıda, erkeklik organı etken (aktif) ve organın faaliyetinin yöneldiği şeyler edilgen (pasif)dir. Sövgünün dolaşım alanının merkezinde ise çoğunlukla ahlaki alan onur, şeref, namus gibi soyut normlar yer alır.

İnsanın karakteristik özelliklerinden biri olan sövgü, köylü toplumlarında daha yoğun, açık ve direkt olarak kullanılır. Kentler de ise sövgü yumuşatılmış, dolaylı biçimlere sokulmuş, hatta estetize edilmiş olmakla birlikte daha çok argolu hale sokulmuştur. Ancak kır toplumunda da sövgü genel kabul görmediği gibi ret edilemez de. Ama kırda, sövgünün üremesine yardımcı ortamlar mevcuttur. Hayvanlar arası cinsel ilişki çekincesiz, açık ve doğal haliyle kurulur. Kırsal alanda çocuklar olsun yetişkinler olsun bu ilişkileri tüm çıplaklığı ile görür. Bu durum kır insanı için yadırganacak bir tarafı olmayan, yaşamın bir parçası olarak sıradan ve olağan karşılanır. Bu ortam, sövgünün daha kolay kullanılmasını olanaklı kılar. Sonuç olarak, insanla, kullandığı sövgü arasındaki bağ, köylülükte daha yoğun ve sıkıdır.

OSMANLI VE CUMHURİYET DÖNEMİNDEN AHVALİMİZE DAİR YAPISAL BELİRLEMELER

Son beş yüz yılın tarihi evriminin (iktisadi, sosyal, siyasi, ideolojik, kültürel) öncü coğrafyasını, Avrupa oluşturur. Sahip olduğu sistemin adı, kapitalizm, ideolojisi de liberalizmdir.

15. yüzyıldan beri gelişen prekapitalist ilişkilerle birlikte, bu dönemlerde artan coğrafi keşiflerle yeni ve bakir sömürge alanlarından aktarılan değerlerle hızlanan sermaye birikimi (özellikle Amerika kıtasının keşfiyle buralardaki Maya ve İnka uygarlıklarından talan edilen altın ve gümüşün kara Avrupasına getirilmesiyle enflasyon çok artsa da) ve özellikle gelişen manifaktür üretimle kök salan kapitalizm, 19. yüzyıldaki sanayi devrimi ile nitelikli bir gelişme göstererek üst noktalara çıkmıştır.

Kent nüfusundaki artış ile ticaretin ve kapitalizmin gelişmesi arasında doğrudan bir bağ vardır. Daha manifaktür üretimle gelişen iş gücü pazarı, üretimin devasa sanayi kuruluşları aşamasına vardığı dönemlerde alabildiğine büyümüştür. Gelişen sanayi ve ticari sermaye karşısında, hızla çözülmeye uğrayan, toprağa dayalı, kapalı üretim tarzı, köyden kente göçü hızlandırmış ve işgücü pazarına, köy kökenlileri de dahil etmiştir. Bu uzun tarihi dönemdeki iktisadi süreç, genellikle "mülklülerin mülksüzleştirilmesi" ya da yaygın küçük mülkiyetin tasfiyesi ile üretim araçları üzerindeki mülkiyetin, tekellerde toplanmasını getirmiştir. Artık yerinde üretim/tüketim yerine, üretimin belli merkezlerde yoğunlaştığı ve buralarda üretilenlerin (sermaye birikimine yardımcı olması açısından, uzun süre konulan gümrük duvarlarını saymaz isek) her tarafta tüketilebildiği bir sistem vardır. Ayrıca tarımda kullanılan

araç-gereç ve yöntem değişiklikleri hem toprak mülkiyetinde el değiştirmelere yol açmış hem de tarımsal üretimin verimliliğini ve çeşitliliğini artırmıştır. Özellikle tarımda, sınırlı da olsa bir dönem kullanılan köle emeği, sermaye birikiminin hızlanmasında önemli bir etkendir.

Elbette, toplumsal süreçler, yalın değildir. Bir sistemin çözülmesi ve onun içerisinden çıkan sisteme evrilmesi son derece karmaşık ve sancılıdır. Batıda gelişen kapitalizm (burjuva, kentsoylu toplum), verileri doğrultusunda ürettiği bilim, teknoloji, felsefe vb. alanlardaki olgular ve değerler doğrultusunda, toplumun zihin dünyası da değişimlere uğramıştır. Bu süreçte değişim, bire bir yaşanmasa da sonuçta köylülük, krallık, feodalite vb. gelenek, kültür ve yaşam biçimleri yeni sistemin zihin dünyasına evrilmişlerdir. Bu nedenle, köylülük-kentlilik yalnız iktisadi bir olgu olmayıp aynı zamanda bir yaşam biçimidir de. Örneğin, üniversite denilen kurum bile, tabela ile değil, bu içerikle değerlendirilmelidir.

19. yüzyılda pazar ekonomisinin ulaştığı seviye, iktisadi büyümenin bir ayağını oluşturan militarist alanlardaki yatırımlarla ticaret daha bir gelişmiş ve artan emperyalist yayılmacılıkla Batı, her iki dünya savaşının da çıkış yeri olmuştur.

Kapalı yapıların, feodal beyliklerin yıkıldığı, pazarın genişlediği, ulus devletlerin kurulduğu bu uzun tarihi süreçte değişik yönetim biçimleri gelip, geçmiştir. Öyle ki bu sistem, daha yakın bir geçmişte, kimi Avrupa ülkelerinde (Almanya, İspanya, İtalya, Portekiz vd.) faşizmi doğurmuştur. Daha çok Anglo-Sakson dünyasında gelişen ve değişen dünya koşullarıyla birlikte bugün, yönetim biçimi olarak ulaşılan seviye, demokrasidir. Demokrasi, Batıda aynı zamanda bir yaşam biçimi olarak kökleşmiş ve zihin dünyasını şekillendirmiştir. Elastiki ve değişen durumlara açık, içerisinde seçenekler barındıran, bireyi ve hukuku esas alan demokrasinin, 'olmazsa olmaz' koşulları vardır. Ancak sürekli bir değişim içerisinde, yeni özellikler kazanan demokrasinin, kesin, kati bir tanımı yapılamaz. Çünkü, demokrasi, statik ve donmuş bir yapı değildir. Çörçil: "Demokrasi berbat bir rejimdir, ancak varolanların en az berbatıdır" der. Mükemmel hiçbir şey yoktur. Batı bu

süreci çok sancılı, çatışmalı ve kanlı yaşamıştır.

Bir dönem, sosyalist sistemin, Batı kapitalizmini her alanda (özellikle uzay teknolojisi) zorlamasıyla, Batı, 1980'lerde niteliksel bir sıçramayla, "iletişim, bilgi" vb. adlarla nitelendirilen küreselleşme dönemine girerken, diğer yandan da 'sosyalist toplumlar' kendi iç yapılarının (devletçi,mülkiyet biçimi vb.) boğuntusuyla, daha fazla dayanamadan yıkılmışlardır.

Selçuklu ve Bizans İmparatorluklarından, özellikle devlet örgütlenmesi, saray ilişkileri vb. alanlarda bazı gelenekleri devralan, kimilerini geliştiren ve bunların üzerine, kendine özgü bazı yapıları da ekleyerek, dönemin sayılı imparatorluklarından birini kuran Osmanlılar, Batının öncülüğünde gelişen kapitalist sistemin dışında kalmıştır.

Esas olarak, toprağa dayalı üretimin olduğu, el zanaatçılığı boyutunda işyerleri ile birkaç kentinde ticaret sermayesinin yoğunlaştığı Osmanlının toplumsal sistemi, hakkında farklı tarihsel görüşler (kendine özgü toprak mülkiyeti ve kullanımının hakları açısından, bir ara üretim biçimine sahip olduğu vb.) olsa da sonuçta feodal bir sistemdir.

Osmanlı devletinde rekabesi (çıplak mülkiyet) hazineye ait olan (bir diğer deyişle Padişahın mülkü) öte yandan kullanımı ve gelirleri toplama hakkı, belirli yükümlülükler karşılığında askeri sınıf mensuplarına (tımar sistemi) ve nakit bedel karşılığında mültezimlere bırakılan Miri arazi yapısının örgütlenmesi, öylesine güçlü kurulmuş ve tavizsiz devam ettirilmiştir ki toplumda, ne bir aristokrat kesim doğabilmiş ne de sermaye birikimi oluşabilmiştir.

Osmanlı devlet sisteminde, toplumun en alt kesiminden çıkan birinin, birçok rastlantı ve ilişkiler sonucu bürokraside, en üst noktalara tırmanması (vezir, sadrazam, paşa vb.) imkanı vardı. Devşirmelerin, Enderunda yetiştirilerek çeşitli görevlere getirilmesi bir tarafa, örneğin; Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa bir eşkıyadır. Veya Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa bir çiftlikte uşaktır. Buna benzer çok örnekler vardır Osmanlı tarihinde. Böyle bir duruma karşın, aynı görevlilerin ve tımar sahiplerinin kelleleri vurulduğunda, mülklerine, hazine el koyuyordu. Mülkünden başka kimi zaman

da, özel eşyaları bile (mücevherat, kürk vb.) müsadere edilirdi.

Toprak üzerinde miras ve devir hakkının olmadığı sistem, genelde devlet otoritesini, özelde de saray hakimiyetini güçlü kılan nesnel temellerin başında geliyordu. Batı Avrupa'da ise başlangıçta buna benzer bir sistem olmasına rağmen, bir süre sonra fief'lerin (Osmanlı'da tımar ve iltizam sahiplerine denk düşen sınıf) mülkiyet üzerindeki hakları kalıcılaşmıştır. Öyle ki Osmanlı'da, reaya üzerindeki yargı, dirlik sahibi üzerinde olmazken (merkezi otorite tarafından, kadılar aracılığıyla bu sistem yürütülürken) Batı Avrupa fief'lerinin, dirlikleri üzerinde yargı etkileri de vardı.

Fief'lerin (baron, senyör, lord, dük vb. sıfatları olan dirlik sahipleri) merkezi otorite karşısındaki özerk konumu, 1215 tarihinde İngiltere'de kral ile yaptıkları "Magna Carta" (Büyük Berat) anlaşmasıyla kayıt altına alınmıştır. 63 maddeden oluşan, genel bir özgürlük ve özerklik anlayışına dayandırılan (Ana Britanicca Ansiklopedisi) bu antlaşma, bir açıdan, Batıda gelişen liberalizmin ya da anayasacılığın nüvesi ve ilk hukuksal normu olarak da kabul edilir.

İşte, feodalizmin, Batı Avrupa'da ve Osmanlı'da tezahür edişinin iki ayrı biçimi. Diğer bir çok faktörlerle birlikte, her iki alanın tarihinde, iki farklı sonucun çıkması.

Batı feodal sistemde, iktisadi ayağı da olan aristokrat bir sınıf yetişmiştir. Aristokrasi, krallığın temel ittifak gücü olmasına rağmen, kralın yetkilerini sınırlayan (dolayısıyla, kendi yetkilerini artıran) ve bir yönüyle kapitalist toplumun öncü gücü olan burjuvazinin de dolaylı ayaklarından biridir. Paradoks gibi görünen bu toplumsal ilişki biçiminde, bir yanda aristokratların varlıklarının, kralcılıkla birlikte gelişmesini ancak, diğer yanda, değişen toplumsal koşullarda yerlerini alabilmek için de (monarkları saymaz isek) burjuvaziyle flört ettiklerini görürüz.

Sonuçta, Batı feodal sistemi, içerisindeki bütün çelişki ve çatışkılara rağmen ticaret burjuvazisinin gelişmesine olanak sağlayabiliyor, sermaye birikiminin güçlenmesi ile pazar ekonomisi yaygınlaşıyor ve sistem, iktisadi bir sınıf hareketi olarak kendini yok eden seçeneği de üretebiliyordu.

Osmanlı ise idamesini, fetihlerden elde ettiği talan, haraç ve reayadan, mültezimler aracılığıyla topladığı vergilerle sağlıyordu. Fetihlerin durması ile (tımar sistemi bozulmuş, Celali ayaklanmaları çıkmıştır) önemli bir gelirden olan Osmanlı, vergi toplamayı daha bir ağırlaştırma yoluna gitmiştir. Sermaye birikimine olanak sağlamayan sistem, bir yanda kendini daha güçlü kılarken, aynı zamanda da üretimi artırıcı araç ve ilişkileri devreye sokamadığından, gerilemeye ve çöküşe yol alıyordu. Buna bir de modernizm karşısında sahip olduğu zihniyeti (matbaanın kullanımının 200 yıl geç girmesi vb. vb.) ekleyecek olursak, durum daha da vahim olmaktaydı.

Köylü toplumu olan Osmanlı'nın üretimle ilişkisini, köylülerce söylenen şu anonim dörtlük bir başka açıdan açıklar:

"Şalvarı şaltak Osmanlı
Eyeri kaltak Osmanlı
Eken de yok biçen de yok
Yemede ortak Osmanlı"

Geri ve ilkel koşullarda yapılan tarımsal üretimin düşüklüğüne bir de ağır vergi koşulları eklenince, fakirlik, köylü için değişmez bir kader haline geldi. Buna ilişkin yine anlamlı bir dörtlük şöyledir:

"Şahnalar gelir harman gezerek
Sanki tohum vermişler müşterek
Yarı koymaz, yarıcılık diyerek
İşte böyle müflis kaldı fukara"

Şahna, aşar vergisini toplayan görevliye denir. Aşar vergisi ise Osmanlı devletinin temel vergisidir. "Toprağın verim düzeyine göre hesaplanan vergi oranı, Tanzimat Fermanı ile %10 olarak sabitlenmiştir. Daha sonra %12.5'e dek yükselmişti. Osmanlı devletinde, 16. yüzyıldan itibaren iltizam usulüyle toplanan aşar vergisi, toplama biçimi itibariyle çeşitli sorunları içinde barındırıyordu. Devlet, toplayabileceğinden az gelir elde ediyor, köylüler ise ödemeleri gereken vergiden çok daha fazlasını ödüyorlardı. Arada kalan miktar ise mültezimlerin kazançlarını oluşturuyordu. Devlet, mültezimleri denetleyemiyor, bu ise köylü üzerindeki baskı ve sömürüyü artırıyordu."[*] İltizam usulü vergi toplayan bu

kesimden insanlar, devlet memuru (mutasarrıf, paşa vb.) olabildiği gibi bir tüccar veya yörenin ileri gelenlerinden de olabilirdi. Örneğin, böyle bir mültezimi, Şeyh Recep bölümünde anlattık.

Bir dönem Batıya yönelişi, fetihler temelinde olan Osmanlı'da, gerilemeyle birlikte bu kez Batı etkinliği karşısında, özellikle 1800'lerden sonra (3. Selim, 2. Mahmut), toprak kayıplarının durdurulması kaygısıyla olsun bozulan maliyenin düzeltilmesi ve ordunun yenilenmesi kaygısıyla olsun Batıya dönük bir öykünmecilik başlamıştır. 1839 Gülhane Hatt-ı Hümayûn-u, 1856 Tanzimat Fermanı, 1826 Yeniçeri Ocağı'nın çok kanlı bir şekilde ortadan kaldırılması, Fransız ordusunun örgütlenmesi esas alınarak Sekbanı Cedit'in, sonra Nizam-ı Cedidin kuruluşu (gerçi, zamanla Osmanlı ordusu bazen İngilizleri, özellikle son dönemde de Almanları örnek almıştır) Mithat Paşa'nın reformları, 1876 Teşkilat-ı Esasiye, Osmanlı Bankası'nın kuruluşu vb. vb. işleyen bir yığın idari ve iktisadi süreç, Avrupa'ya yönelmek adına yapılsa da sonuç olarak Osmanlı'da sanayileşme yaşanmamıştır. Varolan küçük sanayi de esas olarak devlet eliyle ve daha çok yabancı patentli olan askeri alandaki yatırımlardır. Eskiden beri var olan gemi yapımı, topçuluk gibi sanayi kolları yenilenmiştir. Feshane, balıkhane gibi işletmeler vardır. Hereke halı ve porselen fabrikası, Bağdat demiryolu hattı yine devlet eliyle yaptırılmıştır. Kaldı ki ulaştırma alanındaki yatırımlar mal akışını sağlamakla birlikte, daha çok, askeri amaçlıdır. Bağdat demiryolu da Almanların, petrol yataklarına ulaşma ve kontrol etme amacıyla Osmanlı üzerinden yaptığı bir yatırımdır. Bunların dışında, temel yatırımlardan olmayan sabun, yağ, pamuk işleme, dokuma (dönemine göre ilkel), lokum gibi küçük imalatlar vardır.

Ticaret sermayesinin büyük bir kısmı da levantenlerin elindeydi. Ama ne olursa olsun gerek ticaret sermayesi ve gerekse kamu kaynaklarından talan edilen zenginlikler, kapasiteleri boyutunda bile imalat sanayi alanına yönelememişlerdir.

Batıda burjuva devrimlerine tekabül eden ve pazar ekonomisinin

(*) Dr. Nevin Coşar. Toplumsal Tarih Dergisi. Aralık 1996 sayısı

gelişmesine paralel olarak doğan ulus-devlet ideolojisinin, Osmanlı egemenliğindeki uluslarda hızla yayılması ile (örneğin 1825 yılında Yunan Devletinin kuruluşu ve sonradan özellikle Balkanlarda gelişen ulusçu hareketler) gelişen bağımsızlık hareketleri (ki bunlar Batıdan da destek görmüşlerdir) sonucu, hızla toprak yitirmeye başlayan Osmanlı'nın bu durumuna bir de Batı kapitalizmi karşısındaki gerilemesi eklenince, çöküşü kaçınılmaz oldu. Zaten geri bir üretim tarzı ve hantallaşmış imparatorluk gövdesiyle ayakta kalması da mümkün değildi.

"Yaşasın Kral", "Yaşasın Çar", ya da "Çok yaşa Padişahım" şiarlarına denk düşen feodalizm ve kral-teba ilişkisi, yerini liberalizmin 1789 Fransız Devrimi'nde somutlanan "özgürlük, eşitlik, adalet" şiarıyla kapitalizme ve devlet-yurttaş ilişkisine bırakıyordu.

Dönemin imparatorlukları içerisinde bu dönüşümü kısmen yaşayan Çarlık Rusya'sı 1917 Ekim Devrimi ile yıkılıp (Çar, ailesi ile birlikte kurşuna dizilmiştir), 'Sosyalizme evrilirken, Osmanlı İmparatorluğu da Birinci Dünya Savaşı sonunda parçalanmış ve içinden Cumhuriyet Türkiye'si çıkmıştır. Bu arada son padişah Vahdettin kaçmış (İngilizlerin, Malaya adlı zırhlısıyla) ve Osmanlı hanedanlığı da sürgüne gönderilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğunda, konumuz gereği, asıl üzerinde durduğumuz alan, klasik sınıf tanımlarına uygun yapılanmaların oluşmadığı/oluşturulmadığı ve toplumsal seyrin, bu iktisadi ayakların yönelimlerinden çok, devlet merkezli odakların, o günkü konjonktürlere bağlı olarak saptadığı yönelimlere göre olduğu gerçeğidir. Sanayi devrimini de yaşayamayan Osmanlı toplumunun, şekillenmiş yeni dünya karşısında, zorunlu olarak bozulan, batan, parçalanan yapısını, en azından durdurma, var olanı muhafaza etme veya adı "yenilenme" de olsa gösterilen tüm çabaların merkezine bir süre sonra ordu yerleşmiştir.

1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilanını sağlayan İttihat-Terakki önderliğindeki hareket, daha çok, istibdat karşısında bir siyasi çıkış olarak kendini gösterse de bu hareketin, cılız da olsa bir iktisadi ayağı vardır ki bu, küçük sanayici ve ticaret burjuvazisinden oluşmaktaydı. Bu kesimin etkin güçleri ise gayri müslimlerdi. Bir kısım

paşalar, işbirlikçiler ve bürokrasi tarafından alabildiğine talan edilen devlet maliyesi, rüşvetsiz iş görülememesi, yatırımın önünü, gümrük vb. açılardan kesen bin bir türlü bürokratik engeller karşısında geç kalmış ve öykünmecilik düzeyinde olsa da bir kapitalist toplum talebi (Fransız devriminden etkilenen) Osmanlı coğrafyasında son derece sınırlı olan 'burjuva' ve aydınlarda bir siyasi talep haline gelmiştir. İttihat-Terakki bünyesinde, bu taleplerin 'hürriyet' şiarı ile siyasallaşması ve bu siyasada gayri müslimlerin de aktif olarak yer alması bir rastlantı değildir. Bu nedenle 1908 aynı zamanda (kısa süreli de olsa) bir ittifak hareketinin sonucudur.

Ancak tarihsel ölçekli bir burjuvazinin ve onun siyasal-sosyal hareketinin cılız olduğu bu ortamda 1908'in açtığı alanın merkezine bir süre sonra, hareketin motoru da sayılabilecek olan askeri kanat oturmuştur. Bu karmaşık ve darbeci süreçte Almanların, İttihatçılarla olan özel ilişkilerinin de çok payı vardır.

Bünyesinde daha önceden taşıdığı milliyetçiliğe (Pan İslamizmden Pan Türkizme), Balkan Savaşı ile birlikte (1912-1913) hızla kayan İttihatçı merkez, hem bu siyasalarının gereği olarak hem Alman çıkarları doğrultusundaki iktisadi uygulamalarıyla ve sermayenin el değiştirmesinin de koşullarını sağlamak için gayri müslim ittifaklarını tırpanlamaya başlamıştır. Bu tasfiyeleri başarıyla yerine getiren İttihatçıların da sonuçta, yeni bir toplum yaratma projeleri, toplumda derin yaralar açmış, travmalar oluşturmuştur. Hatta, gerek çarpık tarih anlayışı ve gerekse yönetme mantığı açısından bugünün bile şekillenmesinde belirleyici çizgiler taşımaktadır.

İttihatçı hareketle birlikte (Arnavut Şemsi Paşanın Manastır'da vurulması, 31 Mart olayı gibi, ordu içerisindeki tasfiyelerden sonra) tek yetkin ve etkin güç ordu olmuştur. 2. Meşrutiyet sonrasında, bir ara, meclisteki etkinliğini yitiren İttihatçı hareket, 1913 tarihli meşhur Babıali baskınıyla (darbesiyle) tekrar meclisi eline geçirmiş ve Sarayın icraatlarının da perde gerisi yöneticileri olmuşlardır. Vatanı kurtarma misyonu, memleketi yönetme görevini de üstlenmeyi, kendilerince zorunlu kılmıştır. Silahlı kuvvetler olarak, bu iş zaten onların üzerindedir. Devletin bekası ve bu bekanın da kendi-

leri olmadan sağlanamayacağı, bu nedenle de kendi belirlemelerinin meşru olduğu siyasetini oluşturma çabalarına giren bu güç ve ittifakları, Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Cumhuriyetin kuruluşunda, sınıfsal boşluğu dolduran merkez olmuşlardır.

Yönetici kesimin, "Pan-İslamizm" ümmetçiliğinden "Pan-Türkizm" milliyetçiliğine hızla kayan ideolojik seyri, 1930'larda dil ve tarih tezlerinde olsun, devlet kurucusu kimliği ile tek yönetici parti olan CHF (Cumhuriyet Halk Fırkası)nin programında olsun, açıkça ırkçı bir çizgi izlenmiştir.

Cumhuriyetin önderlerinin ve kurucularının, asker kökenli olmaları bir rastlantı değildir. Toplumsal dönüşümün dinamiklerinden olan üretimin yetersizliği sonucu doğan 'boşluk'u, tarihsel bir zorunluluk olarak ordu doldurmuştur. Silahlı, örgütlü ve etkin bir güç olan ordu, Batıda, sistemin askeri gereklerini yerine getirmek görevi ile sorumlu iken, Osmanlının son dönemlerinde ve Cumhuriyette, sistem kurmakla meşguldür. "Mühür kimde ise Süleyman odur" hesabı bu durum birçok Doğu toplumları için de geçerlidir.

Sınıfsal boşluğun yönetim kanadını kolaylıkla dolduran ordu merkezli yapılanmalar, iktisadi kanadını dolduramaz. Ekonomi, emir dinlemez. Onun kendi yasaları vardır. Bu gerçekliğin zorunlu sonucu ise devlet yapılanmasının, toplumun ihtiyaçlarına ve üretim dinamiklerine göre değil, yine devlete göre oluşmasıdır. Bütün kontrolü elinde bulundurmak, toplumu kendi istediği kalıplara dökmek vb. sonuçları doğuran bu yapılanma Cumhuriyet ya da başka bir şey olabilir ama demokratik içerikten yoksun olur. Devleti yöneten elitlerde bir kast sisteminin refleksleri gelişir ve toplumun ya da devletin varlığını kendi varlıkları ile özdeşleştirmeye başlar. Hamaset nutukları ile bir örtünme sağlamaya ve toplum için vazgeçilmez oldukları imajını yerleştirmeye çalışırlar ki bu yaptıklarının Türkiye toplumu tarafından geniş ve derin bir kabul görmesine şükreder ve bazen de toplumun zokalanması boyutuna şaşırır.

Cumhuriyet, her ne kadar da Osmanlı'dan kopuşunu ön plana çıkararak yeni bir proje iddiasıyla yapılansa da gerçekte, devlet

geleneği, örgütlenmesi ve devlet-birey ilişkisi alanlarında Osmanlı'dan devraldığı yapıyı, küçük değişikliklerle devam ettirmiş ve yeni totaliter özellikler kazanmıştır. İtalyan Faşizminin corporatist anlayışını kendine örnek alarak, bu ülkenin ceza yasasından (141-142 maddeler gibi) devraldığı kimi yasalarla da, yapısını perçinlemiştir.

Modernizmi referans aldığı iddiasındaki Cumhuriyet, daha baştan, modernizmin bir ayağını oluşturan bireyi yok saymıştır. Bunun gibi, sekülerlik iddiası da Şeyhülislamlığın ilgası ve yerine diyanetin kurulmasıyla tökezlemiştir. Kaldı ki Osmanlı, zaten bir din devleti değildi. Tersine, görünürde dinsel kurum ve kavramları öne çıkardığı, gerçekte ise dinin, siyasetin emrinde olduğu ve siyasetçe kullanıldığı bilinmektedir. Şeyhülislam fetvaları ile de bu gerçeklik görülür. Bu fetvalar, siyasal amaçlara göre dinsel yorumlar içerir. Bugün bile Diyanetin yayınladığı "uygundur/uygun değildir" sonuçlu fetvalarının da devlet orijinli siyaset içerdiği görülebilir. Ülkemizde, çok övünülen, geleceğimizin bekası olarak sunulan laikliğin (kavramın içeriğine uygun bir anlayış ve uygulama yapılırsa, bu doğrudur) sekülerlikle de ilgisi yoktur. Bir siyasi partinin, Diyanet kurumunun kaldırılmasını programına alması halinde kapatılması için yeterli gerekçe olduğu günümüzde bile demokrasiye ne kadar uzak olduğumuz görülebilir. Altı Bakanlığın toplam bütçesinden büyük bir bütçeye sahip ve 120.000 personeli ile en büyük KİT olan bu kurum, yasal olsa da meşru değildir. Ve toplumun kimi kesimlerine zorla dayatılmaktadır.

Şapka giymeyi bir devrim olarak sunan ve bakın biz Osmanlıyı anlayış ve kurumlarıyla dahi toplumdan ayıkladık diyen Cumhuriyet elitleri, örneğin, Osmanlı döneminde, 1913 yılında çıkarılan "Memurin Muhekemat" kanununu devraldıklarını ve bugün bile mevcut olduğunu gizlemeye çalışır. Gerçi bu kanunu darbeci, komplocu İttihatçılar çıkarmıştır ve belki bu nedenle bu yasayı Osmanlı kanunu saymamaları tam da kendilerine uygundur.

Cumhuriyet, yurttaş normunu, devlet merkezli esaslarla belirlemiş, padişahın tebası olmaktan çıkardığı bireyi, bu kez devletin kulu haline sokmuştur. Yönetimin kaynağı konusunda oluşturduğu

değişiklik, görünürde yurttaşlara, gerçekte ise oligarşiye aittir. İlk yıllarda bürokrasi, toprak ağaları ve Cumhuriyet elitleriyle sınırlı olan bu iktidar çemberine sonradan, türedi burjuvazi ile siyaset erkinin kaynak aktarıcı özelliği ve mevki gücünü, egosuna tahvil eden profesyonel siyasetçiler dahil olmuşlardır.

İlk sermaye birikimlerine 1915-23 arası toplumsal alt-üst oluşlardaki gasplar ve talanlar ile başlayan ve sonra da siyasiler aracılığıyla kamu kaynaklarını talan ile devam eden türedi burjuvazi, bu yapısı gereği daima oligarşideki hiyerarşinin tepesine selam durmuştur.

Cumhuriyet bir sermaye birikimi devralmamıştır. Hatta yok edilen, göçertilen gayri-müslim nüfusla birlikte çok ciddi bir sermaye kaybına uğramıştır. Osmanlı'da da üretim dinamiklerini oluşturan bu yetişmiş ve yetkin insanların yokluğu, toplumda büyük bir boşluk doğurmuştur.

Kapitülasyonlardan kalan borçların ödenmesi, devletin cari giderlerinin karşılanması ve devletçi iktisadi anlayışın sermaye birikimini sağlaması için vergiye yüklenilmiştir. Üretimin çok yetersiz olduğu bir ortamda böylesine bir durumun uygulanması ayrı bir paradoks oluşturur. Bir köylü toplumu olan, kıt kaynaklara ve geri üretime sahip ülkede, köylülük, ödediği vergiye paralel olarak artamayan bir üretim darlığı (modern tarım yoktur) nedeniyle büyük sıkıntılar yaşamıştır.

Dr. Nevin Coşar'ın yukarılarda sözünü ettiğim yazısına göre, 17 Şubat 1925'te kaldırılan Aşar Vergisi'nin yerine "Mahsulat-ı araziye vergisi" konuyor. Beklenen gelir elde edilemeyince, bu vergi de 1 yıl sonra kaldırılıyor. "Aşarı ikame etmek üzere, ayrıca öşre tabi arazi vergisi sekiz misline çıkartılmıştı..." Köylüler arazi, bina ve hayvan vergisinin yanı sıra, hususi ormanlar resmi, sıhhi hayvan zabıtası resmi, yol vergisi gibi vergiler ödemekteydi. Ayrıca tescil ve kadastro masrafı toplanmaktaydı. Bunların içerisinde en önemlisi yol vergisiydi. Nakti veya bedeni çalışma ile ödenebiliyordu."

Yol vergisini, (nüfus artışı politikası izlendiğinden), 5 çocuğu olan vermiyordu. 18 yaşına gelmiş her erkeğin, nakdi olarak vermekle yükümlü olduğu bu vergi ödenemez ise yol ve inşaatlarda

bedeni çalışmaya tabi tutularak tahsil yoluna gidiliyordu.

Hayvan vergisi (öküz, at, eşek, inek, koyun, keçi) adet başı alınıyor. Hayvanlar sayılarak, daha önce verilmiş beyanname ile karşılaştırılıyor. Evler aranarak yapılan sayım ve kontroller sonucu kaçak mal yakalandığında, adet başı üç kat ceza alınıyor. Her bir malın nakdi vergi karşılığı var. Örneğin 1940'ların sonlarında öküz, at, eşek ve inek başına 35 kuruş; koyun keçi başına 85 kuruş alınıyor.

1951 yılında DP hükümeti tarafından kaldırılan kimi vergi türleri, köylüyü bir hayli rahatlatmış ve Osmanlı mültezimlerine benzeyen Cumhuriyet tahsildarlarının baskısından kurtarmıştır. Tahsildarlar, istediğini dövebiliyor ve istediğinde de emrine jandarma alabiliyordu.

Devletin, köylülerden vergi toplamasına ilişkin birçok acı, tatlı olay anlatılır. Hayvan saklamadan, mahsul kaçırmaya, sakladığı eşek, tahsildar tarafından yakalanınca "o eşek değil, ihtiyar babamdır" demeye dek varan olaylar, bu dönemleri yaşamış kuşağın anılarında abartılı olsa da yer alır.

Mükellefin vergi vermeme eğilimine ve tahsildarların davranışlarına ilişkin bir anektod şöyledir: Yağap (Yakup) dede, parası olmasına rağmen vergi vermeye hiç istekli değildir. "Vergini verdin mi?" diye sorulduğunda, Yağap Dede, "Yahu siz deli misiniz, benim anlımda enayi mi yazıyor, ben hiç dövülüp sövülmeden vergi verir miyim?" der.

Her yıl düzenli olmasa da arazi vergisi alınır. Kimi yıl alınmadığı da olur. Yine böyle bir yıl, arazi vergisinin alınmayacağını önceden devlet dairesinden öğrenen Göğüşgilin Hasan Emmi köylüye, o yılın arazi vergi borcunu sildirdiğini, bunun için de bir hayli masraf yaptığı söyler. Borcun silinmesine sevinen köylüler, masrafı karşılamaya dünden razıdır. Gerçekten o yıl köye, arazi vergisi toplamak için tahsildar gelmez ve bunun ödülü olarak Hasan Emmi bir miktar para toplar. Ancak bir sonraki yıl devlet, geçmiş yılın vergisini de köylülerden ister. Böylece köylüler devletin, kendileri gibi kesimlerin vergi borcunu silmeyeceğini, hele hele Hasan Emmi kanalıyla bunu hiç yapmayacağını öğrenir. Göğüşgil'in Hasan için farketmez.

O, Sivas'ın içinde ikamet eden, ağzı laf yapan, yaşamasını bilen, bonkör ve "efe" lakabını almış, böyle paralar da yiyen birisidir.

Bu vergi sürecine ek olarak İkinci Dünya Savaşı koşullarında, buğday stoku için toplanan geçici Aşar Vergisi'nin çilesini köylü, hala hatırlamaktadır. 1940-1942 arası, tahıl ürünlerinden 8 de 1 alınan bu vergiye ilişkin bir anekdot şöyledir: Öğütlenmiş bir çocuk, İnönü'ye "bizi aç bıraktın" diye bağırır. İnönü ise "sizi aç bıraktım ancak babasız bırakmadım" der. Bütün bu vergi toplamalara ek olarak devlet, azınlıklara karşı vergi aracılığıyla, bilinçli bir tasfiye hareketi yürütmüştür. 1942 yılında "Varlık Vergisi" adı altında, devletin ideolojik anlayışına uygun olarak hem bu yolla azınlıkların tasfiyesi hem de sermayenin el değiştirmesi sağlanmıştır.

Devlet yapılanması ve yönetme anlayışında (örneğin; 'Osmanlı'da oyun çoktur' sözünü, 75 yıldır bu ülkede olan provokasyonlara ve aydınlanmamış siyasi cinayetlere bakarak, oyunun devam ettiğini görebiliriz) Osmanlı ile ortak paydalar taşıyan Cumhuriyet Türkiye'sinde siyaset, kamu kaynaklarını talan etme esasına göre yapılmaktadır. Ekonomik beslenme kaynağı 'Hazine-i Hassa', ideolojik beslenme kaynağı ise milliyetçilik, 'Türk-İslam' sentezciliği vb. ideolojik kavramlardır. Bu yapı ve anlayışa, toplumun birçok kesimi de ortak edilmiştir.

Bir başka deyişle, Çetin Altan'ın da dediği gibi "Ancak Cumhuriyet 'Memalik-i Osmani'nin alt yapısını değiştirmeyip sadece etiketini değiştirdi. Hazine toprakları da daha çok yağmalandı". Sistem, idamesini, kendisini üreterek, böyle sağlamaktadır. Ancak altı boş üretimin, tükeneceği de bir gerçektir. Yine Çetin Altan'ın deyişiyle çağdaşlaşma iddiasındaki Türkiye, hala köylülüğü aşamamış, sanayi devrimi dönemiyle bütünleşememiş, mesleksiz bir şark toplumudur. Bu ülkede çok partili ve parlamenter yaşam, daha çok vitrinde yer alır.

Cumhuriyetin hedefi ve açılımları olarak sunulan veriler ve sonuçlara 80 yıl sonra bile ulaşılamamasından, şu sonuç çıkarılabilir: Cumhuriyet toplumumuzun ulaştığı bugünkü seviye ve sorunlar dünün yapılanması ile doğrudan bağlantılıdır. Cumhuriyetin örgütleniş ve işleyiş modeli (ilk dönemin koşulları ve dünya kon-

jonktürü gereği olan zorunluluklar elbette çok önemlidir) bizatihi demokrasi ayağının önünü kesen bir yapıyı da içinde barındırmaktadır. Ancak bu yapının tasfiyesi ile Cumhuriyet, demokratik bir içerik kazanabilir. Özellikle 1980'lerden sonra dünyadaki değişimlerle birlikte, ondan ayrı kalmanın mümkün olmadığı dönemlere girdik. Yönetenlerin bilinçli izolasyon politikalarına temel oluşturan "dış göreli ortam" (Baskın Oran) bitmiştir.

Ne ilginçtir ki 1839 I. Tanzimat, 1856 II. Tanzimat ile hedeflenen Batıya yönelik programlarda "işkence yapılmayacaktır" denilmektedir. Aynı görüş AB'ye girme çalışmalarına ilişkin olarak, hükümet tarafından da sık sık "işkence önlenecektir" vaatleri tekrar edilmektedir. Geçen bu 160 yıllık sürenin yarısı Osmanlı devrine, yarısı da Cumhuriyet dönemine aittir. Haydi Osmanlı ayrı ve bu mirası reddettik, peki ikinci dilim olan 80 yılda neden bu insanlık suçu hala devam etmektedir? Yanıt basittir: Cumhuriyet, demokrasi ile tamamlanmamıştır. Demokratik içerikten yoksun cumhuriyetler (İran, Pakistan, Irak, Suriye de birer Cumhuriyettir) pekala totaliter olabilir.

Esas olarak bir köylü toplumu olan ve kentleşmemiş bir yapının, cumhuriyetin kurduğu sisteme entegresi (etnisite ve din konularını ayrı tutarsak) çok kolay olmuştur. Ancak şehirlere yığılmanın yoğunlaştığı dönemlerde, sancılar artmıştır.

Pazar oluşturmak için şekillenen, gelişen ulusallaşma, sonuçta demokrasiye evrilirken, devlet bekası için yapılan ve liberalizmin bütünselliğini bozarak bir dışlama yaratan ulusallaşma ise demokrasiye direnmektedir.

Toplumsal devingenliğimizin dünyadaki entegrasyon sürecine şu veya bu şekilde yönelerek ve tıkanıklığı aşarak, yeni kanallar açacağı umudundayım.

Osmanlı ve özellikle de Cumhuriyet dönemine ilişkin durum tespitleri yaparak, kısmen de eleştirel bakarak, daha çok olumsuzluklardan söz ettik. Ancak hiçbir şey ak ya da kara değildir. Köylülük ve köylülüğün bugünkü durumuna ilişkin olan konuyu, daha anlaşılır ve bütünsellik göstermesi bakımından, toplumsal ve tarihsel ölçekli bağlar kurarak anlatmaya çalıştık.

KENTLER VE KENTLERDEKİ HALİMİZ

Bir ülkede, kentli nüfusun artması (daha doğrusu, kentlerin nüfusunun artması), ülkenin zenginleşmesiyle paralellik göstermeyebilir. Özellikle gelişmekte olan ve nüfus artış hızı yüksek ülkelerin kentlerine son elli yılda çok yoğun göçler yaşandı. İstanbul, Kahire, Bombay, Dakka, Lagos Şanghay, Meksiko gibi birçok şehrin nüfusu 10 ila 20 milyon arası. Türkiye'nin nüfusu 1930'larda 15 milyondan, 70 yılda dört kat artarak 65 milyona ulaşmıştır. Buna karşın 1950 yılında İstanbul'un nüfusu 1.2 milyon iken, 50 yılda dokuz kat artarak 11 milyona ulaşmıştır.

Ülkemizdeki kentli nüfusun, kırsal nüfus aleyhine büyümesi, sanayi devrimini yaşamış ülkelerdeki iktisadi, sosyal seyrin zorunlu sonuçlarına benzemez. Şehirlere göçün asıl itici gücünü, sanayi-ticaret ve hizmet sektörünün gelişmesinden çok, nüfus artışının baskısı ve kırın yetersizliği oluşturur. Kaldı ki ülkedeki toplumsal gelişmenin düzeyi, kırdan kente nüfus akışından önce de bu kentlerdeki nüfusu, yeterince emebilmiş değildi. Dün olduğu gibi bugün de söz konusu kentlerde, kent olabilmenin alt yapısı, planlaması, estetiği, mimarisi son derece yetersiz ve kentsel doku bozuk olduğu gibi, özellikle kentlilik zihniyetinden yoksun nüfus ve yöneticiler egemendir. Karşılaştırma yapabilmek ve anlayış farkını çarpıcı bir şekilde gösterebilmek için şu örnek verilebilir. Bizans döneminde, Konstantinapolis kentinin planında, kendilerinin, dünyanın merkezi olarak kabul ettikleri Million taşından (Yerebatan sarnıcının hemen yakınında) başlayan anayol, bir süre devam ettikten sonra, bir çatalı bugünkü Vezneciler-Fatih hattına bir diğer çatalı da Aksaray istikametine devam eden

bir Y biçimindedir. Bu kentin, 1453 yılında Osmanlılarca alınmasından sonra o geniş, ana yolların kenarlarına, derme çatma evler ve işyerleri yapılıyor. Öyle ki sarayın düğün alayları bu yollardan geçmekte güçlük çektiklerinden (elbette koca Osmanlı Sarayının sünnet veya evlilik düğünlerinin alayları da develer, atlar, arabalar yüklü hediyelik eşyalardan ve yoğun bir kalabalıktan oluşur) yolu genişletmek için, görevliler, buraları yıkarlarmış. Olsun, sık sık düğün olmuyor ya, halk aynısını yine yaparmış. Bu tarihlerde, Batı Avrupa'da kimi kentlerin sokaklarında lağımların aktığı da bir gerçektir.

Her şeyin birden çok yanı vardır. Hal böyle iken Selçukluların, Osmanlıların (özellikle büyük mimar, Sinan'ın) yaptıkları çok güzel hanlar, hamamlar, kervansaraylar, bedestenler, camiler, saraylar, köprüler de vardır. Her birisi, üstün birer mimari eserdir. Ancak, bu eserler, kent yaşamında bir bütünlük yaratmadan veya kentin bunlarla bir bütünlük oluşturacak eklemlenme özellikleri olmadığından, tekil halde ve kendi özgül sınırları içerisinde kalıyorlardı.

Böyle bir zemin ve zihniyet üzerine 1950'lerden sonra yoğun göç de eklenince, iş, iyice zıvanadan çıktı. Elbette benzer durumları Batı'da yaşadı. 18 ve 19. yüzyılda Batı kentlerinde de göçlerden dolayı bir yığın sefillikler ve çarpıklıklar yaşandı. Ancak Batı, kentlilik perspektifine sahipti ve sanayi devrimiyle birlikte bunları aşabildi. Sorunsuz bir toplum ve kent yaşamı vb. alan yoktur. Önemli olan, toplum olarak sorunları çözme potansiyeline ve dinamiklerine sahip olabilmektir.

Ancak ne yazık ki ülkemizde bu potansiyel ve dinamikler hâlâ zayıf ve kentlerde de durum, hiç iç açıcı değildir. Bu çarpıklıkta, hepimizin şu veya bu ölçüde sorumluluğu vardır. Kamu arazilerini zamanında imar palanları yoluyla (elbette her plan, plan değildir. Kent mantığına uygunluğu önemlidir) yerleşime açmaktan kaçınan devlet, bu arazileri peşkeş çeken yöneticilere (atanmış ya da seçilmiş hiç fark etmez), mafya ilişkilerine, adı planlı da

olsa gerçekte yapılan ucube inşaatlara (Gökkafes vb.), kaçak kat erbabı amele müteahhitlere, kısa dönem kârı zihniyeti ile yapılan belediyeciliğe, (bir bakıma, konut gereksiniminin zorunlu dayatması olsa da) gecekondu mucidi göçerlere zemin hazırlamıştır. Bilcümle gayrı meşru akçalı ilişkilerle ve bunun örtüşen zihniyetle, kenti, kent olma cisminden ve ruhundan koparıp boğucu, yıpratıcı her yönüyle çileci ve çirkin birer 'köy-kent' yapmayı başardık.

Devlet kaynaklı bir yapının kentleşmeye yansımasının, bir de yine bu yapıyla örtüşen ideolojik boyutu vardır. Tarihiyle çok övünen ama tarih bilincinden yoksun bir toplum olarak, kentlerin tarihi dokularını, arsızca parçaladık. Milliyetçi duyguların yükseltilmesi ya da tatmini açısından, başka halklara ait tarihi eserleri yok etmeyi marifet saydık. Tarihi, kendi zaferlerinin kılıç şakırtısı ölçeğinde görenler, elbette, tarihi eserleri de bir taş yığını olarak göreceklerdir. Antik kentler, yalnızca turizm açısından, döviz getiren birer araç gibi görülüyor. Geçen yıl Kuşadası'na gemiyle gelen eşcinsel turistleri şehre sokmayan zihniyet (galiba çabuk galeyana gelip çıkarlarını hesap edemediler) bu yıl, basın destekli üstün bir şark kurnazlığına yatarak, yine aynı eşcinselleri, ayaklarına halılar sererek karşılayacaklarmış! Nedeni basit: Döviz gelecek. Bu durum, ahlak adına, insan kimliğine bakıştaki çağdışı ve saldırgan tutumun, çıkarları gereği nasıl da ahlaksız olduğunu gösteren örneklerden yalnızca biridir.

Zihniyetinde temel bir etmen olduğu kent yaşamı, toplam olarak, yaşayanların tümünü şu veya bu şekilde etkilemektedir. Haydin bakalım, kamu kaynaklarını talanla zenginleşmiş, yüzleri arabesk yaşama, kıçları ise sanata, mimariye, kültüre dönük türedi burjuva bozuntuları ve nemrut bürokratlar; o son teknoloji ile donattığınız villalarınızın 200 metre ötesinde, yine o son model arabalarınızla tıkanan trafiğin içerisinde yer alıyor, aynı kirliliği yaşıyorsunuz. Burjuva olmak öyle kolay değildir. Parası ve mülkü olan burjuva olsaydı, çoğu sonradan görme Roma İmparatorları en büyük burjuvalar olurlardı. Burjuvazi, ticaret ve üretim

potasında şekillenen, yeni bir toplumsal sistem projesine öncülük eden, bir sınıf olarak kendi sosyetesini yaratan, pragmatist özelliklerine rağmen yüzü bilime dönük, sanat ve kültür faaliyetinin bir yerinde durabilen ve toplam olarak bir gelenek yaratmış sınıftır. Sabancı'nın şu mealde, doğru bir sözü vardır: "Bize bir tecrübe aktarılmadı, geleneğimiz yoktur. Biz birinci kuşak sanayiciyiz". Ülkemizde daha yeni emeklemeye başlamış burjuvazinin düzeyi ile sosyete haberleri diye sunulan 'televole'ler düzeyi arasındaki ilişki, bir rastlantı olmasa gerek. Hele hele, kent bilincinden yoksun burjuvazi, katiyen olamaz. Olsa olsa, siyasi erk aracılığı ile kamu kaynağı talan eden iş adamları vardır ki onlar da katiyen burjuva değillerdir. Sonuç olarak, bireysel yaşam kalitesi, toplumsal yaşam kalitesinden, tümüyle ayrı değildir.

Kır yoksulluğunun, geneli kapsayan yaygınlığı ve rutin döngüsü, bir ölçüde zengin-yoksul ayrımının görünümünü hafifleten ortamlar sunabiliyordu. Ancak kentlerde durum böyle değildir. "Kent yoksulluğu" kavramı, günümüzde çok daha belirgin, keskin ve somut hale gelmiştir. Kırda bir ölçüde izole olabilen bu çelişki, bir arada ve yoğun yaşamın zorunlu kıldığı kent ortamında açıkça ve pratik olarak her daim kendini gösterir.

İşin vahim yanı, hem yaşam kaygısının boğuculuğundan bunalan, gelir dağılımının yarattığı uçurumun sıkıntısından umutsuzluğa düşen yığınların tepkilerinde, ilkel ve yıkıcı yönlerin olması hem de toplumda, şiddet kültürünün geleneksel boyutunun gücüyle, tam da bu noktada devletin, kendini tanımlama, algılama ve uygulama boyutunun örtüşmesinden doğan potansiyel tehlikenin varlığıdır.

Köylülük zihniyetinin azalarak devam eden varlığına bir de çarpık kentliliğin lumpenliği eklendi. Ayrıca, bireyin toplumda yer aldığı meslek ve maddi düzeyinden büyük ölçüde bağımsız, o durumla uyum göstermeyen, amorf davranış ve zihin dünyası, sınıfsal olmanın da ötesinde, bir ucube biçim olarak, toplumsal

yaşamda egemen oldu. Siyaset, belediyecilik vb. kurumlar bu amorfluğun içerisindedir.

Kentleri yaşanılır kılmakta yetersiz olanlar, kentlerin tarihi üzerinden hamaset nutukları atmakta yiğittir. Ancak tarih bilinci edinmek, efelenmek değil, bilimsellikten geçer. Örneğin DP iktidarı döneminden beri İstanbul'un fethinin yıldönümleri bir bayram havasında kutlanmaya başlandı. Fetih dönemini canlandırmak adına yapılan gösterilerin, ilkokul müsamerelerini aratmayacak düzeyde olması bir tarafa, dönemin dünya koşullarında cereyan eden ve toprağın el değiştirmelerinin olağan olduğu bu dönemi, bu güne taşıyarak, bir şehrin fethini ya da işgalini kutlamak, yalnız bize özgü olsa gerek. Bu anlayış, bugünü düne taşımanın, dünü referans alarak siyasi taban oluşturmanın çabalarıdır. Dünün hayali ile yarına bakan çağdışı, barış karşıtı ve hamaset nutukları ile kitlelerin zihniyetini bilim dışı, gayri vicdani bir tarih anlayışının ipoteğine sokmaktır. Öyle ki bu durum kente saygısızlıktır ve en basitinden, sokağa tükürmemek, fetih törenleri yapmaktan daha zordur.

Memnuniyetsizliğin artarak yaşandığı İstanbul'da, her gelen gün, geçen günü aratıyor. Genelde bir umutsuzluk yaratan bu durum, kimilerinde de nostaljiyi takıntı haline getiriyor: "Bir zamanlar Pera şöyleydi" derken, biraz abartı olsa da bu tür yakınmalar duyulmuyor bile. İpin ucu kaçmış durumda. Kentin yaşanılır kılınması, ülkenin her yönüyle çağcıl anlamda dönüşüp değişmesine ve demokratik yaşam biçimine bağlıdır.

Cem'an daha iyi yaşamayı talep eden haklı ve doğal dürtümüzü (isteğimizi) yine cem'an daha iyi yaşamamızın önünü kesen yapılanmalarımızla boğmak gibi bir paradoks yaşıyoruz.

Gerek feodal hukuktan, gerek bundan kısmen bağımsız olan ve bütün Anadolu kültürlerinin geleneğinde yer alan dayanışmacı, paylaşımcı, ilgili ve yardımcı özelliklere sahip kimlik yapısı, Anadolu'da, kırdan kente göçün işleyiş tarzında temel bir işleve sahiptir. Bu özellik, kente yerleşen kırsal nüfusun çalışma alanın-

dan, yerleşim merkezlerine ve sosyal yaşamına dek damgasını vurur.

Ülkemizde, soy zincirinin birkaç halkasının bir arada bulunduğu kalabalık aileden, çekirdek aileye geçişin bu kadar geç kalmasının nedeninde, kapitalist iktisada dönüşümün geç kalmışlığı olmakla birlikte toplumun zihinsel/kültürel yapısı da önemli bir etken oluşturur. Modernleşme karşısında belki de tek "üstün" ya da "olumlu" yanımız bu olsa gerek. Bugün kentlerde bile çekirdek aile aşamasına yeni geçiyoruz. Sosyal güvenlik sisteminin bozuk olduğu, işsizliğin ve enflasyonun yüksek oranlarda seyrettiği ve yaşam koşullarının ağır olduğu ülkemizde, bu kimlik yapısı (birçok olumsuzlukları olsa da) bireye destek verir, ayakta kalmasına yardımcı olur.

Kırın mesleksiz köylü toplumundan birisi şehre geldiğinde, her yönüyle sıradan birisi olarak, tek başına, kolay tutunamaz. Kentteki yaşam sürecine, daha önceden o kente gelmiş bir akrabasının, köylüsünün ya da hemşehrisinin yanında başlar. Sıradanlık, bu aidiyet duygusunun biraradanlığında hem pek sırıtmaz, hem de kentte tutunmanın kancasını oluşturur. Kendinden öncekiler de aynı süreci yaşamışlardır. Geçimini sağlamak için kente gelmiş köylü, bu müthiş alan farkından doğan ürkekliğini ve yalnızlığını, grup birlikteliği ile olabildiğince izole eder ve aynı kültürün havasını soluyarak, gurbetin ağırlığını azaltır. Bir arada olmak aynı zamanda köy ile haberleşmenin en kolay yoludur. Köye gidenler olsun, köyden gelenler olsun mutlaka bu grupların ilişki alanı içerisindedir.

Bir arada olmanın kültürel, sosyal ve psikolojik boyutunun yanında bir de ekonomik tarafı vardır. Köyden şehre ilk gelen, eğer evliyse, ailesini de birlikte getirmenin koşulları olmadığından, tek başına gelir. Evli ya da bekar, gelen bu insanlar bir grup oluşturarak ya da daha önceki bir gruba dahil olarak ya işyeri koğuşlarında, ya han odalarında ya da üç beş kişinin bir arada olduğu kiralık evlerde kalır. Ev kirasının paylaşımı ve kumanya

hebası yeme-içme ortaklığı ile gündelik yaşamın maliyeti düşürülerek, para biriktirebilirler. Kazandıkları parayı kuruşu kuruşuna hesap etmek zorunda olan bu öncü göçerler, ailesi köyde olduğu için, köye mutlaka para göndermek zorundadır.

Bu kimlik dokusunun bir ayağı da kentteki çalışma alanlarının belirlenmesini oluşturur. O yöreden kente ilk gelenler hangi iş dalında yoğunlaşmışlarsa, sonradan gelenler de grup dayanışmacılığının bir gereği olarak, o iş dalında çalışmaya başlar. Akpınarlılar, esas olarak, İstanbul Sular İdaresi'nde istihdam olmuşlardır. Yüz yıl önce başlayan bu süreçte, bir çoğu işi bırakmış olsa da, yüzlerce köylü, bu işten emekli olmuşlardır. Sular İdaresi'nde, sözü geçen bir usta, yeni gelen köylüsünü işe alabiliyordu. Bugünkü gibi ekskavatörlerin olmadığı ve makineleşmenin gelişmediği bir dönemdir. Kanal kazıma, taşıma vb. işler için ameleye ihtiyaç vardır. Bu nedenle, meslek bilgisi de şart değildir. İlkokul diplomasının olması ve devlet nezdinde temiz olmak (sabıkasız) yeterlidir. Bir süre kazma-kürekle çalışarak traşa eşen köylü, bir süre sonra da boru döşemeyi ve kalafat vurmayı öğrenerek ustalaşır. Hele bir de anahtarcı olursa, suyun başında oturan bir aslan gibidir. İsterse, mahallenin suyunu keser Alimallah. Traşa eşmek de kolay değildir. 6-7 m. derinliklere ulaşan kanalda, toprak kayması tehlikesi vardır. 1970'ler de böyle bir kazada rahmetli Murtaza Akdemir toprak altında kalmıştır.

Bu yöresel özellik, diğer bölgelerden kente göçen köylüler için de geçerlidir. Örneğin; Trabzonlular inşaatçılık, fırıncılık; Rizeliler büfecilik; Erzincanlılar kasaplık, fırıncılık; Sivaslılar hamallık, demir ticareti, hamamcılık; Tokatlılar hamamcılık; Kastamonulular pidecilik; Çankırılılar pastacılık; Siirtliler hamallık; Niğde, Nevşehir, Kırşehirliler hurdacılık, patates-soğancılık gibi işlere yoğunlaşmışlardır. İstanbul'a göçün bu alandaki bir sosyolojik araştırması yapılmış mıdır, bilmiyorum? Ancak tarihte bilinen bir başka şey var ki Osmanlı Devletinin, gayrı resmi olarak kullandığı belki de ilk sivil kimlik bazında örgütlü topluluğu olan, İstanbul Hal'inin meşhur Siirtli hamallarıdır. 1896 yılında, Ermeni Hınçak

teşkilatının militanları tarafından yapılan Osmanlı Bankası baskınının bitiminden hemen sonra, polis müdürünü Yıldız Sarayı'na çağırtan Abdülhamit, hamalbaşı aracılığıyla, Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları mahallelere baskın yapılmasını emreder. Bu kanlı vahşetin bir benzer uygulanışını DP iktidarı döneminde, yine gizli güçlerin İstanbul'da organize ettiği 1955'teki 6-7 Eylül olaylarıdır.

6-7 Eylül olayları olarak tarihte yer almış bu karanlık ve vahşi olayların kitle gücünün önemli bir bölümünü de kente göçmüş köylüler oluşturmuştur. Devlet pompalı milliyetçilik ve düşmanlık ideolojisi ile talan anlayışının kitlelerdeki bileşiminden doğan zihniyet, neredeyse bir gelenek oluşturmuştur.

Perşembepazarı, Sirkeci, Eminönü, Tahtakale, Beyazıt bölgelerindeki hanlarda ya da bekar evlerinde kalanlar, biraz kendilerini toparladıktan sonra ya ayrı bir ev tutarak ya da bir gecekondu yaparak, ailesini de köyden getirtir. Bir dönem Sular İdaresi'nin, Feriköy'deki meşhur koğuşunun 'tedrisat'ından geçen köylüler, yavaş yavaş Okmeydanı, Çeliktepe gibi yerlerde gecekondu yaparak, konut sorununu çözmeye çalışmışlardır. Kimileri ise ev tutmuşlardır.

Ailelerini de yanlarına getirterek yapılan bu yerleşimlerde de yine aynı bölgelerde toplanmak geçerlidir. Genellikle Okmeydanı, Kağıthane, Ümraniye, Kartal, Örnek bölgelerinde yerleşim yoğunluğu olan köylülerin büyük bir bölümü bugün ya yeni daireler alarak ya da gecekondularını yıkıp, yerlerine apartman dikerek içine yerleşmişlerdir.

Sular İdaresi'ndeki emisyon bitince, başka özel sektör alanlarında da işçi olarak çalışan köylülerin artık ikinci, hatta üçüncü kuşakları yetişmiştir. Kentte kıt kanaat geçinen köylü, çocuklarının eğitimine olanca desteğini vermiştir. Şimdiki kuşakta eğitim düzeyi yükselmiş ve meslek çeşitliliği artmıştır. Çok az da olsa kendi işini yapma girişimciliği artmaktadır. Köylülük zih-

niyeti eksilerek devam etmektedir. 1980 öncesi kuşaklar, yukarıda sözünü ettiğimiz kimlik ilişkilerini (zayıflamış olsa da) devam ettirmektedirler. Düğün, cenaze hastalık gibi sosyal ve moral dayanışmalar gerektiren olaylarda, köylülerin aidiyet duygusu güçlüdür.

Yaşam mekanlarının ve maddi temellerinin değişiminin getirdiği alan ile köyden devraldığı zihniyetin çatışmasını yaşayan köylü, yeni duruma uyum sağlamanın sancılarını çekmektedir. Kentliliğe uyumun iki ayağı vardır: Ekonomik güç ve kültürel yapı. Kendi geçimlerini genellikle orta ve ortanın alt düzeyinde (DİE verilerine göre) sağlayabilmiş Akpınarlılar, çoğunlukla da çekirdek aileye geçmişlerdir. Bilindiği gibi, bu aile düzenine geçiş, kentlerde de maddi gelir düzeyine bağlı olduğu gibi, ailelerin, buna uygun kültürel değişimi de yaşamaları gerekir. Kente göç eden iki kuşağın çoğunlukla ölmüş olması da çekirdek aileye geçişi kolaylaştıran, doğal bir süreç olmuştur. Ancak bu vb. şeylerden de önemlisi, kente uyum ya da daha geniş bir deyimle, modernizme uyum açısından, Akpınar köylülerinin kültürel ve zihinsel yapıları, bu dönüşüme elverişlidir. Kapalı ve çağcıl yaşama karşı direnç gösteren bir yapıları yoktur. Burada, Alevi kimliğinin çok önemli bir rolü vardır.

Bu kimliğin, kentlerdeki davranış biçimleri ve modernizmle ilişki biçimleri incelemeye değer sosyolojik hatta tarihsel bir vak'adır. Ancak şu kadarını söyleyelim ki çok uzun yıllar kimlikleri yüzünden çok yoğun baskılar görüp de ayakta kalabilmiş bu kesimin, Osmanlı sonrası Cumhuriyete desteği son derece doğal ve anlaşılır bir şeydir.

Ancak bu konuda, Osmanlı'daki egemen toplumsal anlayışın Cumhuriyete devrolmasından (ki bu, zihinsel evrimin doğal bir akışıdır) sonra da bu ayrımcı, baskıcı ve horlayıcı zihniyet, devlet etme anlayışı gereği beslenmiş, desteklenmiştir. Zaten böyle bir yapılanmadan, tersi de beklenemezdi. Daha yakın dönemlerde açıkça milliyetçilik ve yobazlık hezeyanlarına, dolaylı destekler

sunulmuş, provokasyonlar yoluyla kitle katliamlarının yapılmasına çanak tutulmuştur. Diyanet ise ayrı bir sorundur. Şeyhülislam Ebussuud'dan bu yana hâlâ önemli bir mesafe alamamış ve yeterince hümanist bir zihniyet geliştirememiştir.

Resmi tarih ile okutulan, kimi yasa ve söylemlerle her fırsatta kendini modernist olarak sunan Cumhuriyet ile onun pratiği arasındaki görülen uyumsuzluğu ve çelişkiyi yaşayan Alevi kesimin büyük bir bölümü, bugün bile, bu durumun neden böyle olduğunu anlayabilecek, açıklayabilecek bir fikriyata yeterince sahip değildir. Siyasi bir şaşkınlık yaşayan bu kesimin, (biraz da zorunluluktan) hala CHP kuyrukçuluğu yapması da bundandır.

Ancak Türkiye'de şimdiye dek hiçbir siyasi parti özgürlükçü ve demokratik bir projeye sahip olmadığından, özellikle Alevi kimliği konusunda CHP'ye nazaran çok daha olumsuz pozisyondadır. Hatta kimileri, Kuyucu Murat Paşa'nın 20. yüzyıl kopyaları olmaya bile özenmişlerdir. Var olan bu siyasi tabloda, ehven-i şer de olsa, genellikle CHP'ye oy vermiş ve bir süre sonra da orada siyaset yapmaya başlamışlardır. Siyaset üzerinden nemalanma sisteminin yürüdüğü ülkemizde Aleviler, bu sürece geç dahil olmuşlardır.

Uluslararası planın da bir parçası olarak, "sosyalist" bloka karşı 'yeşil kuşak' projesi gereği, islami destekli kitle yedeklemesinin çalışmalarına giren devlet, gerek 'sosyalist' blokun yıkılması sonucu ve gerekse bu gücün kendisi için tehlike arz ettiği noktasında, nevi şahsına münhasır laikliğinin söylemini tekrar öne çıkarmıştır. Bu sürede, hem bir dönem devletten uzaklaşmış Alevi kesimle 'barışma'yı amaç edinmiş (devlet erkanının yaptığı Hacı Bektaş ziyaretleri gibi) hem de bu kesimi, laikliğin kitle teminatı olarak yedeklemeye çalışmıştır. Reha Çamuroğlu'nun dediği gibi, bu devletin bir ideolojisi yoktur. Yerine göre faşist, şeriatçı, Alevici vb. formasyonlara girer. Cumhuriyet valilerimizden Nevzat Tandoğan'ın "Bu ülkeye komünizm lazımsa, onu da biz getiririz" demesi, padişah-teba ilişkisinin, Cumhuriyette de

devam eden mantalitesini çok iyi göstermektedir.

Durumun bir cephesi böyle iken, bir diğer cephesi ise hiçbir zaman Marksist olamamış Türkiye Solu (bu yalnızca Türkiye solunun günahı da değildir), kitle desteğini Aleviler üzerinde de sağlamaya girişmiştir. Sisteme karşı genel bir muhalif kimliğe sahip olan Aleviler ise "adalet, eşitlik, özgürlük" adına, genellikle bu cenahta yer almışlardır. Ancak Türkiye Solunun, Alevileri istismar edişi derin yaralar açmıştır. Dün bu bir trajedi iken bugün, çok az da olsa yapılan bu istismar, bir arsızlıktır. Aleviler, kimliklerini özgürce ifade edebilmenin demokratik mücadelesini verirken, hangi cenahtan gelirse gelsin, kimlik istismarlarını da önlemek zorundadır.

70 yıllık bu dönemde de Alevi kimliği baskı altında tutulmuştur. Ancak şimdilerde Dünyadaki değişime paralel pozisyonlara girmek zorunda kalan devletin demokratikleşmesi ve bununla birlikte toplumsal iktisadi hayatın uluslar arası boyutunun artması ile gerici zihniyet de dumura uğramaya başlamıştır. Elbette bu süreç, sancılı yaşanacaktır. Anti-demokratik yapının içerisinde keyfiliğini sürdüren cenah, mevzilerini kolay terk etmeyecektir.

Alevi kimliğinin kendisini ifade edebilme olanaklarının kazanıldığı bu ortamda, kentlerde yaşayan Aleviler de inanç ve geleneklerini uygulamaya başlamışlardır. Kentte yaşayan Akpınarlılardan, isteyenler, inançlarını uygulamakta ve siyasetin de şu veya bu noktasında, şu veya bu şekilde yer almaktadır. Ancak profesyonel siyasetçi değillerdir. Ne buna uygun maddi yapıları, çevre ilişkileri ne de geçerli olan siyaseti yapacak birikimleri ve kişilik yapıları vardır. Gelenek, görenekleri bir hayli zayıflamıştır ki bu doğaldır ve yeni durumlara dönüşme dinamiklerine de sahiptir.

Elbette, her yeni durum 'olumlu' ya da 'iyi' anlamına gelmez. Örneğin, daha önce sözünü ettiğimiz "kent lumpenliği", kır için yeni bir durumdur ama, toplumsal yaşamın devingen dinamiğini

değil, bozulmuş yanlarını ifade eder.

Bütün bunlar birer eleştiri değil, durum tespitleridir.

Kentleşme ve kentlerdeki halimize ilişkin olanların toplamının altında yatan belirleyici gerçeklik, maddi dünyanın ve buna geç de olsa bir paralellik göstermek zorunda kalan zihin dünyasının değişimidir.

Dünya, bilim ve teknoloji aracılığıyla çok hızlı değişiyor. Her ne kadar geriden takipçisi olsak da, bu değişimden, ülkemiz de hızla etkilenmektedir. İçinde bulunduğumuz çağa ne ad verilirse verilsin (bilgi toplumu, iletişim çağı, küreselleşme vb.) kesin olan şudur ki sorunları tanımlama ve çözümleme yöntemlerinde 19-20. yüzyıl kavramlarını kullanmak yetersizdir.

Dünyada toplumsal gelişmenin ulaştığı seviye, birey temelinde, evrensel değerleri geçerli kılmakta ve demokrasiye yeni içerikler katmaktadır ki buna ulaşmanın yolu dışa açılmaktan ve gelişen dünya ile bütünleşmekten geçer. Bu durum, bizim köylülüğümüzü de, kent yaşamımızı da doğrudan ilgilendirmektedir.

Bu toplumsal değişim sürecinin niteliksel değişimlerine denk düşen bir kesitinde yer alıp hem çarık hem ayakkabı giymiş, hem kağnı arabası hem otomobil kullanmış olan 1950-60'lı kuşak bu açıdan çok şanslıdır. Çünkü bu kadar kısa sürede bu denli, insan beynini bile zorlayan değişimlerin tanığı olmuştur.

Sonuç olarak, toplumsal gelişmenin önünde durulamaz. Teknolojiye savaş ilan edilemez. Bu açıdan bile olsa köy yaşamına bir özlem duymak (nostalji olarak bu normaldir), ah-vah etmek ne kadar anlamsızsa, onu yermek ya da kötülemek de o kadar anlamsızdır. Toplumsal yaşamda ve tarihte bu tür analizlere yer yoktur. Bu toplumsal dönüşüm sürecinde köyü ve köy insanını anlatmakla, bu süreci yarı-belgesel de olsa, kayıt altına alabildim ve Akpınarlılara bir katkı sunabildimse ne mutlu bana.

EKLER

ŞAMANİZM

"Şamanizm"de din adamlarına Kam veya 'Şaman' adı verilir... Şamanların tören sırasında vazgeçilmez araçları vardır. Bunların başında müzikli çalgı (davul veya kopuz) ile kurban gelir. Kurbanları kanlı veya kansız dile ikiye ayırırlar. Kanlı kurbanların en makbulü at veya koyun iken, kansız kurbanların başında ise içki gelir, kımız, şarap veya bira olur.

Yani Şamanizm'de içki, ibadet sırasında kurban kabul edilir. İçkisiz ibadet sayılmaz. Diğer önemli bir özellik de, ibadette kadın erkek ayrımı yapılmaz... İbadet sırasında içki ve dinsel dans (sema) yer alır."(*)

Topluluğun uhrevi önderi Şaman bir falcıydı. Şamanlıkta genellikle soya dayalı bir devamlılık esastır. İlginçtir, bu statü toplumsal hiyerarşide yalnızca tinsel olup günlük durumundan, hayvanların doğumundan, insanın geleceğine, doğumlara, berekete ve de klanın, aşiretin, hanın geleceğine ilişkin fallar bakardı. Hastalığın tedavisi için kötü ruhu kovmaya çalışırdı. Ruhlar arası ilişkide iyi ve kötü ruhları yalnızca şaman bilirdi.

Şamanlık esas olarak anaerkildir. Babaerkil dönemlerde bile erkek şaman kadın entarisi giyer. Dinsel törende giydiği cüppe, serpuş, göğüslük, eldiven ve yüksek ökçeli ayakkabıyla bir yığın süslerden oluşan özel elbisesi ve davulu vardır.

PAGANLIK (ÇOKTANRILILIK)

Birden çok tanrıya ya da tanrısal varlığa iyilik veya kötülük kaynağı doğa üstü güçlere tapınmayı ya da onlardan sakınmayı temel alan inanç ve ayın sistemidir. Çoktanrılılık, tektanrılı dinlerden başka bütün diğer dinlerin ortak özelliğidir. Mitolojik düşünme biçiminde Zeus daha üstün sayılsa da her tanrı bulunduğu alanda özerk ve etkindir. Evren üçe ayrılmıştır. Gök, yer ve

(*) Cemal Şener, Şamanizm. Sayfa 7

hava. Güneş, yağmur, fırtına, ateş, bereket, deniz, nehir, savaş, aşk, güzellik, hekimlik, gemicilik, çiftçilik, yer altı vb. şeylerin tanrı ve tanrıçaları vardır. Eski Yunan, Anadolu, Mezopotamya uygarlıklarında bu tanrılar adına tapınaklar yapılmıştır. Tanrı veya tanrıçalar ardışık toplum düzeneğinde isimleri değişse de aynı anlamlar yüklenerek devam eder. Örneğin, Hititlerin bereket tanrıçası Kibele, Yunan uygarlığında Artemis'e dönüşmüştür. Mısır'da ise bunun karşılığı İsis'tir. Önemli bir özellik de Pagan dinlerinin tanrılarının erkek ve dişi olmasıdır. Kimi tanrılarda yarı hayvan, yarı insan biçiminde şekillendirilen satirlerdir.

Özellikle falcılık, bir diğer anlamıyla bilicilik, antik çağlardaki toplumsal yaşamın en etkili kurumlarından biriydi. Öyle ki rahipler sınıfı oluşmuş ve dokunulmaz konuma ulaşmışlardı. Mimari özellikleri nasıl olursa olsun tapınaklar, tanrılara ev inşa etmek için yapılmışlardır. O dönemlerde tapınaklar, ibadetlerin yapıldığı, adakların sunulup kurbanların kesildiği, kimi hastalıkların hipnoz, şartlandırma veya fal ile tedaviye çalışıldığı ve en önemlisi kentin, devletin geleceğine ilişkin öngörülerde bulunulan yerlerdi. Genel olarak inanç merkezlerinin iktidarlarla iç içeliği -ittifakı- bu tapınaklar için de geçerlidir. Böylece iktisadi bir kurum olma özellikleri de vardır. Kralların, kent zenginlerinin ve halkın bağışları kurumun ilahi gücünü ekonomik olarak da artırmıştır. Antik dönemin olumlanan baş tanrıları ve tanrıçaları için çok sayıda tapınak vardır. Örneğin ülkemizde Didim'de Apollo, Efes'te Artemis Tapınağı gibi.

Antik Efes Kenti'nin ana caddelerinden en büyüğünün ad Kuretler Caddesi'dir. Kuret, o günkü rahiplere verilen addır. Büyük İskender, Apollo Tapınağı'nda çıkacağı seferin soncuna ilişkin fa baktırmıştır. Bu açıdan tapınaklar arasında bir çekişme de sö konusudur.

Tapınaklar, aynı zamanda birer ilahiyat ve felsefe okullarıdı Yunanistan'daki 3000 yıllık Delfi Tapınağı'nın girişindeki 'kendi tanı' yazısı bu özelliğin bir ifadesidir. Bir dönem, kimi bölgelerde tapınaklarda kent ileri gelenlerinden ergenliğe adım atan erkekler ilk kadın deneyimlerini tapınaklara adak sunup büyük törenler baş rahibin kontrolünde bulunan temiz ve genç fahişelerle birlik

olmalarının hikayesini sayın Ahmet Ümit 'Patasana' adlı romanında çok güzel anlatmıştır.

ZERDÜŞTLÜK (MECUSİLİK)

İ.Ö. 6. yüzyılda İran'da Zerdüşt isimli bir peygamberin kurduğu inanç sistemi. Düalist (ikici) özellikler taşıyan bu din, diğer tektanrılı dinleri de etkilemiştir. Daha önceki tanrılardan yalnızca Ahura Mazda'yı kabul eder. Kutsal kitabın adı Avesta'dır. Bir dönem Med, Pers ve Part imparatorluklarında en büyük din olup İ.Ö. 650-200'lü yıllar arasında Sasanilerin resmi dini oldu. Etkinliğini İ.S. 3. yüzyıla kadar devam ettirdi. Tapınaklardaki ateş ayinleri en önemli ibadet biçimidir. Bugün bile İran'da birçok ateş kuyularına rastlanır.

MANİCİLİK

İ.S. 3. yüzyılda İran'da Mani'nin kurduğu düalist dinsel hareket-tir. Yaygın bir misyonerlik faaliyeti ile Mısır'dan çıkıp Kuzey Afrika üzerinden 4. Yüzyılda Roma'ya dek ulaştı. Doğuda ise Pers imparatorluğundan Doğu Türkistan'a ve Çin'e dek yayıldı.

Mani, Zerdüştlük, Musevilik ve Hıristiyanlığın çeşitli bölümlerinin elemeyle eklektik bir birleşimi kurulmaya çalışılarak evrensel bir din oluşturmayı amaçlamıştır.

BUDACILIK

Asıl adı Siddharta Gautama (İ.Ö. 563-İ.Ö. 483) tarafından kurulan Budacılık, Hindistan'ın kuzeydoğu kesiminden çıkmış ve bugün bütün Asya'ya yayılmış din ve felsefe sistemidir.

Buda sözcüğü özel bir ad olmayıp 'uyanan' veya 'aydınlanan' anlamına gelir. 'Mesih' gibi özel bir sandır. Budacılıkta, Musevilik, Hıristiyanlık ve İslam'da olduğu gibi evreni bir irade erimiyle yaratmış bir tanrı kavramı yoktur. Nirvana ise, bir tür hiçlik olarak algılanır.

DANS (HALAY) ÜZERİNE

"Dans bir duygu ya da düşünceyi iletmek, bir öykü anlatmak ya da salt hareketten alınacak haz için bedeni genellikle müzik eşliğinde hareket ettirme sanatı. Somut kanıt bulunmamakla birlikte, dans etme güdüsünün insanın yeryüzündeki yaşamı kadar eski, hatta iletişim araçlarının ilki olduğu kabul edilebilir. Dinsel büyüsel toplumsal amaçlı olabileceği gibi yalnızca estetik kaygısıyla da yapılabilir."(*)

Halay, halk danslarının Anadolu'daki bir diğer adıdır. Yöreler ve oynanan oyuna göre oyuncu sayısı değişir. Müzikler ve ritimler farklılık gösterir. Genellikle davul zurna ile oynanır. Kimi bölgelerde bağlama, mey, klarnet, kaval gibi çalgılarla da oynanı Çalgı eşliğinde olmadan türkü söyleyerek de halay çekili Anadolu'da çok sayıda bu tür halay türküleri vardır.

Dans, yaşam alanlarından süzülüp gelen, figürleri belirley nağmelere döken bir oyundur.

Dans, üretmektir, toprağı işlemenin ekini biçmenin figürleriy

Dans, üremedir, doğmuş çocuğun sevinciyle doğurana saygıy

Dans, ölümün ağırlığını taşıyan acısını yansıtan, insanın kend sine tuttuğu bir aynadır.

Dansta oyuncu, sürüye saldıran kurttur, çobandır, koyundur.

Dans, mizahtır. İhtiyarın genç kıza asılmasıdır, hünerler sergilemesidir. Kimi yaşanan olaylardaki sakarlıklardır.

Dans, direnmedir, kavgadır, kahramanlık payeleriyle rütbe nen...

Dans, sevdaların türküsünü söyler bir başka tarzla.

Dans, sevgililerin birleşmesinin hazzı, soyun üremesinin zuh rudur.

Dans, erotizmin gölge hareketleridir. Erkeğin kasları harekete geçirmesi, kostaklanması, efelenmesi, bir horoz g şişinmesi boğa gibi böğürmesi, panter gibi sıçraması, kartal g

(*) Ana Britannica Cilt 9. Ana Yayıncılık

süzülmesi, hepsinde karşı cinsi cezbetmenin ve kendini kabul ettirmenin çabaları da vardır.

Dans, kadını kadın yapan özelliklerin dışa vurum aracıdır. Yuvarlak hatlar daha bir belirginleşir, kalçalar daha oynaklaşır. Kuğu gibi süzülüp, keklik gibi sıçrarlar. Göz süzer, naz yapar, gerdan kırarlar.

Dans, erkektir, kadındır, çocuktur: İnsandır.

Dans, birleştiricidir.

Dans, yaşamdır.

Danslar bütün insanların renklerini oluşturduğu gökkuşağı cümbüşüdür.

SELVİ

Selvi-servi, Farsça bir ad olup Akdeniz Bölgesinde bol yetişen servigillerin (ardıç, mazı) bir türüdür. Ceviz iriliğinde kozalakları olan ve yapraklarını dökmeyen bir ağaçtır. İnce gövdesi ve dallarıyla birlikte dümdüz uzayan ağacın bu şeklinden hareketle, kavak ağacının bir türüne de yöremizde selvi adı verilir.

Kavak ağacı, özellikle Orta ve Doğu Anadolu'da yaygındır. Karasal iklime uygundur, özel bakım gerektirmez, az su olsa da yeterlidir. Dere kenarlarında, gözelik yerlerde, çayırlık veya ark yoluyla su akıtma imkanı olan tarlaların çevresinde sıra halinde dikilir. Kavaklığın olduğu yerde biraz da söğüt ağacı mutlaka vardır, "Kambersiz düğün olmaz" örneği. Söğüt ağacının gölgesi, yakıcı yaz sıcağına karşı en iyi korumayı sağlar. Altında iyi uyku çekilir. Dallarının ince ve düzgün olanından basit, makamsız düdük yapılır. Keçiler için yaprakları çok iyi bir yiyecektir. Odundan da başka bir işe yaramaz.

Kavak, ev yapımında direk, mertek olarak kullanılır. Dayanıksız da olsa tahta çektirilir. Odun olarak yararlanılır. Anadolu köylüsünün yüzyıllardır ayrılmaz bir parçasıdır. İşte bu anlamlı ağacı, selvi diye adlandırılan, düzgün dikeylikteki uzun türünün ayrı bir yeri vardır köylünün yaşamında.

Uzun gövdeden küçük kavisle çıkan dallar bir elbise gibi sardığı

gövdeye paralel yükselir. Ağaç, tepe noktasına doğru konikleşir. Bu doğal görünümün estetik bir yanı da vardır. Rüzgarda hışırdayan yaprakları, gövdenin aheste salınımının şarkısını oluşturur. İnsan selviye baktıkça, göğe yükselme hülyasını kurabilir. Sonun, sonsuzluğa erme duygusunu verir. İç mekanı genişletip ferahlatır.

Güçlü ve derin köklerinin üzerinde bir anıt gibi yükselen çınar ağacı, nasıl uzun yılların bir tanığı gibi ise, selvi de çınara göre kısa ömrünün nazik bir gelini gibidir. Adlandırmada dişi bir ağaçtır. O, rüzgarla birlikte dans etmektedir, yapraklarıyla şarkı söylemektedir. Şuhluktan çok masum bir göz kırpmayla aşka davettir bu. Baş döndürücü erotizm sıcaklığını sonraya saklar. Baktıkça selviye, kimi zaman ulaşılamayan sevgili görülür. Coşkuları paylaşan selvi, hüznü de paylaşmaktan kaçınmaz. Yöremizdeki kimi kız çocuklarına selvi isminin verilmesi boşuna değildir. Kız, ağaç gibi güzeldir. Ağaç, kız gibi dişiliğin endamını taşır.

Türkülere konu olmuştur selvi. Görselliğinin sunduğu estetik, edebiyatta da hak ettiği yeri bulmuştur. Cengiz Aytmatov'un bir aşk serüveni olan "Selvi Boylum Al Yazmalım" kitabının başlığında geçer bu güzel sözcük. Selvinin gölgesinde filizlenir aşk. Tutkunun yakıcılığı tarafların birleşmesiyle yeni bir evreye girer. Bir süre sonra taraflarca hırpalanır aşk. Selvi yalnız bırakılmıştır. Yapraklarında biriken yağmur sularının damlalar halinde düşmesi, selvinin göz yaşıdır. Ancak selvi ayakta kalmanın uğraşısını vermiş ve yine başı göğe erercesine dimdiktir. Sevgiyi bulmuştur, emek veren, paylaşan biriyle. Daha bir inatla köklerini salar toprağa, uzamak için gökyüzüne. Bu kez yıkanmıştır yağmurla. Göz yaşı yerine vücudunun suyu süzülmektedir yapraklarına. Güneşle öpüşecektir birazdan. Özüne su yürüyecektir yaşamak ve üremek için. On binlerce yıldır bu serüveni yaşamaktadır insan. Kendisinden daha eski olan selviyi dahil etmiştir serencamına.

TARİHTE AİLE BİÇİMLERİ

Tarihte, bilinen üç tür aile biçimi vardır: Anaerkil aile, babaerkil aile, ve tek eşlilik.

Anaerkil aile; analık hukukunun esas ve soy zincirinin kadına göre hesaplanmasıdır.

Babaerkil aile (ataerkil); babalık hukukunun esas ve soy zincirinin erkeğe göre hesaplanmasıdır.

Tek eşli aile; bu aile kurumu aynı zamanda bir evlilik biçimi de (monogami) olup modernist anlamda kadın ve erkeğin aynı haklara sahip olmasıdır. Ancak soy zinciri hesabı, erkeğin nüfus kütüğü üzerinden yapılmaktadır. Tek eşli aile kurumu, kapitalizmin gelişmesiyle (ondan önce olsa da) birlikte, bu üretim biçimine denk düşen ve hukukunun da yasal hükümler altına alındığı ve günümüzde de geçerli olan aile biçimidir. Ancak tek eşli evlilik, ataerkil aile yapısı koşullarında da bulunabilir.

Tarihin bir döneminde ortaya çıkan ve daha önceden var olan anaerkil aileden, ataerkil aileye geçişin maddi temelini, işbölümünün artması ve tarımsal üretimin yaygınlaşması (yerleşik topluma geçiş) oluşturur. Toplumsal yaşamda kadın, daha çok ev yaşamının alanları ile sınırlanırken, iş bölümünden doğan etkenlik ve 'hak'lar gereği erkek egemenliği, üretim araçları üzerindeki mülk edinmede de, otoritesini kurmuştur. Bu egemenlik kendi ideolojisini de yaratarak, çok eşli (polygami) evlilik dönemini, günümüze dek devam ettirmiştir (hala da savunulan bir zihniyettir). Anaerkil aile döneminde de çok kocalı evlilik yapan kadın (polyandri), kocalarını kendi beğenisiyle alıyor ve istediğini boşayabiliyordu. Aileden ayrılan erkek, çocuklar üzerinde hak iddia edemiyor ve en fazla, kendine ait avcılık vb. aletlerini götürebiliyordu. Ve soy, kadın merkezli ürerdi.

Bir dönem, klan içi evlilik (içeriden evlenme; endogami) olsun, sonradan bir başka klandan evlilik (dışarıdan evlenme; egzogami) olsun, soyun türemesinin yanında, mülk edinme biçimi ile de doğrudan ilişkilidir. Bu durumun biraz başkalaşmış halini, kırsal kesimde yapılan evliliklerde de görürüz.

Tarihte, iş bölümünün ve özel mülkiyetin gelişmesi, aile kurumundaki değişikliği getirirken çok önemli bir başka şeyi daha doğurdu; devleti. Toplulukta (klan) sorunların, topluluğun ortaklaşa katılımıyla çözüldüğü, güvenlik ve anlaşmazlıkların halli için

yargı vb. işlerin amatörce yürütüldüğü adminastrif (devlet öncesi devlet) devletten, profesyonel bir örgütlenme ile, asli devlete geçildi. Bu geçiş, ayrı ve etken bir sınıf doğurdu.

Anaerkil, ataerkil ve tek eşli aile yapısının tarihte genel bir sıralaması olsa da polyandri, poligami ve monogami evlilik yapısı, tarihsel bir sıralama içinde değildir. Aynı dönemde bir arada bulunabilir.

Bu bölümün konuyla doğrudan bir ilgisi olmasa da (bunun için de kitabın ekinde yer verdik), bilgilenme bakımından ve mutlak, ezeli ve ebedi olarak bilinen bazı şeylerin, hiç de öyle olmadığını, bu konudaki bilim insanlarının görüşlerine dayanarak yazmak istedim.

DİL ve SÖZLÜK

Yöremizde kullanılmış-kullanılan sözcüklerin, sözlüğünü hazırladım. Yetersiz olabilir.

Konunun temelini oluşturan dil ve Türk dili hakkında bir kısım genel bilgiler vermeyi, sözlüğün daha anlaşılır kılınması açısından gerekli gördüm.

Dil "insanların duygularını, düşüncelerini bildirmek için sözcükler ya da harfler aracılığıyla yaptıkları anlaşma... dilb. Belki bir insan topluluğuna özgü sesli göstergeler dizgesi... lisan" biçiminde tanımlanmaktadır.(*) O halde dil, yaşayan, hareketli ve devingendir.

"Dil bilginleri, diller arasında gramer yapısı ve sözlük bakımlarından bir takım benzerlikler tespit ederek dünya dillerini 'aile' adını verdiğimiz bir takım gruplara ayırmışlardır. Hint-Avrupa dilleri, Kafkas dilleri, Slav dilleri, Çin-Tibet dilleri, Ural-Altay dilleri (Sami dilleri y.n.) gibi... Türk dili, Altay dilleri arasında yer alan bir dildir"(**)

İnsanlık tarihinde yüzlerce dil yitmiş ya da yitmek üzeredir. "İkinci Dünya Savaşı'ndan önce yapılan bir sayıma göre

(*) Ali Püsküllüoğlu. Türkçe Sözlük. Sayfa 453. Doğan Kitap. 2. Baskı 1999
(**) TDK. Sözlük. Sayfa 18

yeryüzünde 2.796 dil konuşulmaktadır..."(*) Tarihte yok edilen toplulukların dillerini eğer yaşayan bir başka topluluk kullanmıyorsa o dil de yok olmuştur. Kimi toplulukların dilleri (dolayısıyla kültürleri) asimile edilmişse veya dilin sözcük ve gramer yapısı çok zayıfsa o dil yiter gider. Artık bu kültürler, arkeologların, etimologların araştırma konusuna girer. Hakeza bunun gibi olmasa da, bir dilin içinde yer alan kimi sözcükler de yitebilir. Sözcüğe anlamını veren nesneler ve ilişki biçimleri kullanılmadığında, o sözcük işlevini yitirir. Toplumun dilinde kullanılmamaya başlanan bu sözcükler unutulur, "Asar-ı Atika" müzesine kaldırılmış bir alet gibi yerini sözlüklerde bulur. Süreklilik gösteren toplumsal yaşamın içine yeni nesneler ve onların ilişki biçimleri girer. Bu devingenlik o dile, ya kökten hareketle yeni bir sözcüğün türetilmesi ile ya da başka bir dilden sözcük transferi yapılması yoluyla, yeni sözcüklerin girmesini sağlar. Bir örnek verecek olursak, öküz ve kağnı arabası yitmiş, yerine traktör (Fransızca) sözcüğü ikame edilmiştir. Dilimizde ve başka dillerde de görülen bu örnekler bir başka gerçeği de bize göstermektedir: Toplumların uygarlığa katkıları ölçeğinde (yüzde yüz olmasa da) yeni sözcüklerin türetilmesindeki etkinliği ile bir paralellik gösterir. İngilizce'nin gittikçe bir bilim dili haline gelmesi veya Türkçe'deki yabancı sözcüklerin baskınlığının artması buna bir örnektir. Ayrıca hiçbir dil saf ve mükemmel değildir. Yaşamda mükemmele yer yoktur.

Bir dile başka dillerden farklı nedenlerle geçen sözcükler de çokçadır. Hele Balkanlar, Anadolu, Mezopotamya gibi çok çeşitli halkların bir arada yaşadığı coğrafyada, renkli ve karmaşık ilişkilerin dillerine de yansıması doğaldır. Bir bakarsınız yüzlerce yıldır kullandığımız bir sözcüğün kökeni Ermenice, Farsça veya Yunancadır. Bu halkların dillerinde de kimi Türkçe sözcükler vardır. Bu geçirgenlik, ortak coğrafyaların yaşamının geçirgenliğinden kaynaklanır.

Türkçe diline bu bölgelerdeki diğer halkların dillerinden geçen çok sayıda sözcüklere ve etkileşim sürecine değinmek gerekiyor.

Yöremizde kullandığımız bir kısım sözcüğün kökeninin,

(*) TDK. Türkçe Sözlük. Sayfa 9

Ermenice olduğunu sonradan gördüm. Asıl dikkatimi çeken, bu sözcüklerin daha çok rençberlik aletlerinde ve yapı işlerinde kullanılmasıydı.

Anadolu'da bir zamanlar yaşamış Ermenilerin bizim topluma göre daha zanaatkar, usta, ticaret ile iştigal eden, çiftçilikte verimli yollar arayan bir kesim olması nedeniyle, bu alanlarda dilimize giren sözcüklere şaşmamak gerekir. Demirci, marangoz, dülger, nalbant, dişçi, kuyumcu, terzi, değirmenci, çilingir vb. işler, dönemin önemli meslekleridir. "Zara'da bir hayli gayri-müslim zanaatkar var. Her biri yalnız civar kasabalarda değil, vilayet ötesi şöhrete sahip. Demirciyan Sahag usta adlı demircilerin bir piri var ki yaptığı Osmanlı gemin üstüne hiçbir diyarda gem yapılmaz. Kuzeyde Trabzon'dan tut, Şam ve Bağdat'tan gelip günlerce handa külhanda yatan, ondan gem satın almak isteyen eksik olmazdı."(*) 1926 Zara doğumlu Kirkor'un, yöredeki yaşananları ve yaşadıklarını anlattığı kitapları bize de hiç yabancı değildir. Yörenin insanlarının ortak serancamını anlatır.

Arapça ve Farsça dilinin, Türkçe diline etkileri çok daha büyük ve kapsamlıdır. "Arapça... Sami dillerinden biri olup Arap halkının kullandığı bir dil, Arap dili."(**) "Farsça... Hint-Avrupa dilleri bölümünden ve İran devletinin resmi dili olan bir dil."(***) Bu her iki dil de sözcük ve gramer açısından zengindir.

Türkler 700'lü yıllardan itibaren Hazar'ın güney batısına doğru gelmeleriyle ilkin Farsça ile, 1000'li yıllardan itibaren daha güneye inmeleriyle de Arapça ile karşılaşmışlardır. Türklerin Müslüman oldurulmaları/olmaları süreciyle başlayan Arapça yazı kullanımı ile birlikte sınırlı Türkçe üzerinde bu her iki dilin egemenliği görülür. Çok uzun yıllar bu dönemlerdeki Türk beyliklerinin ve devletlerinin Farsça, Arapça, Türkçe karışımı bir dili olmuştur. Osmanlı imparatorluğunda da bu yapı pek değişmemiştir. Bugün Osmanlı kaynaklarını anlamak için Arapça yazıyı ve öncelikle bu üç dili bilmek gerektirir ki bu bile Osmanlıca diye bir dilin olmadığını gösterir.

(*) Kirkor Ceyhan-Atını Nalladı Felek Düştü Peşimize Sayfa: 24-25. Aras Yay.
(**) Ali Püsküllüoğlu, Türkçe Sözlük, Sayfa: 125
(***) Age. Sayfa: 586

Ancak bu dillerin kombinasyonu açısından 'Osmanlıca'dan söz edilebilir. Kaldı ki halk buna eski Türkçe de der. Eskilik Arap alfabesinin yerine Latin alfabesinin kullanımıyla ifade edilse de ayrıca gerçekten de o döneme ait yazılan şeyleri bugün anlamak çok zordur. Süreç içerisinde çok sayıda Türkçe dışı sözcükler elenmiş, yerlerine Türkçe köklerden yeni sözcükler türetilmiştir.

Kuran dili Arapça'nın Müslüman Türkler tarafından kullanılmasının aynı zamanda din faktörünün, dil üzerindeki etkinliğini de göstermektedir. Türkçe, Anadolu'da, devlet alanı ve kentlerin dışında kırsal kesimde olabildiğince kullanılmıştır. Aşık edebiyatı ve geleneği buna örnektir. Bu alanda ve sözlü gelenekte bile Fars ve Arap dili etkileri vardır.

1000'li yıllarda Bizans'la (Doğu Roma İmparatorluğu) karşılaşan Türkler Anadolu'ya yerleşmişler. 1453 yılında İstanbul'u almalarıyla da Bizans İmparatorluğuna tarihte son vermişlerdir. Halklar birlikte yaşamışlardır. Daha önce bu topraklarda yaşayan Yunanca'dan da Türkçe'ye geçmiş birçok sözcük vardır. Tarihte bu karmaşık süreçlerin bu tür giriftlikler, akışkanlıklar oluşturması doğaldır. Devletler de birbirinden örgütlenme geleneklerini ve özelliklerini alırlar. Osmanlı devleti, Bizans'tan o kadar çok şey almıştır ki hem örgütlenmesi hem coğrafi/toplumsal yaşayış özellikleri itibariyle tarihçi Sayın İlber Ortaylı tarafından 3. Roma diye doğru bir niteleme yapılmaktadır.

Yöremiz özgülüne ait olan sözcükler dizini, TDK'nın ve Ali Püsküllüoğlu'nun Türkçe Sözlük kitapları taranarak hazırlanmıştır. Sözcük yabancı bir dile aitse, parantez içerisinde o dil kısaltılarak belirtilmiştir. Örneğin :

(Ar.) = Arapça

(Fars) = Farsça

(Erm.) = Ermenice

(Yun) = Yunanca

Birden fazla anlamı olan sözcüklerin yalnızca yöremizde kullanılan anlamını yazdım. Örneğin: Örtme. Bir şeyi örtmek anlamında olan bu sözcük, aynı zamanda yöremizde sundurma anlamına da gelir.

ATASÖZLERİ ve DEYİMLER

Bu bölüm tümüyle, Ülkü ve Hüseyin Kuşçu tarafından hazırlanan, Altın Kitaplar Yayınevi tarafından 1998 yılında yayınlanan "Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü" kitabından hazırlanmıştır.

Yöremizde yaygın olarak kullanılanları seçtim.(D) harfiyle gösterilenler deyim, diğerleri atasözüdür.

Atasözü "Meydan Larousse"da ise şöyle tarif edilmiştir: "Bir fikri, bir öğüdü mecaz yolu ile kısa ve kesin olarak anlatan, eskiden beri söylenegelmiş veciz sözlerdir."(*) Deyimi Yusuf Ziya Bahadınlı şöyle tarif etmiştir: "(İki veya daha fazla kelimeden meydana gelen, çoğunlukla kendi öz anlamının dışında yeni bir anlam veren yazı ya da konuşmayı daha da güzelleştiren söz bölümüne deyim denir.."(**)

A

Abbas yolcu. (D)
Acele işe şeytan karışır. (D)
Aç ayı oynamaz.
Aç it fırın deler.
Aç tavuk kendini darı ambarında sanır.
Açtırma kutuyu söyletme kötüyü.
Adamın adı çıkacağına canı çıksın.
Ağaç yaşken eğilir.
Ağaca balta vurmuşlar sapı bende demiş.
Ağacı kurt, insanı dert yer.
Ağlarsa anam ağlar, gayrısı yalan ağlar.
Ağlayanın malı gülene hayır etmez.
Ağzı süt kokmak .(D)
Ağzına bir parmak bal çalmak. (D)
Akacak kan damarda durmaz.

(*) Agc. Sayfa: 14)
(**) Age. Sayfa: 18)

Alışmış kudurmuştan beterdir.
Ali kıran baş kesen. (D)
Alnının damarı çatlamış. (D)
Ana gibi yar olmaz, Bağdat gibi diyar olmaz.
Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al.
Armudun iyisini ayılar yer.
Aşağı tükürsen sakal, yukarı tükürsen bıyık. (D)
At ölür meydan kalır yiğit ölür şan kalır.
Attan inip eşeğe binmek. (D)
Ateş olmayan yerden duman çıkmaz.
Ayranım ekşidir diyen olmaz.

B

Bakarsan bağ, bakmazsan dağ olur.
Baldırı çıplak. (D)
Balık kavağa çıkınca. (D)
Bana dokunmayan yılan bin yaşasın.
Baltayı taşa vurmak. (D)
Bam teline basmak (D)
Baş göz etmek (D)
Başını bağlamak. (D)
Beş parmak bir değildir. (D)
Bir acı kahvenin kırk yıl hatırı vardır.
Bilinmedik aş ya karın ağrıtır ya baş.
Bir kaşık suda boğmak. (D)
Bir Köroğlu bir Ayvaz. (D)
Bir mıh bir nal kurtarır, bir nal bir at kurtarır.
Bir pire için yorgan yakılmaz.
Bir tutam ot, deveyi yardan uçurur.
Boşa koydum dolmadı, doluya koydum almadı. (D)
Bu günün işini yarına bırakma.
Burnu sürtmek.

C-Ç

Ciğeri beş para etmemek (D)

Çalma elin kapısını, çalarlar kapını.
Çamura yatmak. (D)
Çatal kazık yere batmaz.
Çıkmadık canda umut vardır.

D

Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur
Dağdan gelip bağdakini kovmak. (D)
Davul dengi dengine çalar.
Davulun sesi uzaktan hoş gelir.
Derdini söylemeyen derman bulamaz.
Deli deliyi görünce çomağını gizler.
Deliye her gün bayram.
Demir tavında dövülür.
Denize düşen yılana sarılır.
Deveye boynun eğri demişler, nerem doğru ki demiş. (D)
Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar.
Dost acı söyler.

E

Eğri oturalım doğru konuşalım.
Ekmeğini taştan çıkarmak. (D)
Ekmek elden su gölden. (D)
El elin eşeğini türkü çağırarak arar.
El mi yaman bey mi yaman.
Elinin hamuruyla erkek işine karışmak. (D)
Emek olmazsa yemek olmaz.
Eşek hoşaftan ne anlar.

G

Geçti Bor'un pazarı sür eşeğini Niğde'ye.
Gelin ata binmiş ya nasip demiş.
Gıcılamaz kağnı.
Gönülsüz davara giden köpekten hayır gelmez.
Gözüne dizine dursun. (D)

Gülme komşuna gelir başına.
Gülmekten kırılmak. (D)
Gün doğmadan neler doğar.
Güzele bakmak sevaptır.

H

Hak değirmende olur.
Halep orda ise arşın burada. (D)
Haydan gelen huya gider.
Hazıra dağ dayanmaz.
Hem kel hem fodul. (D)
Her horoz kendi çöplüğünde öter.
Her inişin bir yokuşu vardır.

I-İ

Isıracak köpek dişini göstermez.
İki çıplak bir hamama yakışır.
İğneyi kendine, çuvaldızı başkasına batır.
İki gönül bir olunca samanlık seyran olur.
İnsanoğlu çiğ süt emmiş.
İt ile çuvala girilmez.
İt ürür kervan yürür.
İt ite, it kuyruğuna. (D)
İti an, çomağını eline al.

K

Kadın kocasını ister vezir ister rezil eder.
Kambersiz düğün olmaz. (D)
Kara bahtlı (D)
Karamanın koyunu sonra çıkar oyunu. (D)
Karda gezip izini belli etmemek. (D)
Karnı tok it gölgede yatar.
Kaşık düşmanı. (D)
Kendi düşen ağlamaz.
Keremin arpa tarlası gibi yanmak. (D)

Kır atın yanında duran ya huyundan ya suyundan alır.
Kırkından sonra azanı teneşir paklar.
Kızını dövmeyen dizini döver.
Komşunun tavuğu komşuya kaz, karısı kız görünür.
Köküne kibrit suyu. (D)
Köpeğin duası kabul olsa gökten kemik yağar.
Körle yatan şaşı kalkar.
Körünü öldürmek. (D)
Kul sıkışmayınca Hızır yetişmez.
Kuzguna yavrusu güzel görünür.

M

Mal canın yongasıdır.
Mangalda kül bırakmamak. (D)
Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır.
Mart kedisi gibi. (D)
Muradına ermek. (D)

N

Ne ekersen onu biçersin.
Ne oldum delisi. (D)
Ne oldum dememeli ne olacağım demeli.
Nerde çokluk orda bokluk. (D)

O

Ocağı sönmek. (D)
Ocağına düşmek. (D)
Oğlan dayıya kız halaya çeker.
Oldu olacak kırıldı nacak. (D)
Ortada fol yok yumurta yok. (D)

Ö

Öküz öldü ortaklık ayrıldı. (D)
Ölenle ölünmez.
Ölmüş eşek kurttan korkmaz.
Ölür müsün öldürür müsün? (D)

Ölüsü olan bir gün, delisi olan her gün ağlar.

P

Paçayı kurtarmak. (D)
Palas pandıras. (D)
Parmağına dolamak. (D)
Pastırma yazı. (D)
Papara yemek. (D)
Püsküllü bela. (D)

S

Saçı uzun aklı kısa. (D)
Saçını süpürge etmek. (D)
Sağır işitmez uydurur.
Sakalı ele vermek. (D)
Saldım çayıra mevlam kayıra.
Saman altından su yürütmek.
Sel gider kum kalır.
Seninki can da benimki patlıcan mı? (D)
Sıçıp sıvamak. (D)
Söyleyene değil söyletene bak.
Su içene yılan bile dokunmaz.
Suyun yavaş akanından, insanın yere bakanından kork.
Sütü bozuk. (D)

T

Taş yerinde ağırdır.
Taşı sıksa suyunu çıkarır. (D)
Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır.
Tencere dibin kara seninki benden kara. (D)
Tırnağın varsa başını kaşı.
Turp gibi olmak.

U-Ü

Un çuvalı gibi vurdukça tozar. (D)
Ununu elemiş eleğini asmış. (D)

Uzaktan davulun sesi hoş gelir.
Üçe beşe bakmamak. (D)
Üstüne ölü toprağı serpilmiş. (D)
Üzüm üzüme baka baka kararır.
Üzümün çöpü armudun sapı.

V-Y

Vabali boynuna (D)
Verilmiş sadakan varmış. (D)
Ya bu deveyi güdersin, ya bu elden gidersin. (D)
Ya herru ya merru. (D)
Yağmasa da gürler. (D)
Yalancının mumu yatsıya kadar yanar.
Yaş kesen baş keser.
Yavaş atın çiftesi sert olur.
Yavuz hırsız ev sahibini bastırır.
Yayan yapıldak. (D)
Yere bakan yürek yakan. (D)
Yumurtaya kulp takmak. (D)
Yüzüne tükürsen yağmur yağıyor sanır. (D)

Z

Zenginin malı züğürdün çenesini yorar.
Zıvanadan çıkmak. (D)
Zurnanın zırt dediği yer. (D)

ARGO DEYİMLER SÖZLÜĞÜ

Günümüz şair ve yazarı Sayın Hulki Aktunç'un 10 yıllık çalışmasının bir ürünü ve Yapı Kredi Yayınları 1998 baskısı olan "Büyük Argo Sözlüğü" kitabı taranarak bu bölüm hazırlanmıştır.

Kitapta, argonun çeşitli kaynaklardan alıntılar yoluyla 11 tanımı verilmektedir. Bu tanımlardan biri "Bir toplumda geçerli genel dilden ayrı, ama ondan türemiş olan, yalnızca belirli çevrelerce kullanılan, toplumun her kesimince anlaşılmayan, kendine özgü sözcük, deyim

ve deyişlerden oluşan özel dil."(*)

Tanımdan da anlaşılacağı gibi argo, genel dile bağlı ama ondan türetilmiş özel anlamlı sözcüklerden oluşur. Sözcüğe farklı anlam yüklemek, sözcüğün anlamını farklı alana kaydırarak durum belirlemek, birden fazla sözcüğü yan yana getirerek özel terimler yaratmak gibi özellikler argonun yapısını oluşturur. Toplumun bazı kesimlerince kullanılır. Bu bakımdan sınırlıdır. Ve üretildiği kesimlerce gizli ve özel bir dil olarak kullanılır. "... Hırsız argosu, talebe argosu, asker argosu, artist argosu, umumhane argosu vb. gibi"(**)

Toplum piramidinin aşağı kesimlerinden çeşitli iş ve meslek alanlarına dek kullanılan kendine özgü bu dil estetik ve espritüel olmakla birlikte daha çok kabadır. Esasta da kent kökenlidir. Kırsal yaşamda argo çok sınırlı olup daha düz gidilerek küfür kullanımı yaygındır. Doğa, hayvan ve insan üçlemesinin ağır, zahmetli birlikteliğindeki yaşam, küfrü daha kolay kullanılabilir kılmıştır. Şehirlerde kullanılan argo terimlerin az sayıda da olsa bir kısmı kır çıkışlı olabilir. Kırda tek tek argo sözcükler kullanıldığı gibi, argoya benzeyen deyimler daha çoktur. Bunlar, hayvan davranışlarından ve bitki biçimlerinden benzetilerek insana ve ilişkilerine uyarlanmış sözcük ve deyimlerdir. Ancak köyde kullanılan argonun büyük bir bölümünün şehirlerden geçtiği bellidir. Askerlik, öğrencilik dönemi ve özellikle de kente çalışmaya gidenler ve şehir ile alış-veriş yapan köylülerce öğrenildiği ve köydeki dile sokulduğu bir gerçektir. Sonuçta argo, birbirine benzeyen küçük ve kapalı yerleşim birimleri olan kırın değil, (yapısı gereği pek üreyemez), sınıfsal, mesleki vb. farklılıkların bir arada bulunduğu kentin malıdır.

Kitabı tarayarak köyümüzde de kullanılan argo sözcük ve deyimleri seçtim. Ancak köyümüzde ve de yöremizde kullanılıp da sözlükte yer almayan (bilinmediği için) birkaç argo deyimi ayrı bir bölüm olarak bu sözlüğe ekledim.

Sözlük ve deyimlerin kökenine ilişkin parantez içerisinde şu kısaltmalar kullanılmıştır:

Türkçe: Türk.

(*) Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi C.2, Sayfa 266. Age. Sayfa: 10
(**) Ferit Develioğlu, Türk Argosu 6. Baskı Sayfa: 9. Age. Sayfa: 10

Yunanca: Yun.
Ermenice: Erm.
İtalyanca: İtal.
Çingenece: Çing.
Romanca: Rom.
Arapça: Ar.
Farsça: Fars

A

Abayı yakmak (Ar.-Türk): Aşık olmak, sevdalanmak.
Abazan (Çing.): Uzunca bir süre cinsel ilişkide bulunmadığı için cinsel isteği artmış, azmış (kimse).
Açıkta bir şey mi gördün?: Nedensiz ya da gerekmediği halde gülen kişilere karşı kullanılır.
Ağzını poyraza açmak (Türk.-Yun.): Boşuna beklemek. Boşuna bekleyip istediğini elde edememek.
Akı bokuna karışmak: Çok korkmak.
Ana avrat düz gitmek: Küfretmek.
Anan güzel mi?: 'Kendini akıllı sanıyorsun ama ben aldanmam' anlamında kullanılır.
Ananın örekesi: Bir davranış, düşünce ya da sözün yetersizliğini, yanlışlığını belirtmek için kullanılır.
Anası beilenmek: Olumsuz koşullarda bulunup zorluk çekmek.
Anasını bellemek: Zor duruma sokmak, (birisine) zarar vermek.
Angut: Budala, ahmak, hödük.

B

Babayı almak: Kötü bir sonuç almak.
Başı bitten kıçı sikten kurtulmamak: Sürekli olarak aşağılık bir durumda kalmak.
Bayramlık ağzını açtırmak: Birisinin küfretmesine, sövmesine yol açmak.
Bir kulağının arkası kalmak: Hep haksızlıkla, hileyle karşılaşmış olmak.
Biti kanlanmak: Hayatının bir önceki dönemine göre daha sağlıklı, daha iyi durumda, daha paralı olmak.
Bok atmak: İftira yapmak.
Boku çıkmak: Niteliğini yitirmek, kötüleşmek.
Bokunda boncuk bulmak: (Birisi) Kendisine ya da bir başka kim-

şeye abartılı değer vermek.
Bokyedibaşı: Yerli yersiz her şeye karışan (kimse).

C-Ç

Ciğerleri bayram etmek (Fars.-Türk): Bir süre sigara içmedikten, sigarasız kaldıktan sonra yakılan ilk sigaradan çok zevk almak.
Cukkalamak: Cebine atmak, almak.
Çamura yatmak: Yapması gereken şeyi yapmamak.
Çarşafa dolaşmak (Fars.-Türk): Becerememek, üstesinden gelemeyip başarısızlığa uğramak.
Çıngar çıkarmak (Yun.-Türk.): Gürültü, patırtıya yol açmak.
Çuvallamak (Fars.-Türk): Hata yapmak.

D

Dalyarak: Giyeceği olmayan, baldırı çıplak.
Davul tozu (Ar.-Türk.): 'Olmayacak şey', 'olmayacak nesne' anlamında kullanılır.
Duman etmek: Perişan etmek, çok kötü duruma sokmak.
Düşün düşün boktur işin: Uzun uzun düşünmenin bir yarar sağlamayacağı durumları nitelemek için kullanılır.

E

Enselemek: Yakalamak, tutmak.
Enseye tokat göte parmak: İki ya da birkaç kişi arasındaki aşırı samimiyeti nitelemek için kullanılır.
Eski kulağı kesik: İçki, kumar, kabadayılık, cinsellik gibi konularda bir zamanlar ünü olan, bazen de sabıkalı kimse.
Eşek sikine kelebek konmuş gibi: Kişinin kılığında ya da genel görünümünde göze çarpan bir uyumsuzluğu belirtmek için kullanılır.

F

Feleği şaşmak (Ar.-Türk.): Dengesini yitirmek, neye uğradığını anlayamamak.
Feriştahını şaşırmak (Fars.-Türk.): Dengesini yitirip ne yapacağını bilememek.
Fos çıkmak: (Bir kimsenin) Sanıldığı gibi iyi, cesur vb. olmadığı ortaya çıkmak.

G

Gavur amı gibi yanmak (Ar.-Türk.): Harıl harıl yanmak, çok ısınmak.
Göbeğinden işetmek: Karnından yaralamak.
Göt altına gitmek: Kendi kusuru yokken suçlanmak, suçlu durumuna düşmek.
Göt içi kadar: Küçük, çok küçük.
Götüne kına yakmak: Kendisine de bir yararı dokunmayacak bir şey yapıp başkalarına zarar verecek kimseler için kullanılır.
Götü yere yakın: Kısa boylu, bücür (kimse).
Götveren: Edilgen eşcinsel (erkek).
Götünü yırtmak: Çok uğraşmak, çok didinmek.

H

Hastir: 'Defol', 'halt etmişsin', 'dediğin yanlış' anlamlarında kullanılır.
Haşat etmek: Perişan olmasına yol açmak.
Havlamak: (Aşağılama yaklaşımıyla) Konuşmak.
Hıyar (Ar.): Görgüsüz, kaba saba (kimse).
Hıyar Ağa (Ar.-Türk.): Gerçek hıyar, hıyarın tipik örneği.

I-İ

Irgalamak: İlgilendirmek.
Irzı kırık (Ar.-Türk.) Namusunu koruyamamış kimse.
Islatmak: Dövmek, dayak atmak.
İçine sıçmak: Bozmak, berbat etmek.
İki seksen uzatmak: (Bir kimseyi) Dövüp yere yatırmak.
İpini koparmak: İşle, okulla, aileyle vb. ilgisini kesmek.
İtin götüne sokmak: (Birisini) Tartışarak, azarlayarak, kusurların kanıtlayarak rezil etmek.

K

Kamışa su yürümek: Erkek çocukta, erkeklik, ergenlik çağı belirt leri görülmek.
Karnından işetmek: (Birisini) Karnından yaralamak.
Katakulli (Yun.): Hile yapma, dalavereye başvurma, tuzak.
Kayış atmak: Kaytarmak, farkında değilmiş gibi üstünde durmama
Ketenpere: Dolandırıcılık

Kıçı kırık: Önemsiz, değersiz.
Kıçında pireler uçuşmak: Henüz uyuyor olmak.
Kıçını kaldırmamak: Tembel, uyuşuk, hımbıl kimseler için kullanılır.
Kıçının kılları ağarmak: Yaşlanmak, çok ihtiyarlamak.
Kıçını yırtmak: Çok uğraşıp didinmek.
Kodoş (Erm.): Muhabbet tellalı, pezevenk.
Kopil (Rom.): Yeni yetme, yeni ergen.
Kucağına oturmak: (Birisine) Yaltaklanmak.

M

Madara etmek: (Birisinin) Sahtekarlığını ortaya çıkarmak.
Madik atmak (Erm.-Türk.): Hile yapmak, dalavere yapmak.
Makaryos: Papaz, Hıristiyan din adamı.
Malı götürmek (Ar.-Türk.): Önemli bir işi başarmak.
Martaval: Asılsız, yalan, uydurma söz ya da haber.
Maval atmak (Ar.-Türk.): Yalan söylemek, uyduruk haber vermek.
Maval okumak (Ar.-Türk.): Yalan söylemek, yalan haber vermek.
Mıh sıçtı (Fars.-Türk.): Eli sıkı, cimri, nekes kimseler için kullanılır.
Minare gölgesi (Ar.-Türk.): Var olmayan, herhangi bir uyduruk nesne anlamında kullanılır.
Mort etmek (İtal.-Türk.): Öldürmek.
Moruk (Erm.): Yaşlı kimse, ihtiyar.
Muşmula (Yun.): Yaşlı, ihtiyar kimse.

N

Nallamak (Ar.-Türk): Öldürmek.
Nalları dikmek (Ar.-Türk.): Ölmek.

O

Osuruktan tayyare (Türk.-Ar.): Değersiz, önemsiz (kişi, olay, nesne).

P

Papazı bulmak (Yun.-Türk.): Kötü bir sonuçla karşılaşmak. belasını bulmak.
Papara yemek: Azarlanmak.

Partallamak (Yun.): Ne yapacağını şaşırmak, şaşkın bir biçimde çabalamak.
Polimci (Yun.): Yalancı, gösterişçi.

S

Sadrazamın sol taşağı (Ar.-Türk.): Güçlü birisi tarafından korunan, kayrılan, iltimaslı, torpilli kişi anlamında alay yollu kullanılır.
Sağmal: Parasının ya da malının çalışmasını, karşılıksız elde edilmesini hissetmeyen ya da buna aldırmayan (kimse).
Siki çarşafa dolaşmak: Beceriksizlik etmek.
Sikine su yürümek: (Erkek çocuk) Cinsel açıdan, ergin duruma gelmek, ersuyu üretmeye başlamak.
Siki taşağına denk olmak: Pek iyi bir durumda olmak, keyfi her bakımdan iyi olmak.

T

Tahtalı köye yollamak (Fars.-Türk.): Öldürmek.
Taş koymak: Durmak, susmak. Sözü kesmek.
Taşak kebabı (Türk.-Ar.): İstirahat, dinlenme.
Taş arabası: Bön, aptal, avanak.

Y

Yırtık dondan çıkar gibi: "Durup dururken, hiçbir nedeni ve anlamı yokken, gereksiz yere" anlamında söylenir.
Yiyemeyeceği yarağın altına yatmak: Üstesinden gelemeyeceği bir işe girişmek.
Yok deve: "Bu kadar da olmaz, çok abarttın" anlamında söylenir.

Z

Zart zurt etmek: Herhangı bir gücü olmadığı halde, sağa sola çatmak; yüksekten atmak.
Zıvana (Fars.): Esrarlı sigaranın ucuna takılan küçük karton boru, kamış vb.

SÖZLÜKLERDE BULUNAMAYAN AMA YÖREMİZDE KULLANILAN ARGO DEYİMLER

Ağzını hayra, götünü bayıra aç.
Anasından çıplak çıkmış.
Ananınkine Mart karı yağdı mı?
Ayazdaki it gibi titriyor.
Babanın bekini ye.
Dam sikine, mertek götüne.
Dalap eşek gibi sakız çiğneme.
Deveye diken, adama siken yarar.
Dükkanının kapısı açık.
Hançeresi bozuk.
İt ite it kuyruğuna.
Kızılından aş, kertiğine düş.
Kim sikim hıyar derse bir avuç tuz alıp koşma.
Öküz olmadan köpe sıçılmaz.
Taşaklarını gezdirenler yesin.
Yaralı parmağa işemez.

SÖZLÜKLERDE BULUNAMAYAN AMA YÖREMİZDE KULLANILAN DEYİMLER

Acı yiyelim, tatlı konuşalım.
Adımın denk al.
Akşam ahıra, sabah çayıra.
Akılsız başın elinden, zefil taban ne çeker.
Anasının öptüğü ile duruyor.
Ekmek elden su gölden.
Harmanına kar yağmaz.
Kadalarını alırım.
Kapıdan kovsan bacadan girer.
Kemis'den Koçasar'a it ürümez.
Kimin arabası gıcılarsa, ona biner.
Koçluk kuzu, kös önünde belli olur.
Köprüden geçerken kıç kıça gelmek.
Köprüyü geçene kadar ayıya dayı de.
Saçları değirmende ağartmadık.
Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır.

TÜRKÜLER

TÜRKÜLER

Kitabın ekler bölümünde yer verdiğimiz bu türküler daha çok halay türküleri olup yöremize aittir. Hatta birçoğu Akpınar köyü orijinli de olabilir. Çünkü yöredeki Sünnî köylerde folklorun bu tür uygulamaları pek görülmez.

Türküler, kadınlı-erkekli düğünlerde ve eğlencelerde birlikte oynanarak söylendiği gibi, yalnız erkekler ve daha çok da kadınlar tarafından söylenir.

Kaynağı anonim olan bu türküler bugün müzik piyasasınca bilinmemektedir. Sözlerine yer verdiğimiz bu 15 türküden başka; "Day Bico", "Tuza giderim tuza", "Tatlı suyun başlarında", "Hayda Bico Kahrimen", Alatta yeşil kova", "Allılar", "Turnam", "Taş dönmüyor dönmüyor", "Vur testiyi gümlesin", Nereden gelirsin?" gibi başlıklara sahip ve köyümüzde söylenen daha birçok türkü var. Ancak ne yazık ki bunlar koşulların ve kuşakların değişimiyle unutulmaya yüz tutmuştur.

İSTANBUL'UN HARMANLARI SAVRULUR

İstanbul'un harmanları savrulur
Savrulur da sol yanına devrilir
Var git canım şu yaylanın üstünden
Benim burda çürük çürük işim var

Duman senin çürük işin bitmez mi
Canım senin çürük işin bitmez mi
Şu yaylayı süpürseler gitmez mi
Get varıyom ardından, ölüyorum derdinden

ATMA BENİ DAŞINAN

Atma beni daşınan
Doldu gözüm yaşınan (E)
Ben seni vuracağım
On dokuz oynaşınan

Mercimekten aşım var
Ne belalı başım var (K)
Yirmiden bir eksik
On dokuz oynaşım var

Hele helesi güzel
Pancar selesi güzel (E)
Çuvalımda unum yok
Sallaması pek güzel
Merdiven basak basak
Yokarı çıkmak yasak (K)
Yari gördüğüm yerde
Ne el tutar ne ayak

Merdivenden insene
Yönünü bana dönsene (E)
Goynundaki memenden
Birini bana versene

Merdivenden inemem
Yönümü sana dönemem (K)
Goynumdaki memeler
Emanettir veremem

TABLAYI KOYDUM YANA

Tablayı koydum yana
Cana değiyor cana
Gökte terlik fırlanır
Yere düşer kirlenir

Benim sevdiğim oğlan
Sevip aldığı oğlan
Cıncıklıya fırlanır
Boncukluya fırlanır

Ağ kalefir tohumu
Alamıyom uykumu
Girsem yarin koynuna
Alsam sabah uykumu

Gidiyom dur diyen yok
Kebap oldum yiyen yok
Ayrılık gömleğini
Benden başka giyen yok

Kalefirsin darçınsın
Elde bir güvercinsin
Ne büyüksün ne küçük
Tam da benim harcımsın.

DOLDUR PINAR

Doldur pınar doldur leylan olayım
Senden su doldurana gurban olayım
Doldur pınar doldur ben gidiyom
Anamı babamı terk ediyom
Ben kendi tarlamı herg ediyom

Pınar senin ne belalı başın var
Baş ucunda ilvan ilvan işin var
Pınar senin baş ucunda durmalı
Keser alıp daşlarını kırmalı

Pınarın altından yolum geçiyor
Gara bulut bıçak olmuş biçiyor
Eller sevdiğini almış yanına
Benim günüm of ofunan geçiyor

Pınar ayağına gazlar mı gelmiş
Çamaşır yumaya gızlar mı gelmiş
Ben pınarım yer altından akarım
Ben cahilim güzellere bakarım

İLVANLIM

Odada okuyorum ilvanlım
İlvanlım delikanlım ilvanlım
Yemeni okuyorum ilvanlım
İlvanlı delikanlım ilvanlım

Ben bacada dururum ilvanlım
İlvanlı delikanlım ilvanlım
Bulgur gibi kururum ilvanlım
İlvanlı delikanlım ilvanlım
Tek nişanlım sen olsan ilvanlım
İlvanlı delikanlı ilvanlım
Ben ekmeksiz dururum ilvanlım
İlvanlım delikanlım ilvanlım

SABAHTAN GÜNEŞ ÇAVDI YAR

Sabahtan güneş çavdı yar
Gırmızı konaklara
Boyalı dudaklara yar
Gırmızı yanaklara

Ön dişini daldırmış yar
Fildişini daldırmış yar
Gırmızı dudaklara yar
Gırmızı yanaklara yar

İşliğini biçtirmiş yar
Koltuğuna kıstırmış yar
İşlik yare dar geliyor
Düğmeleri hor geliyor

TREN GELİR

Tren gelir merdinden
Merdinin ortasından
Ben yarimi tanırım
O düdüğün sesinden
O kavalın sesinden

Tren gelir boy boya
İçi dolu mor boya
Bileydim ayrılık var
Sarardım doya doya

Tren gelir yanaşır
İçi dolu çamaşır
Gızlar giymiş guşanmış
Bakan gözler gamaşır

GAYALAR DİREK DİREK

Gayalar direk direk
Suyu nerden indirek
Bir minasıp adam yok
Yare haber gönderek
Dosta haber gönderek

Yolda buldum on guruş
Ağlen benimle gonuş
Durda benimle gonuş
İçme yarim sigara
Pakedi yüz on guruş
Gayalardan gayda gel
Yardan haber al da gel
Eğer yarim gelmezse
Yalvar yakar al da gel

Gayalardan gayarım
Yoktur benim ayarım
Ayarımı bulamazsam
Kaderime sayarım
Kusuruma sayarım

DALGA SESİ GELİYOR

Dalga sesi geliyor
Daşların arasından
Eğil eğil öpeyim
İki gaş arasından
Eğil biyol öpeyim
İki gaş arasından

Gaşların gaş gabağı
Yüzlerin bal tabağı
Horoz dilin lâl ola
Ne tez ettin sabahı

Ben horozum öterim
Sesi sese katarım
Sen yarinle sarıl yat
Ben vaktinde öterim

GARA SAĞIZ EZİLİR Mİ

Gara sağız ezilir mi
Yar dünyasız gezilir mi
Dost dünyasız gezilir mi
Ezmeyinen ezmeyinen
Yar bulunmaz gezmeyinen

Eşin gızlar mezarımı
Eşin eşin derin olsun
Sular sepin serin olsun
Helvamı edin garıştırın
Sinilere bölüştürün

Sini tabakta bal var
Oğlan anana yalvar
Eğer aman vermezse
El aç Allah'a yalvar

ETEK SARI

Etek sarı sen etekten sarısın
Kurban olam Beydağı'nın karısın
Sordum sual ettim kimin yarisin?
Dokunmadan dolu gibi dökiyi

Bir gömlek diktirmiş kolu düğmeli
Herkes kaderine boyun eğmeli
Deli gönül bu soysuza bağlanma
Sevdiğin yar dünyalara değmeli

GOÇLARI VURDUM DEREYE

Goçları vurdum dereye
Tayları vurdum dereye
Yandım arıya arıya
Terzi golların farıya

Şu karşıki giden dilber
Çeker gider göçlerini
Ağ göğsün üstüne dökmüş
Sümbül ipek saçlarını
Saçlarını saçlarını

Hüseyin'im der ki bile
Sen düşürdün beni dile
Eğer gidersen yola
Süpürürüm yollarını
Ayıtlarım daşlarını

IRBIĞIN DİBİ DURGUN

Irbığın dibi durgun
Üç oğlan bana vurgun
İkisi hele mele
Biri boyuma uygun

Irmak sıra çay sıra
Yârim getti Mısır'a
Koyun olsam melesem
Yârimin ardı sıra

MERCİMEK

Mercimek kile kile
Ölçerim sile sile
Ağam şordan gelişin
Paşam şordan gelişin
Ölürüm güle güle
Keşişin enikleri
Yılanın delikleri
Geçti selam vermedi
Şu itin enikleri
Şu itin enikleri

AYVANA BAK KÖŞKE BAK

Ayvana bak köşke bak
Şu bendeki aşga bak
Hiç söylemeden sarılır
Şu irezil puşta bak
Şu hayırsız puşta bak

Bıçak bağı ördüğüm
Ayda biyol gordüğüm
Yılda biyol gordüğüm
Sana hasta diyorlar
İyi oldun mu sevdiğim

Çorabığın ağına bak
Dönder de bağına bak
Yar aklına düşünce
Koçasar'ın dağına bak
Ağpuar'ın dağına bak

Tespahında mercanım
Neren ağrıyor canım
Ağrıyan yerlerine
Lavantalar çalayım
Kolonyalar çalayım

Ağtı bıçağım ağtı
Cilvesi beni yaktı
Cahil oğlan ne bilsin
Yari gidecek vaktı
Dosta gidecek vaktı

Gar yağıyor ene ene
Havada döne döne
Göğnüm bir yar istiyor
Canım bir yar istiyor
Yüreğim yana yana

SÖZLÜKÇE

A

Aba (Ar): Eskiden potur, hırka gibi giyecek yapımında kullanılan, yünden, yün dövülerek yapılan kaba, kalın bir tür kumaş.
Abdal (Ar): Eskiden oradan oraya dolaşarak tarikatını yaymaya çalışan dervişlere verilen ad.
Ablak: Yüzü yayvan ve dolgun olan kimse.
Abra: Terazinin kefelerini dengelemek için, hafif gelen kefeye konulan taş, demir parçası gibi ağırlık.
Acar: Gözü pek, kabına sığmaz, yiğit, atılgan.
Acep (ar): Acaba.
Aga: Babacan, mert kimse.
Ağartı: Süt ürünleri.
Ağartmak: Ak duruma gelmesini sağlamak, aklaştırmak.
Ağı: Zehir.
Ağıl: Sığır, keçi, koyun gibi hayvanların gecelemesi için yapılmış, çit ya da duvarla çevrili yer.
Ağırşak: İplik eğirmeye yarayan iği ağırlaştırmak için alt ucuna takılan tahta, ya da madenden yapılmış, ortası delik ağırlık.
Ağız: Yeni doğurmuş memelilerin doğum yaptıktan sonraki ilk sütü.
Aha: Bir şeye işaret edilirken, ya da bir şey gösterilirken kullanılır.
Ahacık: Bir yerin pek yakında olduğunu belirtmede kullanılır.
Ahali (Ar): Aynı yerde oturuyor olmaktan başka ortak niteliği olmayan insan topluluğu.
Ahır: Evcil büyükbaş hayvanların barındığı kapalı yer, hayvan damı.
Ahraz: Dilsiz ya da hem sağır hem dilsiz.
Akran (Ar): Yaşıt.
Alaçık: Bağ, bahçe ya da yaylalarda... üzeri dallarla... kaplanmış küçük barınak. (Daha çok çobanlar için yapılır. y.n.)
Alıç (Fars): Gülgillerden...kırlarda kendiliğinden yetişen sarımsı ve ... bu ağacın kiraz büyüklüğünde, sarı renkli... mayhoş meyvesi.
Alık: Akılsız, aptal, bön... şaşkın.
Andavallı: Kolayca kanan... budala.
Angut: Ahmak, aptal, kaba, hödük (kimse).
Anırma: (Eşek) Anırmak eylemi.
Anız: Ekinin biçildikten sonra tarlada, toprakta kalan köklü sapı.
Apalak: (Kucak ya da meme çocuğu için) Oldukça iri, gürbüz ve tombul.
Arkaç: Dağda davarların yatırıldığı düz ve kuytu yer.
Aşar (Ar): Eskiden toprak ürünlerinden onda bir oranında alınan vergi.
Arzuhalci (Ar): Para karşılığında dilekçe, mektup ve benzeri şeyler yazan kimse.

Aşırma: ...kazan.
Avanak (Erm): Kolayca aldatılabilen, alık, aptal.
Avare (Fars): İşe yaramaz, işsiz güçsüz, başıboş, aylak, avara.
Avlu (Yun): Bir yapının önünde, arkasında ya da yanlarında bulunan ve o yapının tamamlayıcısı olan üstü açık, duvarla çevrili yer.
Avrat (Ar): Dişi insan, kadın. (Kocaya göre) Karı, eş.
Avurt: Yanakların ağız boşluğundaki iç yanları. Çok zayıf olanlar için, avurtları çökmüş deyimi.
Ayaz: Duru, pırıl pırıl havada çıkan kuru, keskin soğuk.
Azap: Anadolu'nun kimi yerlerinde bir yıllığına tutulan erkek hizmetçi, çiftlik uşağı.
Azık: Yolculukta, (çobanlıkta y.n.) yemek üzere hazırlanan yiyecek.

B

Bacılık: (Kadınlar arasında) Kardeş yerine tutulan yakın arkadaş.
Baç (Fars): 1- Osmanlı İmparatorluğunda gümrük vergisi. 2- Güç kullanılarak zorla alınan para.
Badıç: (Boduç y.n.) Fasulye, bakla, bezelye, (Fiğ y.n.) gibi taze sebzelerin içinde tohumların sıralanmış olduğu kabuk.
Baht (Fars): Gelecek olayları kaçınılmaz olarak saptayan tanrısal gücün insan için önceden çizildiğine inanılan yörünge. Talih.
Bahtsız (Fars): Talihsiz.
Bakraç: Genellikle bakırdan yapılan küçük (kulplu y.n.) kova.
Balyoz (Lat): Büyük taşları kırmak, iri kazıkları çakmakta kullanılan, uzun saplı, oldukça ağır ve iri çekiç.
Başlık: Anadolu'nun kimi bölgelerinde, evlenmek isteyen erkeğin kız tarafına vermesi, ödemesi görenek olan mal ya da para.
Batman: Eskiden genellikle Yakındoğu'da kullanılan miktarı bölgelere ve tartılacak şeylere göre değişen bir ağırlık ölçüsü.
Bazlama: Sac üzerinde pişirilmiş yuvarlak, (ince y.n.) yufka.
Belik: Saç örgüsü.
Berhudar (Fars): Mutlu, Berhudar ol. Eli öpülen ya da bir hizmeti görülen yaşlı kimselerce söylenen "çok yaşa, mutlu olasın" anlamında söz.
Beşibiryerde: Beş altın liradan oluşan, genellikle köy kadınlarının süs olarak boyunlarına taktıkları altın.
Beşik: Süt çocuklarını yatırıp sallayarak uyutmaya yarayan, genellikle ağaçtan yapılmış, sallanır bir tür küçük yatak.
Beyhude (Fars): Boş yere, boşuna, gereksiz olarak.
Bıldır: Bir yıl önce, geçen yıl.
Bızbız: Davula sol elle vurulan ince değnek.

Bızdık (Erm): Ufak çocuk.
Bibi: Babanın kız kardeşi. Hala.
Bili bili: Kümes hayvanlarını, genellikle de tavukları çağırmak için çıkarılan ses.
Bindirbir: Genellikle çocuklarca oynanan, oyuncuların birbirlerinin üstünden atlayarak oynadıkları oyun.
Biz: Katı bir şeyi dikerken, iğne geçirilecek yeri delmek için kullanılan, çelikten yapılmış, sivri uçlu, ağaç saplı araç.
Boğmaca: Genellikle çocuklarda nöbet nöbet boğulurcasına öksürük ve kusmalar biçiminde görülen, bulaşıcı bir hastalık.
Bohça: İçine çamaşır, giysi gibi şeyler konulup sarılan ya da bağlanan dört köşe kumaş (Kız bohçasını da alarak kaçtı y.n.).
Bostan (Fars): Sebze bahçesi.
Boynuzlatmak: (Kadın) Kocasını ya da yakını bir erkeği başka erkeklerle aldatmak.
Boynuzlu: Karısının ya da yakını kadınların yoldan çıkmasına, başka erkeklerle düşüp kalkmasına göz yuman kimse.
Boyunduruk: Sabana ya da kağnıya koşulan öküzlerin... boyunlarına geçirilen bir tür ağaç.
Boz: 1- Açık toprak rengi. 2- Sürülmemiş toprak.
Böğür: İnsan ve hayvan gövdesinin yanlarda, kalça ile kaburga arasında kalan bölümleri. Yan taraf. Örn. Evin böğrü göçmüş.
Böğürmek: (Sığır, deve) Bağırmak.
Börk: Eski zamanlarda giyilen bir tür başlık.
Bumbar (Fars): Sığır, koyun, keçi gibi hayvanların kalın bağırsağı.
Buncağız: Bu denli az, bu kadarcık.
Buymak: Pek çok üşümek.
Buzağı: Henüz sütten kesilmemiş olan sığır yavrusu.
Buzağılamak: (Sığır için) Yavru doğurmak.
Büğet: Bir akarsuyu tutmak için yapılan engel.
Bürümcük: Bükülmüş ham ipekten dokunmuş bir tür ince bez.
Büvelek: Genellikle sığırların kanını emen, onları sokarak ve vızıltılarıyla çok rahatsız eden iri bir sinek.
Büzük: 1- Büzülmüş. 2- Kalın bağırsağın sona erdiği yer, anüs (Sıkıyorsa büzüğün, gel bakalım y.n.).

C

Caba: Karşılıksız. Parasız. Bedava.
Cağ: Yükün düşmemesi için kağnının iki yanına konulan ağaçlar.
Cağıldak: Çağlayan.

Cambaz (Fars): Kurnaz, sözüne güvenilmez.
Camız (Ar): Manda (Öküzden güçlü bir tür büyük baş hayvan y.n.).
Car (Erm): Tehlikeli durumda yardım isteme. İmdat. Cara yetişmek, yardıma yetişmek.
Cascavlak: Bütün olanakları elinden alınmış olarak ortada kalmak.
Ceht (Ar): Çabalama, çaba.
Celalli (Ar): Sert ve kızgın kimse.
Celep (Ar): Kasaplık hayvan ticaretiyle uğraşan kimse.
Cenup (Ar): Güney.
Cerek: İnce ve uzun, yuvarlak direk.
Cereme (Ar): Başkasınca verilen ya da bir kaza sonucu ortaya çıkan zararı ödeme. Ceremesini çekmek.
Cıbıl: Geçim darlığı çeken, parasız, züğürt.
Cıgara: Sigara.
Cığız: Oyunbozan, mızıkçı.
Cılk: Bozularak kokuşmuş, bozulmuş. Kusurlu.
Cırnak: Tırnak.
Cırnaklamak: Tırmalamak.
Cıvık: 1- Ağırbaşlı olmayan, sululuk yapan, can sıkıcı. 2- Sulanmış, koyuluğu azalmış olan.
Cibilliyet (Ar): Yaradılış, huy.
Cibilliyetsiz (Ar): Kötü, soysuz kimse.
Culuk: Hindi.
Cücük: Kuşların ya da kümes hayvanlarının yavrusu, civciv.
Cüzi (Ar): Pek az, önemsiz.

Ç

Çağıl çağıl: (Akarsu) Çağıldayarak akmak, çağıldamak.
Çakıldak: Koyun, keçi gibi hayvanların kuyruk altlarındaki kıllara takılıp kuruyan pislik.
Çakşır: İnce kumaştan yapılmış (kadın y.n.) don.
Çalakaşık: Durmadan kaşıklayarak, aceleyle yiyerek.
Çalık: Doğru yürüyemeyen, yan yan giden, çarpık. (Topal.y.n.)
Çalkama: Ayran.
Çapraşık: İçinden çıkılması, çözülmesi güç olan durum.
Çaput: Eskimiş, değersiz bez parçası.
Çarık: İşlenmemiş sığır derisinden yapılmış... ilkel pabuç.
Çat: İki yolun ya da iki derenin birleştiği yer.
Çatak: İki dağ yamacının arasında oluşmuş derin yatak.
Çebiç: ... Bir yaşındaki keçi yavrusu. Çebiş.

Çeç (Fars): Henüz... kalburdan geçirilmemiş tahıl yığını.
Çedene: Kenevir tohumu, kendir.
Çedik: 1- Terlik. 2- Çocuk ayakkabısı (3- Çorap üzerine giyilen, yünden örülmüş, boğazsız çorap parçası. y.n.)
Çelikçomak: Bir tür çocuk oyunu.
Çemkirmek: 1- Kesik kesik havlamak. 2- Kendinden büyüklere arsızca karşılık vermek.
Çerçi: Sırtında... ya da bir hayvana yüklediği tuhafiye eşyasını, incik boncuğu köy köy... dolaşarak satan gezici esnaf.
Çeten: Saman taşımakta kullanılan büyük sepet. (Kağnı arabasının bir aparatı y.n.)
Çıfıt (Fars): Hileci, düzenci.
Çığır: ... gide gele açılan ince yol.
Çıkı: Küçük bohça, çıkın.
Çıkrık: ... iplik bükmek ya da bükülmüş ipleri sarmak için kullanılan, el ya da ayakla çevrilen... dolap gibi bir ilkel araç.
Çılbır: Haşlanmış yumurta üzerine yoğurt ve kızgın yağ dökülerek yapılmış yemek.
Çıngar (Yun): Gürültü, patırtı. Kargaşa, kavga.
Çıngı: Ateş parçası, kıvılcım.
Çırpı: 1- Dal budak kırpıntısı. 2- Çok zayıf.
Çiğit: Çekirdek. (Kayısı, erik, şeftali, karpuz çekirdeği y.n.)
Çillik: Dişilik organı.
Çimdik: 1- Çimdiklemek eylemi. 2- Başparmak ile işaret parmağının ucu arasına alınan miktar.
Çimmek: Yıkanmak.
Çipil: (Göz için) Kirpikleri dökülmüş ya da ağrılı, hastalıklı. (2- Kavak ve söğüt ağacının kesilmiş, yapraklı, ince dalları. y.n.)
Çir: Kayısı meyvesinin kurusu.
Çise: İnce ince yağan yağmur.
Çitilemek: Elde çamaşır yıkarken kirini çıkarmak ereğiyle, çamaşırın iki yerini ele alıp birbirine sürtmek.
Çiy: Havada... gecenin serinliği ile yere inen ya da bitki yaprakları üzerinde toplanan su damlacıkları.
Çomak: Değnek, sopa.
Çopur: Yüzünde çiçek hastalığından kalma çok sayıda küçük yara izleri bulunan (kimse).
Çor: 1- Tuz. 2- Tuzlu (şor).
Çöğdürük: Sidik.
Çöğelmek: Oturmakta iken bir şeye daha dikkatli bakmak için doğrulmak, kafasını kaldırıp bakmak.

Çöğmek: ... yere doğru alçalmak.
Çökelek: Yağı alınmış sütün ya da ayranın kaynatılmasıyla elde edilen... bir tür peynir.
Çömelmek: Dizlerini bükerek topukları üzerine oturmak.
Çörtük: Dağ armudu. (Çördük y.n.)
Çuha (Fars): İnce, sık dokunmuş, tüysüz yün kumaş.
Çul (Ar): Genellikle keçi kılından yapılmış, yere serilen kaba dokuma.
Çük: Erkek cinsel organı.
Çüş: Yürüyen eşeği durdurmak için söylenen söz.

D

Dağarcık: Deri ya da dokuma, çoban ya da avcı torbası
Dahacık: İşte orada.
Dalap: (Dişi eşek, kısrak için) Çiftleşmek isteğinde olan, erkek arayan. Dalap olmak, çiftleşme isteği duymak.
Dalak: Biçimi bozulmamış bal peteği.
Damızlık: 1- Yalnızca döl almak amacıyla yetiştirilen iyi nitelikli hayvan. 2- (Sütü) Yoğurt, peynir yapmak için mayalamak.
Dara: Kabıyla birlikte tartılan bir nesnenin kabının ağırlığı.
Darbımesel (Ar): Atasözü.
Dargın: Darılmış olan, küskün.
Dastar: Ekmeklik hamuru ya da ekmeği korumak için örtülen örtü.
Davar: Koyun ve keçiye verilen ortak ad.
Dayak. Kağnının okunu yukarıda tutmaya yarayan ağaç destek.
Değirmi: Yuvarlak.
Deh: Binek ya da koşum hayvanlarını yürütmek için söylenen bir söz.
Dem (Fars): İçki içme ya da içki.
Destur (Fars): İzin.
Devran (Ar): 1- Yeryüzü, dünya. 2- Alınyazısı.
Deyyus (Ar): (Namussuz y.n.) anlamında bir sövgü sözü.
Dığdık: Çok uzak akrabalığı anlatmak için kullanılan, dığdığının dığdığı deyiminde geçer.
Dirgen: Harmanda ekin saplarını yaymakta kullanılan, uzun saplı demir çatal.
Dolak: Tozluk yerine kullanılan ve ayak bileğinden dize kadar dolanan, ensiz ve uzun, yün kumaş parçası.
Döşek: Yatak.
Döven: Harmanda ekinlerin tanelerini saplarından ayırmak için kullanılan... tarım aracı.
Dudu (Erm): Yaşlı kadın.

Duldalamak: Yağmur, soğuk, güneş, rüzgar gibi dış etkilerden korunmak.
Duluk: Yanak, şakak.
Düğürcük: Çok ince bulgur.
Dülger (Fars): Yapıların kaba ağaç işlerini yapan usta.
Dümbük (Fars): Kadın satan, aracılık eden... pezevenk. (Genellikle sövgü olarak kullanılır.)
Dünür: Karı-kocanın babalarının ve analarının birbirlerine göre her biri.
Dünürcü: Evlenecek bir erkek için kız istemeye giden kimse ya da kimseler. (Düğünde, gelini almaya giden kadınlar için düğürşü y.n.)
Dürzü (Ar): Sövgü ve haraket sözü olarak kullanılır
Düve: Henüz doğurmamış genç inek, dişi dana.

E

Ebe: 1- ... Doğum işini yaptıran. 2- Bir oyunda baş olan çocuk. 3- Büyükanne, nine.
Ebemkuşağı: Gökkuşağı.
Efrat (Ar): Bireyler. (Aile fertleri. y.n.)
Eğin: Arka, sırt.
Eke: (İnsan ve hayvan için) deneyimli, olgun, usta.
Ekenek: Ekime elverişli yer, tarla.
Endaze (Fars): Eskiden kullanılan altmış beş cm. boyunda bir uzunluk ölçüsü.
Enek: Sabanını, demiri taşıyan gövde bölümü.
Eneme: Enemek eylemi. (Davarın kulaklarının çeşitli biçimlerde kesilmesiyle oluşturulan iz. y.n.)
Enik: Kedi, köpek gibi hayvanların yavrusu.
Enva-i çeşit (Ar): Çok çeşitli, türlü türlü.
Epey: Oldukça çok.
Erbap (Ar): Bir işi iyi bilen, ustası olan kimse.
Erinmek: Kendinde bir gevşeklik duyumsayarak bir işi yapmaya eli varmamak. Üşenmek.
Erişte (Fars): Evde yapılan, ince ince kesilip kurutulmuş hamur, ev makarnası.
Erkanıharp: Genelkurmay.
Esik (Ar): Düzeyi çevresine göre aşağıda olan yer, çukur yer.
Essah (Ar): Gerçek, doğru.
Esvap (Ar): Giyecek, giysi.
Eşik: Kapı girişi.
Etene: Memelilerde ana ile dölüt arasında kan alıp vermeyi sağlayan organ. Plasenta.

Evlek (Yun): Tarlanın sürmek ve tohum ekmek için saban iziyle bölünen küçük parçalarından her biri.
Eyer: Binicinin rahat oturmasını sağlamak için binek atlarının sırtına konulan, biçim ve tip yönünden türleri bulunan nesne.

F

Felek (Ar): Baht, talih, şans.
Fer (Fars): Parlaklık, aydınlık, güç.
Ferik (Fars): Kümes hayvanlarının civcivlikten yeni kurtulmuş yavrusu, piliç.
Fesat (Ar): Arabozuculuk. Ortalığı karıştırmak. Çekememezlik. (Haset. y.n.)
Fışkı (Yun): Atgillerin taze dışkısı. (Büyükbaş hayvanların dışkısı. y.n.)
Fiğ (Yun): Baklagillerden, fasulye biçiminde meyvesi olan ve hayvan yemi olarak yetiştirilen otsu bir bitki.
Filanca (Ar): Yer ve ad belirtilmeksizin onun yerine kullanılır. Falanca.
Fingirdek: Çok kırıtkan ve oynak, çok cilveli (kadın).
Firkete: U biçiminde, çengelli iğne.
Fistan (Yun): Tek parça kadın giysisi.
Fitne (Ar): Karışıklık çıkaran, arabozucu.
Fol (Yun): Tavuğun istenilen yere yumurtlamasını sağlamak için o yere konulan yumurta.
Folluk (Yun): Tavukların yumurtlaması için hazırlanmış yer.
Fosurdamak: Soluğu ses çıkartarak dışarıya vermek.

G

Gaile (Ar): Dert, sıkıntı, üzüntü, keder.
Gam (Ar): Kaygı, tasa, üzüntü.
Gammaz (Ar): Gizli kalması gereken şeyi başkasına duyuran, söz getirip götüren, arabozucu.
Garaz, garez (Ar): Birine karşı güdülen kapalı düşmanlık, kötülük etme isteği.
Gazel (Ar): Güz aylarında kuruyup dökülen ağaç yaprağı.
Gebe: Karnında yavru bulunan (Kadın ya da dişi hayvan).
Gebre (Lat): Atları tımar etmekte kullanılan, kıldan dokunmuş ya da çuhadan yapılmış kese. (Büyükbaş hayvanlar için de kullanılır. y.n.)
Gelberi: Ağaç dallarını budamak için aşağı çekmekte kullanılan eğri uçlu, uzun saplı demir.
Gerinmek: Kolları yana açarak, gövdeyi gergin bir duruma sokmak.

Gerneşmek: Gerinmek.
Geven: ... Dikenli bir çalı.
Gıdım gıdımı: Azar azar.
Gıgı: (Çocuk dilinde) Çene altı, gıdık. (Koyun ve keçi boku. y.n.)
Gırnata: Klarnet.
Gicişmek: Kaşıntı duymak, kaşınmak.
Gine: Gene, yine.
Goygoy: Gürültü patırtı. Laf kalabalığı.
Göbel: 1- Çocuk. 2- Yaramaz çocuk. 3- Piç. (Köpek adı olarak da kullanılır. y.n.)
Göbüş: (Çocuk dilinde) Göbek, karın.
Gölük: At, eşek, katır gibi yük ve binek hayvanlarının ortak adı.
Gömbe: Mayalı ya da mayasız, yağlı ya da yağsız olarak yapılan bir tür kül pidesi. (Kömbe. y.n.)
Götlek: 1- Edilgen eşcinsel. 2- Kalçası büyük ve düşük kimse.
Gövermek: Yeşermek.
Göze: Bir suyun topraktan çıktığı yer, su kaynağı.
Gözer: Buğday, çavdar, toprak gibi şeyleri elemekte kullanılan, iri gözlü kalbur.
Gurk: (Tavuk) Kuluçka vakti gelmek, civciv çıkarmak için yumurta üzerine oturmak. Civcivleri olmak.
Güğüm (Yun): ... Karın bölümü şişkin, yandan kulplu, uzun ve dar boyunlu, ağzı kapaklı su kabı.
Güvey: Damat.
Güz: Sonbahar.
Güzlük: Güzün yapılan iş.

H

Hacet: 1- Herhangi bir şey için gerekli olma. 2- Büyük ya da küçük aptes.
Hallaç (Ar): Atıcı. Pamuk atan.
Hanzo: Varsıl ama kaba saba, görgüsüz kimse.
Har (Ar): Sıcak, kızgın, yakıcı.
Haset (Ar): Çekemezlik, kıskançlık.
Hasıl (Ar): Ortaya çıkan, görünen, olan, oluşan.
Hasılı (Ar): Sözün kısası, kısacası.
Havadis (Ar): Olay, haber (Hadise sözcüğünün çoğulu).
Haya (Fars): Erbezi, testis, husye.
Haya (Ar): Utanma, sıkılma.
Haylaz: Çalışma gücü varken çalışmayan, aylaklık eden, tembel.
He: Evet. He demek, onamak.
Heder (Ar): Boşa gitme, ziyan olma.
Hergele (Fars): Her düzeni yapabilecek yapıda, kendisinden her şey bek-

lenebilecek tipte kimseler için kullanılır.
Herif (Ar): (Karıya göre) Koca.
Herk (Erm): Sürülerek bir yıl dinlenmeye bırakılan tarla.
Heybe (Ar): İçine öte beri koymaya yarayan... bir parçayla bitişik, iki gözü bulunan bir tür torba.
Hezen: Fezan. Damlı toprak evlerde kirişin üzerine dikine konulan kalın ve büyük ağaç.
Hıdırellez (Ar): Baharın tam olarak gelişini kutlamak için yapılan geleneksel halk bayramı.
Hımbıl: Hiçbir işe eli varmayan, uyuşuk, aptal.
Hınzır (Ar): 1- Kötü düşünceli, acımasız. 2- Şaka etmekten hoşlanan (kimse).
Hır: Kavga, dalaş. Hır çıkarmak; kavga çıkarmak.
Hırbo: Salak, aptal, ahmak.
Hısım: Akraba.
Ho: Öküze seslenme ünlemi.
Hozan: Biçilen ekinin tarlada kalan kökü.
Höst: At, sığır ve özellikle öküzleri kovmak için çıkarılan ses.
Hurç (Ar): Sağlam, kaba, büyük heybe.

I

Irz (Ar): İffet, namus.
Isıcak: Sıcak.
Işımak: Aydınlanmak, güneşin doğması.
Işkın: Bir bitki türü.

İ

İbik: Horoz, hindi, çavuşkuşu ve benzeri hayvanların tepesindeki, kırmızı renkli, etli ve tırtıllı deri uzantısı.
İbrik (Ar): Su ve benzeri sıvıları koymaya yarayan, kulplu ve emzikli kap.
İcar (Ar): Kira. İcara vermek, kiraya vermek.
İdrak (Ar): Akıl erdirme, anlama yeteneği.
İffet (Ar): 1- Cinsel konularda ahlak kurallarına bağlılık. 2- Namus.
İflah (Ar): Güç ve kötü bir durumdan kurtularak iyi bir duruma gelme, iyileşme. İflah etmemek; iyileşememek.
İğ: Ağaçtan yapılmış, pamuk, yün ve benzeri şeyleri eğirmekte kullanılan... bir araç.
İmece: Genellikle kırsa yerleşim yerlerinde, birçok kişinin toplanıp el birliği ile bir diğerinin işlerini yapmak. Yardımlaşma.
İn: 1- Yaban hayvanlarının barındırdıkları kovuk. 2- Mağara.
İnhisar: Tekel. Bir şeye tek başına sahip olma.

İpsiz: Başıboş, serseri, haylaz.
İstida (Ar): Dilekçe.
İşlik: 1- Gömlek. 2- Terzi, marangoz, demirci gibi zanaatçıların ya da resim, yontu gibi sanatlarla uğraşanların... atölyesi.
İzan (Ar): Anlama yeteneği.
İzzetinefis (Ar): Onur, özsaygı.

K

Kabahat (Ar): Kusur, suç, uygunsuz.
Kabala (İbr): Hepsi birden, toptan, götürü.
Kabalak: Bir tür başlık.
Kabayel: Lodos.
Kacak: Tencere, tava, sahan gibi mutfak eşyası anlamına gelen kap kacak sözünde geçer.
Kafir (Ar): 1- Dinsin, inançsız. 2- Gayri-müslimlere verilen genel ad.
Kahpe (Ar): 1- Orospu. 2- Dönek. Kahpe dölü, kahpe felek gibi.
Kalbur (Ar): Genellikle tahıl elemeye yarayan, seyrek delikli elek.
Kalıç: Orak, Galıç.
Kalık: Evlenme çağı geçmiş, evde kalmış.
Kalleş (Ar): 1- Sözünde durmayan. 2- Birine gizlice kötülük eden, onu arkadan vuran (kimse).
Kaltak: 1- Eyerin, üzeri meşin, halı gibi şeylerle kaplanan, tahta bölümü. 2- İffetsiz, namussuz kadın. Orospu.
Kama: Ağaç ya da deri bir kın içinde taşınan, kabzalı, uzun, ucu sivri ve iki ağzı da keskin hançer.
Kamga: Ağaç ve odun kırıntısı, yonga.
Kancık: 1- (Hayvanlarda) Dişi. 2- Alçak, dönek. 3- Orospu. 4- Kadın, kız. (Kancık it kuyruk salmazsa, erkek it dolanmaz. y.n.)
Kangal: Devedikeni.
Kanırmak: Eğip bükerek, döndürüp çevirerek, zorlayarak yerinden oynatmak.
Kapçık: Tahıl tanelerinde çanak biçimindeki iğreti kabuk. (Kapçık ağızlı deyimi bundan türetilmiştir. y.n.)
Karasaban: Günümüzden dört bin yıl önceden beri kullanıldığı bilinen, günümüzde de kullanılan ilkel bir tarım aracı. Çift.
Karman çorman: Karmakarışık, düzensiz.
Kasavet (Ar): Kaygı, sıkıntı, üzüntü.
Kasnı: Büyük yapraklı, gövdesi soyularak yenilen bitki.
Kaşağı: Genellikle büyükbaş hayvanların kıllarını temizlemek için kullanılan, sacdan yapılmış dişli araç.

Katık: Yoğurdu ayran yapmak.
Katran (Ar): Organik maddelerden kuru damıtma yoluyla çıkarılan, kara renkte, sıvı yağ kıvamında, is kokulu... bir madde.
Kavat (Ar): Kadınla erkeğin yolsuz birleşmelerine aracılık eden, muhabbet tellalı (kimse).
Kavurga: Yenilmek üzere buğday, mısır gibi tanelerin kavrulması.
Kavut: Kavrulduktan sonra öğütülmüş tahılın ununa şeker katılarak yapılan yiyecek, bir tür helva.
Kaygana: Çırpılmış yumurtaya un ve yağ katılarak tavada pişirilen bir yemek, omlet.
Kayme (Ar): Kağıt para.
Kaytan (Ar): Pamuktan ya da ipekten yapılmış sicim. Kaytan bıyıklı (kimse).
Keçisakalı: Ladengillerden nemli yerlerde, çayırlarda yetişen, yaprakları sivrice, mor ya da maviye yakın çiçekleri olan bitki.
Kef (Fars): Kenar, köşe. Dağların uç noktası, doruk.
Kefe (Ar): İki gözlü terazinin gözlerinden her biri.
Keleş: Yiğit.
Kene (Fars): At, öküz, koyun, köpek gibi hayvanların derisinde asalak olarak yaşayan böceklerin ortak adı.
Kenef (Ar): Ayakyolu.
Kenger (Fars): Kırlarda yetişen... gövdesinden süt gibi bir madde çıkan, dikenli bir ot.
Kengersakızı: Kenger bitkisinin sütünden elde edilen bir çiğneme sakızı.
Kepek: Un elendikten sonra elek üstünde kalan kabuk kırıntıları.
Kepir: Çorak, verimsiz toprak.
Kerata (Yun): 1- Sevgiyle söylenen bir sitem sözü. 2- Ayakkabı çekeceği.
Kerhane (Far): Genelev.
Kerhen (Ar): Gönülsüz olarak, istemeyerek, içten gelmeksizin.
Kerme: Kat kat olmuş nasırlaşmış kir.
Kerrat (Ar): Çarpım tablosu.
Kertik: Kertilmiş yer, çentik.
Kes: Dövülerek iri saman haline getirilmiş ot.
Kesek: Sabanın, belin ya da çapanın topraktan kaldırdığı iri parça.
Kesmik: Başakla karışık iri saman.
Keş: Yağsız sütten yapılan peynir ya da kurutulmuş yağsız yoğurt.
Keşke (Fars): Dilek anlatan cümlelerin başına gelir, dilerdim ki, ne olurdu gibi özlem ya da pişmanlık bildirir.
Keşkek (Fars): İyice dövülmüş et ve yarmayla yapılan bir yemek.
Ketenpere: Hile, tuzak, Tuzağa düşmek.
Keven: Geven bitkisi.

Kevgir (Ar): Yayvan ve delikli madeni kap. Süzgeç.
Kılağı: (Kesici araçlar için) Keskinliğini artırmak. Keskinlik.
Kınnap (Ar): Kenevirden yapılmış, sağlam ip.
Kırıştırmak: Karşı cinsten biriyle yakın ilişkide bulunmak. Flört etmek.
Kırklık: Davar kırkmaya yarayan bir tür makas.
Kırnav: Çiftleşme zamanı gelmiş dişi kedi.
Kısır: (İnsan ve hayvan için) Üreme olanağı bulanmayan, döl vermeyen.
Kısır: Haşlanmış bulgur, taze soğan, domates, maydanoz, baharat, limon karışımından oluşan bir yiyecek.
Kısrak: Dişi at.
Kıymık: Diken gibi, çok küçük ve sivri tahta ya da kemik parçası. Örn: Çocuğun eline kıymık batmış.
Kil (Fars): ... Yumuşak ve yağlı bir toprak.
Kile (Ar): Genellikle tahıl ölçümünde kullanılan, yaklaşık yirmi beş kg. oylumunda bir ölçek.
Kirkit: El tezgahında, dokumada, ipliği sıkıştırmak için kullanılan, demirden dişli araç.
Kirtik (Erm): Kullanılarak küçülmüş, çok küçük kalmış sabun parçası.
Kizir: Köy muhtarı yardımcısı, köy bekçisi ya da kahyası.
Kolçak: 1- Yalnız baş parmağı bulunan yün eldiven. 2- ... Bilekten dirseğe değin olan bölümün üstüne geçirilen eğreti kolluk.
Kopil (Rumen): 1- Yeni yetme. 2- Arsız sokak çocuğu. 3- Piç.
Kor: Her yeri iyicene yanarak ateş durumuna gelmiş kömür ya da odun.
Kovcu: Söz getirip götüren (kimse).
Köp: Kağnının ön ve arkasına enlemesine konulmuş uzun tahtalara verilen ad.
Köstek: Saat, kılıç, anahtar gibi şeylere takılan zincir.
Kösüre: Kesici araçları bilemeye yarayan bir tür taş, bileği taşı.
Köten: Bütünüyle demirden yapılmış büyük saban.
Kubur: Ayakyolu deliği. (Bok çukuru y.n.)
Kulaklı: İki yanında tutulacak kulpu olan kazan.
Kuskun: Atın eyerinin, eşeğin palanının bağlandığı kayış.
Kuskus (Ar): Un, süt ve yumurtadan yapılan, ufak ve yuvarlak taneler biçiminde kurutulmuş hamur.
Kuşluk: Günün sabah ile öğle arasındaki bölümü.
Kuşpalazı: Genellikle çocuklarda görülen, burun, boğaz ve yutak çeperine yerleşen mikropların yol açtığı bulaşıcı hastalık. Difteri.
Kuz: Güneş almayan ya da az güneş alan yer.
Kuzukulağı: Yaprakları yenilebilen otsu bir bitki.
Kuzulamak: (Koyun) doğurmak, yavrulamak.
Küpeli: Kulplu büyük kazan.

Kürtün: Palan, semer.
Kürük (Erm): At ya da eşek yavrusu.
Kürün: 1- Çeşme yalağı. 2- Hayvan yemliği.
Küskü: Taş sökmekte, taşa ya da duvara delik açmakta kullanılan uzun, ağır ve bir ucu sivri demir.

L

Lığ: Bir akarsuyun getirip yığdığı, çekilirken de geride bıraktığı, kum, çakıl balçık gibi öğelerin karışımından oluşan yığın.
Loda: Yığın. (Ekin yığını y.n.)
Loğ (Erm): Toprak damın gevşeyen toprağını bastırmak için kullanılan taş silindir.

M

Mahana (Fars): Gerçek olmayan neden. Bahane.
Mala (Fars): Genellikle üçgen biçiminde, sacdan yapılmış, tahta saplı sıva aracı.
Malak: Manda yavrusu.
Malama: Samanla karışık tahıl. (Malağma)
Mangır: Osmanlı döneminde kullanılmış olan, iki buçuk para değerinde bakır sikke. Para.
Masat (Ar): Bıçak, tırpan bilemekte kullanılan, çelikten yapılmış, çubuk biçiminde araç.
Maşrapa (Erm): Su içmekte kullanılan, metalden ya da ağaçtan yapılmış kulplu, küçük kap.
Mayasıl: 1- Bir deri hastalığı, egzama. 2- Basur.
Mecal (Ar): Can, derman, güç.
Mera (Ar): Otlak.
Merkep (Ar): Eşek.
Mertek (Erm): Yapıda kullanılan yuvarlak ya da dört köşe, uzun ağaç.
Mey (Fars): Şarap, içki.
Mıh (Fars): Büyük çivi.
Mıhlama: Bol soğan doğranmış... üstüne yumurta kırılarak tereyağında yapılan bir yemek.
Mıhsıçtı (Fars): Cimri, pinti.
Mintan (Fars): Uzun kollu erkek gömleği.
Moruk (Erm): Yaşı oldukça ilerlemiş.
Mucur (Erm): Tahıl ölçeği.
Musalla (Ar): Üstüne cenaze konulan, dikdörtgen masa biçiminde, yük-

sekçe taş.
Mühlet (Ar): Bir işin yapılması ya da bir borcun ödenmesi için verilen süre.
Mülayim (Ar): Yumuşak huylu.
Münasip (Ar): Uygun, yerinde.
Müşkülat (Ar): Güçlükler, engeller, zorluklar.

N

Nacak: Sapı kısa, keskin küçük balta.
Naçar (Fars): Çaresiz olan, bir çıkar yol bulamayan.
Nahır: Sığır sürüsü.
Nalbant (Ar): Hayvanları nallayan, mesleği nalbantlık olan kimse.
Nodul: Hayvanı dürtmekte kullanılan öğenderenin ucundaki çivi.
Nüktedan: Şakacı, esprili.

O

Oğlak: Keçi yavrusu.
Oha: 1- Manda, öküz gibi hayvanları durdurmak için söylenen bir seslenme sözü. 2- Biçimsiz davranış için de söylenir.
Okkalı (Ar): 1- Kilo yönünden ağır çeken. 2- Kocaman, büyük. (Okkalı küfür, okkalı kahve gibi de kullanılır.)
Oklava: Hamur açmaya yarayan silindir biçiminde ve uzunca değnek. Oklava yutmuş gibi...
Onmak: Daha iyi bir duruma gelmek, düzelmek.
Orak: Bir sapı bulunan, yarım çember biçiminde, yassı, ensiz, içe gelen yüzü keskin metalden ekin biçme aracı. Galıç.
Osuruk: 1- Kalın bağırsak gazı, yellenme. 2- Düşük nitelikli, değersiz (kimse).
Oşt: Köpekleri kovmak için söylenen söz.
Otlakçı: Başkalarından yiyip, içmeyi huy haline getirmiş (kimse).
Ovmaç: Ekmeğin küçük parçalara ayrılarak, yağda kızartılması ile yapılan yemek.
Oynaş: Evlilik dışı ilişki sürdüren kadın ve erkekten her biri.

Ö

Ödlek: Yürekli olmayan, korkak.
Öğün: (Yemek için) Kez, defa.
Öküzgötü: Turuncu, sarı ve kömeç durumunda çiçekler açan bitki ve

meyvesi.
Örk: At, eşek gibi hayvanları çayırda bağlamaya yarayan, uzun, kalın ip.
Örme: Keçi kılından yapılmış, dört beş metre uzunluğunda küçük urgan.
Öşür (Ar): Eskiden toprak ürünlerinden alınan onda bir oranındaki vergi. Aşar.
Ötürük: Sıvı dışkı, ishal. (Hötürük de denilir. y.n.)
Övendere (Yun): Öküzleri harekete geçirmek için kullanılan ince, ucu çivili değnek.

P

Paçavra (Yun): Eskimiş, atılacak durumdaki bez ya da kumaş parçaları. (Eski, yırtık pırtık giyecekler. y.n.)
Paha (Fars): Eder, değer, fiyat.
Palan (Fars): Genellikle eşeklere vurulan kaşsız eyer.
Palavra (İsp): Yapamayacağı şeyleri yapmış ya da yapacakmış gibi sözler etme.
Palaz: Çul eskisi ya da küçük çul.
Pampal (Amerika Yerlilerinin dilinden): İri iri. Sevimli.
Papak: Yünden yapılmış uzun tüylü kalpak.
Papara (Yun): Azar, zılgıt.
Papel (İsp): Para, kağıt para.
Parpı: Dağlama.
Patak: Dayak, kötek.
Patavatsız: Sözlerinin nereye varacağını düşünmeden, saygısızca konuşan.
Patiska (İtal): Pamuk ipliği ile sık ve düzgün dokunmuş, iyi nitelikli bez.
Pazen (Fr): Pamuktan, kalın, sık ve yumuşak dokunmuş bir tür basma.
Peder (Fars): Baba.
Pehpeh: Beğenme ya da şaşma belirtir.
Pepe: ...Tutuk dilli.
Peş (Fars-Erm): Art, arka.
Peşkir (Fars): (Genellikle pamuk ipliği ile dokunmuş) Havlu, el kurulanan büyük mendil.
Peşli (Fars): Eklenerek genişletilmiş giysi.
Peydah (Fars): Ortaya çıkarmak, kazanmak, edinmek.
Pılı pırtı: Eskiden birçok eşya.
Pıtrak: Sıcak iklimlerde, kırlarda tarlalarda kendiliğinden yetişen, çok sık durumda dikenli tohumları olan otsu bitki.
Piç (Fars): Babası belirsiz çocuk.
Pin, pinnik: Kümes.
Pinti: Çok cimri, eli sıkı.

Piti: Kısa, küçük adımlarla çabuk çabuk yürüyüş.
Polim (Yun): 1- Çalım, gösteriş. 2- Yalan.
Poşu: Başa sarılan ya da boyun atkısı olarak kullanılan, çevresi saçaklı örtü.
Pöç, pöçük: En son nokta, uç. Kenar.
Pöhrenk: Yer altındaki su yolu (Kırmızı topraktan pişirilerek yapılmış, bu su yoluna döşenen kısa, küçük boru. y.n.)
Pörsük: Gevşeyip sarkmış.
Pösteki (Fars): Kullanılacak biçime getirilmiş koyun ya da keçi postu. Pösteki saydırmak; tatsız bir iş ile uğraşmak.
Pulluk: Toprağı sürmekte kullanılan bir tarım aracı.
Pur (Asurice): Alçı taşı, kireç.
Pusatlı: Pusatı olan, silahlı.
Pusmak: (Korku vb. ile) Bir köşeye sinmek, büzülmek, gizlenmek.
Puşt (Fars): 1- Edilgen eşcinsel erkek. 2- Ağır bir sövgü sözü olarak kullanılır.
Pürçüklü: Havuç.
Pürtük: Bir yüzey üzerinde bulunan küçük küçük kabarcık, çıkıntı, pürüz.
Püsür: Bir şeyin can sıkıcı, karışık ayrıntısı ya da pürüzü. (Bok püsür işler y.n.)

R

Reaya (Ar): 1- Bir hükümdarın yönetimi altındaki halk. 2- Tanzimat'tan önce, Osmanlı İmparatorluğunun Müslüman olmayan uyrukları.
Redif (Ar): Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde, askerlik görevini yerine getirdikten sonra yedeğe ayrılan er.
Rençper (Fars): Çiftçi.
Rezil (Ar): Utanılacak davranışları olan, alçak. İrezil.
Rızk (Ar): Yiyecek, içecek şey.
Rivayet (Ar): Söylenti.
Riya (Ar): İkiyüzlülük.
Rubla (Ar): On altı kg. tahıl ölçeği.

S

Saban: Toprak sürme aracı. Çift.
Sağdıç: Düğün boyunca güveye kılavuzluk eden kimse.
Sahan (Ar): İçinde yemek ısıtılıp yenen, yumurta vb. şeyler pişirilen, metalden yapılmış, derinliği az, tabak benzeri kap.
Sahi (Ar): Gerçek.
Sahtiyan (Fars): Cilalanmış deri.

Saki (Ar): İçkili toplantılarda içki sunan kişi.
Sako (Ital): Paltoya benzer bir tür üstlük.
Salaca: 1- Üstünde ölü yıkanan kerevet, teneşir. 2- Tabut.
Salhane (Fars): Mezbaha.
Saman: Arpa, buğday gibi ekinlerin... taneleri ayrıldıktan sonra kalan, hayvanlara yedirilen ufalanmış sapları.
Sapa: Gidilmekte olan ana yol üzerinde olmayıp sapılarak varılan (yer).
Saraç (Ar): Koşum ve eyer takımları yapan ya da satan kimse.
Sarığıburma: Yufkayla yapılan, burma sarık biçimi verilmiş bir tür hamur tatlısı.
Sası: Kokmuş olan, bozulmuş.
Savat (Ar): Gümüş üzerine kurşunla özel bir biçimde işlenen kara nakış.
Seğirtmek: ... Koşar gibi bir yere doğru yürümek.
Seki: 1- Dağ başındaki düzlük. 2- Toprak üzerindeki yükseklik. 3- Evin bir bölümünde oturmak için düzenlenmiş yer.
Seme: Alık, sersem.
Semer (Yun): At, eşek gibi hayvanların yük taşımak veya binmek için sırtına konulan oturmalık.
Sepken: "Yağmurla karışık yağan kar" anlamındaki sulusepken sözünde geçer.
Serpuş (Fars): Başa giyilen şey, bir tür başlık.
Seyran (Ar): Gezinme, gezme.
Seyyah (Ar): Gezgin, turist.
Sıla (Ar): (Gurbetteki bir kimse için) Doğup büyüdüğü ve özlediği yer.
Sınıkçı: Kırık, çıkık kemikleri bağlayan, sağaltan kimse.
Sıpa: eşek yavrusu.
Sıraca: Deride... görülen bir tüberküloz türü. Sıracalı, sıracası olan.
Sırım: Sicim kalınlığında ince, uzun kesilmiş esnek deri parçası.
Sıyırgı: Damlardaki karı küremeye, sıyırıp atmaya yarayan araç.
Sicim: Keten, kenevir gibi bitkilerin liflerinden yapılan, bir şeyi bağlamak, sarmak gibi işlerde kullanılan ince, sağlam ip.
Siğil: Deride oluşan, pürtüklü, zararsız, küçük ur.
Sikke (Ar): 1- Madeni para. 2- Hayvan bağlamak için çakılan ağaç ya da demir kazık.
Silkelemek: 1- Üzerinde bulunan şeyleri kaydırmak, düşürmek için sallamak. 2- Bir şeyi kuvvetle sarsmak.
Sille (Fars): Açık elin iç yanıyla vurulan tokat.
Sinekkaydı: "Yüzünün derisini soyarcasına üst üste ve özenle yapılmış tıraş" deyimi.
Sini (Fars): Üzerinde yemek de yenilebilen bakırdan ya da pirinçten yapılmış, yuvarlak biçimli ve büyük tepsi.

Sitil: Kovadan küçük, kulplu kap.
Sittinsene (Ar): Olabildiğince uzun, sonsuza değin.
Softa (Ar): 1- Bir tür medrese öğrencisi. 2- Yaşadığı çağın gerisinde kalmış, geri kafalı kimse.
Sokum: Lokma. (Bir parça y.n.)
Sokranmak: Gönülsüz bir iş gördüğünü belirtmek için, kendi kendine bir şeyler söylenme, homurdanma.
Soku: Tahıl kabuğunu soymakta kullanılan büyük taş dibek.
Somurtmak: Yüzünü buruşturmak, keyifsiz ve suskun durmak, surat asmak.
Sosur: Sevimsiz (kimse).
Sota (İtal): Elverişli, uygun, gizli yer.
Sölpük: ... Gevşeyip kendini bırakmış, pörsümüş, sarkmış.
Söve: Kapı ya da pencere kasası.
Sübyan (Ar): Çocuk.
Sübyancı (Ar): Küçük kız ya da erkek çocuklarla cinsel ilişkiye girmeyi seven (sapık kimse).
Süklüm püklüm: Utanıp sıkılarak, suç işlemiş gibi.
Sükut (Ar): Susma, sessizlik.
Sünepe: Kılıksız ve uyuşuk, miskin (kimse).
Sünmek: Çekilince kopmayıp uzayıp gerilemek.
Sürekçi: Büyük baş hayvan alıp satan.
Sürmeli: (Göz için) Boyanmış, sürme çekmiş.
Sürtük: 1- Durmadan konu komşu, sokak gezen, evinde pek durmayan (kadın). 2- Orospu.
Sütleğen: Sütleğengillerden... yaklaşık yedi yüz türü olan, yaprak, sap ve köklerinde süt görünümünde yakıcı bir özsu bulunan bitki.
Süzek: Süzgeç, filtre. (İnce kumaştan ya da tülden yapılmış yağlı ayranı süzmeye yarayan bir mutfak gereci. y.n.)

Ş

Şad (Fars): Neşeli, sevinçli, mutlu. (Şad olasın ya da seni gördüm şad oldum YN)
Şahlanmak: (At) Ön ayaklarını havaya kaldırarak arka ayakları üstüne dikilmek.
Şalgam (Fars): Turpgillerden... konimsi, şişkin köklü, sarı çiçekli bir bitki.
Şamar: Tokat.
Şamata (Ar): Gürültü, patırtı.
Şapırdatmak: Öperken ya da yemek yerken şap sesinin çıkması.
Şaplak: Şap diye ses çıkaran tokat.

Şapşak: Ağaçtan oyma su bardağı.
Şapşal (Yun): Aptalca davranışlarda bulunan, alık.
Şarıltı: Gür akan suyun çıkardığı ses, şarıldama sesi.
Şavalak: Aptal, budala.
Şavkı (Ar): Işığı yansımak, ışığı düşmek.
Şavul: Çekül.
Şayak: Kaba dokunmuş, dayanıklı bir tür yün kumaş.
Şayia (Ar): Her yere yayılmış haber, söylenti.
Şefaat (Ar): Suçun bağışlanması ya da bir dileğin yerine getirilmesi için bir yakarış dileği.
Şer (Ar): Kötü eylem, kötülük.
Şevk (Ar): İstek, heves.
Şıllık: Aşırı ölçüde boyanıp süslenmiş, bayağı kadın, sürtük.
Şirret (Ar): Kavga çıkarmaktan hoşlanan, geçimsiz, huysuz, edepsiz (kimse).
Şom (Ar): Uğursuz. Şom ağızlı.
Şorul şorul: (Su vb. için) Bol ve gürültülü ses çıkarmak.
Şose (Fr): Genellikle taş kırıkları üzerine kum dökülerek yapılan karayolu.

T

Ta (Fars): Değin, dek kadar, beri gibi ilgeçlerle birlikte kullanılır... (Ta orada, ta kendisi gibi. y.n.)
Tabaka (İsp): İçine tütün ya da sigara konularak cepte taşınan metal sigara kutusu.
Tabla (Ar): ... Tahtadan yapılmış, tepsiye benzer altlık.
Tafra (Ar): Büyüklük taslama, böbürlenme, büyüklenme.
Taharet (Ar): Temizlik.
Tahıl: Buğday, arpa, çavdar, yulaf, pirinç, mısır gibi taneli ürünlerin genel adı.
Takat (Ar): Dayanma gücü.
Tamah (Ar): Gözü doymama, açgözlülük, mal edinme tutkusu. Tamah etmek.
Taman: Belirli bir anlamı olmayan, "hani", "galiba", "sanırım" gibi sözcüklerin yerine kullanılır.
Tandır (Ar): Yere çukur kazılarak yapılan bir tür küçük fırın.
Tangırdamak: (Madensel şeyler) Kuru ve gürültülü, madensel bir ses çıkarmak.
Tapan (Erm): Tohum ekilip sürülmüş tarlayı düzleştirmek için gezdirilen, ağaçtan yapılmış bir tarım aracı.
Tas (Ar): İçine genellikle sulu şeyler konulan, yarım küre biçiminde

madeni kap.
Taşak: 1- Erbezi. 2- Yiğitlik, erkeklik.
Taşkala: Eğlenme, alay, şaka.
Tay: Atın üç yaşına değin olanına verilen ad.
Tayyare (Osml): Uçak.
Tebelleş (Ar): Hiç istenmediği halde, bir yerden ya da birinin başından ayrılmayan, rahatsız edici.
Teberik (Fars): Armağan.
Tecelli (Ar): Alınyazısı, kader.
Tehcir (Ar): Göçe zorlama, sürme.
Tekaüt (Ar): Emekli.
Telef (Ar): Yok etme, öldürme.
Telis (Ar): Keten, kenevir gibi bitkisel tellerden kaba dokunmuş çuval.
Temelli (Yun): Geçici olmayan, sürekli.
Tepik: Tekme.
Teres: "Pezevenk" anlamında kullanılan bir sövgü sözü.
Tezek: Yakacak olarak kullanılmak için kurutulmuş sığır dışkısı.
Tığ (Fars): Harmanda saman yığını.
Tırıs: Atın kısa adımlarla hızlı yürüyüşü.
Tırlatmak: Aklını yitirmek, çıldırmak.
Tırmık: Seyrek dişli, uzun saplı, ağaçtan yapılmış tarak biçiminde bir tarım aracı.
Tırpan (Yun): Ekin, ot biçmeye yarayan... bir tarım aracı.
Tipi: Kar fırtınası.
Tokaç: Çamaşır yıkarken, ıslak çamaşırlara vurulan, tahtadan kabaca yapılmış, yassı tokmak.
Toklu: Bir yaşında erkek koyun.
Tuman: Şalvar, özellikle kadın şalvarı. (Pantolon ya da etek altına giyilen don. y.n.)
Tüh: "Yazıklar olsun" anlamında kullanılır.

U

Ucun ucun: Yavaş yavaş.
Uçkur: Şalvarı ya da iç donu bele bağlamak... için bunlara geçirilen bağ.
Uğunmak: Ağlarken kendinden geçip bir süre sessiz, soluksuz kalmak, kendinden geçmek.
Uğurlamak: Gideni selametle yolcu etmek.
Urba (İtal): Giysi.
Urgan: Keten, kenevir, pamuk, jüt gibi türlü dokuma maddelerinin herhangi birinden yapılan ip.

Usturuplu: Derli toplu, düzenli, ustalıklı, uygun.
Usullacık (Ar): Sessiz biçimde, ortalığı karıştırmadan, yavaşça.
Uyaroğlu: Kolay uzlaşan, geçimli, uysal.
Uzuneşek: Genellikle çocukların oynadığı... birkaç kişinin üzerinden atlanarak oynanan oyun.

Ü

Ümük: Boğaz, gırtlak.
Ürümek: (Köpek) Havlamak.
Üryan (Ar): Çıplak.
Ütmek: Kumarda, kağıt oyunlarında yenmek.
Üvez: Sivrisineğe benzer, zararlı bir sinek.
Üzengi: Eyerin iki yanından atın karnı hizasına doğru sarkan ve ayakların basmasına yarayan, altı düz demirli halka.

V

Vahamet (Ar): Korku verici, tehlikeli durum.
Vakit (Ar): Zaman.
Varsıl: Varlıklı, zengin.
Varta (Ar): Tehlikeli durum. Vartayı atlatmak.
Varyemez: Eli sıkı, cimri.
Varyos (Yun): Taş kırmak ve yontmak için... büyük çekiç. (Balyoz. y.n.)
Vaveyla (Ar): Çığlık.
Velet (Ar): 1- Oğul, çocuk. 2- Çocukları paylama sözü olarak kullanılır. Veledi zina (insan için) orospu çocuğu.
Velev (Ar): Kaldı ki, olsa da, hatta.
Velhasıl (Ar): Sözü uzatmadan, kısacası, özetle.
Velveleci (Ar): Gürültü, patırtı eden, gürültücü.
Verep: Bayır, yamaç, yokuş.
Verev: Bir köşeden karşı köşeye doğru kesilmiş katlanmış.
Vesselam (Ar): "İşte bu kadar", son söz.
Vesvese (Ar): Kuşku, işkilli, kuruntu.
Vırt zırt: ikide bir, sık sık.
Vırvırcı: Can sıkacak denli çok konuşan (kimse).
Vızıldamak: (Arı, sinek), Vız vız diye ses çıkarmak.
Vızır vızır: Hiç ara vermeksizin.
Viran (Fars): Yıkılıp dökülmüş, bakımsız kalmış.
Viyak viyak: Viyaklayarak, ağlayarak.
Volu (Yun): Yasa dışı yollarla sağlanan büyük kazanç.

Vukuat (Ar): Olan bitenler, olay.

Y

Yaba: Ağaçtan yapılmış çatal biçiminde... tarım aracı.
Yad: Yabancı kimseler, yabancılar.
Yadigar (Fars): Anımsanmak için bir kimseye verilen nesne.
Yağarlık: (Yemek ya da mama yerken) Çocukların önüne takılan küçük önlük.
Yahni (Fars): Kavrulmuş bol soğanlı, sebzeli, etli bir yemek.
Yahu (Ar): 1- "Hey, bana bak" anlamında. 2- Kimi zaman rica yollu söylenir.
Yal: Köpeklere ya da ineklere yedirilmek için hazırlanan, unla kepek karışımı sulu yiyecek.
Yalak: Hayvanların su içtikleri ağaçtan yada taştan oyma kap.
Yalbırdak: Çıplak, ya da yarı çıplak.
Yalıncak: Çıplak.
Yalınkat: Bir tek katı olan, tek kat.
Yar: ... Dik yer. Uçurum.
Yarpuz: Ballıbabagillerden, genellikle nemli yerlerde yetişen.... güzel kokulu bir bitki.
Yaşmak: Başla birlikte, ağzı da kapatan baş örtüsü.
Yavşak: 1- Bit yavrusu. 2- Yılışık (kimse).
Yavşanotu: Sıracagillerden, mavi ve beyaz çiçekler açan, güzel kokulu, otsu bir bitki.
Yayık: Tereyağı elde etmek için, yoğurdun çalkalandığı ağaçtan kap.
Yayılmak: (Sürü, hayvan için) Otlamak.
Yayvan: Eni boyundan uzun ve derinliği az olan.
Yeğin: 1- Güçlü, hızlı, zorlu. 2- Baskın, üstün.
Yeğni: Tartıda ağırlığı az çeken... hafif.
Yekinmek: Bir eylem yapmaya davranmak, kalkışmak.
Yekten (Fars): 1- Birden bire, ansızın. 2- Hiçbir neden yokken, durup dururken.
Yellenmek: Osurmak.
Yetik: Büyümüş, erişmiş, olgunlaşmış. (Ekinler yetti. v.n.)
Yetim (Ar): Babası ölmüş olan çocuk.
Yezit: (İkinci Emevi Halifesi Yezid Bin Muaviye'nin adından) "Acımasız, hain gaddar" anlamında bir sövgü sözü.
Yonga: Kesilen, yontulan ya da rendelenen bir şeyden çıkan ince parça.
Yosma: Genç ve güzel, şen, baştan çıkarıcı (kadın).
Yoz: (Hayvan için) Doğaya başı boş bırakılmış.

Yörep: Eğimli yer, bayır.
Yuka: 1- Yufka. 2- Derin olmayan.
Yumuşuk: Yumruk.
Yunmak: Yıkanmak. (Çimmek. y.n.)
Yusyumru: Tam bir yumru biçiminde olan.
Yusyuvarlak: Çok yuvarlak.
Yüklü: Gebe, hamile.
Yüklük: Evlerde yatak, yorgan gibi şeylerin konulduğu yer, dolap.
Yülümek: Tıraş etmek, usturayla, jiletle kazımak.

Z

Zabit (Ar): Subay.
Zago (Bul): Yol, yöntem, kural, yasa.
Zağar: Bir cins köpek.
Zağcı: Bileyici.
Zağlamak: Bileylemek, kılağılamak. (Arg. Küfür etmek. y.n.)
Zahir (Ar): Görünen, belli, açık.
Zahire (Ar): Gerektiğinde kullanılmak üzere saklanan tahıl.
Zahmet (Ar): Sakıntı, eziyet.
Zangırtı: Güçlü titremeyle oluşan ses.
Zaptiye (Ar): Osmanlı döneminde, güvenliği sağlamakla görevli asker.
Zebella: Çok iriyarı, güçlü, korkunç (kimse).
Zelve (Yun): Öküzün, boyunduruğa bağlandığı, eğri ağaç parça.
Zelzele (Ar): Deprem.
Zeval (Ar): Yok olma, sona erme, çöküntüye uğrama.
Zevzek: Tatsız ve çok konuşan, geveze.
Zıbarmak: Çok içip sızmak ya da yatıp uyumak.
Zıkkım (Ar): ("Zakkum"dan) Ağı, zehir.
Zıkkımlanmak: (Hakaret olarak kullanılır) Yiyip içmek.
Zındık (Ar): Dinsiz, tanrısız.
Zıpırlaşmak: Şımarık ve delice tavırlar edinmek, delişmen bir duruma gelmek.
Zırdeli: Çok deli, çılgın.
Zıvana (Fars): Taşkınca davranışlarda bulunmak.
Zifaf (Ar): Gerdeğe girme, gerdek.
Zifir (Fars): Karanlık.
Zilli (Fars): Gürültücü, edepsiz, şirret (kadın).
Zilyet (Ar): Sahibi kendisi olsun olmasın, bir malı kullanmakta olan, uzun süre elinde bulunduran kimse.
Ziyade (Ar): Artma, çoğalma.

Ziyan (Fars): Zarar.
Zülüf (Fars): Şakaklardan sarkan saç lülesi.
Zürriyet (Ar): Soy, sop, döl.

YÖRE SÖZLÜKÇESİ

Yaptığım araştırmalar çerçevesinde yöremizde kullanılan kelimelerin anlamlarını ifade eden Sözlükçe bölümüne bu eki yapmayı gerekli gördüm. Bunlar yörede yaygın olarak kullanılan ve dile yerleşmiş, ancak sözlüklere anlamca geçmeyen sözcüklerdir.

A

Ahbun (Erm): Büyükbaş hayvan dışkısı veya yanmış tezek külünün biriktirilmesi ile oluşan yığın.
April (Yun): Nisan ayı.
Ark (Erm): (Hark) Ağaç ve bostanları sulamak için yapılan küçük su yolu.

B

Busunmak: Bir yere sığınmak, duldalanmak.
Bezaz: Bez satan. Manifaturacı.
Bekite bekite: Üzerinde dura dura, vurgulama yaparak.
Beribenzer: Çok iyi. Eşi benzeri bulunmaz.
Börge: Yünden örülmüş bir tür başlık.
Basma: 1- Fistanlık bez. 2- Kalın tezek.

C

Cemek: Öğenderenin ucuna takılan yassı demir parçası.
Cılga: Patika yol
Cübre: Bal dalağının süzülmesinden sonra, arta kalan posa.

Ç

Çalgı: Bir çalı bitkisi olan karamuğun kesilip deste halinde bağlanarak, yerlerin süpürülmesinde kullanılan bir tür süpürge.
Çengel: Köpeklerin boynuna takılan sivri uçları olan madeni tasma.
Çan: Keçilerin boynuna takılan ve hareket ettirildiğinde tiz bir ses

çıkaran, kilise çanı benzeri bir parça.
Çingan: Çingene
Çır çır çığırmak: Bağıra bağıra ağlamak, ya da imdat çağırmak.
Çoruş: Kağnı arabasına ya da kötene iki çift öküz veya camız koşmak.

D

Denden: Kırmızımtırak, tadı kekremsi bir dağ meyvesi.
Dığa: Oğlan; Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Ermeni oğlan çocuğu/dölü anlamında kullanılır.
Döşürücü: Dilenci

E

Eğiş: Tekneden hamur kazımaya yarayan yassı demir.
Eme: Hala. Kadınlara, saygı ifade eden bir hitap şekli.
Ellamki: Belki de, herhalde, değil mi ki.

F

Fılla (Kürt): gavur
Follatmak: Yerinden oynatmak, kaldırmak. (Öküz için) Boynuzu kırmak.

G

Gırnav olmak: (Kedi) Çiftleşme isteği.
Gidik (Erm): Oğlak, keçi yavrusu.
Godoş (Erm): Boynuzlu.
Güççük: Küçük.

H

Harıs (Erm): İşe yaramaz tarla.
Hayat: Avlu.
Haylamak: Sığır ve davar sürüsünü, özellikle de öküzleri hareket ettirmek.
Hekiyat (Ar): Öykü, masal.
Herle (Erm): Birkaç çorba türü olup, cıvık anlamına da gelir.
Hepenk: Puharının tepesinde bulunan ve açılıp kapanan, tahtadan korumalık.
Herslenmek: Kızmak, celallenmek.
Him (Erm): Yapıların temeli. Temel.
Horanta: Aile halkı.

Hot: Yuvarlak bir taşın değnekle sürüklenmesi oyunu.
Hökür bökür: Hüngür hüngür.

K

Kada: Bela. Gelebilecek olumsuzluklar. "Kadalarığı alırım" ya da "Allah kadadan, beladan saklasın" şeklinde kullanılır.
Kalak: Zurnanın alt geniş ağzı.
Kalaylamak: Küfür etmek ya da ağır sitemlerde bulunmak.
Karametli: Kara yazılı. Dertli.
Karış vermek: Beddua etmek, kötü söz söylemek.
Kaş kaş: Sıra sıra olmak.
Kelek: Koyunların boğazına takılan, boğuk sesli bir tür zil.
Keyvanı (Kürt): Evi çekip çeviren kadın.
Kıtır: Güç, kuvvet. Kıtırı kesilmek, güçten düşmek.
Kişe kişe: Kümes hayvanlarını kovmak için çıkarılan ses.
Krimsa: Altın bilezik, Avusturya altını.
Körkösnü: Köstebek.
Köynek: Gömlek, işlik.
Kunnamak: Atın ya da eşeğin doğurması, yavrulaması.
Külek: İçine yağ, ayran, yoğurt ve benzeri sıvıların konduğu, ağaçtan yapılmış bir mutfak gereci.

M

Maşıra (Erm): Maşala. Bostanı parçalara ayırarak ekme.
Mayıl mayıl: Üzgün üzgün, bel bel (bakmak).
Mayıs (Yun): Yaş sığır pisliği.
Mehelsimek (Ar): Önemsemek.
Menend: Eşi, benzeri bulunmama.
Muhannet (Ar): 1-El, yabancı. 2- Kadir kıymet bilmez. Allah muhannete muhtaç etmesin.
Muretteyim: (Köyde, daha çok da Şabangilin Feriza'nın kullandığı bu sözcüğün anlamına hiçbir yerde rastlamadım. Kullanış şeklıne bakarak bu kelimenin, muradına nail olasın anlamına geldiğini sanıyorum

N

Nüyü: Yarım okka (kilimci tabiri).

Ö

Öğkelenmek: Gözleri dolmak, için için ağlamak.

Öllüğün körü: Sitem etmek için söylenir.

P

Panganot: Lira, para. Banknot.
Partal (Yun): Yalan, dolan.
Pavlika (Yun): Fabrika.
Paya: Kendini beğenme.
Peğ (Erm): Yıkılmış, viran ev kalıntısı.
Peskidan: Ayran kaynatılarak yapılan bir çorba.
Pezük (Erm): Pazı bitkisi. Pancar.
Poşa: Çingenelerin bir kolu. Özelde Kuzey Anadolu'da göçebe yaşayan, Ermenice konuşan topluluk. (Sivas'taki poşalar, Boşnak göçmenlerindendir. y.n.s)
Puhari (Ar-Erm): Bacadan duman çıkan yer.

S

Sanbağı (Erm): Zelveyi alt ucundan bağlayan kalın ip.
Seklem: Kıldan, yünden dokunmuş çuval.
Soyka: Şey, nesne

Ş

Şahımerdan: Hz. Ali'yi anlatmakta kullanılan bir sözcük.
Şergada: Kötü işler yapan, belalı.
Şarıldakçı: Bol sidikli, altına yapan.

T

Tapul: Fiğ veya otun biçilerek küçük öbekler halinde bir araya toplanması.
Tatavacı: Abartarak anlatan, yalancı.
Tevatür: Çok, bol.
Tengirtmek: Değneği sektirerek atmak.
Tump: Tarla sınır, tümsek.

Z

Zırıl: Eşek.

İbrahim Candemir'in anısına!..

Yakın bir dönemde uzun yıllar devam etmiş olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki düşük yoğunluklu çatışmada 30 bin kayıp verilmiştir. Bu can pazarında şakası yoktur ölümün. Her ölüm ateşinin yakıcılığını en çok analar bilir. Akpınar köyünden de 1973 doğumlu İbrahim Candemir, ölümün bu türüyle karşılaşmış ve yakmıştır ateşiyle düştüğü yeri.

Piyade Er İbrahim Candemir, Şırnak Uludere bölgesinde Yekma Karakolu mevkiindeki arazide nöbette iken, 11 Mayıs 1994 tarihinde gece saat 11.00'de bir PKK baskını sonucu şarapnel parçaları ve makineli tüfek mermilerinden aldığı yaralar sonucu üç arkadaşıyla birlikte ölmüştür.

Cenazesi askeri törenle Edirnekapı Şehitliği'ne defnedilmiştir. Avcılar Belediyesi ise Denizköşkler Mahallesi'ndeki bir parka ismini vermiştir.

Akpınar köyünü esas alan bu kitapta böylesi bir ölüme, ölümü hamaset nutukları ile yücelten anlayışa bir karşıtlık olarak ve teyzemin oğlu İbrahim Candemir'in anısına duyduğum saygıdan ötürü bir şiir yazarak yer verdim.

İbrahim Candemir Parkı'nda oturuyorum

Dört bin yaşındaki Ur'lu abramın
Adaşıydı İbraam Çavuş
Yaşasın diye namı
Torununa verdiler ismini
Almıştı göğüş dedesinden
Mavi gözlerini

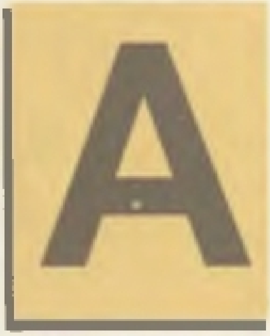
İbrahim Candemir Parkı'nda
oturuyorum
Maviliğinde alaf var göğün
Esiyor yalayarak yürekleri
Kırmızıdan rüzgar

İbrahim Candemir Parkı'nda
oturuyorum
Karşı bankta iki liseli
Kaçamağın zevkinde elleri
Sevdiğini söyleyecek bu kez
Erkeğin gözlerinden belli

Bir de şu basamaklardan
İkişer atlayan çocuk
Ha düştü ha düşecek
Çimende çay demlemiş anasının
Geliyor
"Düşmeyesen yavrum" diyen
Demli sesi
Daha dün sayılır
Düştükleri gün ana rahmine
Daha dün
Candemir'de
Söyleyemeden sevdiğini
Düştü basamaklardan
1994'te
Ah bu kara günlerde
Kervanlar gelir
Yükleri yaralı, ölü
Kervanlar döner geldikleri yere
Kurşun yüklü bahar çiçekleriyle
Oy babo
Fidanlar devrilir bu yandan
O yandan
Günü cangılında
Ruhun ormanlarıdır
Cayır cayır yanan
Bir of çekiyorum
Yıkılmıyor karşı ki dağlar
Dert batman batman

İbrahim Candemir Parkı'nda
oturuyorum
Kaç ömür hep sonbaharda
Yaşadı kuşaklar
Devranı dönen Anadolu'da
Anadolulular
Belli yine
Sonbaharda yaşayacaklar

İbrahim Candemir Parkı'nda
oturuyorum
Mevsim sonbahar
Nereden nereye
Parkın adını İbraam koymuşlar
Kahrederek diliyorum
Yaşatmak adına
Verecek ad bulamasınlar!..

kpınar köyünü bilir misiniz? Ben bilmezdim. Ama siz Hüseyin Şengül gibi oralıysanız, şüphesiz bilirsiniz. Peki tanır mısınız *Akpınar* köyünü?... Otuz kilometre ötesindeki, bağlı olduğu Sivas'ın M.Ö. 7000 yılından bu yana olan tarihini, *Akpınar*'ın coğrafi konumunu, adının nereden gelebileceğini, köydeki sülaleleri ve lakaplarını, yiyeceklerinden giyim kuşamına, üretim biçiminden araç-gereçlerine, gelenek göreneklerinden siyasi yaşamına, inanç dünyasından folkloruna dek her bir şeyini tanıyıp, bilip, öğrenmenin yolu, Hüseyin Şengül'ün *Sivas Akpınar'ın Yazısız Tarihi* adlı kitabını okumanızdan geçiyor.

Benim yetişme yıllarımda Anadolu'da kırk bin köy bulunduğundan sık sık söz edilir; üzerine hamasi nutuklar çekilir, içli şiirler yazılır, şarkılar, türküler söylenirdi. 1960'lardan günümüze bazen ekonomik zorunluluktan bazen kaotik şartlardan, bunların kaçının göçle kaçının boşaltılarak ya da yakılarak ocaklarının söndüğü bilinmiyor... Çoktandır da, ben mi fark etmiyorum, yoksa gerçekten öyle mi, artık ülkemizde köylerden söz edilmiyor?

Okuyun bu kitabı... Daha dün içinden çıkıp geldiğiniz, daha da doğrusu bir türlü içinden çıkamadığınız, dünkü köy dünyanızı bir kez daha önünüze koyacaksınız.

—Emin KARACA

DENİZYILDIZI ÖYKÜSÜ

Bir adam okyanus sahilinde yürüyüş yaparken, denize telaşla bir şeyler atan birine rastlar. Biraz daha yaklaşınca bu kişinin, sahile vurmuş denizyıldızlarını denize attığını farkeder ve "Niçin bu denizyıldızlarını denize atıyorsunuz?" diye sorar. Topladıklarını hızla denize atmaya devam eden kişi, "Yaşamaları için" yanıtını verince, adama şaşkınlıkla "İyi ama burada binlerce denizyıldızı var. Hepsini atmanıza imkan yok. Sizin bunları denize atmanız neyi değiştirecek ki?" der. Yerden bir denizyıldızı daha alıp denize atan kişi, "Bak onun için çok şey değişti," karşılığını verir.

BEYAZ YAYINLARI "Kıyıya Vurmuş Her şeyi" yaşatm...

BEYAZ YAYINLARI
Tel : 0 (212) 522 38 68 - 69
Faks: 0 (212) 522 38 70
Web : www.beyazyayinlari.com